

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

МАНДИЧЕВ ДЕНИС ВАДИМОВИЧ

Прим. № ____
УДК 342.95 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ В УКРАЇНІ**

12.00.07 — адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів
мають посилання на відповідне джерело

Науковий консультант —

Безпалова Ольга Ігорівна,

доктор юридичних наук, професор,

заслужений діяч науки і техніки України

АНОТАЦІЯ

Мандичев Д. В. Адміністративно-правове забезпечення діяльності господарських судів в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 - адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Харківський національний університет внутрішніх справ: Сумський державний університет. – Суми, 2019.

Дисертацію присвячено теоретичним та правовим проблемам адміністративно-правового забезпечення діяльності господарських судів в Україні.

Розроблено історико-правову періодизацію розвитку системи господарських судів на території України, зокрема, виділено такі періоди: 1) епоха Київської Русі (IX-XIV ст.ст.); 2) період перебування українських земель під владою Великого князівства Литовського та Речі Посполитої (XV-XVI ст.ст.); 3) період державно-визвольного руху Гетьманської доби (XVII-XVIII ст.ст.); 4) період перебування українських земель під владою Російської імперії (XVIII-XX ст.ст.); 5) радянський період (1917-1991 рр.); 6) новий період – набуття Україною незалежності (1991-2015 рр.); 7) новітній період – провадження нової судово-адміністративної реформи (2015 р. – до сьогодні).

Обґрунтовано, що значення господарських судів у судовій та правоохоронній системах України полягає у: 1) забезпеченні економічної безпеки та дисципліни, що є невід’ємною складовою національної безпеки держави; 2) створенні сприятливих умов для сталого та надійного розвитку господарських правовідносин, захисті економічної конкуренції та добросовісності суб’єктів господарювання; 3) захисті прав, свобод та інтересів учасників господарських правовідносин, а також осіб, чиїх інтересів вони торкаються; 4) захисті корпоративних та пов’язаних з ними

прав учасників господарських правовідносин, в тому числі у відносинах з власниками господарських товариств; 5) захисті прав кредиторів при визнанні суб'єкта підприємницької діяльності банкрутом; 6) сприянні у залученні інвестицій в економічний та інноваційний розвиток держави шляхом гарантування судового захисту прав інвесторів та їх майнових інтересів; 7) виробленні та забезпеченні єдності судової практики в справах, підвідомчих господарським судам.

Доведено, що функції господарських судів як суб'єктів адміністративного права поділяються на дві великі групи за критерієм їх цільової спрямованості: 1) адміністративні функції, що реалізуються у зв'язку із здійсненням правосуддя у господарському судочинстві; 2) адміністративні функції, які виконуються у зв'язку із здійсненням судового управління (внутрішньо-організаційного або зовнішнього).

Запропоновано акти адміністративно-правового регулювання класифікувати за критерієм напрямку та характеру їх дії на: 1) міжнародні акти, що регламентують стандарти та принципи організації та функціонування судів, в тому числі тих, що спеціалізуються на розгляді господарських справ; 2) внутрішньо-національні законодавчі акти – Конституція та закони України; 3) акти тлумачення адміністративного законодавства – рішення Конституційного Суду України, що містять роз'яснення окремих положень Конституції та законів України в сфері регулювання адміністративної діяльності господарських судів; 4) організаційно-розпорядчі та інші адміністративні акти органів суддівського самоврядування, що стосуються вирішення внутрішніх питань діяльності господарських судів, а також питань взаємодії з іншими суб'єктами; 5) адміністративні акти інших органів судової системи, які регламентують питання діяльності апаратів господарських судів та їх взаємодії з суддівським корпусом та інші питання в сфері адміністративної діяльності господарських судів.

Визначено, що господарські суди можуть вступати в такі види адміністративних правовідносин: 1) внутрішні адміністративні правовідносини, які: виникають в сфері судового управління; виникають при реалізації права суддів господарських судів на суддівське самоврядування; виникають в сфері кадрового, фінансового, інформаційного та іншого забезпечення діяльності господарських судів; 2) зовнішні правовідносини, пов'язані із взаємодією з іншими судами, судовими органами та іншими державними органами, їх посадовими особами; правовідносини, що виникають при забезпеченні права громадян та інших осіб на доступ до публічної інформації (робота зі зверненнями громадян, ведення судової статистики, оприлюднення іншої публічної інформації та ін.); правовідносини, пов'язані із здійсненням зовнішнього контролю за діяльністю господарських судів (парламентського, президентського, громадського контролю).

Виділені такі види взаємодії господарських судів з іншими суб'єктами правоохоронної системи: 1) інформаційна взаємодія; 2) ресурсна взаємодія; 3) взаємодія з приводу прийняття та виконання рішень в господарському судочинстві; 4) взаємодія в сфері опосередкованої участі господарських судів в законодавчому процесі; 5) взаємодія у сфері охорони господарських судів та забезпечення особистої безпеки суддів цих судів.

Обгрунтовано, що формами взаємодії господарських судів з іншими суб'єктами правоохоронної системи: 1) інформування; 2) направлення інформаційних запитів та отримання інформації, необхідної для здійснення господарського судочинства, для захисту прав та інтересів суддів господарських судів тощо; 3) повідомлення правоохоронних органів про виявлення ознак кримінального правопорушення під час розгляду господарських справ; 4) укладення договорів про експлуатацію об'єктів державної або комунальної власності; 5) залучення суб'єктів правоохоронної системи до участі у розгляді господарських справ у якості позивачів або відповідачів; 6) співробітництво з іншими судами в питаннях щодо збирання

та дослідження доказів в господарському судочинстві; 7) надання висновків Пленумом Верховного Суду (до якого входять судді Касаційного господарського суду) щодо законопроектів, які стосуються судоустрою, судочинства та статусу суддів тощо.

Встановлено, що значення Державної судової адміністрації та її територіальних управлінь в організації та забезпеченні діяльності господарських судів полягає в наступному: 1) реалізації представницьких повноважень та забезпечення взаємодії господарських судів різних рівнів між собою та з іншими державними органами та органами місцевого самоврядування; 2) здійсненні функції з кадрового забезпечення апаратів господарських судів та сприяння у соціальному захисті суддівського корпусу; 3) здійсненні інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності господарських судів, що виражається у веденні судової статистики, узагальненні практики організації діяльності господарських судів та ін.; 4) здійсненні контрольних функцій тощо.

Обґрунтовано, що роль Вищої кваліфікаційної комісії суддів в організації та забезпеченні діяльності господарських судів полягає в наступному: 1) своєчасному виявленні вакантних посад суддів в господарських судах шляхом здійснення обліку інформації, що надходить з апаратів відповідних судів, та оголошення конкурсу для їх комплектації; 2) організації та проведенні добору кандидатів на посади суддів в господарських судах та проведенні їх спеціальної перевірки; наданні допуску кандидатів на посаду суддів в господарських судах, які пройшли спеціальну перевірку та виявились такими, що відповідають встановленим законодавством вимогам, до участі у конкурсі; 3) проведенні кваліфікаційного іспиту на посаду суддів господарських судів, визначені його результатів та внесенні рекомендацій Вищій раді правосуддя щодо призначення кандидата на посаду судді в господарському суді; 4) визначенні потреби в державному замовленні на професійну підготовку кандидатів на посаду судді господарських судів у Національній школі суддів України тощо.

Визначено, що роль Вищої ради правосуддя в організації та забезпечення діяльності господарських судів виражається у здійсненні нею таких повноважень: 1) розгляд рекомендацій Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та ухвалення рішення щодо кандидата на посаду судді, в тому числі в господарських судах; 2) внесення подання Президенту України про призначення на посаду судді, в тому числі в господарських судах; 3) ухвалення рішення про звільнення судді, в тому числі господарського суду з посади за наявності для цього підстав, визначених Конституції та Законом України «Про судоустрій і статус суддів»; 4) затвердження порядку переведення судді до іншого суду того самого рівня і спеціалізації та ін.

Аргументовано, що Національна школа суддів відіграє важливу роль в забезпеченні діяльності господарських судів, яка виражається в наступному: 1) у здійсненні спеціальної підготовки кандидатів на посаду суддів в господарських судах; 2) у забезпеченні навчання суддівських кадрів господарських судів та навчання працівників апарату цих судів; 3) у науково-методичному забезпеченні діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів та Вищої ради правосуддя.

Визначені такі форми здійснення контролю за діяльністю господарських судів: 1) проведення спеціальної перевірки кандидатів на посаду судді господарського суду; 2) проведення відбіркового іспиту у формі анонімного тестування кандидата на посаду судді господарського суду; 3) проведення перевірки декларації родинних зв'язків та фінансової декларації кандидата на посаду судді господарського суду; 4) перевірка матеріалів, дослідження суддівського досьє, інших документів, що містять інформацію про діяльність судді господарського суду; 5) перевірка обґрунтованості та законності рішень, що приймаються господарськими судами першої та апеляційної інстанцій тощо.

До методів контролю за діяльністю господарських судів віднесено: 1) методи примусу – винесення рішення про притягнення суддів господарських судів до дисциплінарної відповідальності, їх звільнення,

переведення тощо (дані методи можуть застосовувати тільки Вища рада правосуддя); 2) методи переконання – інформування, консультування, рекомендації, оскарження тощо.

Запропоновано оптимізувати систему та організаційно-штатну структуру господарських судів шляхом вжиття наступних заходів: 1) збільшити штатну чисельність суддів господарських судів Вінницької, Запорізької, Київської та Одеської областей та Північного апеляційного господарського суду в апеляційному окрузі, що включає Київську, Сумську, Черкаську, Чернігівську області та місто Київ, з місцезнаходженням у місті Києві; 2) ч. 6 ст. 19 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» доповнити положенням про те, що визначення штатної чисельності суддів здійснюється з урахуванням пропозицій голів відповідних судів; 3) розробити Типове положення про палати та колегії місцевих та апеляційних господарських судів, в якому регламентувати утворення десяти палат: Палати з розгляду господарських спорів, що виникають із договірних зобов'язань, Палати з розгляду господарських спорів, що виникають із немайнових правовідносин, Палати з розгляду справ про банкрутство та ін.; 4) визначити штатну чисельність суддів Касаційного господарського суду на рівні не менше 90 суддів та переглянути положення ч. 1 ст. 37 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо максимальної кількості суддів (200 суддів) Верховного Суду у сторону збільшення тощо.

З метою удосконалення кадрового забезпечення господарських судів запропоновано: 1) в ст. 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» закріпити вимоги до морально-етичних якостей кандидата на посаду судді (самостійність, ініціативність, стресостійкість, високий рівень моральності, ввічливість, етичність); 2) розробити та затвердити Положення про порядок оцінювання особистих морально-психологічних якостей кандидата на посаду судді, в якому визначити: порядок відбору та призначення незалежного спеціаліста (або групи спеціалістів) в галузі психології, вимоги до рівня його (їх) кваліфікації, віку, досвіду роботи тощо; програму проведення

психологічного тестування; порядок визначення результатів та рівень, необхідний для визначення кандидата як такого, що придатний для зайняття посади судді; порядок оскарження результатів тестування; розробити Стандартизовану програму підготовки суддів Касаційного господарського суду України тощо.

Розроблено такі пропозиції щодо підвищення ефективності оцінювання роботи господарських судів: 1) Розділ XI «Організаційне забезпечення діяльності судів» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» доповнити окремою главою під назвою «Судова статистика», до якої включити такі статті: 1. Організація роботи з формування та узагальнення статистичної звітності в судах. 2. Базові статистичні показники діяльності суду. 3. Моніторинг та використання статистичної інформації в судах; 2) розробити Інструкцію про організацію оцінювання роботи господарських судів, в якій визначити критерії оцінювання роботи судів, порядок та методи застосування системи критеріїв та механізм подальшого використання результатів оцінювання; 3) утворити в складі Ради суддів України Комітет оцінювання ефективності роботи судів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Мандичев Д. В. Адміністративно-правове забезпечення діяльності господарських судів в Україні: монографія. Х.: Панов, 2018. 404 с.

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Мандичев Д. В. Значення господарських судів у судовій та правоохоронній системах України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 29. Ч. 2. Т. 3. 47–50.

2. Мандичев Д. В. Адміністративно-правові принципи діяльності господарських судів України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2014. Вип. 5-2. Т. 3. С. 145–147.

3. Мандичев Д. В. Інформаційна взаємодія господарських судів з іншими суб'єктами правоохоронної системи України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3 (9). Т. 2. С. 125–127.

4. Мандичев Д. В. Функціональне призначення апаратів господарських судів України. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. № 2. С. 220–228.

5. Мандичев Д. В. Проблема визначення мети та завдань діяльності господарських судів в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2016. № 19. С. 62–64.

6. Мандичев Д. В. Історичні умови формування системи господарських судів в Україні: адміністративно-правовий аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Вип. 2. Т. 2. С. 62–65.

7. Мандичев Д. В. Напрямки удосконалення матеріально-фінансового забезпечення діяльності господарських судів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4(75). С. 156–162.

8. Мандичев Д. В. Функції господарських судів України як суб'єктів адміністративного права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 101–105.

9. Мандичев Д. В. Кадрове забезпечення в системі організаційного забезпечення господарських судів: новели адміністративного законодавства України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2. Ч. 1. С. 113–118.

10. Мандичев Д. В. Суб'єкти контролю за діяльністю господарських судів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 5. С. 247–252.

11. Мандичев Д. В. Роль органів суддівського самоврядування в організації діяльності господарських судів. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2016. Вип. 2(37). С. 114–118.

12. Мандичев Д. В. Поняття, рівні та форми взаємодії господарських судів з іншими суб'єктами правоохоронної системи України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 3. С. 70–74.

13. Мандичев Д. В. Поняття та значення адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 1. Ч. 2. С. 48–52.

14. Мандичев Д. В. Юридична природа апаратів господарських судів України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 148–155.

15. Мандичев Д. В. Місце Вищої кваліфікаційної комісії суддів та Вищої ради правосуддя в організації роботи господарських судів. *Право і безпека*. 2017. № 2(65). С. 43–47.

16. Мандичев Д.В. Сутнісна характеристика органів суддівського

самоврядування в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 2. С. 243–247.

17. Мандичев Д. В. Правова природа контролю за діяльністю господарських судів, форми та методи його здійснення. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Вип. 3. С. 122–130.

18. Мандичев Д. В. Способи оптимізації системи та організаційно-штатної структури господарських судів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 3. С. 48–52.

Статті у зарубіжних періодичних наукових виданнях:

19. Мандычев Д. В. Хозяйственные суды как субъекты административного права. *Право и политика*. 2015. Спецвыпуск. С. 107–110.

20. Мандычев Д. В. Европейские стандарты в сфере деятельности хозяйственных судов Украины на современном этапе осуществления судебно-административной реформы. *Visegrad journal on human rights*. 2015. № 5/1. P. 76–81.

21. Мандычев Д. В. Правовое регулирование организации и функционирования хозяйственных судов в европейских странах. *Право и закон*. 2018. № 3. С. 32–37. (Кыргызская Республика).

22. Мандычев Д. В. Направления усовершенствования оценки деятельности хозяйственных судов. *Право и закон*. 2019. № 1. С. 34–39. (Кыргызская Республика).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

23. Мандичев Д. В. Проблема організаційної єдності господарських судів України. *Публічне адміністрування в сфері органів внутрішніх справ : матеріали круглого столу* (м. Київ, 14 трав. 2015 р.).

Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 228–230.

24. Мандичев Д. В. Адміністративно-правові принципи діяльності господарських судів України у системі правозахисних гарантій. *Національні та міжнародні механізми захисту прав людини* : тези доп. Всеукр. круглого столу (м. Харків, 2 квіт. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 110–113.

25. Мандичев Д. В. Історико-правовий розвиток господарських судів в період Київської Русі. *Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції* : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 20–21 трав. 2017 р.) / Сумська філія Харків. нац. ун-ту внутр. справ. Суми : Вид. дім «Ельдорадо», 2017. С. 12–14.

26. Мандичев Д. В. Питання реалізації правоохоронної функції держави господарськими судами України. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми* : тези доп. круглого столу (м. Харків, 27 жовт. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 124–126.

27. Мандичев Д. В. Адміністративні функції господарських судів в Україні. *Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи* : міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10–11 берез. 2017 р.). Київ : Центр прав. наук. дослідж., 2017. С. 68–72.

28. Мандичев Д. В. Види адміністративних правовідносин, що виникають в діяльності господарських судів України. *Юридичні наукові дискусії як фактор сталого розвитку правової доктрини та законодавства* : міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 7–8 квіт. 2017 р.). Київ : Центр прав. наук. дослідж., 2017. С. 57–59.

29. Мандичев Д. В. Суддівське самоврядування як елемент судового управління. *Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24–25 лют. 2017 р.). Запоріжжя : Запоріз. міська громад. орг. «Істина», 2017. С. 68–72.

30. Мандичев Д. В. Адміністративно-правовий статус Державної судової адміністрації України за новим законодавством про судоустрій. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20–21 січ. 2017 р.). Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2017. С. 75–77.

31. Мандичев Д. В. Дискусійні питання оптимізації системи господарських судів в Україні. *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 8–9 лют. 2019 р.). Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2019. С. 36–39.

Mandychev D.V. Administrative and Legal Enforcement of Activities of Commercial Courts in Ukraine. – Qualifying scientific paper as manuscript.

The thesis for a doctoral degree by specialty 12.00.07 – administrative law and procedure; financial law; informational law. – Kharkiv National University of Internal Affairs: Sumy State University. – Sumy, 2019.

The thesis deals with theoretical and legal problems of activities of Commercial Courts in Ukraine.

Historical and legal periodization of Commercial Court's system enhancement within the territory of Ukraine has been developed, in particular, the following periods have been identified: 1) Kievan Rus epoch (9-14 cent.); 2) the period of stay of Ukrainian lands under the reign of the United Commonwealth of the Kingdom of Poland and Grand Duchy of Lithuania (15-16 cent.); 3) the period of public and liberation movement of hetman's epoch (17-18 cent.); 4) the period of stay of Ukrainian lands under the reign of the Russian Empire (18-20 cent.); 5) Soviet era (1917-1991 yrs.); 6) new period – gaining of independence of Ukraine (1991-2015 yrs.); 7) contemporary history – creation of new judicial and administrative system (the year of 2015 – till the present).

It has been proved that the significance of Commercial Courts in Judicial and Law-Enforcement systems of Ukraine involves: 1) provision of economic security and discipline, that is an integral part of the National Security of the State; 2) creation of favorable conditions for stable and steady development of economic legal relations, protection of economic competition and fair practice of business entities; 3) protection of rights, freedoms and interests of participants of economic business relations and persons, whose interests they deal with; 4) protection of corporate rights and associated rights of participants of economic business, including relationship with the owners of business entities; 5) protection of creditors' rights when the commercial entity is acknowledged to be a bankrupt; 6) assistance in fund-raising for economical and innovative development of the State by providing judicial protection of investors' rights and their property interests; 7) development and insurance of uniformity of judicial practice in cases within the jurisdiction of the Commercial Court.

It has been proved that functions of Commercial Courts as entities of Administrative Law are divided into two large groups upon criteria of their targeting direction: 1) administrative functions implemented with regard to the dispensation of justice in commercial proceedings; 2) administrative functions, performed in relation to implementation of judicial administration (within organizational or external one).

It has been offered to group acts of administrative and legal regulation according to the criteria of direction and the character of action at: 1) international acts, regulating standards and principles of organization and functioning of courts, including those, which specialize in consideration of economic cases; 2) internal national legislative acts – Constitution and Laws of Ukraine; 3) acts of interpretation of administrative legislation – decisions of Ukrainian Constitutional Court, containing explanation of particular provisions of Constitution and Laws of Ukraine in the sphere of regulation of Commercial Courts' administrative activity; 4) organizational and management and other administrative acts of judicial self-governance bodies, concerning decision of internal matters of Commercial Courts

activities, and questions of interaction with the other entities; 5) administrative acts of other judicial system bodies, regulating questions concerning the activity of Commercial Courts System and their interaction with judiciary establishment and other questions in the sphere of administrative activity of Commercial Courts.

It has been defined that Commercial Courts can participate in the following types of administrative legal relationship: 1) internal administrative legal relationship, which: arise in the sphere of the court administration; arise upon exercise of judges' rights in Commercial Courts to the judicial self-government; arise in the sphere of staffing, financial, informative and other maintenance of activity of Commercial Courts; 2) external legal relationship, associated with interaction with other courts, judicial authorities and other state agencies and their public officials; legal relationship, arising while enforcement of rights of citizens and other individuals for the access to public information (work with citizens appeals, maintenance of forensic statistics, disclosure of other public information, etc.); legal relationship, associated with administration of external control over Commercial Courts activities (parliamentarian, presidential and public control).

The following types of Commercial Courts' interaction with other entities of the law enforcement system have been identified: 1) information interaction; 2) resource interaction; 3) interaction on decision making and compliance with decisions in economic legal proceeding; 4) interaction in the area of Commercial Courts' indirect participation in the legislative process; 5) interaction in the sphere of Commercial Courts protection and provision of the private security of judges in such courts.

The following forms of Commercial Courts' interaction with other entities of the law enforcement system have been proved: 1) provision of information; 2) requests for information and information acquisition, that is necessary for execution of the commercial court proceedings for protection of rights and interests of judges in Commercial Courts, etc.; 3) notification of the enforcement agencies about detection of the elements of criminal offense in economic matters; 4) conclusion of contracts for maintenance of facilities of public or communal

property; 5) involvement of entities of law enforcement system to participate in economic matters in the capacity of plaintiffs or civil defendants; 6) cooperation with other courts regarding collection and examination of evidence in economic proceedings; 7) provision of conclusions by Plenum of Supreme Court (which includes judges from Cassation Commercial Court) concerning legislation of judicial system, proceedings and statuses of judges.

It has been found out that the significance of the State Judicial Administration and its territorial administration within organization and maintenance of Commercial Courts activity lies in the following: 1) exercise of representative powers and insurance of collaboration of Commercial Courts of various levels among themselves and with the other central and local authorities; 2) exercise of the function of human resources of Commercial Courts administration and assistance in social protection of the Judicial Staff; 3) implementation of information and analytical maintenance of Commercial Courts activity, that is expressed in forensic statistics, generalization of the practice of work organization of Commercial Courts, etc.; 4) exercise of oversight functions, etc.

It has been proved that the role of the High Judicial Qualifications Commission in organization and maintenance of activity of Commercial Courts is outlined in follows: 1) timely detection of judicial vacancies in Commercial Courts by means of information recording, supplied from courts of competent jurisdiction and announcement of competition for their staffing; 2) organization and implementation of candidates selection to the position of judges in Commercial Courts and conduction of their special verification; access provision of judicial candidates to the position of judges in Commercial Courts, who passed special verification and were relevant to the requirements, established in accordance with legislation for the participation in the legislation; 3) qualifying examination for the position of a judge in Commercial Courts, definition of its results and making of recommendations to High Judicial Council concerning appointment of judicial candidate in Commercial Court; 4) determination of requirements in the State order

for professional training of Commercial Courts judicial in the National School of Judges of Ukraine, etc.

It has been defined that the role of the High Judicial Council in organization and maintenance of Commercial Courts activity consists in exercise of the following powers: 1) consideration of recommendations made by High Judicial Qualifications Commission of Ukraine and making decision on judicial candidates including judicial candidate in Commercial Courts; 2) making recommendation to Ukraine's President on appointment to the position of Judge, including Commercial Courts; 3) approval of the decision on dismissal of a judge including judge in Commercial Courts, if there are grounds for this, prescribed by the Constitution and the Law of Ukraine "On the Judicial System and the Status of Judges"; 4) confirmation of the order of transfer of judges to the other court of the same level and specialization, etc.

It has been proved that the National School of Judges plays an important role in maintenance of Commercial Courts activity, resulting in the following: 1) in implementation of the specialized training of judicial candidates in Commercial Courts; 2) in provision of training for judicial officials in Commercial Courts and education of such court staff; 3) in methodological support of the activity of High Judicial Qualifications Commission and the High Judicial Council.

The following forms of monitoring the activities of Commercial Courts have been defined: 1) conduct of the specialized verification of judicial candidates in Commercial Courts; 2) screening examination in the form of anonymous testing of judicial candidate in Commercial Court; 3) verification of declaration of family links and financial statement of judicial candidate in Commercial Court; 4) examination of materials, investigation of judicial profile and other documents, containing information on activity of judges in Commercial Courts; 5) verification of justification and legality of decisions, taken by Commercial Courts of original jurisdiction and Courts of Appeal, etc.

Verification methods over activity of Commercial Courts include: 1) coercive measures – passing judgment on disciplinary actions against judges in

Commercial Courts, their dismissal, transfer, etc. (such methods can be applied only by High Judicial Council); 2) methods of persuasion – informing, consulting, recommendation, appealing, etc.

It has been offered to optimize the system and organizational and staff structure of Commercial Courts by means of taking the following measures: 1) to increase staff number of judges in Commercial Courts of Vinnitsa, Zaporizhzhia, Kyiv and Odesa Oblasts and Northern Commercial Court of Appeal in Appeal District, including Kyiv, Sumy, Cherkasy, Chernihiv Oblasts and Kyiv City with location in Kyiv City; 2) part 6 Art. 19 of the Law of Ukraine “On the Judicial System and the Status of Judges” should be supplemented with a provision that the definition of the staff numbers of judges is exercised taking into consideration propositions of the presidents of the courts of the competent jurisdiction; 3) to develop standard statute on courts of justice and collegiate organs of local and appeal Commercial Courts, where the formation of the following ten courts of justice should be regulated: a Chamber upon consideration of economic disputes, originating from treaty commitments, a Chamber upon consideration of economic disputes, originating from non-property legal relations, a Chamber upon consideration of bankruptcy cases, etc.; 4) to define staff numbers of judges in Cassation Commercial Court at the level at least 90 judges and to reconsider provisions of part 1 of the Art. 37 of the Law of Ukraine “On the Judicial System and the Status of Judges” concerning a maximum number of judges (200 judges) in the Supreme Court upwards, etc.

In order to improve staffing of Commercial Courts, it has been offered the following: 1) to formalize requirements for ethical and moral qualities of judicial candidates (independence, initiative ability to handle stress, high level of morality, politeness, ethics) in the Art. 69 of the Law of Ukraine “On the Judicial System and the Status of Judges”; 2) to develop and adopt Regulations on the procedure for the evaluation order of personal moral and psychological qualities of judicial candidates, where the following should be defined: the sequence for selection and assignment of the outside specialist (or a team of specialists) in the area of

psychology, requirements to the level of their qualification, age, working experience, etc.; a program of performance of psychological testing; a method for determining of results and the level, necessary for identification of candidates themselves, suitable for holding a post of a judge; procedure for appealing against testing results; to develop standardized program of training of judges in Cassation Commercial Court of Ukraine, etc.

The following proposals for the improvement of the effectiveness of Commercial Courts job evaluation have been developed: 1) Section 11 “Organizational support of activities of courts” of the Law of Ukraine “On the Judicial System and the Status of Judges” should be complemented by a separate chapter, titled “Forensic Statistics”, where the following articles should be included: 1. Organization of work in implementation and generalization of historical reporting in courts. 2. Base statistical courts performance indicators. 3. Monitoring and usage of statistical information in courts; 2) to develop an instruction on Commercial Courts job evaluation, where criteria for evaluation of work of Commercial Courts, the order and methods of use of the set of criteria and the instrument of further use of evaluation results; 3) to establish the Committee of Courts’ performance evaluation within Judicial Council of Ukraine.

ЗМІСТ

ВСТУП	22
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ В УКРАЇНІ.....	36
1.1. Історико-правовий аналіз розвитку та становлення системи господарських судів в Україні	36
1.2. Роль та місце господарських судів у судовій та правоохоронній системах України.....	53
1.3. Поняття та особливості організації та функціонування системи господарських судів в Україні як суб'єктів адміністративного права	71
1.4. Мета та принципи діяльності господарських судів в Україні.....	88
Висновки до розділу 1	104
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ В УКРАЇНІ.....	110
2.1. Правові засади діяльності господарських судів України та..... місце серед них адміністративно-правового регулювання.....	110
2.2. Види та особливості адміністративних правовідносин, що виникають у діяльності господарських судів України	129
2.3. Поняття та види організаційного забезпечення діяльності господарських судів України	147
2.4. Адміністративно-правові засади взаємодії господарських судів..... з іншими суб'єктами правоохоронної системи України.....	170
Висновки до розділу 2	187
РОЗДІЛ 3. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ В УКРАЇНІ	193
3.1. Завдання і функції апаратів господарських судів України.....	193
3.2. Роль та значення органів суддівського самоврядування в управлінні та організації діяльності господарських судів України.....	210
3.3. Місце інших органів системи судової влади в організації та забезпеченні діяльності господарських судів в Україні	229

3.3.1. Значення Державної судової адміністрації України та її територіальних управлінь в організації та забезпеченні діяльності господарських судів України	229
3.3.2. Роль Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради правосуддя України в організації та забезпеченні діяльності господарських судів України.....	239
3.3.3. Інші органи управління та організаційного забезпечення діяльності господарських судів України	247
3.4. Адміністративно-правові форми та методи контролю за діяльністю господарських судів в Україні	254
Висновки до розділу 3	273
РОЗДІЛ 4. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ В УКРАЇНІ.....	279
4.1. Зарубіжний досвід правового забезпечення діяльності господарських судів та можливості його використання в Україні	279
4.2. Шляхи оптимізації системи та організаційно-штатної структури господарських судів в Україні	298
4.3. Вирішення проблем кадрового та матеріально-фінансового забезпечення господарських судів.....	317
4.4. Удосконалення критеріїв оцінювання діяльності господарських судів.	339
Висновки до розділу 4	357
ВИСНОВКИ.....	Ошибка! Закладка не определена.
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	372
ДОДАТКИ.....	423

ВСТУП

Актуальність теми. Розвиток ринкової економіки, євроінтеграційні процеси, що наразі тривають у нашій державі, розширення міжнародних зв'язків викликають об'єктивну необхідність посилення захисту прав та інтересів учасників господарських правовідносин, гарантування судового захисту інтересів інвесторів, зокрема іноземних. За таких умов підвищується роль господарських судів у судовій системі України. Саме на них покладаються повноваження у сфері урегулюванні конфліктів та господарсько-правових спорів, у тому числі за участю іноземних суб'єктів. Ефективне здійснення господарського судочинства неможливе без належної організації та адміністративно-правового забезпечення діяльності господарських судів, що включає: адміністративно-правове регулювання, організацію та управління діяльністю господарських судів, адміністративно-правові форми та методи контролю за системою цих судів тощо. Сьогодні в Україні триває чергова адміністративно-судова реформа, у зв'язку з чим виникає потреба в удосконаленні відповідного законодавства.

Огляд наукової літератури свідчить про те, що дослідження проблем адміністративно-правового забезпечення діяльності господарських судів в Україні залишається епізодичним і неповним. Незважаючи на існування великої кількості наукових робіт з питань адміністративно-правового забезпечення діяльності судів в Україні, запропонована тема на рівні докторської дисертації не досліджувалась, у наявних наукових працях розглядалася фрагментарно.

Окремі питання адміністративно-правового забезпечення діяльності судів в Україні досліджували такі вчені, як: В. Б. Авер'янов, А. І. Алексєєв, О. А. Банчук, В. І. Барко, О. І. Безпалова, Ю. П. Битяк, В. Т. Білоус, В. Ф. Бойко, І. Л. Бородін, В. Д. Бринцев, В. В. Волік, В. В. Галунько, Ю. В. Гаруст, В. Д. Гвоздецький, І. П. Голосніченко, С. Т. Гончарук, С. Ф. Демченко, Б. В. Деревянко, О. В. Джафарова, Є. В. Додін, О. Ю. Дрозд,

Г. Г. Забарний, Р. В. Ігонін, М. В. Калашник, О. І. Кисельова, С. В. Ківалов, Т. А. Кобзева, Л. В. Коваль, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, С. О. Короєд, Т. М. Кравцова, А. М. Куліш, В. І. Курило, Д. М. Лук'янець, І. М. Логвиненко, Р. В. Миронюк, Л. М. Москович, О. М. Музичук, І. В. Назаров, В. В. Пахомов, А. М. Подоляка, С. Г. Поволоцька, Д. М. Притика, Л. І. Сопільник, М. В. Старинський, С. Г. Стеценко, В. В. Сухонос, М. В. Тесленко, С. В. Шевчук, М. К. Якимчук тощо. Проте відсутність системного теоретичного дослідження адміністративно-правового забезпечення діяльності господарських судів в Україні унеможлиблює комплексне вирішення проблеми реформування всієї судової системи держави.

Таким чином, важливість адміністративно-правового забезпечення діяльності господарських судів в Україні, недостатня розробленість теоретичних положень у цій сфері, недосконалість правового регулювання обумовлюють актуальність та важливість глибокого і всебічного наукового дослідження широкого кола питань, пов'язаних із адміністративно-правовим забезпеченням діяльності господарських судів в Україні, а також розвитком і удосконаленням законодавства в означеній сфері.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до основних положень Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015, Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016 – 2020 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., а також комплексних науково-дослідних тем Харківського національного університету внутрішніх справ: «Законотворча та законодавча діяльність в Україні» (державний реєстраційний номер 0113U008189), «Реалізація та удосконалення адміністративного законодавства України» (державний реєстраційний номер 0113U008197).

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу чинного законодавства України, узагальнення практики його реалізації визначити сучасний стан адміністративно-правового забезпечення діяльності господарських судів в Україні, а також з'ясувати шляхи його удосконалення та розвитку.

Для досягнення поставленої мети в дисертації планується вирішити такі комплексні задачі:

- провести історико-правове дослідження розвитку та становлення системи господарських судів в Україні;
- охарактеризувати роль та значення господарських судів у судовій та правоохоронній системах України;
- визначити поняття та особливості організації та функціонування системи господарських судів в Україні як суб'єктів адміністративного права;
- з'ясувати мету та принципи діяльності господарських судів в Україні;
- розглянути правові засади діяльності господарських судів України та виявити місце серед них адміністративно-правового регулювання;
- визначити види та особливості адміністративних правовідносин, що виникають у діяльності господарських судів України;
- сформулювати поняття та види організаційного забезпечення діяльності господарських судів України;
- охарактеризувати адміністративно-правові засади взаємодії господарських судів з іншими суб'єктами правоохоронної системи України, визначити види та форми такої взаємодії;
- розглянути завдання і функції апаратів господарських судів України;
- визначити роль та значення органів суддівського самоврядування в управлінні та організації діяльності господарських судів України;
- з'ясувати місце інших органів системи судової влади в організації та забезпеченні діяльності господарських судів в Україні;

- розглянути адміністративно-правові форми та методи контролю за діяльністю господарських судів в Україні;
- розробити рекомендації щодо удосконалення адміністративного законодавства України на підставі вивчення зарубіжного досвіду в цій сфері;
- визначити шляхи оптимізації системи та організаційно-штатної структури господарських судів в Україні;
- розробити пропозиції щодо способів вирішення проблем кадрового та матеріально-фінансового забезпечення господарських судів;
- запропонувати шляхи удосконалення критеріїв оцінювання діяльності господарських судів.

Об'єктом дисертаційного дослідження є правовідносини щодо адміністративно-правового забезпечення діяльності господарських судів в Україні.

Предметом дослідження виступає адміністративно-правове забезпечення діяльності господарських судів в Україні.

Методи дослідження. Як методологічна основа дослідження використані сучасні загальні та спеціальні методи наукового пізнання, застосування яких обумовлюється системним підходом, що надасть можливість досліджувати проблеми в єдності їх соціального змісту і юридичної форми. Так, історичний метод дозволив розробити історико-правову періодизацію розвитку господарських судів (підрозділ 1.1). За допомогою гносеологічного методу було з'ясовано поняття, мету та завдання діяльності господарських судів, у тому числі як суб'єктів адміністративного права, їх місце та значення в судовій та правоохоронній системах (підрозділи 1.2 та 1.3). Використання аналітичного методу дозволило визначити поняття та особливості організації та функціонування господарських судів, а також види та особливості адміністративних правовідносин, що виникають у діяльності господарських судів (підрозділи 1.4, 2.2 та 2.3). Структурно-функціональний аналіз надав можливість визначити відповідність нормативно-правових актів у сфері регулювання діяльності господарських

судів реальним суспільним відносинам (підрозділи 2.1 та 4.1). Порівняльно-правовий метод покладено в основу аналізу засад взаємодії господарських судів з іншими суб'єктами правоохоронної системи, а також визначення ролі та значення адміністративно-правового забезпечення управління діяльністю господарських судів (підрозділи 2.4–3.4). Метод статистичного аналізу було використано під час роботи з офіційно-статистичними матеріалами, звітами судових органів, а також результатами соціологічних досліджень (підрозділи 4.2 та 4.4). Використання індуктивного методу дозволило підтвердити висновок про необхідність вдосконалення адміністративного законодавства у сфері регулювання діяльності господарських судів, оптимізації їх організаційно-штатної структури та системи (підрозділи 4.2–4.4).

Науково-теоретичне підґрунтя для виконання дисертації становлять наукові праці фахівців у галузі загальної теорії держави і права, конституційного права, адміністративного права, міжнародного права, порівняльного правознавства, інших галузевих правових наук, соціології, політології, філософії тощо. Інформаційну та емпіричну основу дисертації становлять узагальнення практики діяльності місцевих, апеляційних господарських судів та Касаційного господарського суду України, довідкові видання, статистичні матеріали.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що робота є одним із перших комплексних досліджень адміністративно-правового забезпечення діяльності господарських судів в Україні на рівні докторської дисертації. До найбільш значущих належать такі:

вперше:

– визначено особливості функціонування господарських судів як суб'єктів адміністративного права: 1) є владним суб'єктом, наділеним державно-владними повноваженнями; 2) завжди мають рівноправне або чільне становище у відносинах з іншими суб'єктами, в тому числі органами державної влади; 3) у правовідносинах з іншими суб'єктами зберігають власну незалежність і недоторканність суддів та керуються виключно

законодавством; 4) для повної реалізації свого адміністративно-правового статусу використовують спеціально створені допоміжні органи (Державна судова адміністрація, апарат судів тощо);

– запропоновано в ст. 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначити вичерпний перелік випадків, за яких Вища кваліфікаційна комісія суддів України може рекомендувати проведення кваліфікаційного оцінювання суддів (притягнення до дисциплінарної відповідальності, погашення дисциплінарного стягнення, подання заяви про участь у конкурсі на зайняття посади судді); у ст. 88 цього ж Закону визначити наслідки непідтвердження здатності судді здійснювати правосуддя (рішення, які при цьому може прийняти Вища кваліфікаційна комісія суддів);

– запропоновано розробити Положення про порядок оцінювання особистих морально-психологічних якостей кандидата на посаду судді, в якому визначити: 1) порядок відбору та призначення незалежного спеціаліста (або групи спеціалістів) у галузі психології, вимоги до рівня його (їх) кваліфікації, віку, досвіду роботи тощо; 2) програму проведення психологічного тестування із визначенням конкретної методики тестування; 3) порядок визначення результатів та рівень, необхідний для визначення кандидата як такого, що придатний для зайняття посади судді; 4) порядок оскарження результатів тестування;

– з метою підвищення ефективності оцінювання роботи господарських судів запропоновано розділ XI «Організаційне забезпечення діяльності судів» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» доповнити окремою главою під назвою «Судова статистика», до якої включити такі статті: 1. Організація роботи з формування та узагальнення статистичної звітності в судах. 2. Базові статистичні показники діяльності суду. 3. Моніторинг та використання статистичної інформації в судах;

– запропоновано розробити Інструкцію про організацію оцінювання роботи господарських судів, що включає такі розділи: 1. Загальні положення; 2. Базові показники оцінювання роботи господарського суду; 3. Методика

оцінювання роботи господарського суду. 4. Аналітичний звіт за результатами оцінювання роботи господарського суду. 5. Формування рекомендацій щодо покращення роботи господарського суду. 6. Контроль за виконанням рекомендацій;

удосконалено:

– історико-правову періодизацію розвитку системи господарських судів на території сучасної України: 1) епоха Київської Русі (IX–XIV ст.ст.); 2) період перебування українських земель під владою Великого князівства Литовського та Речі Посполитої (XV–XVI ст.ст.); 3) період державно-визвольного руху Гетьманської доби (XVII–XVIII ст.ст.); 4) період перебування українських земель під владою Російської імперії (XVIII–XX ст.ст.); 5) радянський період (1917–1991 рр.); 6) новий період – набуття Україною незалежності (1991–2015 рр.); 7) новітній період – провадження нової судово-адміністративної реформи (2015 р. – до сьогодні);

– узагальнення значення господарських судів у судовій та правоохоронній системах України, яке полягає у: 1) забезпеченні економічної безпеки та дисципліни, що є невід’ємною складовою національної безпеки держави; 2) створенні сприятливих умов для сталого та надійного розвитку господарських правовідносин, захисті економічної конкуренції та добросовісності суб’єктів господарювання; 3) захисті прав, свобод та інтересів учасників господарських правовідносин, а також осіб, чиїх інтересів вони торкаються, тощо;

– класифікацію функцій господарських судів як суб’єктів адміністративного права, які запропоновано поділити на дві великі групи за критерієм їх цільової спрямованості: 1) адміністративні функції, що реалізуються у зв’язку зі здійсненням правосуддя у господарському судочинстві: здійснення підготовчо-організаційних дій, що передують розгляду господарської справи; судове керівництво ходом розгляду та вирішення господарської справи; забезпечення однакового та правильного застосування судами норм матеріального та процесуального права при

розгляді господарських справ тощо; 2) адміністративні функції, які виконуються у зв'язку зі здійсненням судового управління (внутрішньоорганізаційного або зовнішнього): представницькі, контрольні, організаційні, забезпечувальні функції та функції взаємодії та суддівського самоврядування;

– систему адміністративно-правових принципів діяльності господарських судів України, які запропоновано класифікувати залежно від сфери регулювання на: 1) загальні, тобто ті, які характерні для організації та функціонування всієї судової системи: законність та верховенство права; гласність, тобто відкритість судового засідання та право кожного, у порядку, визначеному законодавством, бути присутнім на судовому засіданні; об'єктивність та неупередженість, незалежність та самостійність судді та судів тощо; 2) галузеві – принципи, на яких ґрунтується діяльність судів загальної юрисдикції: територіальності та спеціалізації, інстанційності права учасників процесу на правову допомогу, рівність учасників судового процесу перед законом та судом; 3) спеціальні – принципи, які характеризують спосіб організації та функціонування саме системи господарських судів: а) організаційні; б) функціональні;

– визначення особливостей адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів, до яких віднесено: 1) здійснюється не тільки органами законодавчої влади, але й органами суддівського самоврядування, а також спеціально утвореними органами судової системи (Вища кваліфікаційна комісія суддів тощо) та судьями, які займають адміністративні посади; 2) методами, що застосовуються, можуть бути примус та переконання, однак використання методу примусу обмежується дією принципу незалежності суддів та підкорення їх лише закону; 3) результатом є не тільки прийняття нормативно-правових актів, але й актів індивідуального характеру, організаційно-розпорядчих актів органів суддівського самоврядування тощо;

– систему адміністративних правовідносин, у які можуть вступати господарські суди, що запропоновано поділити на: 1) внутрішні адміністративні правовідносини, які виникають: у сфері судового управління; під час реалізації права суддів господарських судів на суддівське самоврядування; у сфері кадрового, фінансового, інформаційного та іншого забезпечення діяльності господарських судів; 2) зовнішні правовідносини, пов'язані із взаємодією з іншими судами, судовими органами та іншими державними органами, їх посадовими особами; правовідносини, що виникають під час забезпечення права громадян та інших осіб на доступ до публічної інформації; правовідносини, пов'язані зі здійсненням зовнішнього контролю за діяльністю господарських судів;

– підхід до визначення системи рівнів, видів та форм взаємодії господарських судів з іншими суб'єктами правоохоронної системи на трьох рівнях: 1) між господарськими судами та зовнішніми суб'єктами; 2) між господарськими судами одного або різних рівнів; 3) взаємодія всередині одного конкретного господарського суду. Видами взаємодії господарських судів з іншими суб'єктами правоохоронної системи є: 1) інформаційна взаємодія; 2) ресурсна взаємодія; 3) взаємодія з приводу прийняття та виконання рішень у господарському судочинстві; 4) взаємодія у сфері опосередкованої участі господарських судів у законодавчому процесі тощо. Формами взаємодії господарських судів з іншими суб'єктами правоохоронної системи є: 1) інформування; 2) повідомлення правоохоронних органів про виявлення ознак кримінального правопорушення під час розгляду господарських справ; 3) співробітництво з іншими судами в питаннях щодо збирання та дослідження доказів у господарському судочинстві тощо;

– визначення правової природи апаратів господарських судів, яка полягає в наступному: 1) судді господарських судів виконують функцію зі здійснення правосуддя в господарському судочинстві, для чого виникає необхідність у здійсненні різноманітних допоміжних дій; 2) до штатної

структури апарату господарського суду поряд із працівниками, що здійснюють функції з обслуговування, входять також висококваліфіковані державні службовці, які здатні прийняти на себе функції судового адміністрування та забезпечення злагодженого функціонування системи господарських судів; 3) при формуванні апаратів господарських судів обов'язково враховується думка суддів відповідних судів тощо;

– узагальнення завдань органів суддівського самоврядування, які запропоновано класифікувати за змістом на такі групи: 1) у сфері кадрового, фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення діяльності господарських судів; 2) у сфері кадрового забезпечення інших органів судової влади – Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів, Державної судової адміністрації, її територіальних управлінь та апаратів господарських судів; 3) у сфері організації діяльності самих органів суддівського самоврядування; 4) у сфері здійснення судового адміністрування в господарських судах; 5) у сфері захисту професійних інтересів суддів господарських судів; 6) у сфері здійснення контрольних повноважень;

– характеристику значення Державної судової адміністрації та її територіальних управлінь в організації та забезпеченні діяльності господарських судів, яка полягає в наступному: 1) реалізації представницьких повноважень та забезпеченні взаємодії господарських судів різних рівнів між собою та з іншими державними органами та органами місцевого самоврядування; 2) здійсненні функцій з кадрового забезпечення апаратів господарських судів та сприяння у соціальному захисті суддівського корпусу; 3) здійсненні інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності господарських судів, що виражається у веденні судової статистики, узагальненні практики організації діяльності господарських судів тощо; 4) здійсненні контрольних функцій тощо;

– визначення ролі Вищої кваліфікаційної комісії суддів в організації та забезпеченні діяльності господарських судів, що полягає в наступному:

1) своєчасному виявленні вакантних посад суддів у господарських судах шляхом здійснення обліку інформації, що надходить з апаратів відповідних судів, та оголошення конкурсу для їх комплектації; 2) організації та проведенні добору кандидатів на посади суддів у господарських судах та проведенні їх спеціальної перевірки; 3) проведенні кваліфікаційного іспиту на посаду суддів господарських судів, визначені його результатів та внесенні рекомендацій Вищій раді правосуддя щодо призначення кандидата на посаду судді в господарському суді тощо;

– узагальнення значення інших суб'єктів організаційного забезпечення діяльності господарських судів, зокрема Вищої ради правосуддя, Громадської ради доброчесності, Національної школи суддів, науково-консультативних рад та наукових консультантів;

– класифікацію форм та методів здійснення контролю за діяльністю господарських судів. До форм здійснення контролю за діяльністю господарських судів віднесено: 1) проведення спеціальної перевірки кандидатів на посаду судді господарського суду; 2) проведення відбіркового іспиту у формі анонімного тестування кандидата на посаду судді господарського суду; 3) проведення перевірки декларації родинних зв'язків та фінансової декларації кандидата на посаду судді господарського суду; 4) перевірка матеріалів, дослідження суддівського досьє, інших документів, що містять інформацію про діяльність судді господарського суду тощо. Методами контролю за діяльністю господарських судів визначено: 1) методи примусу – винесення рішення про притягнення суддів господарських судів до дисциплінарної відповідальності, їх звільнення, переведення тощо (дані методи може застосовувати тільки Вища рада правосуддя); 2) методи переконання – інформування, консультування, рекомендації, оскарження тощо;

дістали подальшого розвитку:

– пропозиції щодо удосконалення діяльності органів суддівського самоврядування в управлінні господарськими судами шляхом внесення таких

доповнень до законодавства України: 1) в ч. 12 ст. 128 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачити, що рішення зборів суддів відповідного суду, прийняте в межах та в порядку, визначеному законодавством України, є обов'язковим для всіх суддів цього суду, а також регламентувати порядок оскарження такого рішення в судовому або позасудовому порядку; 2) в ч. 12 ст. 133 даного Закону закріпити обов'язок суб'єктів, до яких звертаються з пропозиціями вищі органи суддівського самоврядування, розглянути ці пропозиції протягом п'ятнадцяти днів і дати відповідь по суті; 3) створити робочі органи в складі З'їзду суддів України та залучити до їх роботи працівників Державної судової адміністрації, а на рівні зборів суддів кожного господарського суду – працівників апарату цих судів;

– способи застосування досвіду адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів зарубіжних країн з метою удосконалення організації діяльності господарських судів: 1) удосконалити структуру обласних господарських судів шляхом утворення судових палат з розгляду однорідних категорій господарських справ (з питань банкрутства, з питань захисту інтелектуальної власності, з питань виконання господарських договорів тощо); 2) в процесуальному законодавстві чітко розмежувати юрисдикцію господарських та адміністративних судів: визначити, які категорії спорів, що виникають між суб'єктами господарювання та владними суб'єктами, розглядаються господарськими судами; 3) уніфікувати повноваження Вищої кваліфікаційної комісії суддів та Вищої ради правосуддя, створивши єдиний орган, на який покладається формування суддівського корпусу;

– шляхи оптимізації системи та організаційно-штатної структури господарських судів: 1) збільшити штатну чисельність суддів господарських судів; 2) ч. 6 ст. 19 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» доповнити положенням про те, що визначення штатної чисельності судів здійснюється з урахуванням пропозицій голів відповідних судів тощо;

– практичні рекомендації щодо удосконалення матеріально-фінансового забезпечення діяльності господарських судів: 1) провести моніторинг матеріально-технічного стану в господарських судах та визначити обсяг коштів, необхідних для забезпечення господарських судів належними приміщеннями, обладнанням та мультимедійною технікою; 2) розробити план фінансування господарських судів на декілька років та закласти відповідні витрати у видатках Державного бюджету; 3) в ст. 150 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначити мінімальний посадовий оклад працівника апарату господарського суду (службовця) на рівні не менше 30 відсотків посадового окладу судді відповідного суду.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблені автором концептуальні положення можуть бути застосовані в процесі подальшого дослідження проблем науки адміністративного права. Викладені у дисертаційному дослідженні висновки і пропозиції можуть бути використані у:

– науково-дослідній діяльності – для подальшого опрацювання проблемних питань адміністративно-правового забезпечення діяльності господарських судів в Україні (*акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права від 25.04.2019 р.*);

– правотворчості – при вдосконаленні чинного адміністративного законодавства, яке регулює організаційне забезпечення діяльності господарських судів в Україні (*довідка Науково-дослідного інституту публічного права від 25.04.2019 р.*);

– правозастосовній діяльності – з метою вдосконалення практики застосування адміністративного законодавства, вирішення колізій у сфері адміністративно-правових відносин, які виникають у діяльності господарських судів в Україні (*акт впровадження в діяльність Господарського суду міста Києва від 10.09.2019 р.*);

– навчальному процесі – під час підготовки підручників і навчальних посібників з курсів «Адміністративне право і процес», «Адміністративне

судочинство», «Судові та правоохоронні органи України». Висновки та пропозиції дисертації також можуть бути використані для удосконалення навчальних програм перспективного і поточного характеру, навчальних та тематичних планів із дисципліни «Адміністративне право» та «Судові та правоохоронні органи» (*акт впровадження в навчальний процес Харківського національного університету внутрішніх справ від 21.01.2019 р.*).

Апробація результатів дисертації. Підсумки розроблення проблеми в цілому, окремих її аспектів, одержані узагальнення і висновки були оприлюднені дисертантом на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «Публічне адміністрування в сфері органів внутрішніх справ» (Київ, 2015), «Національні та міжнародні механізми захисту прав людини» (Харків, 2016), «Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції» (Суми, 2017), «Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми» (Харків, 2017), «Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи» (Київ, 2017), «Юридичні наукові дискусії як фактор сталого розвитку правової доктрини та законодавства» (Київ, 2017), «Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку» (Запоріжжя, 2017), «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети» (Одеса, 2017), «Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні» (Одеса, 2019).

Публікації. Основні теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження знайшли відображення в одній одноособовій монографії, двадцяти двох статтях, надрукованих у вітчизняних наукових фахових та іноземних виданнях, а також у дев'яти тезах доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ В УКРАЇНІ

1.1. Історико-правовий аналіз розвитку та становлення системи господарських судів в Україні

Дослідження правових явищ у ретроспективі їх розвитку дозволяє глибше осягнути сутність цих явищ та їх природу. Тому історико-правовий аналіз розвитку та становлення системи господарських судів є необхідним у контексті комплексного вивчення методологічних засад діяльності цих судів. Розгляд історії формування системи господарських судів в адміністративно-правовому аспекті надасть змогу виявити певні закономірності виникнення та розвитку системи управління господарськими судами, та простежити шлях від повної залежності від державної верхівки до утвердження їх самостійності та оформлення власної системи управління.

Історія становлення системи господарських судів на території України своїм корінням сягає доби Київської Русі. Однак, тоді не існувало відмежування господарської юрисдикції і судовий процес був єдиним для всіх категорій справ. В сучасному ж розумінні господарські суди вперше сформувались в період перебування України під владою Російської Імперії (1807 р.), і отримали свій подальший розвиток в радянську добу. Сьогодні, процес удосконалення адміністративно-правового статусу системи господарських судів триває, зокрема, у зв'язку із впровадженням судово-адміністративної реформи.

Слід зазначити, що в науковій літературі більша увага приділяється загальним проблемам історії виникнення господарських судів, однак недостатньо вивченим залишається питання адміністративно-правового

характеру в цій сфері. Тому в ході дослідження будемо використовувати історичні наукові джерела та правові першоджерела.

Серед вчених превалює думка про те, що хоча сам арбітраж як засіб розгляду спорів був відомий ще з античних часів, спеціальні торговельні суди вперше згадуються в історії Стародавнього Риму. Сучасні господарські суди своїм історичним корінням мають три види комерційних судів: морські, консульські та ярмаркові [1, с. 5].

У найбільш поширеному вигляді, як вузько спеціалізовані морські, торгові суди виникли в Італії. У Франції на час проведення ярмарків з'явилися тимчасові торговельні суди. Постійний комерційний суд був вперше створений в Парижі листопаді 1563 р. [2, с. 62]. Отже, саме цей суд можна вважати історично першим в сучасному розумінні господарської спеціалізації.

Він був створений едиктом 1563 р., виданим при Карлі IX під впливом канцлера л'Опіталя. Цей суд вважався справжнім комерційним судом, заснованим на ідеї станової і ярмаркової юрисдикції. Едикт пояснював необхідність утворення такого суду клопотанням самих купців про те, щоб їм створили суд, швидкий і вільний від тонкощів королівських законів і указів. Новий суд був побудований на виборному початку. Торговий статут 1673 р. визнав їх загальним типом судів для комерційного стану. Одночасно в деяких місцевостях зберігалися ярмаркові суди, а також морські суди. На початку XIX століття під французьким впливом ідея комерційних судів стала швидко поширюватися по всій Європі. Вона була сприйнята в Бельгії, Голландії, Італії, Іспанії, в німецьких областях по Рейну і долинула до герцогства Варшавського [3, с. 6].

Що стосується становлення господарських судів на території України, то за твердженням І. Б. Шицького, історичний процес їх розвитку пройшов декілька періодів. Зокрема, перший – охоплює часи Київської Русі, коли суд ще не був відділений від адміністрації. Проте, вже у цей час (XII ст.) були створені купецькі корпорації та суди для торгівельного стану. Другий період

– доба Російської Імперії. Цей період характеризується виокремленням розв'язання купецьких справ у одному магістраті, створенням Головного магістрату спеціально для розгляду торгівельних справ, і нарешті – створенням комерційних судів з особливою компетенцією, які існували до 1917 року. Третій період – радянський, протягом якого сформувалось неоднозначне ставлення держави до органів господарської юрисдикції [4, с. 14-15]. Частково погоджуючись з науковцем, зазначимо однак, що в період перебування України під владою Литовського князівства та в Гетьманську добу також функціонували торгівельні та ярмаркові суди. Тому не можна оминати увагою і ці періоди розвитку господарських судів.

Наразі триває четвертий період – сучасний. В цей час проведено декілька судових реформ: відбулось поглиблення спеціалізації господарських судів, утворено їх власний центр – Вищий господарський суд. Подальший розвиток системи господарських судів пов'язаний вже з новітнім періодом, коли активізувались євроінтеграційні процеси, здійснюється імплементація європейського законодавства до національного права України і зокрема, саме з цим пов'язане провадження нової судової реформи.

Таким чином, в кінцевому підсумку вважаємо, що історико-правовий розвиток системи господарських судів на Україні пройшов такі періоди: 1) епоха Київської Русі (IX-XIV ст.ст.); 2) період перебування українських земель під владою Великого князівства Литовського та Речі Посполитої (XV-XVI ст.ст.); 3) період державно-визвольного руху Гетьманської доби (XVII-XVIII ст.ст.); 4) період перебування українських земель під владою Російської імперії (XVIII-XX ст.ст.); 5) радянський період (1917-1991 рр.); 6) новий період – набуття Україною незалежності (1991-2015 рр.); 7) новітній період – провадження нової судово-адміністративної реформи (2015 р. – до сьогодні) [5].

Відтак, детальніше зупинимось на аналізі особливостей історико-правових умов розвитку господарських (торгових, комерційних) судів на кожному з означених етапів.

Так, прототипом господарських судів в період Київської Русі були купецькі (в деяких джерелах їх називають «торгові» [6, с. 6]) суди. Їх утворенню передувало розвиток внутрішніх та міжнародних торгових відносин, а також формування перших торгових товариств, що зумовило виникнення спорів та конфліктів між купцями.

В історико-правовій літературі вказується на те, що перші купецькі корпорації, а також суди для торговців в Україні з'являються у період Київської Русі, у XII ст. В цей час суд ще не був відділений від адміністрації. В 1135 р. Всеволодом Мстиславовичем було створено «купецьке товариство», в якому представники різних верств населення керували торговими справами [1, с. 5].

Ідея створення спеціального комерційного суду для розгляду ярмаркових, вексельних, фрахтових та інших торгових справ вперше виникла в тих торговельних пунктах, де склалися тісні і постійні комерційні контакти представників торгового стану з іноземцями. Так, згідно зі статутною грамотою, яка була розроблена у 1135 році князем Всеволодом Мстиславовичем в Новгороді при церкві Іоанна на Опоках було засновано «суд торговий» в складі тисяцького, двох купців, трьох «житих людей». Цей суд іноді іменувався судом тисяцького та розглядав суперечки між учасниками торгів [1, с. 5].

Хоча в досліджуваній період суд не був відокремлений від державної верхівки, однак князівська державна влада була зацікавлена в існуванні купецьких судів. Передусім, це пов'язано з тим, що купецьке товариство взяло на себе судову функцію, звільнивши тим самим князівський суд від необхідності вирішення торгових спорів. Крім того, наявність такого суду забезпечувало розвиток міжнародних торгових відносин, гарантуючи захист прав купців, в тому числі іноземних.

З цього приводу Є. В. Ромінський вказує на такі позитивні моменти створення купецького суду. По-перше, княжа політика щодо підтримання купецького стану та сприяння розвитку міжнародної торгівлі зумовила

встановлення максимально простого та швидкого порядку розгляду судових спорів з іноземцями. По-друге, встановлювалися перешкоди для довгострокових судових «тяжб», у тому числі заборона повторного розгляду справи. По-третє, значною мірою регулювання судового процесу у таких справах було спрямоване на забезпечення фактичної рівності сторін, для чого іноземцям, як таким, котрі знаходилися поза межами своєї громади і відповідно були менш захищеними, надавалися певні преференції [7, с. 26].

З точки зору адміністративного оформлення купецький суд був підпорядкований купецькому товариству; в ньому існували елементи виборності суддів, що слугувало своєрідною гарантією справедливого здійснення судочинства.

Отже, в період Київської Русі з'являються перші зародки господарських судів – купецькі суди. Їх особливістю були: 1) функціонували при купецькому товаристві, хоча серед суддів були тисяцькі (князівські намісники) та представники звичайного люду (поважного віку); 2) розглядали виключно справи, що виникали із торгових спорів, тобто спостерігалась вузька спеціалізація судів; 3) склад суду формувався окремо для вирішення кожної нової справи; 4) розгляд справ в купецькому суді проходив за спрощеною процедурою, без обтяжень формальностями, тому був привабливим з точки зору оперативності та простоти.

Наступним періодом в розвитку господарських судів на території України можна вважали Литовську добу.

З початку XIV ст. – до середини XVIII ст. на українських землях поширює свою чинність Магдебурзьке право – одна з найбільш відомих систем міського права, що склалася в XIII ст. в місті Магдебург як феодальне міське право, згідно з яким економічна діяльність, майнові права, суспільно-політичне життя і станове становище міщан регулювалися власною системою юридичних норм, що відповідало ролі міст як центрів виробництва та товарно-грошового обміну [8, с. 51].

Міські суди, в свою чергу, поділялися на три види: великий бургграфський суд (або Великий суд вїйта); виложений суд; поточний (або потрібний) суд. Виложений суд відбувався за участю вїйта і лавників. Засідали впродовж двох тижнів. Суд розглядав вагомї цивільні та кримінальні справи, що не входили до компетенції бургграфського суду: спадкування, кредиторські зобов'язання, торговельні угоди, спори з приводу продажу рухомого і нерухомого майна, злочини та зловмисні дії тощо [9, с. 3].

Таким чином, в період перебування українських земель від владою Великого князівства Литовського спостерігалось дві тенденції: по-перше, оформлювалась система місцевих судів, які діяли як суди першої інстанції, і судовий розгляд в яких мав обов'язково передувати зверненню у вищі суди, в тому числі князівський суд; по-друге, відходження від принципу спеціалізації – місцеві та князівські суди поєднували в собі функції провадження у різних формах судочинства.

В період Визвольної війни 1648–1654 рр. було закладено основи української державності, яка характеризувалась власним державним апаратом, що включав і судову систему. Частиною судової системи стали цехові, третейські та ярмаркові суди [10, с. 4].

Таким чином, поряд із системою загальних судів була утворена та функціонувала система спеціалізованих судів, серед яких були і ті, що вирішували торгівельні спори.

Зокрема, суд грецького Ніжинського братства був створений для розгляду справ купців та їх челяді, а ярмаркові суди вирішували справи, що виникали під час проведення ярмарків. Окремо функціонували митні суди, які розглядали митні та торгові спори [11, с. 8].

Перша спроба створити постійний спеціальний для купецтва суд належить цареві Олексієві Михайловичу (1667 р.), який ухвалив зібрати всі справи купецькі в одному місці [1, с. 5].

Так, у Ново-торговому статуті 1667 р. підіймається питання про необхідність відокремлення управління купецькими справами, в тому числі і про створення спеціалізованого купецького суду. В обґрунтування такої необхідності вказується на те, що купцям часто немає кому поскаржитись на «свої образи», а розгляд скарг в судах затягується, що призводить до тимчасового зупинення торгівельних відносин, що в свою чергу, призводить до того, що купці несуть збитки. В статуті також підкреслюється, що судочинство у купецьких справах повинно бути швидким, «без тяганини» та звільнене від зайвих [3, с. 8]. Отже, необхідність створення спеціальних судів для розгляду торгівельних спорів та інших скарг купецтва була обумовлена декількома факторами: по-перше, це потреба у більш швидкому вирішенні спорів між купцями, оскільки цього вимагав торговий обіг; по-друге, для цього була необхідність спростити процедури судового розгляду торгівельних спорів та інших спорів між купцями.

В організаційному контексті ці суди все ще не були відокремлені від інших голок державної влади, тому верхівка влади в особі Гетьмана мала значний вплив як на формування купецьких судів, так і на рішення, що ними приймалися, адже, Гетьман залишався вищою інстанцією по відношенню до всіх інших судів і міг скасувати їх рішення.

Однак, характеризуючи судовий процес на території українських земель в період XVII-XVIII ст.ст., О. І. Биркович виділяє в ньому цілий ряд позитивних рис. До їх числа науковець відносить: гласність і демократизм процесу судочинства; сповідування ідеї рівності всіх перед законом; визначення основних критеріїв правосуддя, які базувалися на ідеї гуманізму та християнської моралі; централізованість і структурованість судової системи, яка дозволяла оперативно вирішувати питання, пов'язані з розглядом справ про правопорушення [10, с. 12]. У зв'язку з цим можна стверджувати, що в досліджуваній період відбулись значні зрушення у процесі формування спеціалізованих судів з розгляду торгівельних спорів як у функціональному, так і організаційному відношеннях. В організаційному

плані таким позитивним моментом слід вважати відокремлення ярмаркових та купецьких судів, які спеціалізувалися виключно на розгляді спорів між купцями та іншими торговцями; у функціональному відношенні – це зародження демократичних принципів здійснення судочинства.

Отже, особливостями розвитку спеціалізованих судів з розгляду спорів між торговцями на території України в період Гетьманщини були: 1) процес оформлення спеціалізованих судів в цей період відбувається під впливом національної ідеї державотворення; 2) утворення системи судів, які спеціалізувалися на розгляді спорів між купцями, супроводжувалось функціональним та організаційним їх відокремленням від інших судів; 3) в цей період відбувається зародження демократичних принципів здійснення судочинства, в тому числі господарського; 4) в адміністративному плані на формування та діяльність спеціалізованих судів залишався значний вплив Гетьмана, який міг відмінити будь-яке судове рішення.

Початком створення на території України арбітражних судів у сучасному розумінні можна вважати заснування комерційного суду в м. Одеса у 1807 році. Пізніше такі суди були створені у Феодосії (1819 р.) та в Ізмаїлі (1832 р.) [13]. Їх утворення припадає на період перебування українських земель під владою Російської Імперії.

Як зазначає з цього приводу М. М. Хамник, започаткування першого комерційного суду саме в м. Одесі, є не випадковим, оскільки цьому передувало соціально-економічне становище міста та його географічне положення. Саме створення Одеського комерційного суду є початком відліку історії господарських судів України. Одеський комерційний суд мав значний вплив на формування та розвиток економіки. У роботі Одеського комерційного суду було використано досвід та практику діяльності комерційних судів, які діяли в інших державах. Одеський комерційний суд був унікальним в плані збереження світових та вітчизняних традицій морського та торгового права [6, с. 8].

Загальний нормативно-правовий акт про заснування комерційних судів на території українських земель, що перебували під владою Російської Імперії, є статут судочинства у цих судах під назвою «Устав про судочинство в справах торговельних», що був введений у дію іменним указом імператора Миколи I від 14 травня 1832 р. В цьому документі була визначена можливість використання тих правових засобів, які дозволяли комерційним судам своєчасно, а за окремими категоріями спорів, наприклад, вексельними або будь-яким іншим, що носять невідкладний характер, і прискорено, розглядати заявлені вимоги, забезпечувати в рівній мірі інтереси всіх учасників судового розгляду [14, с. 12].

Устав про судочинство в справах торговельних 1832 р. не був повністю звільнений від впливу принципів феодального характеру, від норм публічного права та сильного втручання держави, що переслідує фіскальні інтереси. В результаті в Російській Імперії торговельне законодавство не поширювалося повністю на економічні відносини або відносини в сфері торговельної діяльності. Створення комерційних судів у великих торгових центрах відбувалося надзвичайно складно [15, с. 174].

Між тим, слід вказати на те, що створення комерційних судів у великих торгових містах України, і зокрема, в Одесі, було значним кроком вперед у напрямку формування національної систем господарських судів.

Провадження справ у Одеському комерційному суді характеризувала оперативність, широке застосування звичаїв та Уставу цивільного судочинства у всіх випадках, коли в Уставі торгового судочинства були відсутні норми, якими регулювались спірні правовідносини. Діяльність суду вигідно відрізнялася відсутністю канцелярського формалізму, прагненням упорядкувати діловодство і посилити контроль над діяльністю підпорядкованих йому осіб. Величезне значення мала практика, яка випрацювала цілу низку інструкцій, правил і наказів, завдяки яким Одеський комерційний суд задовольняв усім вимогам сучасного йому життя. Успішно впорались співробітники суду і з тим завданням, яке за задумом законодавця

покликані були виконувати комерційні суди на той час – бути не тільки органами правосуддя у господарських справах, але й служити, разом з тим, засобом до упорядкування торгового кредиту [16, с. 13].

Однак, вплив негативних тенденцій економічного розвитку, що намітилися в Російській Імперії в кінці XIX ст., позначився на діяльності комерційних судів і зокрема, на скороченні їх чисельності та виконуваних ними функцій.

Так, за законом від 24 липня 1875 року функції Одеського комерційного суду скоротились до ведення справ з торгової неспроможності, вексельним позовам і охороні торгового спадку [6, с. 6]. У 1897 р. наказом імператора Миколи II були скасовані Бессарабський, Керченський і Таганрозький комерційні суди [17, с. 110, 113, 120].

Отже, в період перебування українських земель під владою Російської Імперії було закладено основи системи господарських судів в сучасному розумінні. Не випадково, саме в досліджуваний період відбулось відокремлення судової влади від державної, а також розмежування кримінальної, комерційної та цивільної судової юрисдикції.

Комерційні суди проіснували до початку революції і були ліквідовані Декретом Народних Комісарів «Про суд» від 24 листопада 1917 р. [18]. Цим Декретом згадувалось тільки дві форми судочинства – цивільне та кримінальне, здійснення яких покладалось на систему народних судів.

Однак, вже у вересні 1922 р. Декретом Ради Народних Комісарів було затверджено Положення про порядок вирішення майнових спорів між державними установами і організаціями [19]. Цим Положенням було утворено систему арбітражних комісій, які діяли при Раді праці і оборони, а також на місцях при обласних економічних радах. Очолювала систему Вища арбітражна комісія при Раді праці і оборони, яка утворювалась у складі голови, що призначався Радою за поданням Народного Комісаріату Юстиції, і двох членів, які безпосередньо призначалися Радою праці і оборони.

Отже, арбітражні комісії фактично були частиною центрального державного апарату і були підконтрольні виконавчій владі. В той же час, таке становище арбітражних комісій було частково виправдане фактом існування виключно державної форми власності, внаслідок чого будь-які господарські спори були можливі лише між державними підприємствами та організаціями.

Дана система проіснувала біля десяти років, однак зміни в соціально-економічному та адміністративному устрої держави зумовили необхідність проведення реформування системи арбітражних комісій. Спочатку, функції з розгляду господарських спорів були передані у відання судів, однак вже в травні 1931 р. Постановою Ради Народних Комісарів було утворено Державний арбітраж [20].

В порядку державного арбітражу вирішувались всі суперечки, що виникали за укладеними договорами та угодами, і інші майнові суперечки між установами, підприємствами і організаціями усупільненого сектора. Державний арбітраж створювався при Раді праці і оборони; при економічних радах (нарадах) союзних республік; при радах народних комісарів Української РСР, при крайових і обласних виконавчих комітетах і при виконавчих комітетах автономних областей.

Постановою були передбачені певні виключення. Зокрема, розгляду в порядку державного арбітражу не підлягали:

- а) спори між органами одного і того ж відомства, діяльність яких фінансувалася із загальнодержавного або місцевого бюджетів;
- б) спори між установами та підприємствами одного й того ж відомства, господарського об'єднання або кооперативної системи, без дозволу відповідного вищого органу;
- в) спори за операціями Державного банку, якщо Національний банк є однією зі сторін у суперечці;
- г) спори, що впливають з договорів залізничного перевезення;
- д) спори з податків і інших платежів, що стягуються в безспірному порядку;

е) суперечки за договорами про користування комунальними послугами;

ж) суперечки на суму, у справах, що підлягають вирішенню в державному арбітражі при Раді праці і оборони – нижче 5 тис. рублів, при економічній раді – 3 тис. рублів і в інших випадках – 1 тис. рублів [20].

Державний арбітраж утворювався у складі державних арбітрів, що призначалися персонально Радою праці та оборони, радами народних комісарів Української РСР, крайовими і обласними виконавчими комітетами, за належністю, тобто тими органами, при яких вони утворювалися.

Для здійснення загального керівництва роботою державного арбітражу призначаються головний арбітр і його заступники. Було також передбачено, що нагляд за діяльністю державного арбітражу здійснювався Радою праці і оборони, економічними радами союзних республік, радами народних комісарів автономних республік, крайовими і обласними виконавчими комітетами, за належністю. Ці органи наділялись правом в порядку нагляду скасувати або змінювати рішення державного арбітражу або передавати справу на новий розгляд [20].

Державні арбітражі були підпорядковані та піднаглядні відповідним радам, які володіли всіма адміністративними повноваженнями, починаючи з призначенні арбітрів і закінчуючи скасуванням рішень відповідного арбітражу. Також слід зауважити, що система державних арбітражів не відрізнялась організаційною єдністю, оскільки не існувало зв'язку між вищестоящими та нижчестоящим арбітражними органами – між ними були відсутні відносини влади-підпорядкування. Ситуація змінилась тільки в 1974 р., коли Радою Міністрів СРСР 17 січня 1974 р. було затверджено Постанову «Про подальше удосконалення організації та діяльності органів державного арбітражу» [21]. Згідно цієї Постанови для забезпечення єдності діяльності державного арбітражу він був перетворений в союзно-республіканський орган, який являв трьохланкову систему, де нагляд за нижчими арбітражними органами здійснювали вищестоящі, а місцеві органи

державного управління були позбавлені права відмінити і змінювати рішення державних арбітражів. Таким чином, запроваджувалась система, організована за прикладом судової, де кожна вища інстанція може здійснювати перегляд рішень нижчестоящих судів.

В 1978 р. правовий статус державного арбітражу був закріплений на конституційному рівні – в Конституції Української РСР 1978 р. [22], а в 1979 р. – деталізований в Законі СРСР «Про Державний арбітраж в СРСР» від 30 листопада 1979 р. [23]. Зокрема, в Конституції УРСР зазначалось, що вирішення господарських спорів між підприємствами, установами й організаціями здійснюється органами державного арбітражу в межах їх компетенції [22]. Характерно, що питання діяльності системи державних арбітражів містилось в розділі, присвяченому правосуддю, що фактично відносило ці органи до судової системи.

Детальна регламентація діяльності державних арбітражів, порядок їх організації та функціонування визначався в Законі СРСР «Про Державний арбітраж в СРСР». В ньому визначались такі завдання органів державного арбітражу: 1) забезпечення захисту прав і охоронюваних законом інтересів підприємств, установ і організацій при вирішенні господарських суперечок; 2) активний вплив на підприємства, установи, організації, їх вищестоящі органи (міністерства, державні комітети, відомства або інші вищі органи) і посадових осіб з метою забезпечення дотримання ними соціалістичної законності; 3) забезпечення однакового і правильного застосування законодавства при вирішенні господарських спорів; 4) сприяння поліпшенню договірної та претензійної роботи в народному господарстві, попередження порушень законності в господарській діяльності підприємств, установ і організацій; 5) розробка пропозицій та здійснення заходів, спрямованих на вдосконалення правового регулювання господарської діяльності.

Передбачалось, що створення арбітражів здійснюється Президією Верховної Ради Української РСР за погодженням з Державним арбітражем СРСР. Найвищим органом у системі державних арбітражів був Державний

арбітраж СРСР, який здійснював керівництво всіма органами державного арбітражу, як правило, через державні арбітражі союзних республік [23]. Для здійснення керівництва у межах відповідного арбітражного органу Президія Ради відповідного рівня призначала головного арбітра, а також утворювалась колегія арбітражу під керівництвом головного арбітра, яка вирішувала організаційні питання.

Отже, після тривалого перебування арбітражу у складі органів виконавчої влади з відповідним підпорядкуванням, система державних арбітражних органів набула статусу судових органів, що на практиці означало не тільки поширення на них основних засад здійснення судочинства в господарських справах, але і зміну порядку управління. Однак, не зважаючи на це, ще тривалий час зберігалась радянська модель управління державними арбітражними органами, що була заснована на жорсткому підпорядкуванні всіх без винятку органів центральній владі.

Таким чином, в радянський період розвитку системи господарських судів можна виділити два етапи: 1) діяльність арбітражних комісій; 2) утворення державних арбітражів. Державні арбітражі були наближені за своїм функціонуванням до господарських судів.

Особливостями даного періоду були: 1) протягом всього радянського періоду державні арбітражі (арбітражні комісії) були частиною центральних органів виконавчої влади і, відповідно, підпорядковувались центральному державному апарату; 2) арбітражам були підвідомчі спори, що виникали між підприємствами, установами та організаціями державної власності; 3) рішення арбітражних комісій могли бути скасовані Радою праці і оборони (при якій вони утворювались). З переходом до системи державних арбітражів запроваджувалось три інстанції (за прикладом системи судів) – перша, апеляційна та касаційна, однак принципи централізованого управління зберігались.

Подальший розвиток подій в даній сфері був пов'язаний із набуттям Україною незалежності та майже одночасним прийняттям Закону «Про

арбітражний суд» від 4 червня 1991 р. № 1142-ХІІ [24], Закону «Про внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР» від 19 червня 1991 р. № 1213а-ХІІ [25] та Арбітражного процесуального кодексу від 6 листопада 1991 р. № 1798-ХІІ [26], який пізніше (в 2001 р.) був перейменований у Господарський процесуальний кодекс у зв'язку із зміною назви відповідних судів, що з чисельними змінами і доповненнями є чинним на сьогодні.

Зокрема, Законом від 19 червня 1991 р. було внесено зміни до ст. 161 Конституції УРСР 1978 р., де передбачалось, що вирішення господарських спорів в Українській РСР здійснюється Вищим арбітражним судом Української РСР, арбітражними судами Кримської АРСР, областей, міста Києва. Також зазначалось, що втручання будь-яких органів, організацій і посадових осіб у діяльність арбітрів арбітражних судів щодо вирішення спорів не допускається [25].

На підставі аналізу Закону «Про арбітражний суд» від 4 червня 1991 р. № 1142-ХІІ [24] можемо виділити такі характерні ознаки організації та функціонування системи арбітражних судів досліджуваного періоду: 1) арбітражні суди утворювались Верховною Радою за поданням Голови Вищого арбітражного суду; 2) арбітражний суд Кримської АРСР, арбітражний суд області, м. Києва складався з голови, першого заступника голови, заступників голови та арбітрів; 3) адміністративні функції в судах покладалися на голів та їх заступників; 4) фінансування здійснювалось через Верховну Раду.

Отже, саме в цей період відбулось закладення фундаменту сучасної системи господарських судів в Україні: функції щодо розгляду господарських спорів були передані спеціалізованій системі судів; вперше проголошувались принцип законності та незалежності (які в сфері цивільного та кримінального судочинства були впроваджені набагато раніше); запроваджувались основи суддівського самоврядування тощо. Хоча справедливо вказати на те, що все ще зберігався суттєвий вплив органів

виконавчої влади та глави держави на діяльність арбітражних судів, зокрема, в питаннях призначення арбітрів та фінансування арбітражних судів.

Прийняття в 1996 р. Конституції [27] незалежної України поклало початок організаційній та функціональній незалежності господарських судів від законодавчої та виконавчої гілок влади, а також було закладено основи єдності системи судів загальної юрисдикції, до яких входили тепер вже господарські суди (їх було перейменовано в 2001 р.).

В 2002 р. було прийнято Закон «Про судоустрій України» [28], на підставі якого втрачав чинність Закон «Про господарські суди». Цей закон став однією з перших спроб формування єдиної судової влади, і зокрема, єдності судів загальної юрисдикції шляхом: 1) уніфікації вимог до всіх суддів, встановлення єдиного статусу всіх суддів; 2) уніфікації порядку утворення судів, системи та структури судів загальної юрисдикції; 3) уніфікації принципів здійснення всіх видів судочинства; 4) створення єдиного вищого судового органу – Верховного Суду – спільного для всієї системи судів загальної юрисдикції; 5) утворення єдиної системи органів – кваліфікаційних комісій суддів на чолі із Вищою кваліфікаційною комісією, що були покликані забезпечувати добір суддів, здійснювати дисциплінарне провадження щодо них, вирішувати питання про звільнення з посади; 6) створення єдиної системи органів суддівського самоврядування; 7) формування єдиної системи організаційного та фінансового забезпечення судів та єдиної системи органів, на які покладалась відповідна функція – територіальних управлінь державної судової адміністрації на чолі із Державною судовою адміністрацією.

7 липня 2010 р. було прийнято Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [29], до якого 12 грудня 2015 р. внесені змінами і доповнення на підставі Закону «Про забезпечення права на справедливий суд» [30]. До основних здобутків цього закону в питаннях формування системи господарських судів належали, перш за все, підвищення гарантій дотримання суддями принципів верховенства права та законності (розширення підстав та

видів дисциплінарних стягнень, удосконалення процедури дисциплінарного провадження, добору кандидатів на посаду суддів тощо), а також підвищення гарантій незалежності та самостійності суддів (підвищення розміру суддівської винагороди, удосконалення системи органів суддівського самоврядування та ін.).

Між тим, слід констатувати, що сьогодні триває черговий етап судово-адміністративної реформи, і пов'язаний він з необхідністю вирішення декількох завдань: 1) підвищення рівня незалежності судової від законодавчої та виконавчої гілок влади та глави держави; 2) підвищення рівня професійності суддів та посилення законності в їх діяльності.

У зв'язку з обранням нашою державою європейського курсу розвитку та необхідністю дотримання рекомендацій Ради Європи, в тому числі в сфері правосуддя, Верховною Радою України в червні 2016 р. були ухвалені зміни до Конституції України в частині правосуддя [31] та прийнято Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 30 травня 2016 р. № 4734 [32]. До основних новел цих законопроектів слід віднести: 1) позбавлення парламенту повноважень щодо обрання суддів безстроково; 2) позбавлення Президента України повноважень щодо утворення судів; 3) позбавлення абсолютизації судової юрисдикції та допущення можливості встановлення законодавством обов'язкового досудового врегулювання спорів; 4) утворення Вищої ради правосуддя замість Вищої ради юстиції та суттєво розширено її повноваження тощо.

Отже, на підставі проведеного дослідження можемо зробити висновок, що оформленню сучасної системи господарських судів передувало тривалий етап пошуку оптимальної моделі їх організації. В історичному процесі було пройдено шлях від функціонування купецьких та ярмаркових судів, підпорядкованих верховному правителю, діяльності арбітражних комісій та системи державних арбітражів, повністю залежних, підпорядкованих та підконтрольних центральній владі, до утворення незалежної та самостійної системи господарських судів, яка, однак, є складовою єдиної системи судів

загальної юрисдикції. Передумовами переходу на кожний новий етап розвитку господарських судів були відповідні економічні та державно-політичні зміни: починаючи від ліквідації приватної форми власності у радянський період до активізації господарських відносин, виникнення нових форм господарювання, посилення міжнародних відносин на сучасному етапі державотворення.

1.2. Роль та місце господарських судів у судовій та правоохоронній системах України

В Конституції України зазначається, що система судів загальної юрисдикції в Україні будується за принципами територіальності і спеціалізації [27]. Відповідно до цих принципів в судовій системі України організована та функціонує система господарських судів.

Згідно процесуального законодавства України підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні), громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності, мають право звертатися до господарського суду згідно з встановленою підвідомчістю господарських справ за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів, а також для вжиття передбачених заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням [26]. Звідси, система господарських судів утворена, передусім, з метою захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарської діяльності та інших осіб у відносинах з цими суб'єктами. На сучасному етапі державотворення роль цих судів поступово зростає, що обумовлено декількома причинами. Серед них слід виділити: розвиток міжнародних відносин, економічне зростання тощо.

Водночас, в науковій літературі досі не склалося єдиної концепції щодо визначення ролі та призначення господарських судів України в судовій та

правоохоронній системах, що потребує комплексного та ґрунтовного вивчення даного питання.

Економічний розвиток нашої держави, активізація міжнародних, в тому числі господарських, зв'язків, обумовлюють посилення ролі системи господарських судів в сфері реалізації правоохоронної функції держави. Слід погодитися з думкою О. М. Остапенка з приводу того, що однією з необхідних умов успішного функціонування всіх елементів створюваного в Україні ринкового механізму є законність і дисципліна в діяльності суб'єктів господарювання, адже чинним законодавством передбачене добровільне та сумлінне виконання суб'єктами господарювання своїх договірних зобов'язань [33, с. 341]. Саме на досягнення таких цілей спрямована діяльність системи господарських судів.

Для визначення конкретного значення системи господарських судів у судовій та правоохоронній системах України, необхідно, перш за все, з'ясувати значення категорій «судова система» та «правоохоронна система». Так, термін «система», що є структурною частиною досліджуваних категорій, визначається як: 1) порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь; 2) класифікація; 3) форма організації, будова чого-небудь; 4) сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням; 5) сукупність принципів, які є основою певного вчення; 6) будова, структура, що становить єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин [34, с. 891]. У філософському розумінні «система» це: 1) усвідомлення систем як цілісних і водночас розчленованих фрагментів реального світу; і 2) використання терміна «система» не для розчленованого цілого, а навпаки, для цілісності, яка визначається певною спільністю, яка організує таке ціле [35, с. 136]. Таким чином, можна зробити висновок, що термінологічна конструкція, яка включає в себе термін «система», означає упорядковану єдність окремих складових елементів відповідного явища.

Досліджуючи поняття правоохоронної системи, необхідно виходити з того, що вона складається з окремих елементів, які функціонально та організаційно взаємозалежні. Відкритим залишається питання про систему таких елементів.

Правоохоронна система, на думку А. М. Куліша, це багаторівнева соціальна система, яка включає систему правових засобів, методів та гарантій, що забезпечують охорону суспільних відносин від протиправних посягань, та державні органи, які виконують правоохоронні функції. Вона має наступні властивості: цілісність, структурність, взаємозалежність системи і середовища, ієрархічність, емерджентність [36, с. 369-370]. Отже, можна погодитись з думкою науковця з приводу того, що правоохоронна система України – складне явище, представлене системою взаємозалежних елементів, серед яких слід виділити: суб'єктів, функції, методи та засоби їх реалізації.

Суб'єкти, як елемент правоохоронної системи, представлені передусім правоохоронними органами. О. В. Ільченко, визначаючи місце правоохоронних органів у системі органів державної влади, дійшов до висновку, що, виходячи з конституційного принципу поділу влади, правоохоронні державні органи належать до різних її «гілок» [37, с. 96]. Виходячи із наведеного висновку, слід зауважити, що правоохоронна система – більш широка за своїм змістом категорія, ніж судова система. Крім того, правоохоронні органи, як суб'єкти реалізації правоохоронної функції, необхідно розглядати в широкому та вузькому значеннях.

О. І. Їжак, досліджуючи проблему співвідношення понять «правоохоронних органів» та «правоохоронної системи», доходить до висновку, що в науковій літературі не склалось єдиної думки з цього приводу. Зокрема, деякі науковці [38; 39, с. 12-13] ототожнюють ці поняття, інші [40, с. 48; 41, с. 53] – вважають їх різними за змістом. Сам В. О. Боняк робить висновок про те, що поняття «система правоохоронних органів» і «правоохоронна система» не є тотожними, оскільки перше зводиться до

сукупності державних спеціально уповноважених суб'єктів правоохоронної системи – правоохоронних органів і спецслужб, що наділяються державно-владними повноваженнями для охорони та захисту прав та свобод людини і громадянина, законності й правопорядку, усіх врегульованих правом суспільних відносин; друге (правоохоронна система) – є складним утворенням, що, поряд із правоохоронними органами, включає до свого складу ряд підсистем. Їх зв'язок, на думку вченого, полягає у тому, що правоохоронні органи не тільки є складовим елементом правоохоронної системи, але й у тому, що соціальне призначення цих органів, їх цілі, завдання здійснюють безпосередній вплив на розвиток правоохоронної системи [42, с. 26-27]. Погоджуючись з думкою науковця зазначимо, що легітимне визначення поняття «правоохоронний орган» міститься в декількох нормативно-правових актах, кожен з яких розкриває його в контексті застосування у відповідному акті. Наприклад, Закон України «Про основи національної безпеки України» визначає поняття правоохоронного органу в широкому значенні, зокрема, як органи державної влади, на які Конституцією і законами України покладено здійснення правоохоронних функцій [43].

О. Л. Соколенко визначає правоохоронну функцію держави як комплексний цілісний пріоритетний напрямок державної політики, спрямований на забезпечення відповідно до засад верховенства права та пріоритету прав людини охорони права і праввідносин, а також захисту основ конституційного ладу, у тому числі прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, законності та правопорядку [44, с. 851]. Слід підтримати твердження А. М. Куліша про необхідність відмежування правоохоронної діяльності від діяльності правоохоронних органів [36, с. 369-370].

Отже, правоохоронну діяльність в тій чи іншій мірі здійснюють всі органи державної влади та місцевого самоврядування. Відповідно, правоохоронні органи – це державні органи зі спеціальним статусом, для

яких правоохоронна функція є основною та єдиною. Такому розумінню правоохоронних органів відповідає вузький підхід до їх визначення, який зокрема, знаходимо в Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». Правоохоронні органи, відповідно до ст. 1 цього Закону, це органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [45].

Відтак, Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» не тільки наводить вузький перелік правоохоронних органів, але і чітко відмежовує правоохоронні органи від судів, що слідує як із назви, так і зі змісту Закону. У зв'язку з цим, виникає необхідність у виділенні окремої державної системи – судової.

На думку І. В. Назарова, судова система – це система спеціальних державних органів – судів, які є носіями судової влади, створені для задоволення потреби у розгляді та вирішенні виникаючих правових спорів, мають загальні завдання, принципи організації й діяльності, відповідають рівню соціально-економічного розвитку суспільства [46, с. 11]. Виходячи з такого визначення, можемо зауважити, що науковцем судова система зводиться виключно до системи органів, на які безпосередньо покладається функція щодо здійснення правосуддя – судів.

Подібної думки дотримується О. І. Безпалова, яка вважає, що судова система – ієрархічна, структурована та диференційована за предметом повноважень система судів (елементів системи), які в своїй діяльності дотримуються визначених на рівні відповідних нормативно-правових актів принципів і правил, певним чином пов'язані і взаємодіють між собою для

виконання покладених на них завдань щодо реалізації правоохоронної функції держави [47, с. 8].

Водночас, в науковій літературі існує також інша точка зору, відповідно до якої судова система не обмежується одними лише судами. Зокрема, як вважає Л. М. Москвич, судова система є різновидом соціальної та складається зі стійкого комплексу формальних і неформальних правил, принципів, норм, настанов, які регулюють певну сферу людської діяльності (відправлення правосуддя) та організовують її у систему ролей та статусів [48, с. 43-45].

Отже, склалося дві концепції щодо розуміння поняття «судова система» – прихильники першої дотримуються вузького підходу, вважаючи що таку систему складають виключно суди; на думку інших, судова система – це не тільки суди, але і система інших органів, які разом із судами утворюють єдину судову систему (наприклад, Державна судова адміністрація та ін.). Для оцінки правильності тієї чи іншої концепції звернемось до аналізу законодавства України в цій сфері.

Так, в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» для позначення системи судів застосовуються поняття «система судоустрою» (ст. 3, ст. 17) [32]. З'ясувавши етимологію категорії «судоустрій», яка визначається, як система судових установ, їх організація та порядок діяльності [34, с. 954], можна дійти до висновку про наявність логіко-правової помилки у вислові «система судоустрою», що за змістом рівнозначно «система системи судових установ». Вважаємо, що найбільш вдалим в даному контексті є термін «система судів», яка однозначно вказує на те, що мова йде саме про систему судів, а не будь-яких інших органів. В свою чергу, для означення органів організаційного забезпечення судів в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» вживається поняття «система забезпечення функціонування судової влади» [32]. Слід зважити, що в Законі 2016 р. спостерігається більш правильний підхід законодавця до визначення системи забезпечення судової влади, оскільки на відміну від Розділу XI Закону «Про судоустрій і статус

суддів» 2010 р., в якому до цієї системи віднесено Державну судову адміністрацію України та її територіальні органи, відповідно до ст. 147 нового Закону до таких органів належать Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Державна судова адміністрація України та Національна школа суддів України, інші органи державної влади та органи місцевого самоврядування [49].

На підставі проведеного вище аналізу, вважаємо, що слід розрізнити поняття «система судів», «судова система» та «система органів забезпечення функціонування судової влади». Найбільш широкий зміст із них має категорія «судова система». Тому ми більше тяжіємо до тієї думки, що поняття «судова система» можна розглядати у вузькому та широкому розумінні. Така точка зору висловлена О. З. Хотинською-Нор, яка вказує на те, що у широкому розумінні судова система – це цілісний комплекс правових інституцій, в яких дістає прояв судова влада, та їх зв'язків. У вузькому значенні, на думку науковця, варто вести мову не про систему судів із притаманними їй зв'язками та властивостями, а про систему судових органів [50, с. 10].

Таким чином, можемо зробити висновок, що у широкому значенні поняття «правоохоронна система» та «судова система» співвідносяться як загальне та часткове. Тобто, судова система є частиною правоохоронної системи держави із особливими, властивими їй елементами – суб'єктами, функціями і т.д. Однак, у більш вузькому розумінні досліджувані категорії означають дві паралельні, незалежні одна від одної в інституційному та функціональному сенсі, однак тісно пов'язані між собою, державні системи.

Визначаючи роль і місце господарських судів у державі, слід враховувати, що вони належать до єдиної судової системи та виступають носіями судової влади.

В науковій літературі превалує думка про те, що основним призначенням судової влади в державі є відправлення правосуддя, у межах якого судова влада виконує наступні функції: 1) правозахисну, яка полягає в захисті судом законних інтересів громадян і держави, що охороняються

законом; 2) правоохоронну – суд відіграє важливу роль у стримуванні злочинності й запобіганні злочинним проявам, застосовуючи покарання до осіб, які вчинили злочини та інші правопорушення; 3) виховну, бо своєю діяльністю суд сприяє формуванню у громадян і посадових осіб поваги до права й закону [51, с. 7]. Погоджуючись з такою думкою, зазначимо, що судова влада в організаційному та функціональному контексті є самостійною та незалежною від інших гілок влади.

Самостійність судової влади, як структурно-функціональна характеристика цієї гілки влади і принцип її організації й діяльності, на думку В. І. Потапенка, означає відособленість правового статусу суду в системі органів державної влади. Змістовно самостійність втілюється у 2-х правилах: 1) судова гілка влади повинна мати власну виключну компетенцію, владний характер якої підтверджено силою державного примусу; 2) процес реалізації наданих суду повноважень характеризується процедурною автономністю, що полягає в неможливості будь-якого зовнішнього або внутрішнього корпоративного впливу на носія судової влади при ухваленні ним рішень. Перегляд же рішень судів можливий лише в рамках ієрархічної побудови судової гілки влади [52, с. 177].

Самостійність та незалежність судової влади, тим не менш не означає абсолютної її ізоляції від інших державних органів та інститутів. Взаємодія з іншими гілками влади виражається в декількох аспектах, що забезпечує єдність судової влади: 1) опосередкована участь судової влади у законотворчій діяльності; 2) участь інших органів державної влади в організаційному забезпеченні діяльності судів; 3) здійснення судового контролю за діяльністю органів державної влади.

Водночас деякі науковці вважають, що судова влада не може бути державною з точки зору перебування в системі органів державної влади. Зокрема, на думку М. І. Смоковича, її місце в українському суспільстві за межами цієї державної машини, суд не може бути колесом чи двигуном у цій машині. Тому відокремлення судової влади від системи органів державної

влади надасть можливість судам більш ефективно здійснювати судовий контроль, у тому числі у сфері державного управління [53, с. 101]. Однак, повністю погодитись з такою думкою не можна, оскільки судова влада не може знаходитись поза межами державної влади – нижче або вище за неї. Межі судової влади, як державної в цілому, визначаються законом. Про те, що судова влада є частиною державної, свідчить також той факт, що вони мають спільні атрибути, зокрема, загальнообов'язковий характер, можливість застосування державного примусу тощо.

Судова влада виконує ряд функцій. В. Д. Бринцев в своєму дисертаційному дослідженні запропонував класифікувати функції судової влади на: 1) зовнішні, які впливають і діють на широке коло суб'єктів, і серед них у першу чергу: а) правосуддя; б) судового контролю; 2) внутрішні: а) судового управління; б) суддівського самоврядування; 3) комбіновані або змішані: а) правотворча функція; б) виховна; в) профілактична [54, с. 87]. В цілому погоджуючись з думкою науковця, слід зазначити, що суди, як основна ланка судової системи, відіграють важливу роль у реалізації правоохоронної функції держави.

На думку Н. А. Чабан, суд, не будучи правоохоронним органом (у вузькому розумінні цього поняття) тим не менш, виконує правоохоронні функції [55, с. 169]. Роль судової системи в механізмі реалізації правоохоронної функції держави, як зазначає О. І. Безпалова, виявляється переважно шляхом охорони та захисту прав і свобод людини в результаті здійснення владного впливу на відповідні суспільні відносини [47, с. 11]. Судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними згідно із законом [32]. Система господарських судів належить до судів загальної юрисдикції. Отже, в державі господарські суди є носіями судової влади, яка виражається у здійсненні ними судочинства в господарських справах.

Для визначення тієї ролі, яку відіграє система господарських судів в судовій та правоохоронній системах України, необхідно виходити із

особливостей правового статусу досліджуваного суб'єкта (тобто системи господарських судів) та правоохоронних функцій, які він реалізує.

В законодавстві України наразі відсутнє визначення поняття господарського суду. У Законі України «Про господарські суди», що був чинним до 27 лютого 2002 року, зазначалось, що завданнями господарського суду є: захист прав та охоронюваних законом інтересів учасників господарських правовідносин; сприяння зміцненню законності у сфері господарських відносин; внесення пропозицій, спрямованих на вдосконалення правового регулювання господарської діяльності [24]. На нашу думку, визначення на законодавчому рівні завдань та мети функціонування системи господарських судів є об'єктивною необхідністю, зумовленою потребою у визначенні правового статусу системи цих судів. Тому в Господарському процесуальному кодексі України слід закріпити завдання та мету функціонування системи господарських судів.

В науковій літературі зазначається, що господарські суди є однією з гілок судової влади. Згідно з положеннями чинного законодавства – це спеціалізовані суди, на які законом покладено здійснення правосуддя у господарських відносинах. Господарський суд є незалежним органом у вирішенні всіх господарських спорів, що виникають між юридичними особами, державними та іншими органами, а також у розгляді справ про банкрутство [33, с. 341].

Господарський суд, як зазначає Д. М. Притика, створювався як незалежний орган з розгляду всіх господарських спорів, що виникають між юридичними особами, державними й іншими органами. Основним його завданням як спеціалізованого суду в системі судів загальної юрисдикції є захист економічних прав та охоронюваних законом інтересів учасників господарських відносин, сприяння зміцненню законності [17, с. 201].

Між тим необхідно вказати, що законодавством України не передбачено функціонування спеціалізованих судів. Зокрема, згідно ч. 3 ст. 17 систему судоустрою складають: місцеві суди; апеляційні суди та

Верховний Суд. Також передбачено, що для розгляду окремих категорій справ відповідно до цього Закону в системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди [32]. До спеціалізованих судів віднесені лише вищі спеціалізовані суди. Господарські суди, відповідно до ст. ст. 21 та 26 згаданого Закону, відносяться до місцевих та апеляційних судів загальної юрисдикції.

Таким чином, в законодавстві України відсутня згадка про те, що господарські чи будь-які інші суди належать до спеціалізованих судів. В ст. 18 Закону «Про судоустрій і статус суддів» розкривається лише принцип спеціалізації судів загальної юрисдикції. Зі змісту цієї статті слідує, що спеціалізація можлива на рівні кожного конкретного суду загальної юрисдикції. Однак, таке поняття, як «спеціалізований суд», законодавець застосовує тільки відносно до Вищого суду з питань інтелектуальної власності та Вищого антикорупційного суду (ст. 31 Закону «Про судоустрій і статус суддів»). Замість Вищого господарського суду у складі Верховного Суду утворюється Касаційний господарський суд [32]. В такій ситуації виявляється, що в якості спеціалізованих судів будуть функціонувати лише два вищеназваних судів, які розглядатимуть відповідну категорію справ як суди першої інстанції. Господарські ж суди, як і раніше, залишаються судами загальної юрисдикції, що функціонують як місцеві та апеляційні суди.

Досліджуючи питання щодо ролі та місця господарських судів в правоохоронній та судовій системах, не можна оминати увагою давно триваючу дискусію з приводу доцільності запровадження господарських судів. Зокрема, мова йде про точку зору тих науковців, які вважають господарську юрисдикцію «штучною» [56, с. 119; 57, с. 17].

Так, Д. М. Шадура в своєму дисертаційному дослідженні дійшов до висновку про універсальність цивільної процесуальної форми, яка є базисом для господарського і адміністративного судочинства та може бути адаптована для їх цілей. На цій підставі науковець вказує на доцільність прийняття єдиного процесуального кодексу для розгляду цивільних,

господарських й адміністративних справ, заснованого на класичній цивільній процесуальній формі, оскільки це сприятиме підвищенню ефективності судочинства в цілому й забезпеченню права людини на доступ до суду. При цьому, наголошуючи на необхідності уніфікації судових процесів, Д. М. Шадура не заперечує можливості існування диверсифікованої (багатоланкової) судової системи [57, с. 17].

На необхідності прийняття єдиного процесуального кодексу, в якому поєднувалися б різні форми судочинства, вказує також В. І. Бобрик. Науковець наголошує, що зважаючи на ряд спільних ознак цивільного і господарського судочинства, є всі підстави для висновку про майбутнє поглинання цивільного і господарського процесуального законодавства, перспективу поєднання двох судових систем в єдину систему цивільної юрисдикції, а також поглинання господарського і цивільного процесів в єдине цивілістичне судочинство [58].

На підтвердження «штучності» господарської юрисдикції Р. О. Куйбіда наводить досвід деяких зарубіжних країн. Зокрема, вчений зазначає, що судові системи європейських держав (за винятком окремих країн СНД) не знають спеціалізованих судів з таким обсягом повноважень, як у господарських судів в Україні. Переважна більшість країн Європи взагалі не мають окремих судів для вирішення справ з участю юридичних осіб. Усі такі справи вирішуються звичайними судами. У деяких державах у структурі таких судів можуть утворюватися судові палати з торгових (комерційних) спорів. Є країни, у яких для вирішення справ у сфері комерційної діяльності, діють торгові або комерційні суди, але вони вирішують виключно справи приватноправового характеру. Особливість цих судів може полягати у тому, що суддями у них є підприємці (Франція), або до розгляду справ поряд з професійним суддею залучаються судді-непрофесіонали з числа підприємців (Бельгія). Торгові (комерційні) суди найчастіше утворюють систему тільки на місцевому рівні, а вищими інстанціями щодо рішень цих судів є звичайні апеляційні та верховний (касаційний) суди [56, с. 119].

М. К. Закурін в якості прикладу наводить досвід Німеччини та Австрії. Так, у Німеччині здійснення господарського судочинства лягає на цивільний сектор загальних судів, зокрема палату з торгових справ і фінансові суди. При цьому вирішення економічних справ здійснюється професійними суддями і народними засідателями колегіально, а у випадку незначних сум позовів – одноосібно. Позови на суму до 500 євро не приймаються до зазначених судів і не розглядаються.

До системи цивільного судочинства в Австрійській республіці належать районні суди з комерційних питань та арбітражний суд, що перебуває у столиці Відні. Під їх юрисдикцію підпадають усі спори господарського характеру, зокрема всі справи, пов'язані з банкрутством. До нижчої ланки судової системи належать дільничні суди, які розглядають спори про оренду та ін. Крім того, у Відні функціонує Патентний суд, який приймає рішення за клопотаннями про визнання патентів недійсними [59, с. 113].

Таким чином, доходимо до висновку, що в деяких зарубіжних державах дійсно розгляд господарських та цивільних спорів віднесено до єдиної судової юрисдикції. Однак, слід вказати і на те, що в цих державах передбачені особливі процедури для вирішення господарських спорів, що здійснюються спеціально утвореними палатами або іншим судовими або позасудовими органами.

Що ж стосується України, то, як показує історичний досвід в сфері розвитку господарських судів, підприємці та інші суб'єкти господарювання завжди намагались віднайти спеціальний спосіб вирішення господарських спорів, обґрунтовували потребу у формуванні окремого органу, який би розглядав такі спори. І такі органи існували ще з часів Київської Русі. На наше переконання, система господарських судів має право на існування як окрема ланка в судовій системі, що обумовлено передусім необхідністю у спеціалізації суддів на розгляді господарських спорів. На сьогодні, слід

констатувати, що господарські суди є самостійними як в організаційному, так і функціональному відношенні.

Особливістю організації господарських судів є те, що вони утворюють єдину систему (ланки системи), яка належить до єдиної судової системи, однак, в той же час, має власну ієрархічну структуру, а також лише їй притаманні функції щодо розгляду та вирішення відповідної категорії справ – господарських спорів.

Специфіка їх функцій виражається в особливій категорії справ, що підвідомчі цим судам. Зокрема, відповідно до ст. 20 Господарського процесуального кодексу України господарським судам підвідомчі: 1) справи у спорах, що виникають при укладанні, зміні, розірванні і виконанні правочинів у господарській діяльності, крім правочинів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем, а також у спорах щодо правочинів, укладених для забезпечення виконання зобов'язання, сторонами якого є юридичні особи та (або) фізичні особи - підприємці; 2) справи у спорах щодо приватизації майна, крім спорів про приватизацію державного житлового фонду; 3) справи у спорах, що виникають з корпоративних відносин, в тому числі у спорах між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів; 4) справи у спорах, що виникають з правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав в юридичній особі, крім правочинів у сімейних та спадкових правовідносинах; 5) справи у спорах щодо цінних паперів, в тому числі пов'язані з правами на цінні папери та правами, що виникають з них, емісією, розміщенням, обігом та погашенням цінних паперів, обліком прав на цінні папери, зобов'язаннями за цінними паперами, крім боргових цінних паперів, власником яких є фізична особа, яка не є підприємцем, та векселів, що використовуються у податкових та митних правовідносинах;

6) справи у спорах щодо права власності чи іншого речового права на майно (рухоме та нерухоме, в тому числі землю), реєстрації або обліку прав на майно, яке (права на яке) є предметом спору, визнання недійсними актів, що порушують такі права, крім спорів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем, та спорів щодо вилучення майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності, а також справи у спорах щодо майна, що є предметом забезпечення виконання зобов'язання, сторонами якого є юридичні особи та (або) фізичні особи - підприємці;

7) справи у спорах, що виникають з відносин, пов'язаних із захистом економічної конкуренції, обмеженням монополізму в господарській діяльності, захистом від недобросовісної конкуренції, в тому числі у спорах, пов'язаних з оскарженням рішень Антимонопольного комітету України, а також справи за заявами органів Антимонопольного комітету України з питань, віднесених законом до їх компетенції, крім спорів, які віднесені до юрисдикції Вищого суду з питань інтелектуальної власності;

8) справи про банкрутство та справи у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого відкрито провадження у справі про банкрутство, у тому числі справи у спорах про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника, за винятком спорів про визначення та сплату (стягнення) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно до Податкового кодексу України, а також спорів про визнання недійсними правочинів за позовом контролюючого органу на виконання його повноважень, визначених Податковим кодексом України;

9) справи за заявами про затвердження планів санації боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство;

10) справи у спорах щодо оскарження актів (рішень) суб'єктів господарювання та їх органів, посадових та службових осіб у сфері організації та здійснення господарської діяльності, крім актів (рішень) суб'єктів владних повноважень, прийнятих на виконання їхніх владних

управлінських функцій, та спорів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем;

11) справи про оскарження рішень третейських судів та про видачу наказу на примусове виконання рішень третейських судів, утворених відповідно до Закону України "Про третейські суди", якщо такі рішення ухвалені у спорах, зазначених у цій статті;

12) справи у спорах між юридичною особою та її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) такої посадової особи, за позовом власника (учасника, акціонера) такої юридичної особи, поданим в її інтересах;

13) вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, визнання недійсними актів, що порушують права на майно (майнові права), якщо такі вимоги є похідними від спору щодо такого майна або майнових прав чи спору, що виник з корпоративних відносин, якщо цей спір підлягає розгляду в господарському суді і переданий на його розгляд разом з такими вимогами;

14) справи у спорах про захист ділової репутації, крім спорів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем або самозайнятою особою;

15) інші справи у спорах між суб'єктами господарювання;

16) справи за заявами про видачу судового наказу, якщо заявником та боржником є юридична особа або фізична особа – підприємець [26].

Слід погодитись з думкою І. Б. Шицького про те, що розглядаючи і вирішуючи справи по суті, господарські суди виконують своє головне завдання – захист майнових та інших прав і законних інтересів організацій та громадян-підприємців. Саме в діяльності господарських судів найбільш повно знаходять своє відображення дія основних принципів Господарського кодексу України. Саме їх діяльність, як вважає вчений, має істотний вплив на економіку країни як через прийняття рішень з конкретних господарських справ, так і через аналіз та узагальнення практики вирішення господарських

спорів [60, с. 61]. В цьому виражається основне призначення господарського судочинства в упорядкуванні економічних відносин в державі.

Н. В. Федоров виділяє такі функції господарських судів: здійснює захист охоронюваних прав і законних інтересів організацій, роз'яснює правові акти, здійснює внутрішньо-системне управління, управління внутрішньо-структурними підрозділами господарського суду. Науковець поділяє всі допоміжні адміністративні функції суду на три великі групи: організаційно-кадрові; організаційно-розпорядчі; організаційно-виконавчі [61, с. 12].

Досліджуючи діяльність господарського суду, Н. В. Іванюта виділяє такі її форми: 1) діяльність, під якою розуміється система процесуальних дій, які здійснюються на підставі наданих законодавством повноважень, пов'язаних із розглядом господарських спорів, шляхом застосування певних процесуальних засобів, результат яких втілено у відповідному судовому акті, з метою захисту й відновлення прав та інтересів; 2) функція правосуддя, яка є основною та відрізняє діяльність судів, зокрема господарських, від діяльності інших органів влади й полягає в розгляді та вирішенні судом справ, віднесених до його компетенції; 3) функція відтворення, яка розкривається через постійну здатність суду виконувати покладений обсяг повноважень у результаті цілеспрямованої взаємодії усіх ланок інстанційної системи, яка проявляється в прийнятті якісних судових актів; 4) організаційна функція, яка характеризується процесуальною формою практичної реалізації діяльності господарського суду [62, с. 165].

Конкретна роль господарських судів в судовій та правоохоронній системах виявляється також у меті та завданнях, які покладаються на систему цих судів. Зокрема, на думку Л. В. Страгієнко, роль господарських судів в судовій системі України є сукупність мети та інших функціональних факторів діяльності господарських судів, та полягає у: 1) захисті прав юридичних осіб; 2) спеціалізації судочинства щодо вирішення господарських спорів, як окремої категорії; 3) узагальненні судової практики під час

відправлення судочинства з господарських спорів, що виступає основою щодо нормотворчості та конкретного тлумачення законів України [63, с. 250].

Узагальнюючи наукові підходи, а також на підставі проведеного розгляду чинного законодавства України в цій сфері, вважаємо, що значення господарських судів у судовій та правоохоронній системах України полягає у: 1) забезпеченні економічної безпеки та дисципліни, що є невід'ємною складовою національної безпеки держави; 2) створенні сприятливих умов для сталого та надійного розвитку господарських правовідносин, захисті економічної конкуренції та добросовісності суб'єктів господарювання; 3) захисті прав, свобод та інтересів учасників господарських правовідносин, а також осіб, чийх інтересів вони торкаються; 4) захисті корпоративних та пов'язаних з ними прав учасників господарських правовідносин, в тому числі у відносинах з власниками господарських товариств; 5) захисті прав кредиторів при визнанні суб'єкта підприємницької діяльності банкрутом; б) сприянні у залученні інвестицій в економічний та інноваційний розвиток держави шляхом гарантування судового захисту прав інвесторів та їх майнових інтересів; 7) виробленні та забезпеченні єдності судової практики в справах, підвідомчих господарським судам.

Отже, господарські суди України відіграють важливу роль у реалізації правоохоронної державної функції. Водночас, для розвитку їх правового статусу та посилення ролі у забезпеченні економічної та фінансової безпеки України необхідно створити для цього належні правові та організаційні умови, зокрема, шляхом удосконалення положень відповідного законодавства. Так, наприклад, на законодавчому рівні слід визначити мету та завдання діяльності господарських судів; розширити принципи, на яких ґрунтується їх робота (законності, доступності та ін.); оптимізувати систему господарських судів тощо.

1.3. Поняття та особливості організації та функціонування системи господарських судів в Україні як суб'єктів адміністративного права

Господарські суди є активними учасниками адміністративних правовідносин. Вступаючи в даний вид правовідносин, господарські суди вирішують різні питання, пов'язані з організацією своєї діяльності, створенням належних умов для здійснення правосуддя. У зв'язку з цим, можна стверджувати, що господарські суди виступають одним із суб'єктів адміністративного права. У той же час, в науковій літературі питання участі господарських судів в адміністративних правовідносинах присвячена недостатня увага. Крім того, неоднозначно вирішується питання щодо особливостей їх організації та функціонування як суб'єктів адміністративного права. З огляду на важливість адміністративних правовідносин в діяльності господарських судів, виникає необхідність в проведенні всебічного дослідження даної наукової проблеми.

Господарські суди, будучи невід'ємною складовою єдиної судової системи України, також входять в численну систему органів державної влади. Відповідно, можна стверджувати, що вони наділені державно-владними повноваженнями, виступаючи активними учасниками адміністративних правовідносин. Тому не викликає сумнівів той факт, що господарські суди є суб'єктами адміністративного права. Для обґрунтування цього твердження, перш за все, необхідно звернутися до аналізу значення категорії «суб'єкт адміністративного права».

У спеціальній науково-правовій літературі суб'єкти адміністративного права визначаються, як фізичні та юридичні особи, які відповідно до положень адміністративного законодавства та адміністративно-правових норм наділені певним обсягом прав і обов'язків у сфері адміністративно-правового регулювання управлінських відносин, а також реалізують функції виконавчої влади [64, с. 26; 65, с. 11-12].

М. Ю. Віхляєв виділяє декілька критеріїв зарахування суб'єктів права саме до суб'єктів галузі адміністративного права: 1) сфера діяльності (державне управління, публічне управління, реалізація функцій виконавчої влади, сфера регулювання галузі адміністративного права); 2) галузь або норми права, що закріплюють відповідні права та обов'язки (адміністративне право, адміністративно-правові норми); 3) наявність здатності вступати у відповідні правовідносини (адміністративно-правові відносини); 4) наявність здатності реалізовувати права, виконувати обов'язки, нести юридичну відповідальність (наявність адміністративної правосуб'єктності) [66, с. 54].

В загальних рисах, суб'єкт адміністративного права характеризується такими особливостями: 1) є суб'єктом владних повноважень або невлadним учасником адміністративних правовідносин; 2) правовий статус суб'єкта визначається в нормах адміністративного права; 3) наділений адміністративної правосуб'єктністю; 4) несе адміністративні зобов'язання і має адміністративні права.

Науковцями неодноразово підіймалася проблема співвідношення понять «суб'єкт адміністративних правовідносин» та «суб'єкт адміністративного права». Зокрема, деякі вчені вважають, що це тотожні категорії, інші ж стверджують – це різні за змістом поняття.

Перший підхід ґрунтується на тому, що основною ознакою суб'єкта адміністративного права є його участь в адміністративних правовідносинах, інший – відповідає тій думці, що суб'єкт адміністративного права є лише потенційним, але не реальним учасником адміністративних правовідносин.

«Суб'єкт права», на думку Т. О. Санжарук, це універсальна правова форма особи (фізичної та юридичної), яка реалізовує свій правовий статус шляхом здійснення прав та виконання обов'язків, носіями яких вона виступає. Суб'єкт права може виступати суб'єктом правовідносин за умови, що він буде індивідуально визначеним носієм прав та обов'язків [67, с. 92, 94].

Ми підтримуємо той науковий підхід, відповідно до якого суб'єкт адміністративного права є потенційним суб'єктом адміністративних правовідносин, для чого володіє необхідним рівнем адміністративної правосуб'єктності, однак ще не реалізував її. За таких умов, поняття «суб'єкт адміністративного права» та «суб'єкт адміністративних правовідносин» співвідносяться як ціле та часткове: кожен суб'єкт адміністративних правовідносин є суб'єктом адміністративного права, однак лише деякі суб'єкти адміністративного права, реалізуючи свою правосуб'єктність, стають суб'єктами відповідних правовідносин. Тому господарські суди як суб'єкти адміністративного права є потенційним носіями адміністративних прав та обов'язків.

Суб'єкти адміністративного права, в залежності від різноманітних критеріїв і підстав класифікуються на окремі види. Так, Ю. М. Фролов, провівши комплексне дослідження наукових підходів до класифікації суб'єктів адміністративного права, прийшов до висновку, що є доцільним використовувати комплексний підхід до виділення і класифікації суб'єктів адміністративного права, заснований на застосуванні в якості базового критерію особливостей їх організаційно-правової форми. Дана класифікація повинна, на думку вченого, доповнюватися такими додатковими критеріями, як особливості правового статусу, наявність і обсяг владних повноважень [68, с. 555]. В цілому погоджуючись з думкою Ю. М. Фролова, використовуючи дані критерії класифікації, господарські суди слід віднести до владних колективних суб'єктів адміністративного права, які при вступі в адміністративні правовідносини займають, як правило, керівне або рівноправне з іншими суб'єктами становище.

В межах даного дослідження належить визначити поняття та особливості організації та функціонування господарських судів як суб'єктів адміністративного права. Так, поняття «організація» та похідне від нього «організувати» тлумачиться як: 1) створювати, засновувати що-небудь, залучаючи до цього інших, спираючись на них; 2) здійснювати певні заходи

громадського значення, розробляючи їх підготовку і проведення; 3) особливості будови чого-небудь; структура; 4) згуртовувати, об'єднувати кого-небудь з певною метою; 5) чітко налагоджувати, належно впорядковувати що-небудь [34, с. 740]. Отже, категорія «організація» вживається в двох основних термінологічних значеннях – як дія з упорядкування, підготовки тощо, та як спосіб будови, структура. Говорячи про організацію системи господарських судів, мається на увазі останній варіант трактування. В такому контексті з концепцією про те, що внутрішня структура як обумовлюючий елемент організаційного аспекту безумовно обумовлює характерні риси публічного управління органу. Виходячи з цього, організацію господарських судів можна визначити як спосіб побудови системи цих судів, їх внутрішню структуру, яка забезпечує територіальну доступність господарського судочинства [69].

Система господарських судів у відповідності до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» складається з трьох рівнів та інстанцій. В порівнянні із Законом 2010 р., були внесені суттєві зміни в організацію системи господарських судів. Зокрема, визначено, що систему господарських судів складають місцеві, апеляційні суди та Касаційний господарський суд в складі Верховного Суду. Місцевими господарськими судами є окружні господарські суди; апеляційними судами з розгляду господарських справ є апеляційні господарські суди, які утворюються у відповідних апеляційних округах [32]. Таким чином, в результаті провадження чергової судової реформи була вирішена проблема єдності судової влади в аспекті існування двох вищих судів, що очолювали систему господарських судів – Вищого господарського суду України та Верховного Суду України. Венеціанська комісія у п. 28 Висновку від 2010 р. щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зазначала, що створення трьох різних юрисдикцій, очолюваних трьома касаційними судами, незалежними один від одного, може призвести до численних та часто складних спорів щодо підсудності

[70]. У зв'язку з цим було рекомендовано ліквідувати вищі спеціалізовані суди.

Вирішення означеної проблеми шляхом ліквідації Вищого господарського суду та інших вищих спеціалізованих судів та надання повноважень щодо здійснення функцій касаційної інстанції Верховному Суду, видавалось очевидним варіантом. Однак, існувала загроза виникнення в цьому разі перевантаження касаційної інстанції. В обґрунтування такої можливості слід навести статистичні дані. Протягом 2015 року на розгляді Вищого господарського суду України знаходилось 18 тис. касаційних скарг, заяв та інших звернень [71]. В інших спеціалізованих судах навантаження на суддів також завелике. В таких умовах ліквідація вищих спеціалізованих судів з передачею їх функцій Верховному Суду видавалось неефективним заходом. Однак, підхід, запропонований в законопроекті «Про судоустрій і статус суддів» від 30 травня 2016 р., за якого касаційні суди залишаються, однак об'єднуються в єдиний центр – у Верховний Суд, є досить вдалим.

Зазнав певних змін і порядок утворення системи господарських судів. Відповідно до ст. 19 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» 2010 р. суди загальної юрисдикції утворювались, у тому числі шляхом реорганізації, та ліквідовувались Президентом України на підставі пропозиції Державної судової адміністрації України. При цьому, було встановлено, що підставами для утворення чи ліквідації суду є зміна визначеної законодавством системи судів, потреба поліпшити доступність правосуддя, необхідність оптимізації видатків державного бюджету або зміна адміністративно-територіального устрою [29]. На виконання даної статті закону та у межах повноважень, визначених Конституцією України, Президентом України було видано декілька указів з питань організації системи господарських судів. Так, в 2010 р. Указом Президента України «Питання мережі господарських судів» було утворено систему місцевих господарських судів, які склались з 26 судів, та апеляційних господарських судів, в яку увійшли 8 судів, а також Вищий господарський суд України [72]. З 2001 р. до 2010 р. функціонувала більш

розгалужена мережа апеляційних господарських судів, які були утворені Указом Президента України «Про утворення апеляційних господарських судів та затвердження мережі господарських судів України» [73].

Законом України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 р. порядок утворення судів, в тому числі господарських, змінено. Зокрема, згідно ст. 19 вказаного Закону суд утворюється і ліквідується законом. Проект відповідного закону вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя. Встановлено, що місцезнаходження, територіальна юрисдикція і статус суду визначаються з урахуванням принципів територіальності, спеціалізації та інстанційності. Підставами для утворення чи ліквідації суду є зміна визначеної законодавством системи судоустрою, необхідність забезпечення доступності правосуддя, оптимізації видатків державного бюджету або зміна адміністративно-територіального устрою [32]. Такий порядок організації судової системи цілком відповідає рекомендаціям Венеціанської комісії, наданим у спільному Висновку щодо Закону про судоустрій і статус суддів від 18 жовтня 2010 р. [70]. В подальшому Венеціанська комісія неодноразово наголошувала на необхідності зміни порядку утворення судів, однак, внесення відповідних змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» спричинило б ситуацію, за якою ці норми не відповідали б Конституції України. Тому першим кроком було внесення необхідних змін до Конституції України. Отже, змінити ситуацію дозволило позбавлення Президента України повноважень щодо утворення та ліквідації судів на конституційному рівні.

Важливим в контексті особливостей організації господарських судів, як суб'єктів адміністративного права, є питання щодо внутрішньої структури місцевих та апеляційних господарських судів. Зокрема, відповідно до ч. 6 ст. 19 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» кількість суддів у суді визначає Державна судова адміністрація України за погодженням з Вищою радою правосуддя з урахуванням судового навантаження та в межах

видатків, визначених у Державному бюджеті України на утримання судів та оплату праці суддів [32]. Отже, засади визначення кількості суддів в судах не змінені, за виключенням того, що замість Ради суддів Державна судова адміністрація погоджує це питання з Вищою радою правосуддя.

Структурно місцеві та апеляційні господарські суди складаються із суддів, із числа яких обираються голова та його заступник. При цьому, у складі апеляційного суду можуть утворюватися судові палати з розгляду окремих категорій справ. Судову палату очолює секретар судової палати, який обирається з числа суддів цього суду строком на два роки (проектом № 4734 цей строк збільшений до трьох років). Наприклад, в Північному апеляційному господарському суді в апеляційному окрузі, що включає Київську, Сумську, Черкаську, Чернігівську області та місто Київ, з місцезнаходженням у місті Києві [74], в Східному апеляційному господарському суді в апеляційному окрузі, що включає Донецьку, Луганську, Полтавську та Харківську області, з місцезнаходженням у місті Харкові [75] утворено три судові палати, в Південно-західному апеляційному господарському суді в апеляційному окрузі, що включає Миколаївську, Одеську та Херсонську області, з місцезнаходженням у місті Одесі – дві [76].

Що стосується Вищого господарського суду України, який відповідно до Перехідних положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» продовжував функціонувати до формування нового Верховного Суду [32], то Рішенням зборів суддів цього суду від 3 червня 2015 року № 3 для розгляду конкретних категорій справ затверджено спеціалізацію судових палат та суддів. Загалом було утворено чотири судові палати. Перша судова палата спеціалізується на розгляді: спорів, що виникають при укладенні, зміні, розірванні, визнанні недійсними договорів та виконанні господарських зобов'язань та з інших підстав; спорів з банківської діяльності та обігу цінних паперів; спорів з корпоративних відносин. Друга судова палата розглядає: спори, що виникають при укладенні, зміні, розірванні, визнанні недійсними договорів та виконанні господарських зобов'язань та з інших

підстав; спори із земельних відносин. Третя судова палата спеціалізується на: спорах про банкрутство та пов'язані з банкрутством. Четверта судова палата розглядає: спори, що виникають при укладенні, зміні, розірванні, визнанні недійсними договорів та виконанні господарських зобов'язань та з інших підстав; спори з права власності; спори з інтелектуальної власності; спори із застосування антимонопольного законодавства [77].

Слід зауважити, що Законом «Про судоустрій і статус суддів» 2016 р. врегульоване питання про спеціалізацію судових палат Касаційного господарського суду. Зокрема, відповідно до ч. 6 ст. 37 Закону у Касаційному господарському суді обов'язково створюються окремі палати для розгляду справ щодо (про): 1) банкрутство; 2) захисту прав інтелектуальної власності, а також пов'язаних з антимонопольним та конкурентним законодавством; 3) корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів. Допускається також утворення інших палат у касаційних судах за рішенням зборів суддів касаційного суду [32].

Касаційний господарський суд є складовим елементом структури Верховного Суду. Для спільного з іншими касаційними судами вирішення питань щодо забезпечення єдності та узагальнення судової практики утворюється єдиний структурний орган – Велика Палата Верховного Суду, яка по суті, виконуватиме функції, які сьогодні покладаються на Верховний Суд. Це є суттєвим здобутком законопроекту, оскільки таким чином вирішується проблема невідповідності, що зустрічалась у висновках, викладених в постановках пленумів Верховного Суду та вищих спеціалізованих судів. За Пленумом Верховного Суду збереглися адміністративні повноваження, в тому числі опосередкована участь у законотворчій діяльності.

Таким чином, організація господарських судів як суб'єктів адміністративного права характеризується тим, що: 1) господарські суди становлять самостійну ланку судової системи, яка однак очолюється єдиним для всієї системи органом – Верховним Судом; 2) мережа місцевих та

апеляційних господарських судів організована відповідно до принципу територіальності таким чином, щоб забезпечити територіальну доступність господарського судочинства; 3) систему господарських судів складає три рівні – місцеві, апеляційні господарські суди та Касаційний господарський суд; 4) в складі кожного господарського суду, незалежно від його рівня, із числа суддів обираються голова та заступник суду, на яких, окрім основної функції здійснення правосуддя, покладаються повноваження щодо судового управління; 5) в складі кожного господарського суду функціонує апарат, що здійснює організаційне та технічне забезпечення діяльності суддів.

Наступним питанням, яке належить розглянути в межах даного дослідження, – поняття та особливості функціонування господарських судів як суб'єктів адміністративного права. В даному контексті мова йде про адміністративні функції господарських судів. Тому визначимо поняття базової категорії «функції».

Сучасні наукові дослідження в різних галузях демонструють розмаїття та суперечливість у тлумаченні категорії «функція». Саме поняття «функція» до наукового обігу ввів видатний німецький філософ, математик, фізик та історик Г. В. Лейбніц [78, с. 41]. Згодом ця категорія поширилася в усіх інших сферах науки.

Окремі вчені під функцією розуміють вираження залежності при взаємодії між двома або більше змінними чинниками; сукупність процесів, що відбуваються усередині об'єкта дослідження; бажаний результат певної соціальної дії, процесу, явища; сукупність усіх очікуваних і побічних наслідків дії процесу, явища тощо [79, с. 65].

Термін «функція» у правовій науці входить складовою частиною у багато різних за змістом понять, таких як, приміром, функції держави, функції державних органів, законодавча функція, функція управління, судова функція, функція здійснення влади та ін. У кожному з них, як засвідчив аналіз, функція окреслює мету створення або існування певного об'єкта [80, с. 74].

Під функціями держави розуміють також: предмет і зміст її діяльності, що розглядаються у комплексі та зумовлюють засоби та способи цієї діяльності [81, с. 164]; «головні напрями», «основні напрями», «головні сторони», «основні форми», «частини» державної діяльності, що виражають «її сутність і соціальне призначення, мету та завдання», тощо [82, с. 122]. Функції судової влади, в свою чергу, визначають як основні напрямки реалізації мети, завдань та складових її діяльності, що забезпечують роль і призначення судової влади в суспільстві [83, с. 361].

Функції судової влади реалізуються в порядку здійснення конкретного виду судочинства (конституційного, цивільного, кримінального, господарського, адміністративного та в справах про адміністративні правопорушення). Тому деякі науковці окремо визначають процесуальні функції суду. Наприклад, функція сучасного цивільного судочинства визначається П. О. Поповим як врегульована нормами цивільного процесуального законодавства діяльність суду як органу державної судової влади і всіх суб'єктів цивільного судочинства, спрямована на виконання об'єктивно значущих завдань і цілей цивільного судочинства за допомогою процесуальних засобів, зазначених у законі [84, с. 150].

Господарські суди необхідно розглядати як органи державної влади в системі державного управління, тобто як суб'єктів владних повноважень. В Постанові Пленуму Вищого адміністративного суду України «Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів» владна управлінська функція визначається як діяльність усіх суб'єктів владних повноважень з виконання покладених на них Конституцією чи законами України завдань [85].

М. Й. Вільгушинський під владними повноваженнями пропонує розуміти засновані на нормах публічного права можливості суб'єктів публічної влади (суб'єктів владних повноважень) видавати юридичні акти та вчиняти дії, спрямовані на забезпечення реалізації публічного інтересу [86, с. 12]. На думку науковця, будь-який суб'єкт, який володіє такими повноваженнями, належить до суб'єктів публічної влади. Суди та інші

органи судової системи він відносить до особливої групи суб'єктів державно-владних повноважень. Поняття «суб'єкт владних повноважень» (суб'єкт з владними повноваженнями), на думку Ю. М. Ільницької, можна визначити як органи державної влади, орган місцевого самоврядування, що здійснюють владні, управлінські функції на основі чинного законодавства, в рамках їх повноважень для забезпечення реалізації політики держави та захисту прав і інтересів людини і громадянина [87, с. 329].

Виходячи з вищезначеного функції господарських судів, як суб'єктів адміністративного права, визначимо як обумовлені метою здійснення правосуддя в господарському судочинстві основні напрямки їх діяльності, в яких знаходять втілення владні повноваження господарських судів.

Функції господарських судів як суб'єктів адміністративного права доцільно об'єднати в дві великі групи за критерієм їх цільової спрямованості: 1) адміністративні функції, що реалізуються у зв'язку із здійсненням правосуддя у господарському судочинстві; 2) адміністративні функції, які виконуються у зв'язку із здійсненням судового управління (внутрішньо-організаційного або зовнішнього). Розглянемо кожен з названих груп.

Так, до першої групи належать такі функції:

1) здійснення підготовчо-організаційних дій, що передують розгляду господарської справи. В межах реалізації цієї функції господарський суд (судді) здійснює такі конкретні управлінські дії: перевіряє факт підвідомчості справи господарському суду (ст. 12 ГПК України); визначає відповідність справ за територіальною та інстанційною підсудністю; перевіряє зміст позовної заяви та поданих до неї документів, перевіряє факт сплати судового збору, а також вчиняє підготовчі дії, визначені ст. 65 ГПК України (вирішує питання про залучення до участі у справі іншого відповідача та про виключення чи заміну неналежного відповідача; викликає представників сторін (якщо сторони знаходяться у тому ж населеному пункті, що й господарський суд) для уточнення обставин справи і з'ясовує, які матеріали може бути подано додатково тощо) [26];

2) судове керівництво ходом розгляду та вирішення господарської справи. Дану функцію можна вважати базовою функцією всього господарського процесу. Вона виражається у тому, що суд (суддя) здійснює ведення судового процесу на всіх стадіях проходження господарської справи, завдяки чому сторони та інші учасники процесу отримують можливість на рівних умовах та з додержанням інших принципів правосуддя, реалізувати своє право на судовий захист.

На думку С. О. Короєда, процесуальне керівництво включає такі повноваження суду: 1) керівництво рухом процесу, слідкування за дотриманням процесуального регламенту; 2) забезпечення порядку в судовому засіданні, виконання обов'язків перед судом; 3) сприяння сторонам у витребуванні доказів, які вони не можуть здобути самотійно, вказівка на недослідженість фактичних обставин справи та пропозиція надати докази; 4) роз'яснення учасникам процесу їхні процесуальні права і обов'язки, попередження про наслідки їх неналежного виконання та відмови від їх здійснення [88, с. 281].

Крім означених науковцем дій, що реалізуються в межах виконання судом (суддею) функції з процесуального керівництва, до них також слід віднести застосування заходів процесуального примусу за порушення встановленого порядку, які на думку Я. М. Шевченка, є особливим способом впливу судового органу на порушника за здійснення ним правопорушення процесуального характеру [89, с. 200]. Право господарського суду застосовувати відповідні заходи процесуального впливу закріплене ст. 74 ГПК України;

3) забезпечення однакового та правильного застосування судами норм матеріального та процесуального права при розгляді господарських справ.

Дана функція здійснюється Касаційним господарським судом та Верховним Судом при перегляді судових рішень в господарських справах, проведенні аналізу та узагальнення судової практики розгляду різної категорії господарських справ. Формою її реалізації є винесення постанов, в

яких містяться рекомендації щодо правильного та однакового застосування судами норм матеріального та процесуального права в подібних правовідносинах.

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» функцію щодо забезпечення єдності судової практики виконує Велика Палата Верховного Суду, зокрема, шляхом здійснення таких повноважень: у визначених законом випадках діє як суд касаційної інстанції з метою забезпечення однакового застосування норм права касаційними судами; аналізує судову статистику та вивчає судову практику, здійснює узагальнення судової практики [32];

4) здійснення судового контролю. На думку П. В. Хотенець, судовий контроль постає як такий аспект реалізації функції правосуддя, в межах якого суд як орган судової влади активно і цілеспрямовано впливає передбаченими процесуальним законом правовими засобами на розвиток правової ситуації у правовідносинах учасників судового процесу, а у передбачених законом випадках – також і сторонніх стосовно процесу осіб, з метою приведення такої ситуації до параметрів ідеальної юридичної моделі, визначеної відповідно до норми права чи їх комплексу [90, с. 276]. Судовий контроль при здійсненні господарського судочинства виражається у перегляді рішень судів першої та апеляційної інстанції судами вищих інстанцій. Крім того, судовий контроль виявляється і в межах кожного окремого провадження, коли суд (суддя) здійснюють керівництво ходом судового процесу;

5) забезпечення законності та примусового виконання рішень судів, в тому числі третейських.

Ця функція реалізується в господарському судочинстві на кінцевому етапі провадження у справі. Відповідно до ст. 327 ГПК України Виконання судового рішення здійснюється на підставі наказу, виданого судом, який розглядав справу як суд першої інстанції. Накази суду викладаються в електронній формі з використанням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи шляхом заповнення відповідних форм

процесуальних документів, передбачених Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, і підписуються електронним цифровим підписом судді (в разі колегіального розгляду - електронними цифровими підписами всіх суддів, що входять до складу колегії) [26].

Судовий наказ – це виконавчий документ, який відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» [91] є підставою для примусового виконання рішення суду. Таким чином, виконання функції щодо видачі судового наказу здійснюється з метою надання права особі, на користь якої винесене судове рішення, скористатися правовою можливістю (правом) звернутися до державної виконавчої служби або іншого органу, визначеного законом, для примусового виконання рішення господарського суду. Завдяки цій функції гарантується обов'язковість судових рішень, забезпечується їх авторитетність.

Крім того, для забезпечення обов'язковості рішення господарського суду та своєчасності його виконання ст. 339 ГПК України визначено, що сторони виконавчого провадження мають право звернутися до суду із скаргою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до цього Кодексу, порушено їхні права.

У зв'язку з тим, що господарські спори можуть вирішуватися в порядку їх розгляду у третейських судах, то для забезпечення законності та обов'язковості рішень цих судів, розділом XII ГПК України регламентований порядок оскарження рішень третейських судів у господарських судах та видачі виконавчих документів на їх примусове виконання у разі відповідності вимогам закону.

До функцій другої групи, зокрема, тих, що виконуються у зв'язку із здійсненням судового управління, не пов'язаного із провадженням у господарських справах, віднесемо:

1) представницькі функції, пов'язані із здійсненням головами, їх заступниками господарських судів представництва відповідних судів як органів державної влади у відносинах з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами (п. 1 ч. 1 ст. 24, п. 1 ч. 1 ст. 29, п. 1 ч. 6 ст. 42 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

На думку О. Ю. Дудченка, представницька функція голови суду носить профілактичний характер, що може втілюватися способом його виступів (докладів) з інформацією щодо проблемних питань правозастосовної практики, зокрема й за рахунок виступів у засобах масової інформації [92, с. 208]. Водночас, слід зазначити, що функцію представництва слід відрізнити від функції інформаційної взаємодії, не зважаючи на близькість їх змісту. В основі диференціації цих функцій лежить критерій цільової спрямованості. Зокрема, здійснюючи представницьку функцію переслідується мета забезпечення інтересів господарських судів, їх відстоювання у відносинах з іншим суб'єктами. Під час виконання функції взаємодії господарських судів з іншими органами державної влади, фізичними чи юридичними особами, як правило, забезпечується дотримання прав та інтересів протилежної сторони правовідносин у межах повноважень, наданих господарським судам (наприклад, надання відповідей на інформаційні запити);

2) контрольні функції. Відповідно до ст. ст. 24, 29, 42 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» голова суду (його заступник) контролює ефективність діяльності апарату суду, вносить керівникові територіального управління Державної судової адміністрації України подання про призначення на посаду керівника апарату суду, заступника керівника апарату суду та про звільнення їх з посад, а також про застосування до керівника апарату суду, його заступника заохочення або накладення дисциплінарного стягнення відповідно до законодавства тощо.

Слід відрізнити судовий контроль, що здійснюється під час провадження в господарських справах, та управлінський контроль, що реалізується в порядку здійснення судового внутрішньо-організаційного управління;

3) організаційні функції – виражаються у здійсненні таких дій: організації ведення в суді судової статистики, видання наказів на підставі рішень компетентних органів про призначення судді на посаду, притягнення його до відповідальності, організації підвищення кваліфікації судів тощо;

4) забезпечувальні функції. В порядку виконання цих функцій реалізуються такі дії: забезпечення виконання рішень зборів суддів місцевого суду; інформаційно-аналітичне забезпечення суддів з метою підвищення якості судочинства та ін.;

С. В. Глушенко, досліджуючи функції вищих спеціалізованих судів, зробила висновок, що функції інформаційно-аналітичного забезпечення дає можливість суду нижчого рівня при прийнятті рішення у конкретній справі використовувати, крім нормативних приписів, необхідний обсяг інформації аналітичного змісту (довідок, аналізів, рекомендацій тощо) для вирішення певного проблемного питання у сфері правозастосування [93, с. 44].

Отже, правова природа забезпечувальних функцій полягає в тому, що для виконання основного повноваження господарських судів – здійснення правосуддя в господарському судочинстві, виникає необхідність у забезпеченні необхідним ресурсами – кадровими, інформаційним, матеріально-технічними. Тому таке забезпечення є частиною управлінської функції, що реалізується в кожному суді судьями, які займають адміністративні посади;

5) функції взаємодії, в тому числі інформаційної. Під час виконання цих функцій реалізуються такі дії: надсилання інформаційних запитів до органів державної влади та інших суб'єктів; надання відповідей на звернення громадян та інших осіб; повідомлення Вищої кваліфікаційної комісії суддів

України та Державної судової адміністрації України про наявність вакантних посад суддів у суді у триденний строк з дня їх утворення та ін.;

б) функції судового самоврядування. В кожному окремому господарському суді та в усій системі господарських судів утворюються органи суддівського самоврядування на підставі Конституції та законів України. Зокрема, згідно ст. 127 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» на рівні місцевих, апеляційних господарських судів скликаються збори суддів, що складаються із всіх суддів відповідного суду.

Отже, функції судового управління (крім здійснення судового самоврядування) від імені господарських судів безпосередньо реалізуються суддями, які займають адміністративні посади в господарських судах – головами та їх заступниками. Що ж стосується адміністративних функцій, які здійснюються під час провадження у господарському судочинстві, то ці функції покладаються на всіх суддів господарських судів.

Таким чином, можемо визначити наступні особливості функціонування господарських судів як суб'єктів адміністративного права: 1) є владним суб'єктом, наділеним державно-владними повноваженнями; 2) завжди займають рівноправне або чільні положення у відносинах з іншими суб'єктами, в тому числі органами державної влади; 3) у правовідносинах з іншими суб'єктами зберігають власну незалежність і недоторканність суддів та керуються виключно законодавством; 4) для повної реалізації свого адміністративно-правового статусу використовують спеціально створені допоміжні органи (Державна судова адміністрація, апарат судів та ін.).

Обґрунтуванням того факту, що господарські суди відносяться до суб'єктів адміністративного права, є наявність у них адміністративної правосуб'єктності, тобто передбаченої адміністративним законодавством можливості вступати в різні види адміністративних правовідносин. Для розвитку адміністративно-правового статусу господарських судів необхідно внести ряд доповнення до діючого законодавства України (наприклад,

закріплення кваліфікаційних вимог до кандидатів на адміністративні посади в господарських судах).

1.4. Мета та принципи діяльності господарських судів в Україні

Господарські суди здійснюють свою діяльність у відповідності до мети та завдань, визначених Конституцією та законами України. Саме вони обумовлюють напрямки реформування судової системи взагалі і господарської судової юрисдикції зокрема, визначають потребу у внесенні концептуальних змін до законодавчих актів, утворення оптимальної організаційної структури судової системи, визначенні функцій суддів, в тому числі адміністративних тощо. Незважаючи на те, що науковцями неодноразово підіймалась проблема визначення мети та завдань судової влади, однак, наразі ця проблема вирішена не в повному обсязі, особливо в контексті визначення мети та завдань адміністративної діяльності господарських судів в Україні. У зв'язку з цим, постає потреба у проведенні ґрунтовного аналізу положень господарського процесуального, адміністративного законодавства та узагальненні існуючих наукових концепцій в цій сфері.

Будь-яка суспільно-корисна діяльність обумовлена певною метою та завданнями її здійснення. Розглядаючи питання мети та завдань діяльності господарських судів, необхідно, насамперед, з'ясувати значення базових понять – «мета» та «завдання». Як відомо, мета – категорія, яка широко вживається в різних суспільних науках та позначає прагнення до отримання певного результату, що заздалегідь встановлений. У філософії мета – це те, що може бути досягнуто лише в майбутньому, тобто те, чого ще не існує, але бажаний зміст якої вже визначений [94, с. 54]. В словниковому значенні мета – це те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти; ціль [95, с. 683]. Таким чином, категорію «мета», що застосовується по відношенню до здійснення господарського судочинства, слід розуміти як такий завершений результат,

якого необхідно досягти внаслідок розгляду та вирішення судом господарських справ. Категорія «завдання», в свою чергу, тлумачиться як: 1) наперед визначений, запланований для виконання обсяг роботи, справа і т. ін.; 2) мета, до якої прагнуть; те, що хочуть здійснити [96, с. 40].

Звідси, бачимо, що в одному із своїх значень поняття «мета» та «завдання» вживаються як аналогічні. Однак, в іншому значенні «завдання» означає послідовне виконання певних робіт, справ. У зв'язку з чим, напрошується висновок про близькість та тісний взаємозв'язок досліджуваних понять.

Визначаючи зміст понять «мета» й «завдання», зазначимо, що стосовно діяльності взагалі, й діяльності господарських судів зокрема, вони часто вживаються як синоніми. Це зумовлено семантичною близькістю, а в деяких значеннях і тотожністю цих слів: мета – те, до чого прагнуть, чого намагаються досягти; завдання – те, що належить здійснити, виконати. Мета як абстрактне моделювання результату майбутньої діяльності спрямовує її, мотивує і регулює. Водночас виконанню завдання завжди (принаймні, так має бути) передують уявне передбачення його результатів, наслідків, а те, що слід зробити, є також тим, до чого прагнуть і що належить здійснити. Крім того, в українській мові допускається паралельне вживання слів «ціль» (зазвичай у множині – «цілі») та «мета» як абсолютних синонімів.

У зв'язку з цим, в науковій літературі склалось дві протилежні концепції щодо розуміння досліджуваних категорій. Одна група науковців є прихильниками такого підходу, відповідно до якого мета та завдання судової влади розглядаються як тотожні; представники іншої концепції – навпаки, вважають, що це різні за своїм змістом та сутністю поняття.

Зокрема, В. С. Бігун мету та завдання судочинства називає одним терміном – цілепокладання. В даному розумінні метою правосуддя, на думку вченого, є досягнення судом певних завдань, окреслених у певних видах судочинства [97, с. 12]. О. В. Іваненко теж дотримується подібної позиції та пропонує об'єднати мету та завдання у єдине поняття – цільові установки,

акцентуючи увагу на тому, що законодавець фактично здійснив таке об'єднання в ряді законодавчих актів [98, с. 73]. Дійсно, в ст. 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначені лише завдання суду [32]. Однак, системний аналіз положень цієї статті дозволяє стверджувати, що, хоча вона носить назву «Завдання суду», фактично в ній визначається і мета – забезпечення кожному права на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод. Досягається ця мета шляхом виконання завдань – здійснення правосуддя у відповідних видах судочинства. У зв'язку з цим не можна погодитись з науковцями, які ототожнюють мету та завдання судової влади або окремого її органу – суду.

Протилежної позиції дотримується О. С. Захарова. Науковець зазначає, що питання ототожнення мети і завдань судочинства певною мірою продукуються проблемами тлумачення цих слів мовознавцями. Тому, на думку вченого, засоби реалізації мети цивільного судочинства мають бути викладені не у вичерпному, а у відкритому переліку, зокрема і шляхом визнання верховенства права принципом досягнення мети в цивільному судочинстві [99, с. 63-64].

Необхідно дотримуватися тієї позиції, відповідно до якої такі категорії, як «мета» та «завдання», не зважаючи на їх етимологічну близькість, в сучасній інтерпретації все ж потребують чіткого розмежування. Критерієм такого розмежування має слугувати обсяг змісту даних понять. Зокрема, «мета» та «завдання» співвідносяться як загальне та конкретне, тобто за допомогою мети визначаються кінцевий результат, якого прагнуть досягти при виконанні цієї чи іншої діяльності. Завдання – це проміжні, більш часткові цілі, які легко можуть трансформуватися в нову мету з одночасним виділенням проміжних, більш конкретних завдань.

При визначенні мети та завдань діяльності господарських судів необхідно виходити з того, що вони в значній мірі обумовлені метою та завданнями функціонування судової влади в цілому. В науковій літературі висловлюються різні думки з приводу визначення останніх. Так, В. Ф. Бойко

мету функціонування судової влади вбачає в створенні надійної та стабільної основи для захисту прав та свобод людини і громадянина на засадах служіння ідеалам добра і справедливості, а не певному державному політичному ладу чи ідеології [100, с. 3]. В. В. Копейчиков вважає, що соціальна роль судової влади в основному її призначенні – захисті прав і свобод громадян, конституційного ладу, національної безпеки, територіальної цілісності, дотримання законності й справедливості в суспільстві [101, с. 547]. В цілому погоджуючись з думкою вчених, варто підсумувати, що основною та головною метою функціонування судової влади є забезпечення судового захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб та інтересів юридичних осіб і держави, а її конкретні завдання реалізуються у межах відповідного виду судочинства.

Що стосується мети та завдань діяльності господарських судів, то з цього приводу необхідно зазначити, що ГПК України окремо не визначає мети та завдання діяльності господарських судів та здійснення господарського судочинства. На думку С. О. Короеда, мета господарського судочинства має подвійний характер. В процесуальному аспекті вона полягає у вирішенні справи, підвідомчої господарському суду. В матеріальному плані метою є застосування найефективніших засобів захисту прав та інтересів учасників господарських правовідносин [102, с. 43]. Такий підхід є достатньо обґрунтованим.

Водночас, хоча мета та завдання діяльності господарських судів не визначені в ГПК України, їх можна вивести зі змісту ч.2 ст. 4 ГПК України, де зазначено, що юридичні особи та фізичні особи - підприємці, фізичні особи, які не є підприємцями, державні органи, органи місцевого самоврядування мають право на звернення до господарського суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав та законних інтересів у справах, віднесених законом до юрисдикції господарського суду, а також для вжиття передбачених законом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням [26].

Таким чином, виходячи з означеного, мету діяльності господарських судів можна сформулювати як запобігання вчиненню правопорушень в сфері господарської діяльності та захист порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів такої діяльності.

Відповідно до визначеної мети завданнями діяльності господарських судів є: 1) гарантування доступу до судового захисту прав та інтересів юридичних осіб та інших суб'єктів господарювання; 2) врегулювання та вирішення конфліктних ситуацій, які виникають в сфері господарської діяльності, при неможливості їх самостійного вирішення сторонами спору; 3) сприяння пануванню в суспільстві законності та правопорядку в сфері господарських правовідносин; 4) відновлення порушених прав та інтересів постраждалої сторони в господарському спорі або якщо це не можливо – відшкодування завданої шкоди; 5) упорядкування господарських правовідносин, приведення їх у стан, що відповідає загальним засадам їх здійснення, а також вимогам Конституції та законів України тощо [103].

Отже, узагальнено метою судів господарської юрисдикції є здійснення правосуддя в господарському судочинстві. Саме така мета повинна обумовлювати проміжні завдання, що ставляться перед системою господарських судів. Неабияку роль у досягненні даної мети відіграє адміністративна діяльність господарських судів.

В науковій літературі зазначається, що судове адміністрування завжди спрямоване на забезпечення належного функціонування суду з метою забезпечення ефективного здійснення правосуддя [104, с. 142]. На думку Г. С. Пітера, ефективна організація роботи суду означає те, що в суді належним чином використовується робочий час працівників, і при цьому робиться все необхідне для уникнення затримок, які можуть мати місце на багатьох стадіях функціонування суду. Результатом всіх цих зусиль є більш високий рівень задоволеності громадян роботою суду [105, с. 80]. Л. М. Москвич вважає, що більшою мірою мета судового управління полягає у забезпеченні необхідного ступеня одноманітної поведінки громадян та

юридичних осіб відповідно до правових приписів [48, с. 24].

Можемо зазначити, що метою адміністративної діяльності, що здійснюється в господарських судах, є упорядкування та організація діяльності суддів цих судів. Завданнями, в свою чергу, виступають: 1) забезпечення своєчасної реєстрації позовних заяв та інших звернень, що надходять до господарських судів; 2) створення організаційних умов для проведення судових засідань в господарських судах; 3) забезпечення дотримання суддями господарських судів службової дисципліни; 4) створення умов для здійснення суддівського самоврядування та ін.

Таким чином, окреслюючи мету та завдання діяльності господарських судів в цілому, необхідно виходити із загальної мети та завдань судової влади, а також специфіки юрисдикції господарських судів. Водночас, слід відмовитись від занадто широкого формулювання таких завдань, не апелювати абстрактними та оціночними категоріями, а застосовувати лише конкретні та максимально точні поняття.

Слід констатувати, що малодослідженим в науковій літературі залишається проблема співвідношення та взаємного впливу процесуально-правової мети та завдань функціонування господарських судів (господарського судочинства) із метою та завданнями їх адміністративної діяльності. Тому побіжно зупинимось на цьому питанні.

Основна проблема тут полягає у тому, що судам (суддям) доводиться поєднувати різні за своєю правовою природою функції – ті, що притаманні судовій владі (здійснення правосуддя) та виконавчій владі (судового управління).

Принципова важливість судової влади, як самостійної гілки влади, полягає, як влучно відмітив П. І. Люблінський, в тому, що суд знаходиться відокремлено від держави. Суд – це явище, пов'язане виключно з правом. Більше того, суд відокремлений від держави, а часто знаходиться над нею [106, с. 35]. Концептуальною особливістю судової влади є точне та неухильне застосування «букви та духу закону». Судова влада реалізовує функцію

правосуддя в чітко визначеній процесуальній формі та регламентованих нормами права процедурах. Зміст і спрямованість судової влади завжди визначаються нормами права. В першу чергу, це конституційні норми, якими закріплені основні повноваження судової влади, визначені принципи її функціонування, окреслено місце у державній системі.

Між тим, для забезпечення виконання судами, в тому числі господарськими, своєї основної функції виникає необхідність у здійсненні судового управління.

На думку О. Ю. Дудченка, природу управлінських процесів, що протікають у суді, більш точно передає поняття «адміністрування в суді», якому науковець надає визначення як цілеспрямованої практичної діяльності осіб, які займають адміністративні посади в певному суді, що передбачає керування конкретним, окремим елементом судової системи (судом), і полягає в технологічному процесі підготовки, прийняття і виконання управлінських рішень, направлених на забезпечення належного функціонування суду з метою забезпечення ефективного здійснення правосуддя [104, с. 142].

Отже, реалізація управлінських повноважень суддями завжди переслідує мету забезпечення ефективного здійснення правосуддя. Однак, слід зважати на певні особливості судового управління, що відрізняють його з-поміж інших видів державного управління. Зокрема, Н. В. Томчак акцентує увагу на тому, що судове управління є специфічною, особливою формою державного управління; його можна вважати не функціональним завданням судової системи, а засобом забезпечення її сталого розвитку та реформування. У той же час для неї характерні загальні принципи та правила менеджменту, системного управління та програмно-управлінської діяльності [107, с. 356].

Однією з визначальних особливостей судового управління є те, що воно, як правило здійснюється за допомогою інших органів та їх посадових осіб – помічників суддів та інших працівників апарату судів. Такі органи, що

діють в судовій системі, але виконують функції, властиві органам виконавчої влади (організаційно-управлінські, організаційно-розпорядчі), в науковій літературі та в деяких законодавчих актах називаються «допоміжні органи». Подібні органи функціонують при парламенті (Апарат Верховної Ради України), при главі держави (Адміністрація Президента України) та ін.

Допоміжні органи утворюють допоміжний апарат вищих органів державної влади. Під ними вченими розуміється взаємопов'язана організація державних службовців, які надають наукову, правову, організаційну та іншу кваліфіковану правову допомогу в роботі органів державної влади [108, с. 28]. Фактично, допоміжні органи не можна віднести до органів виконавчої влади, однак і включити їх у систему тих органів, по відношенню до яких вони є допоміжними (назвати органами законодавчої або судової влади), теж недоцільно. Тому для них є спеціальний термін, який застосовується на законодавчому рівні в багатьох державах світу – «допоміжна органи».

Нажаль, в новому Законі України «Про державну службу» [109] така категорія державних органів не визначена щодо судової влади. Окремо виділена лише категорія працівників, які виконують функцію з обслуговування, однак виходячи зі змісту цієї функції, вона не є допоміжною в контексті організаційного, інформаційного та іншого забезпечення. Тому вважаємо, що варто на законодавчому рівні закріпити поняття «допоміжного органу» та визначити правовий статус його службовців.

Таким чином, співвідношення процесуально-правової мети та завдань функціонування господарських судів із метою та завданнями їх адміністративної (управлінської) діяльності виражається в їх безпосередньому взаємозв'язку: управлінські повноваження покладаються в основу реалізації всіх функцій господарських судів. В свою чергу, кінцевою метою здійснення цих функцій є справедливе, об'єктивне, законне вирішення господарських спорів (здійснення правосуддя в господарському судочинстві).

Діяльність господарських судів України відповідно до визначеної мети ґрунтується на системі конституційних, адміністративних та інших принципів, які обумовлені демократичними засадами суспільного та державного розвитку. Особливістю адміністративно-правових принципів є те, що вони визначають основні засади організації та функціонування системи господарських судів, характеризують порядок судового адміністрування в них. У зв'язку з цим адміністративно-правові принципи займають особливе місце в системі принципів діяльності господарських судів.

Розвиток ринкової економіки, підприємництва та інших господарських правовідносин вимагають формування системи засадничих основ, на яких ґрунтується не тільки здійснення господарського судочинства, але і організація та функціонування господарських судів. Саме такими є адміністративно-правові принципи діяльності господарських судів України. Для їх визначення необхідно сформулювати дефініцію даної категорії. З цього приводу слід зазначити, що в науковій літературі існує цілий ряд підходів та концепцій до розуміння її сутності.

Так, С. С. Алексєєв вважає, що принципи являють собою найбільш загальні норми, що діють в усій сфері правового регулювання і поширюються на всіх суб'єктів, які або прямо сформульовані в законі, або виводяться із загального змісту законодавства [110, с. 131]. На думку інших науковців, принципи права – це такі відправні ідеї його буття, які виражають найважливіші закономірності, підвалини даного типу держави і права, є однопорядковими із сутністю права та утворюють його основні риси, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю і загальною значимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови та зміцнення певного суспільного ладу [111, с. 43].

В спеціальній юридичній літературі зустрічаються також наступні визначення категорії «принципи»: правові принципи – це головні, визначальні, найважливіші структурні зв'язки в об'єкті правового

регулювання, всередині правової системи та поза її (зв'язки з соціальним середовищем), які повинні знайти інформаційне відображення у змісті об'єктивного права в вигляді принципів-ідей [112, с. 111]; це основні ідеї, вихідні положення, які закріплені в законі, мають загальну значущість, вищу імперативність (веління) і відображають суттєві положення права [113, с. 45]; принципи організації й діяльності органів публічної влади визначає як законодавчі відправні засади, ідеї, положення, які виступають базисом формування, організації та функціонування органів публічної влади. Вони поділяються на загальні принципи, що стосуються системи органів публічної влади в цілому, і спеціальні, дія яких розповсюджується лише на окремі підсистеми, ланки цієї системи чи на окремі органи публічної влади [114, с. 46] тощо.

Таким чином, узагальнено «принципи» – це категорія, якою в правовій науці позначають ті керівні ідеї, основоположні засади, які відображають характер та сутність правової системи відповідної держави. Необхідно погодитись із зауваженням В. О. Котюка з приводу того, що правові принципи - це перш за все категорії суспільної правосвідомості і вони далеко не завжди виражені в системі права і в правових нормах [115, с. 30]. У зв'язку з цим, слід вказати на дві форми існування правових принципів. Перша передбачає чітке їх закріплення в положеннях нормативно-правових актів. Друга форма – принципи походять зі змісту правових норм, але прямо в них не закріплюються.

Одним із критеріїв класифікації правових принципів є галузь права. Саме за цим критерієм виділяються конституційно-правові, цивільно-правові, адміністративно-правові та інші принципи. В науці адміністративного права принципи визначаються як основні ідеї, положення, вимоги, що характеризують зміст адміністративного права, відображають закономірності його розвитку і визначають напрями адміністративно-правового регулювання суспільних відносин [116, с. 80]. Для цих принципів найбільш характерною

формою існування є їх пряме закріплення в адміністративно-правових нормах.

Характеризуючи адміністративно-правові принципи діяльності господарських судів, слід виходити з того, що ці принципи, передусім, відображають спосіб організації системи господарських судів, порядок управління цими судами, форми та методи здійснення судового адміністрування [117].

В науковій літературі принципи господарського судочинства визначаються як: основні правові ідеї, на яких побудовано господарське судочинство і які визначають таку його організацію, яка забезпечила б винесення законних і обґрунтованих судових рішень [118, с. 9]; його фундаментальні положення, основоположні правові ідеї, які містяться в нормах господарського процесуального законодавства та які визначають систему організації господарського суду, його діяльність з метою прийняття законних та обґрунтованих рішень і особливості процесуальної діяльності інших учасників процесу [119, с. 174]; його фундаментальні положення, основоположні правові ідеї, які визначають таку побудову господарського процесу, що забезпечує винесення законних та обґрунтованих рішень [120, с. 179] тощо. Водночас, принципи господарського судочинства виражають спосіб побудови господарського процесу, порядок здійснення правосуддя господарськими судами, в той час як адміністративно-правові принципи визначають організаційні та управлінські засади здійснення господарського судочинства.

Таким чином, адміністративно-правові принципи діяльності господарських судів можна визначити як закріплені в адміністративно-правових нормах відправні ідеї та керівні положення, які характеризуються відносною стійкістю та динамічністю, та виражають спосіб організації, порядок функціонування системи господарських судів України, здійснення в них судового адміністрування та вирішення інших питань адміністративно-управлінського характеру. Вказані принципи мають значний вплив на

забезпечення законності, справедливості та об'єктивності здійснення правосуддя господарськими судами, оскільки від способу організації та управління системою цих судів залежить стан законності в сфері господарських правовідносин, рівень гарантування судового захисту прав та інтересів їх учасників.

У теорії процесуальних галузей права (цивільного, господарського) принципи прийнято класифікувати за об'єктом регулювання. За цією ознакою весь склад принципів господарського процесуального права поділяється на дві великі групи: принципи організаційні, що визначають устрій господарських судів; принципи функціональні, що визначають процесуальну діяльність суду й учасників процесу [121, с. 179].

Л. Є. Зуєва виділяє такі спеціально-галузеві принципи господарського процесу: стимулювання досудового, мирного та арбітражного (третейського) вирішення спорів, процесуальної економії та оперативності, процесуального формалізму, максимальної територіальної централізації та пріоритетності предметної компетенції над загальною, принцип колегіальності [120, с. 180].

В спеціальній правовій літературі превалує думка, відповідно до якої принципи адміністративного права поділяються на дві великі групи – загальні та галузеві [122, с. 64-64; 123, с. 15-17; 124, с. 118-120]. До першої групи науковці відносять: принцип верховенства права, принцип верховенства закону, принцип заснованості дій учасників правовідносин на законі, принцип пріоритету прав і свобод людини і громадянина та ін. Галузевими є принципи пропорційності, принцип недискримінації, принцип відкритості та прозорості діяльності суб'єктів публічних повноважень, професійності тощо [125, с. 53-55].

Враховуючи різноманітні підходи до визначення принципів діяльності господарських судів, та на основі системного аналізу положень Конституції України [27], ГПК України [26] та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [32], можна запропонувати класифікацію адміністративно-правових

принципів діяльності господарських судів України в залежності від сфери регулювання на:

1) загальні, тобто ті, які характерні для організації та функціонування всієї судової системи. Вони закріплені на конституційному та на рівні міжнародних актів. До них слід віднести:

- законність та верховенство права. Розкриваючи зміст одного з основних принципів, слід погодитись з думкою Л. М. Ніколенко. Науковець зазначає, що порушення законності має місце, якщо: господарським судом не було застосовано відповідного до обставин справи закону; господарським судом було застосовано законодавчі акти, які не підлягали застосуванню у конкретній справі; господарським судом здійснено помилкове тлумачення відповідних норм права. Тобто порушення чи неналежне застосування норми матеріального права може бути проявом у правозастосовній та правоінтерпретаційній площині, що в будь-якому випадку спричинить незаконність судового акта та буде підставою для його скасування чи зміни [119, с. 176].

Аналізуючи різні підходи до розуміння змісту принципу верховенства права та законності, можна умовно об'єднати їх у дві наукові концепції. Представники першої з них [126, с. 1451; 127, с. 19-20; 128, с. 15; 129, с. 27-30; 130, с. 363] вважають, що означені принципи є, хоча і близькими за своїм значенням, однак не тотожними. Представники другого наукового підходу або ототожнюють принципи верховенства права та законності [131, с. 12], або розглядають лише принцип законності, вважаючи його єдино можливим та реально існуючим, на відміну від принципу верховенства права, який містить характеристики, що виходять за межі права [132, с. 12, 16].

Ми вважаємо, що принцип верховенства права є ширшим за своїм змістом, ніж принцип законності. Законність спирається на дотримання нормативно-правових актів всіма суб'єктами правовідносин. Проте, верховенство права передбачає відповідність таких нормативно-правових актів власне праву як регулятору суспільних відносин, що в найбільш

загальному вимірі відображує категорію справедливості для всіх і кожного. Цей принцип також означає, що найвища сила в ієрархії нормативно-правових актів належить Конституції України. Тому її норми мають пріоритетне значення для застосування. Принцип же законності зводиться до того, що судді в своїй діяльності мають неухильно дотримуватися приписів законів;

- гласність, тобто відкритість судового засідання та право кожного, у порядку, визначеному законодавством, бути присутнім на судовому засіданні. Виключення складають лише ті випадки, які визначені у галузевому процесуальному законодавстві. Крім того, принцип гласності означає відкритість роботи судів та інших судових органів, що досягається шляхом забезпечення доступу осіб до публічної інформації;

- об'єктивність та неупередженість – основоположні принципи здійснення правосуддя. Означають, що кожний суддя при розгляді справи та винесенні по ній рішення має керуватися виключно законом на підставі обґрунтованої внутрішньої оцінки фактів та доказів. Кожне рішення має містити мотивувальну частину, в якій повинні бути викладені обґрунтовані доводи на користь того чи іншого висновку. Необ'єктивність судового рішення є підставою для його скасування;

- незалежність та самостійність судді та судів. В Монреальській універсальній декларації про незалежність правосуддя від 1983 р. даний принцип виражається у тому, що: судді, як особи, є вільними та зобов'язані приймати безсторонні рішення згідно з власною оцінкою фактів і знанням права, без будь-яких обмежень, впливів, спонук, примусів, загроз або втручання, прямих або непрямих, з будь-якого боку і з будь-яких причин; у процесі прийняття рішень, судді є незалежними від своїх колег по суду та вищих посадових осіб; судді є незалежними від виконавчих і законодавчих органів держави [133].

На нашу думку, даний принцип виражається двояко. По-перше, він означає, що судова влада є самостійною, незалежною від законодавчої та

виконавчої, гілкою влади, зі всіма атрибутами влади. По-друге, Конституцією України гарантується незалежність суддів, встановлена заборона впливу на них в будь-якій формі та підкорення їх тільки закону. Даний принцип забезпечується шляхом гарантування суддям прав на самостійне вирішення питань внутрішньої діяльності (через участь у суддівському самоврядуванні та зайняття адміністративних посад) та ін.;

- державна мова здійснення всіх видів судочинства та забезпечення права на перекладача;

- обов'язковості судових рішень, що гарантується, по-перше, наявністю правового механізму їх реалізації в примусовому порядку; по-друге, встановленням кримінальної відповідальності за невиконання судових рішень;

- права народу на участь у здійсненні правосуддя. Даний принцип реалізовано на практиці не в повній мірі. Він передбачає участь народних засідателів та присяжних в судовому процесі, однак правовий механізм реалізації даного принципу досі не сформований;

2) галузеві – принципи, на яких ґрунтується діяльність судів загальної юрисдикції. Вони, переважно, закріплені в Законі України «Про судоустрій і статус суддів». Це такі:

- територіальності та спеціалізації, тобто система загальних судів організована відповідно до територіального устрою держави таким чином, щоб забезпечити доступність та пропорційність розподілу навантаження на кожного суддю. Законодавством України встановлюється спеціалізація кожного судді на розгляді відповідної категорії справ, а у вищих спеціалізованих судах та Верховному Суді утворюються палати та колегії з розгляду справ конкретної категорії (за галуззю законодавства, типу правовідносин тощо);

- інстанційності – право учасників судового процесу на оскарження судових рішень в судах апеляційної та касаційної інстанції;

- права учасників процесу на правову допомогу, в тому числі безкоштовну в порядку та у випадках, визначених законодавством;

- рівність учасників судового процесу перед законом та судом;

3) спеціальні – принципи, які характеризують спосіб організації та функціонування саме системи господарських судів. В системі спеціальних адміністративно-правових принципів доцільно виділити дві підсистеми:

- організаційні: організація власної системи господарських судів, що складається із місцевих, апеляційних господарських судів та Касаційного господарського суду; єдність системи господарських судів та всієї судової системи;

- функціональні: право на передачу справи на розгляд третейським судом; пріоритетність досудового врегулювання спору; одноосібність розгляду господарських справ в судах першої інстанції та колегіальність перегляду справ в господарських судах апеляційної та касаційної інстанцій.

Підбиваючи підсумки проведеного дослідження, необхідно вказати на те, що на сьогодні в адміністративному законодавстві України принципи діяльності господарських судів закріплені недостатньо повно. Зокрема, в Господарському процесуальному кодексі України визначено принципи верховенство права; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; змагальність сторін; диспозитивність; пропорційність; обов'язковість судового рішення; забезпечення права на апеляційний перегляд справи; забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у визначених законом випадках; розумність строків розгляду справи судом; неприпустимість зловживання процесуальними правами; відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення [26]. Однак, цей перелік потребує доповнення. На нашу думку, досить вдало відповідні принципи були регламентовані Законом України «Про господарські суди», який втратив чинність ще в 2002 р. [24]. Тому, пропонуємо доповнити принципи діяльності господарських судів, що

визначені в ГПК України, такими, як принцип незалежності господарських судів; повного фіксування господарського процесу технічними засобами.

Висновки до розділу 1

1. Історико-правовий розвиток системи господарських судів на Україні пройшов такі періоди: 1) епоха Київської Русі (IX-XIV ст.ст.); 2) період перебування українських земель під владою Великого князівства Литовського та Речі Посполитої (XV-XVI ст.ст.); 3) період державно-визвольного руху Гетьманської доби (XVII-XVIII ст.ст.); 4) період перебування українських земель під владою Російської імперії (XVIII-XX ст.ст.); 5) радянський період (1917-1991 рр.); 6) новий період – набуття Україною незалежності (1991-2015 рр.); 7) новітній період – провадження нової судово-адміністративної реформи (2015 р. – до сьогодні).

2. В період Київської Русі з'являються перші зародки господарських судів – купецькі суди; їх особливістю були: 1) функціонували при купецькому товаристві, хоча серед суддів були тисяцькі (князівські намісники) та представники звичайного люду (поважного віку); 2) розглядали виключно справи, що виникали із торгових спорів, тобто спостерігалась вузька спеціалізація судів; 3) склад суду формувався окремо для вирішення кожної нової справи; 4) розгляд справ в купецькому суді проходив за спрощеною процедурою, без обтяжень формальностями, тому був привабливим з точки зору оперативності та простоти.

3. В період перебування українських земель від владою Великого князівства Литовського та Речі Посполитої спостерігалось дві тенденції: по-перше, оформлювалась система місцевих судів, які діяли як суди першої інстанції, і судовий розгляд в яких мав обов'язково передувати зверненню у вищі суди, в тому числі князівський суд; по-друге, відходження від принципу спеціалізації – місцеві та князівські суди поєднували в собі функції провадження у різних формах судочинства.

4. Особливостями розвитку спеціалізованих судів з розгляду спорів між торговцями на території України в період Гетьманщини були: 1) процес оформлення спеціалізованих судів в цей період відбувається під впливом національної ідеї державотворення; 2) утворення системи судів, які спеціалізувалися на розгляді спорів між купцями, супроводжувалось функціональним та організаційним їх відокремленням від інших судів; 3) в цей період відбувається зародження демократичних принципів здійснення судочинства, в тому числі господарського; 4) в адміністративному плані на формування та діяльність спеціалізованих судів залишався значний вплив Гетьмана, який міг відмінити будь-яке судове рішення.

5. В період перебування українських земель під владою Російської Імперії було закладено основи системи господарських судів в сучасному розумінні, що супроводжувалось відокремленням судової влади від державної, а також розмежуванням кримінальної, комерційної та цивільної судової юрисдикції, утворенням комерційних судів у містах-центрах торгівлі (Одеса, Ізмаїл та ін.).

6. В радянський період розвитку системи господарських судів можна виділити два етапи: 1) діяльність арбітражних комісій; 2) утворення державних арбітражів. Державні арбітражі були наближені за своїм функціонуванням до господарських судів. Особливостями даного періоду були: 1) протягом всього радянського періоду державні арбітражі (арбітражні комісії) були частиною центральних органів виконавчої влади і відповідно, підпорядковувались центральному державному апарату; 2) арбітражам були підвідомчі спори, що виникали між підприємствами, установами та організаціями державної власності; 3) рішення арбітражних комісій могли бути скасовані Радою праці і оборони (при якій вони утворювались). З переходом до системи державних арбітражів запроваджувалось три інстанції (за прикладом системи судів) – перша, апеляційна та касаційна, однак принципи централізованого управління зберігались.

7. В ранній період здобуття Україною незалежності розвиток господарських судів характеризувався наступним: 1) функції щодо розгляду господарських спорів були передані спеціалізованій системі судів; 2) вперше проголошувались принцип законності та незалежності (які в сфері цивільного та кримінального судочинства були впроваджені набагато раніше); 3) запроваджувались основи суддівського самоврядування; 4) зберігався суттєвий вплив органів виконавчої влади та глави держави на діяльність арбітражних судів, зокрема, в питаннях призначення арбітрів та фінансування арбітражних судів.

8. Сьогодні триває черговий етап судово-адміністративної реформи, і пов'язаний він з необхідністю вирішення декількох завдань: 1) забезпечення єдності судової влади і утворення єдиного вищого суду, який забезпечуватиме єдність судової практики і виступатиме судом касаційної інстанції; 2) підвищення рівня незалежності судової від законодавчої та виконавчої гілок влади та глави держави; 3) підвищення рівня професійності суддів та посилення законності в їх діяльності.

9. Значення господарських судів у судовій та правоохоронній системах України полягає у: 1) забезпеченні економічної безпеки та дисципліни, що є невід'ємною складовою національної безпеки держави; 2) створенні сприятливих умов для сталого та надійного розвитку господарських правовідносин, захисті економічної конкуренції та добросовісності суб'єктів господарювання; 3) захисті прав, свобод та інтересів учасників господарських правовідносин, а також осіб, чиїх інтересів вони торкаються; 4) захисті корпоративних та пов'язаних з ними прав учасників господарських правовідносин, в тому числі у відносинах з власниками господарських товариств; 5) захисті прав кредиторів при визнанні суб'єкта підприємницької діяльності банкрутом; 6) сприянні у залученні інвестицій в економічний та інноваційний розвиток держави шляхом гарантування судового захисту прав інвесторів та їх майнових інтересів; 7) виробленні та забезпеченні єдності судової практики в справах, підвідомчих господарським судам.

10. Організація господарських судів – це спосіб побудови системи цих судів, їх внутрішня структура, яка забезпечує територіальну доступність господарського судочинства. Організація господарських судів як суб'єктів адміністративного права характеризується тим, що: 1) господарські суди становлять самостійну ланку судової системи, яка однак очолюється єдиним для всієї системи органом – Верховним Судом; 2) мережа місцевих та апеляційних господарських судів організована відповідно до принципу територіальності таким чином, щоб забезпечити територіальну доступність господарського судочинства; 3) систему господарських судів складає три рівні – місцеві, апеляційні господарські суди та Касаційний господарський суд; 4) в складі кожного господарського суду, незалежно від його рівня, із числа суддів обираються голова та заступник суду, на яких, окрім основної функції здійснення правосуддя, покладаються повноваження щодо судового управління; 5) в складі кожного господарського суду функціонує апарат, що здійснює організаційне та технічне забезпечення діяльності суддів.

11. Функції господарських судів як суб'єктів адміністративного права – це обумовлені метою здійснення правосуддя в господарському судочинстві основні напрямки їх діяльності, в яких знаходять втілення владні повноваження господарських судів. Функції господарських судів як суб'єктів адміністративного права поділяються на дві великі групи за критерієм їх цільової спрямованості: 1) адміністративні функції, що реалізуються у зв'язку із здійсненням правосуддя у господарському судочинстві: здійснення підготовчо-організаційних дій, що передують розгляду господарської справи; судове керівництво ходом розгляду та вирішення господарської справи; забезпечення однакового та правильного застосування судами норм матеріального та процесуального права при розгляді господарських справ та ін.; 2) адміністративні функції, які виконуються у зв'язку із здійсненням судового управління (внутрішньо-організаційного або зовнішнього): представницькі, контрольні, організаційні, забезпечувальні функції та функції взаємодії та суддівського самоврядування.

12. Особливості функціонування господарських судів як суб'єктів адміністративного права: 1) є владним суб'єктом, наділеним державно-владними повноваженнями; 2) завжди займають рівноправне або чільні положення у відносинах з іншими суб'єктами, в тому числі органами державної влади; 3) у правовідносинах з іншими суб'єктами зберігають власну незалежність і недоторканність суддів та керуються виключно законодавством; 4) для повної реалізації свого адміністративно-правового статусу використовують спеціально створені допоміжні органи (Державна судова адміністрація, апарат судів та ін.).

13. Метою діяльності господарських судів є запобігання вчиненню правопорушень в сфері господарської діяльності та захист порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів такої діяльності. Завданнями діяльності господарських судів є: 1) гарантування доступу до судового захисту прав та інтересів юридичних осіб та інших суб'єктів господарювання; 2) врегулювання та вирішення конфліктних ситуацій, які виникають в сфері господарської діяльності, при неможливості їх самостійного вирішення сторонами спору; 3) сприяння пануванню в суспільстві законності та правопорядку в сфері господарських правовідносин; 4) відновлення порушених прав та інтересів постраждалої сторони в господарському спорі або якщо це неможливо – відшкодування завданої шкоди; 5) упорядкування господарських правовідносин, приведення їх у стан, що відповідає загальним засадам їх здійснення, а також вимогам Конституції та законів України тощо.

14. Метою адміністративної діяльності, що здійснюється в господарських судах, є упорядкування та організація діяльності суддів цих судів. Завданнями виступають: 1) забезпечення своєчасної реєстрації позовних заяв та інших звернень, що надходять до господарських судів; 2) створення організаційних умов для проведення судових засідань в господарських судах; 3) забезпечення дотримання суддями господарських

судів службової дисципліни; 4) створення умов для здійснення суддівського самоврядування та ін.

15. Адміністративно-правові принципи діяльності господарських судів можна визначити як закріплені в адміністративно-правових нормах відправні ідеї та керівні положення, які характеризуються відносною стійкістю та динамічністю, та виражають спосіб організації, порядок функціонування системи господарських судів України, здійснення в них судового адміністрування та вирішення інших питань адміністративно-управлінського характеру.

16. Адміністративно-правові принципи діяльності господарських судів України в залежності від сфери регулювання класифікуються на: 1) загальні, тобто ті, які характерні для організації та функціонування всієї судової системи: законність та верховенство права; гласність, тобто відкритість судового засідання та право кожного, у порядку, визначеному законодавством, бути присутнім на судовому засіданні; об'єктивність та неупередженість незалежність та самостійність судді та судів та ін.; 2) галузеві – принципи, на яких ґрунтується діяльність судів загальної юрисдикції: територіальності та спеціалізації інстанційності права учасників процесу на правову допомогу рівність учасників судового процесу перед законом та судом; 3) спеціальні – принципи, які характеризують спосіб організації та функціонування саме системи господарських судів: а) організаційні: організація власної системи господарських судів, що складається із місцевих, апеляційних господарських судів та Касаційного господарського суду; єдність системи господарських судів та всієї судової системи; б) функціональні: право на передачу справи на розгляд третейським судом; пріоритетність досудового врегулювання спору; одноосібність розгляду господарських справ в судах першої інстанції та колегіальність перегляду справ в господарських судах апеляційної та касаційної інстанцій.

РОЗДІЛ 2

ЗМІСТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ В УКРАЇНІ

2.1. Правові засади діяльності господарських судів України та місце серед них адміністративно-правового регулювання

Характер та напрямки діяльності господарських судів визначають той вид правовідносин, в який вони вступають у зв'язку із здійсненням такої діяльності. Відповідно, функціонування та організація господарських судів в Україні може регламентуватися нормативно-правовими актами різних галузей права – конституційного, господарського, господарського процесуального та ін. В свою чергу, адміністративна та інші види діяльності господарських судів, що реалізуються при їх вступі в адміністративні правовідносини, підлягають адміністративно-правовому регулюванню. Зважаючи на це, визначимо місце такого регулювання в системі правових засад.

Досліджуючи дане питання, доцільно з'ясувати значення понять «правові засади» та «адміністративно-правове регулювання». Визначаючи зміст першого з них, зауважимо, що досить часто в науковій літературі як тотожні вживаються такі вислови: «правове регулювання», «правове забезпечення», «правові засади». Тому з метою забезпечення термінологічної визначеності та єдності, вважаємо за необхідне розглянути ці поняття у їх нерозривному системному зв'язку.

Так, одна група авторів для позначення явища з упорядкування суспільних правовідносин використовує термін «правове забезпечення» [134, с. 9; 135, с. 101-102], інші – «правові засади» [136, с. 166]. В теорії права застосовується поняття «правове регулювання» [137, с. 167; 138, с. 127]. В той же час для вчення деяких науковців властивий комбінований підхід.

Зокрема, Н. С. Юзіков, досліджуючи діяльність судових та правоохоронних органів, вживає поняття «правові основи забезпечення» [139, с. 149].

Аналізуючи вищенаведені та інші чисельні дослідження в цій сфері, доходимо до висновку про те, що поняття «правові засади», «правове забезпечення» та «правове регулювання» застосовується в однаковому значенні. Між тим, необхідно погодитись з думкою Є. В. Охотського, який вважає, що ототожнення досліджуваних категорій є помилковим. В обґрунтування своєї думки науковець виділяє базові відмінності кожного з цих понять. Так, правові основи (засади), на думку Є. В. Охотського, це сукупність принципів, норм та інститутів, що визначають зміст правового регулювання певного кола суспільних відносин. Правове забезпечення, в свою чергу, це базовий ресурс держави. У широкому сенсі – це: 1) створення правової бази для функціонування того чи іншого суб'єкта правовідносин; 2) надання відповідних правових послуг того чи іншого суб'єкту; 3) наукове та кадрове забезпечення юридичної роботи за певним напрямком. Правове регулювання – це вплив держави на суспільні відносини за допомогою видання відповідних правових норм та індивідуальних правових розпоряджень, виконання яких забезпечується не тільки організаційно, але і державним примусом. Його методи: а) централізоване, імперативне регулювання, при якому суб'єктивні права і юридичні обов'язки жорстко зумовлюються законом, і б) децентралізоване, диспозитивне, при якому норми закону застосовуються, якщо інше не встановлено договором рівноправних суб'єктів [140, с. 68].

Отже, відмінність понять «правові засади», «правове забезпечення» та «правове регулювання» полягає в різному обсязі їх змісту. Найширше з них є поняття «правове забезпечення», а найвужче – «правове регулювання». Що стосується категорії «правові засади», то воно означає сутнісну основу законодавства, яким регламентовано той чи інший вид правовідносин. На підтвердження цієї думки можна навести той факт, що в Конституції України [27] та деяких законах [32], що регулюють діяльність судів, в назві першого

розділу, присвяченого основоположним ідеям функціонування державної влади в цілому, та судової влади зокрема, вживається термін «засади».

Як зауважує з цього приводу Е. О. Шевченко, адміністративно-правові засади діяльності адміністративних судів є засобом визначення (закріплення) правових параметрів (підстав, меж, способу) діяльності адміністративного суду, які характеризують його як: державний орган, суб'єкт адміністративного права, суб'єкт адміністративно-правових або адміністративно-юрисдикційних відносин [136, с. 166]. Іншими словами, правові засади визначають характер правового забезпечення та правового регулювання, оскільки саме вони обумовлюються типом правової системи та існуючих принципів взаємного впливу державної влади та народу.

Єдиним терміном, що лежить в основі всіх означених вище термінологічних конструкцій є поняття «правові», що є похідною від терміну «право». В тлумачних та енциклопедичних словниках він визначається як: 1) законодавство; здійснювана державою форма законодавства, залежна від соціального устрою країни; 2) система встановлених, або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил (норм) поведінки, що виражають волю пануючого класу (в експлуаторському суспільстві) або всього народу (в соціалістичному суспільстві); 3) обумовлена певними обставинами підстава, здатність, можливість робити, чинити що-небудь, користуватися чим-небудь [96, с. 506]; 4) система соціальних загальнообов'язкових норм, дотримання і виконання яких забезпечуються державою; 5) сукупність встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил (норм) поведінки, додержання яких забезпечується цілеспрямованою діяльністю держави; 6) вираження державою волі класу або класів суспільних, яким належить влада державна в країні [141, с. 682]. Таким чином, наявність у смисловій конструкції поняття «право» вказує на те, що відповідна діяльність, поведінка суб'єкта або суспільне явище підпорядковані певним нормативним правилам, прийнятим уповноваженими органами державної влади, і повинні відповідати їх приписам.

Що стосується іншої частини досліджуваних понять, то вони вживаються у наступних значеннях. Так, термін «засади» тлумачиться як:

- 1) основа чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь;
- 2) вихідне, головне положення, принцип; основа світогляду, правило поведінки;
- 3) спосіб, метод здійснення чого-небудь [142, с. 300].

Поняття «забезпечення» визначається як:

- 1) створення надійних умов для здійснення чого-небудь; гарантування чогось; захист, охорона кого-, що-небудь від небезпеки [34, с. 281];
- 2) постачання чогось у достатній кількості, задоволення кого-, що-небудь у якихось потребах;
- 3) надання кому-небудь достатніх матеріальних засобів до існування [34, с. 375];
- 4) правове забезпечення – це сукупність правових норм, що регламентують правові взаємини та юридичний статус [34, с. 375].

В свою чергу, регулювати означає:

- 1) впорядковувати що-небудь, керувати чимось, підкоряючи його відповідним правилам, певній системі;
- 2) домагатись нормальної роботи машини, установки, механізму і т. ін., забезпечуючи злагоджену взаємодію складових частин, деталей [143, с. 480].

Враховуючи викладене, поняття «правове забезпечення» та «правове регулювання» співвідносяться як загальне та конкретне. Першим позначається систематична діяльність держави, спрямована на прийняття правових норм та вжиття інших заходів з метою упорядкування діяльності та поведінки суб'єктів правовідносин. Правове регулювання – це більш конкретне поняття, що означає діяльність держави щодо прийняття нормативно-правових актів з метою упорядкування діяльності конкретного суб'єкта або конкретних правовідносин. Правові засади в загальні досліджуваних понять виконують роль «ідейного орієнтиру», тобто визначають основоположні ідеї, на яких ґрунтується правове регулювання та правовідносин, що складаються в цій сфері. Правові засади відображаються в нормах права, однак крім регулюючої дії їм також властива оціночна спрямованість, тобто за їх допомогою регламентується порядок та основоположні принципи нормотворчої діяльності. «Правові засади» у

співвідношенні з «правовим регулюванням» та «правовим забезпеченням» являють собою кінцевий результат триваючого у часі процесу – прийняття відповідних правових норм.

Виходячи з наведеного, правові засади діяльності господарських судів можна визначити як систему норм різних галузей права та основоположних принципів, на яких вони ґрунтуються, за допомогою яких здійснюється упорядкування та нормування роботи судів загальної юрисдикції, що спеціалізуються на вирішенні господарських спорів.

Особливе місце в системі правових засад посідає адміністративно-правове регулювання діяльності господарських судів. В науковій літературі дане питання є достатньо дослідженим, однак різноманітність підходів до визначення поняття «адміністративно-правове регулювання» свідчить про відсутність єдиного його розуміння.

Так, В. В. Галуцько та В. І. Олефір вважають, що адміністративно-правове регулювання характеризує спеціально-юридичний механізм впливу адміністративного права на поведінку і діяльність його адресатів [144, с. 237].

Особливістю адміністративно-правового регулювання є те, що вплив в процесі такого регулювання здійснюється на поведінку та діяльність суб'єктів адміністративних правовідносин, одним з яких обов'язково є орган державної влади або місцевого самоврядування, їх посадова особа або інший суб'єкт публічно-владних повноважень. Господарські суди належать до органів судової влади, тому регулювання їх діяльності, здійснюється не тільки нормами конституційного, господарського процесуального, але і адміністративного права.

В. І. Теремецький, розглядаючи сутність адміністративно-правового регулювання, виходить із його складної структури. Зокрема, на думку науковця, адміністративно-правове регулювання являє собою: а) дію (вплив) держави на суспільні відносини, що виникають між їх суб'єктами; б) здійснюється за допомогою відповідних правових засобів, сукупність яких

утворює механізм адміністративно-правового регулювання; в) має на меті упорядкування державно-владних відносин; г) встановлює юридичні права та обов'язки учасників адміністративно-правових відносин, що упорядковуються [145, с. 52].

Адміністративно-правове регулювання діяльності господарських судів має свою специфіку, обумовлену особливим статусом суб'єкту впливу. Насамперед, мова йде про дію конституційного принципу незалежності судів та підкорення їх лише закону. З урахуванням цього принципу приймаються нормативно-правові акти, які визначають відповідальність суддів, організацію та здійснення контролю за їх діяльністю тощо.

А. А. Іванищук вважає, що адміністративно-правове регулювання діяльності судової гілки влади є надзвичайно складним і ємним комплексним інститутом адміністративного права, пронизаним багатьма вертикальними і горизонтальними зв'язками, що поєднує однорідні суспільні відносини: систему адміністративно-правового регулювання (правотворчість, правозастосування, правоохоронну діяльність), має свою структуру (засоби і типи правового регулювання), механізм адміністративно-правового регулювання (джерела, принципи, тлумачення норм адміністративного права, адміністративно-правові відносини, статус суб'єктів адміністративного права, індивідуальні адміністративні акти, методи, режими, процедури, ефективність адміністративно-правового регулювання) та напрями адміністративно-правового регулювання діяльності судової гілки влади [146, с. 145]. Кожен з окреслених науковцем складових елементів механізму адміністративно-правового регулювання носить особливий характер.

Розкриємо основні з таких особливостей: 1) здійснюється не тільки органами законодавчої влади, але і органами суддівського самоврядування, а також спеціально утвореними органами судової системи (Вища кваліфікаційна комісія суддів та ін.) та суддями, які займають адміністративні посади; 2) методами, що застосовуються, можуть бути примус та переконання, однак, використання методу примусу обмежується

дією принципу незалежності суддів та підкорення їх лише закону; 3) результатом адміністративно-правового регулювання є не тільки нормативно-правові акти, але і акти індивідуального характеру, організаційно-розпорядчі акти органів суддівського самоврядування тощо; 4) об'єктом впливу виступають адміністративні правовідносини, що складаються в управлінській вертикалі між господарськими судами та іншими суб'єктами, а також в рівноправних правовідносинах за участю господарських судів; 5) сферу адміністративно-правового регулювання складає широке коло правовідносин, що обумовлено можливістю вступу господарських судів у різноманітні види адміністративних правовідносин.

А. Л. Борко надає визначення спорідненій категорії «адміністративно-правове забезпечення функціонування судової системи України» як цілеспрямоване здійснення уповноваженими суб'єктами з метою забезпечення нормального функціонування судової системи України, суспільних інтересів і реальності прав громадян за допомогою адміністративно-правових норм та актів індивідуальної дії впорядкування, закріплення, охорони і розвитку організаційно-управлінських та інших відносин у сфері організації та діяльності судової системи України [147, с. 75].

Виходячи з цього та на основі аналізу особливостей адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів, таке регулювання можна визначити як складний багатоелементний процес упорядкування та нормування управлінських правовідносин, що виникають в діяльності господарських судів, який здійснюється органами законодавчої влади, органами суддівського самоврядування, іншими спеціально утвореними органами, що належать до судової системи, а також судьями, які обіймають адміністративні посади, шляхом розробки та прийняття нормативно-правових, індивідуальних та інших адміністративних актів.

Як вже згадувалось, результатом адміністративно-правового регулювання є прийняття нормативно-правових актів. О. М. Мартинова під

нормативно-правовими актами, що регламентують адміністративну діяльність суддів місцевих загальних судів, розуміє офіційні документи типового характеру, видані органами державної влади, згідно яких встановлюються обов'язкові правила необхідних або можливих дій суб'єктів адміністративного провадження з метою регулювання адміністративно-правових відносин в державі [148, с. 591].

Водночас, справедливо зауважити, що результатом адміністративно-правового регулювання може бути прийняття не тільки нормативно-правових актів. Зокрема, як вказує з цього приводу А. Р. Решетнік, система елементів адміністративно-правового регулювання (стадій правозастосування та правоохоронної діяльності) складається з норм адміністративного права, їх зовнішнього вираження – джерел адміністративного права; принципів адміністративного права; тлумачення норм адміністративного права; адміністративно-правових відносин; адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративного права; індивідуальних актів суб'єктів публічної адміністрації; форм діяльності суб'єктів адміністративного права; методів адміністративного права; адміністративно-правових режимів; адміністративних процедур; ефективності адміністративно-правового регулювання [149, с. 273].

Отже, акти, прийняті в результаті адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів доцільно класифікувати за критерієм напрямку та характеру їх дії на: 1) міжнародні акти, що регламентують стандарти та принципи організації та функціонування судів, в тому числі тих, що спеціалізуються на розгляді господарських справ; 2) внутрішньо-національні законодавчі акти – Конституція та закони України, що регламентують широке коло питань організації та функціонування господарських судів, включаючи порядок їх утворення та ліквідацію, здійснення кадрового, наукового, організаційного та інших видів забезпечення та ін.; 3) акти тлумачення адміністративного законодавства – рішення Конституційного Суду України, що містять роз'яснення окремих

положень Конституції та законів України в сфері регулювання адміністративної діяльності господарських судів; 4) організаційно-розпорядчі та інші адміністративні акти органів суддівського самоврядування, що стосуються вирішення внутрішніх питань діяльності господарських судів, а також питань взаємодії з іншими суб'єктами; 5) адміністративні акти інших органів судової системи – Державної судової адміністрації, Вищої кваліфікаційної комісії суддів тощо, які регламентують питання діяльності апаратів господарських судів та їх взаємодії з суддівським корпусом, процедури проведення кадрового добору суддів господарських судів та інші питання в сфері адміністративної діяльності господарських судів [150].

Дослідження місця адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів серед інших видів правового регулювання, потребує визначення його меж.

М. К. Закурін адміністративно-правове регулювання господарського судочинства окреслює наступними межами: 1) адміністративними процедурами щодо створення, реорганізації та ліквідації господарських судів; 2) визначенням адміністративно-правового статусу суддів господарських судів; 3) кадровою роботою в системі господарського судочинства: а) регулювання питань відбору, призначення, звільнення, відставки суддів господарських судів та їх керівників; б) заміщення вакантних посад державних службовців апарату господарських судів, їх призначення та звільнення; 4) встановленням меж повноважень суддів, які обіймають адміністративні посади; 5) правовим регулюванням особистого прийому громадян у системі господарських судів; 6) доступу до публічної інформації та взаємодії із засобами масової інформації; 7) правовим регулюванням суддівського самоврядування системи господарських судів; 8) організації захисту суддів, охорони приміщень судів, підтримання в них правопорядку; 9) особливостями заохочення і дисциплінарної відповідальності суддів та державних службовців апарату господарських судів; 10) забезпечення діяльності господарських судів судовою

адміністрацією [151, с. 123]. Також вважаємо, що даний перелік доцільно доповнити такими правовідносинами, що складаються в сфері кадрового забезпечення суддів, як проведення оцінки ефективності роботи суддів господарських судів, підвищення рівня їх кваліфікації; правовідносинами, що виникають в сфері взаємодії господарських судів з іншими суб'єктами судової та правоохоронної системи України та правовідносинами, що складаються в сфері матеріально-технічного забезпечення роботи господарських судів.

Отже, у визначених вище межах та з урахуванням класифікації актів адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів розглянемо основні з них. Розгляд правових засад регулювання діяльності господарських судів необхідно розпочати із характеристики міжнародно-правових норм в цій сфері.

З цього приводу слід зазначити, що в червні 2014 року відбулась визначальна для України подія, яка ознаменувала перехід нашої держави на принципово новий рівень міжнародних відносин в усіх сферах суспільного життя – підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. В числі цілей укладення даної Угоди визначені такі, як запровадження умов для посилення економічних та торговельних відносин, які вестимуть до поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС, у тому числі завдяки створенню поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі, та підтримання зусиль України стосовно завершення переходу до діючої ринкової економіки, у тому числі шляхом поступової адаптації її законодавства до *acquis* ЄС; посилення співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод [152]. Зважаючи на те, що саме господарські суди відіграють провідну роль у забезпеченні державного захисту прав та інтересів господарюючих суб'єктів,

в тому числі іноземних, адміністративно-правове регулювання їх діяльності має бути приведене до вимог міжнародних стандартів.

Одним із найбільш важливих міжнародних стандартів діяльності господарських судів є їх незалежність, яка виражається у: незалежності здійснюваного ними правосуддя [133], незалежності судових органів [153; 154] та незалежності суддів [155]. Дотримання принципу незалежності є важливою умовою панування в державі верховенства права, тому даний принцип є основоположним для всіх управлінських процесів, що відбуваються в господарських судах, починаючи від проведення конкурсного добору на посади суддів в господарських судах, завершуючи звільненням суддів з посади.

З цього приводу необхідно вказати, що тривалий час Конституцією та законодавством України про судоустрій передбачалось, що повноваження щодо призначення та звільнення суддів з посади мали Президент України та Верховна Рада України, що частково порушувало принцип незалежності суддів. Однак, наразі з ухваленням змін до Конституції України в частині правосуддя [31] та прийняттям нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [32] парламент був позбавлений таких повноважень, а відповідне право глави держави в цій сфері набуло церемоніального характеру. Тим самим було виконано вимоги Венеціанської комісії з питань правосуддя, а також Декларації щодо принципів незалежності судової влади, прийнятої Конференцією голів верховних судів країн Центральної та Східної Європи 14 жовтня 2015 року [156].

Зокрема, Декларацією встановлені умови забезпечення незалежності судової влади під час: 1) здійснення добору, призначення на посаду та підвищення суддів по службі; 2) проходження судьями служби, переміщення по ній; 3) здійснення судового адміністрування; 4) взаємодії судів з органами законодавчої та виконавчої влади; 5) процедури матеріально-технічного та ресурсного забезпечення діяльності судів; 6) взаємодії судів із засобами масової інформації [156].

Міжнародні стандарти діяльності господарських судів також містяться в інших міжнародних документах, зокрема: Рекомендаціях № R (95) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо запровадження та покращення функціонування систем і процедур оскарження по цивільних і господарських справах [157], Рекомендаціях Rec (2004) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо перевірки законопроектів, існуючих законів та адміністративної практики на відповідність стандартам, викладеним в Європейській конвенції з прав людини [158], Резолюції (76) 5 Комітету Міністрів Ради Європи про безоплатну правову допомогу в цивільних, господарських і адміністративних справах [159] та ін.

13 квітня 2016 року на 1253-му засіданні заступників міністрів Комітет міністрів Ради Європи ухвалив План дій Ради Європи щодо посилення незалежності та неупередженості судової влади. Даним планом встановлено, що важливою умовою незалежності судової влади є захист і посилення в її взаємовідносинах з виконавчою та законодавчою гілками влади, яке досягається шляхом вжиття заходів з метою: забезпечення незалежної та ефективної роботи судових рад, якщо вони існують, зокрема шляхом вжиття заходів, спрямованих на деполітизацію процесу обрання чи призначення суддів; забезпечення належної участі судової гілки влади в обранні, призначенні та підвищенні суддів на посаді з обмеженням надмірного втручання в цей процес з боку виконавчої влади або парламенту; обмеження надмірного втручання виконавчої влади або парламенту щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності або звільнення з посади [160]. Дані рекомендації були максимально враховані під час провадження конституційної реформи в частині здійснення правосуддя в 2016 р. Зокрема, в частині, що стосується внесення змін до процедури призначення та звільнення суддів з посади, порядку утворення та ліквідації судів тощо. Конституція України є вищим актом у системі національного законодавства. Тому основні засади здійснення правосуддя, а також діяльності судів, в тому числі господарських, визначаються саме цим законодавчим актом.

Відповідно до Конституції України зі змінами внесеними Законом «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [31] суд утворюється, реорганізовується і ліквідується законом, проект якого вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя. Незалежність суддів, крім іншого, також забезпечується: 1) заборонаю впливу на суддю будь-яким способом; 2) недопущенням без згоди Вищої ради правосуддя затримання судді або утримування його під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину; 3) не допущення притягнення судді до відповідальності за ухвалене ним судові рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку; 4) безстрокове призначення суддів; 5) закріплення вичерпного переліку підстав звільнення суддів з посади.

До суттєвих змін, внесених Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» належить також утворення нового органу – Вищої ради правосуддя, який фактично має бути утворений на місці нині діючої Вищої ради юстиції. Однак, відповідно до внесених змін значно розширені повноваження новоутвореного органу. Зокрема, крім повноважень щодо призначення, звільнення суддів з посади та проведення дисциплінарного провадження щодо них, Вища рада правосуддя також: надає згоду на затримання судді чи утримання його під вартою (раніше це повноваження належало парламенту); ухвалює рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя; вживає заходів щодо забезпечення незалежності суддів; ухвалює рішення про переведення судді з одного суду до іншого [31].

Також змінено склад та порядок обрання членів Вищої ради правосуддя. Передбачається, що даний орган буде складатися із двадцяти одного члена, один з яких є за посадою Головою Верховного Суду. Інші обираються в такій пропорції: десятьох – обирає з'їзд суддів України з числа

суддів чи суддів у відставці, двох – призначає Президент України, двох – обирає Верховна Рада України, двох – обирає з'їзд адвокатів України, двох – обирає всеукраїнська конференція прокурорів, двох – обирає з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ [31].

Таким чином, конституційна реформа 2016 р. матиме значний вплив на організацію та функціонування судової системи, і як зазначає з цього приводу Венеціанська комісія, такі зміни матимуть позитивний ефект. У своєму Висновку щодо проекту змін до Конституції України в частині правосуддя, затвердженого Конституційною комісією 4 вересня 2015 року, вона схвально оцінила відповідний проект, вказавши на те, що він заслуговує повної підтримки. Між тим Венеціанська комісія порекомендувала передбачити, що Вища рада правосуддя має право не лише «ухвалювати рішення про звільнення судді з посади», але й приймати рішення про «переведення та підвищення суддів по службі», а також встановити, що порушення суддею зобов'язання щодо подання декларації про майно, у якій обґрунтовується походження цього майна, може бути підставою для звільнення цього судді з посади [161]. Дані рекомендації доцільно врахувати, однак, в цілому конституційним змінам можна надати високу позитивну оцінку з декількох позицій: по-перше, внесені зміни максимально наблизили систему правосуддя до європейських стандартів; по-друге, відповідні зміни безсумнівно сприятимуть підвищенню гарантій незалежності суддів з одночасним посиленням їх відповідальності за порушення вимог принципу верховенства права.

Центральне місце серед законів України в сфері адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів займає Закон України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 р. [32]. Проведемо порівняльний аналіз цього нового та Закону 2010 р. в межах, що відповідають контексту даного дослідження.

Однією із новел Закону 2016 р. є організація триланкової судової системи замість чотирьохланкової. Нову систему господарських судів утворюють місцеві господарські суди, апеляційні суди з розгляду господарських справ та Верховний Суд, у складі якого утворюється Касаційний господарський суд. Крім того, передбачається формування двох вищих спеціалізованих судів – Вищий суд з питань інтелектуальної власності та Вищий антикорупційний суд, які діятимуть як суди першої інстанції. Причому перший з них спеціалізуватиметься також на розгляді господарських спорів, що виникають в сфері інтелектуальної власності.

Законом підвищено кваліфікаційні вимоги до кандидатів на посаду судді, видозмінено зміст принципу недоторканості судді, удосконалено засади здійснення фінансового контролю щодо судді та кандидата на його посаду, регламентовано порядок проведення кваліфікаційного оцінювання суддів, запроваджено новий критерій вимірювання кваліфікаційного рівня – добросовісність судді, для оцінювання якого передбачається утворення Громадської ради добросовісності тощо.

В цілому слід зазначити, що регулятивне значення нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів», в порівнянні із Законом 2010 р., суттєво удосконалено, крім іншого, завдяки більш детальній регламентації правового статусу органів забезпечення діяльності судів – Вищої кваліфікаційної комісії суддів, Державної судової адміністрації тощо.

Серед інших законодавчих актів в сфері адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів слід виділити такі закони України: «Про відновлення довіри до судової влади» від 8 квітня 2014 р. № 1188-VII [164], «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12 лютого 2015 р. № 192-VIII [30], «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII [109]. Всі означені закони містять норми, якими регламентується один або декілька напрямків діяльності господарських судів.

Регулятивне значення Закону України «Про відновлення довіри до судової влади» полягає в тому, що він визначає правові та організаційні

засади проведення спеціальної перевірки суддів судів загальної юрисдикції як тимчасового посиленого заходу з використанням існуючих процедур розгляду питань про притягнення суддів судів загальної юрисдикції, в тому числі господарських, до дисциплінарної відповідальності і звільнення з посади у зв'язку з порушенням присяги з метою підвищення авторитету судової влади України та довіри громадян до судової гілки влади, відновлення законності і справедливості [164]. Метою організації та проведення спеціальних перевірок щодо суддів господарських судів є також відновлення довіри суб'єктів господарювання, учасників інвестиційних правовідносин, в тому числі іноземних, до судової влади України, до правосуддя.

Законом України «Про забезпечення права на справедливий суд» були внесені зміни до ряду законодавчих актів, включаючи ГПК України [30]. Ці зміни торкалися в основному порядку розгляду господарських справ у Верховному Суду. Означеним законом також було введено в дію нову редакцію Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Слід зазначити, що прийняття останніх двох законів ознаменувало проміжний етап провадження судово-адміністративної реформи в Україні, що мало вкрай важливе значення для створення умов для переходу до проведення конституційної реформи, оскільки саме на цьому етапі були вжиті заходи, спрямовані на очищення судової влади, підвищення рівня довіри громадян до суддів.

В грудні 2015 р. в продовження проведення адміністративної реформи було прийнято Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII [109]. Цей Закон лише опосередковано торкається діяльності господарських судів, зокрема, він визначає правовий статус державних службовців Державної судової адміністрації, її територіальних управлінь, працівників апаратів господарських судів.

Особливе значення в сфері регулювання діяльності господарських судів має ГПК України, який хоча і є актом галузі господарського

процесуального права, однак містить окремі адміністративні норми. Зокрема, це норми, якими регламентовано правові та організаційні засади здійснення господарського судочинства, склад господарського суду, межі взаємодії господарських судів з іншими судами та суб'єктами владних повноважень тощо.

Таким чином, Конституція та закони України регламентують найбільш важливі питання діяльності господарських судів, що цілком відповідає вимогам європейських стандартів. До кола цих питань належать: організаційні та функціональні принципи діяльності господарських судів, внутрішня побудова системи цих судів, всі питання правового статусу суддів господарських судів та ін. Отже, Конституція та закони України мають визначальний вплив на адміністративно-правове регулювання діяльності господарських судів.

Іншу групу актів правового регулювання діяльності господарських судів складають рішення Конституційного Суду України, які умовно поділяються на акти тлумачення окремих норм адміністративного законодавства та висновки щодо відповідності останніх Конституції України.

Наприклад, Рішенням Конституційного Суду України від 13 грудня 2011 р. № 17-рп/2011 визнано такими, що відповідають Конституції деякі положення Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (ч. 4, 5 ст. 12 щодо можливості використання в судах, поряд з державною, регіональних мов або мов меншин) та ГПК України (ст. ст. 111-16, 111-21 щодо підстав і порядку вирішення питання про допуск вищим спеціалізованим судом справи до її провадження у Верховному Суді) [165].

В іншому Рішенні Конституційного Суду України надано офіційне роз'яснення положень ч. 5 ст. 127 Конституції України стосовно додаткових вимог, що висуваються до окремих категорій суддів. За висновком Конституційного Суду України це положення Основного Закону України спрямоване на запровадження спеціалізації суддів з розгляду конкретних категорій справ та формування судів вищих рівнів і спеціалізацій

професійними суддями, а тому його дію поширено на осіб, які вже мають статус професійного судді, а не на кандидатів [166]. Аналогічна позиція висловлена в Рішенні від 5 квітня 2011 року № 3-рп/2011 [167].

Значення рішень Конституційного Суду України в сфері адміністративно-правового регулювання господарських судів полягає в тому, що: по-перше, висновки щодо відповідності норм законодавчих актів Конституції України, сприяють утвердженню принципу верховенства права; по-друге, роз'яснення окремих норм законодавчих актів сприяють однаковому та правильному їх застосуванню.

Ще одну групу актів адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів складають акти органів суддівського самоврядування: рішення зборів господарських судів, Конференції суддів господарських судів України, Ради суддів господарських судів України, З'їзду суддів України та ін. Залежно від рівня органу суддівського самоврядування, акт, що приймається цим органом, поширює свою дію на конкретний господарський суд, на господарські суди певного рівня (місцеві, апеляційні, Касаційний господарський суд) або на всю систему господарських судів.

В актах органів суддівського самоврядування господарських судів, як правило, вирішуються питання щодо: удосконалення практики застосування господарськими судами окремих норм законодавства [168]; організації діяльності господарських судів [169; 170]; суддівської етики та норм поведінки суддів [171] тощо.

Значення адміністративних актів органів суддівського самоврядування господарських судів полягає у тому, що ними вирішуються найважливіші питання внутрішньої організації діяльності господарських судів; ці акти є результатом реалізації суддями господарських судів права на самоврядування. Акти органів суддівського самоврядування не можуть суперечити законодавству; в них не можуть підійматися та вирішуватися питання, які належить регулювати законами України. Тому вважаємо, що в

Законі України «Про судоустрій і статус суддів» в частині, яка визначає засади організації та діяльності органів суддівського самоврядування, необхідно передбачити перелік питань, які не можуть бути вирішені в порядку реалізації суддівського самоврядування.

В системі актів адміністративно-правового регулювання слід також виділити окрему групу – адміністративні акти інших органів судової системи. Цими актами, як правило, визначається організація та порядок діяльності цих органів. Вища кваліфікаційна комісія суддів видає індивідуальні акти щодо суддів господарських судів: результати проведення їх кваліфікаційного оцінювання, результати розгляду скарг щодо їх дій тощо.

У зв'язку з вищенаведеним можна зробити висновок, що адміністративні акти, що видаються окремими органами судової системи (не судами), мають організаційно-регулятивне значення, а також за їх допомогою надається юридична сила рішенням, прийнятим індивідуально відносно кожного судді господарського суду.

Отже, значення актів адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів в системі інших правових засад полягає в тому, що в них визначаються: 1) організаційні та функціональні принципи діяльності господарських судів; 2) внутрішня побудова системи господарських судів; 3) всі елементи адміністративно-правового статусу господарських судів; 4) питання внутрішньої організації діяльності господарських судів; 5) питання діяльності органів судової системи, що забезпечують роботу господарських судів. Цими актами надається юридична сила рішенням, прийнятим індивідуально відносно кожного судді господарського суду, а також рішенням, прийнятим в порядку реалізації права суддів господарських судів на суддівське самоврядування.

Таким чином, акти адміністративно-правового регулювання складають правову основу адміністративної діяльності господарських судів. Чисельність адміністративних норм, що містяться в законодавстві України, є наслідком великої кількості адміністративних правовідносин, в які можуть

вступати господарські суди та їх судді та в яких вони реалізують свій адміністративно-правовий статус. Тому виникає необхідність у систематизації відповідних актів. Крім того внесення змін до Конституції України в частині правосуддя потребує приведення цих актів у відповідність до таких змін, а також прийняття нових (наприклад, про Вищу раду правосуддя).

2.2. Види та особливості адміністративних правовідносин, що виникають у діяльності господарських судів України

В діяльності господарських судів виникають різні види адміністративних правовідносин, які визначаються деякими особливостями. Однією з таких особливостей є те, що метою вступу господарських судів в ці правовідносини завжди є ефективне здійснення правосуддя в господарському судочинстві. Для цього господарські суди реалізують адміністративний статус при вступі у відповідні види правовідносин. З метою їх упорядкування розробимо класифікацію адміністративних правовідносин та визначимо особливості кожного з їх видів.

Вирішення даного наукового завдання потребує з'ясування поняття та сутності адміністративних правовідносин, що можуть виникати в діяльності господарських судів. Так, в науковій літературі під адміністративними правовідносинами зазвичай розуміють врегульовані адміністративно-правовими нормами управлінські та охоронні суспільні відносини, в котрих сторони виступають як носії взаємних обов'язків та прав, які встановлені та гарантовані адміністративно-правовими нормами [173, с. 70; 174, с. 57; 175, с. 193].

Традиційний підхід до визначення сутності адміністративних правовідносин ґрунтується на тому, що ці правовідносини завжди виникають

в сфері державного управління, одним із обов'язкових учасників яких є суб'єкт державно-владних (публічних) повноважень.

Прихильники даного підходу виділяють ряд наступних ознак адміністративно-правових відносин: 1) виникнення в сфері публічного управління; 2) однією зі сторін обов'язково є орган влади; 3) врегульовані адміністративно-правовими нормами; 4) їх учасники виступають носіями прав і обов'язків у сфері державного управління; 5) мають державно-публічний характер; 6) є стосунками влади- підпорядкування і визначаються юридичною нерівністю сторін; 7) можуть виникнути за ініціативою будь-якого суб'єкта адміністративного права, згода іншої сторони не є обов'язковою; 8) порушення стороною своїх обов'язків зумовлює її відповідальність перед державою в особі її компетентних органів; 9) для органів управління їх права є одночасно і обов'язками; 10) за порушення обов'язків застосовуються, як правило, заходи адміністративного примусу; 11) спори між сторонами мають особливий правовий режим забезпечення законності (адміністративний і судовий) [176, с. 1120]. Звичайно, всі означені особливості та характерні ознаки в тій чи іншій мірі притаманні адміністративним правовідносинам. Однак, в сучасній науці адміністративного права почали з'являтися досить прогресивні ідеї, в яких знаходять своє відображення трансформаційні та євроінтеграційні процеси, що наразі відбуваються в нашій державі.

Зокрема, як зазначає В. Ю. Машук, адміністративно-правові відносини безпосередньо пов'язуються з практичною реалізацією задач, функцій і повноважень виконавчої влади в процесі державно-управлінської діяльності, проте, виходячи з існуючих сучасних тенденцій реформування вітчизняної адміністративної галузі права, сферу адміністративних правовідносин доцільно визначати дещо ширше - як сферу владно-управлінської діяльності не тільки органів виконавчої влади, а й інших органів державної влади і управління, органів місцевого самоврядування та окремих організацій, які наділені функціями державного управління [177, с. 33].

Деякі науковці у своїх дослідженнях роблять цікаві висновки, які перебувають поза межами ортодоксальної наукової думки. Так, О. В. Ніконорова особливо відмічає такі ознаки адміністративно-правових відносин, які актуальні для новітнього періоду розвитку науки адміністративного права: 1) адміністративні правовідносини не завжди будуються за принципом влади-підпорядкування; 2) адміністративні правовідносини виникають з ініціативи однієї зі сторін, і згода іншої далеко не в усіх випадках є обов'язковою. На думку вченого, важливо пам'ятати, що таким ініціатором може бути не лише суб'єкт владних повноважень, а й приватна особа, що виступає об'єктом управління; 3) адміністративні правовідносини за своєю сутністю є організаційними; 4) правові конфлікти, що виникають під час реалізації адміністративних правовідносин і мають статус юридичного факту, вирішуються в адміністративному (позасудовому) порядку та в порядку спеціалізованого (адміністративного) судочинства [178, с. 207-208].

Ми підтримуємо наведену вище концепцію та вважаємо, що сьогодні як ніколи актуальним є переміщення адміністративних правовідносин із площини жорсткої управлінської вертикалі до правовідносин рівноправних за своїм правовим статусом суб'єктів, які вступають у ці правовідносини з метою спільного та узгодженого вирішення своїх завдань, реалізації свого адміністративно-правового статусу (горизонтальні правовідносини). Однак, за будь-якого підходу до розуміння правової природи адміністративних правовідносин, їм завжди будуть властиві такі ознаки, що визначають їх сутність та відображають приналежність саме до системи адміністративних, зокрема: 1) ці правовідносини завжди виникають у сфері, що пов'язана із вирішенням завдань та функцій публічного управління, або із захистом (охороною) прав та інтересів осіб у відносинах з органами публічного управління; 2) одним із учасників цих правовідносин виступають органи публічно-владних повноважень, які діють виключно у спосіб та в межах, визначених законодавством, тобто їх влада обмежена дією принципу

верховенства права; 3) ці правовідносини можуть будуватися за принципом влади-підпорядкування (вертикальні адміністративні правовідносини) або за принципом рівності учасників (горизонтальні адміністративні правовідносини) [179].

Адміністративно-правові відносини, в яких беруть участь господарські суди, різноманітні і характеризуються певними особливостями. І. Д. Прошута виділяє такі основні ознаки адміністративно-правових відносин в загальних судах: 1) обов'язковим суб'єктом відносин є орган публічно-владних повноважень (суд або його допоміжні органи); 2) відносини існують в площині судового управління, адміністративно-юрисдикційних проваджень загальних судів, непроцесуальної діяльності та внутрішньої організації суду; 3) в основному створюють належні умови організації і функціонування загальних судів для ефективного виконання ними функції правосуддя, тобто внутрішньо-організаційними [180, с. 166].

Між тим, враховуючи традиційний та нетрадиційний підходи до розуміння сутності адміністративних правовідносин з одночасним урахуванням реалій сьогодення, вважаємо, що характерними ознаками відповідних правовідносин, що виникають в діяльності господарських судів, є:

1) метою вступу господарських судів в ці правовідносини, незалежно від їх виду, завжди є ефективне та своєчасне здійснення правосуддя в господарському судочинстві;

2) господарський суд в цих правовідносинах займає рівноправне з іншими учасниками становище або керівне (повноважне), однак, невиконання певного обов'язку, передбаченого Конституцією та законами України, суддями господарських судів може тягнути за собою притягнення останніх до юридичної відповідальності (як правило, дисциплінарної);

3) адміністративні правовідносини в діяльності господарських судів можуть виникати як у внутрішньо-організаційній сфері, коли вирішуються питання організації їх діяльності, здійснення судового адміністрування, так і

у зовнішній – при взаємодії з іншими державними та недержавними органами, іншими особами, а також управлінські повноваження реалізуються при відправленні правосуддя у господарському судочинстві;

4) при реалізації державно-владних повноважень господарські суди в усіх видах правовідносин можуть діяти лише в межах та у спосіб, що визначений законодавством України;

5) господарські суди виступають колективним суб'єктом адміністративних правовідносин, однак безпосереднім носієм адміністративних прав та обов'язків в більшості випадків виступають судді господарських судів. Самі ж суди є формальними учасниками відповідних правовідносин.

Виходячи з цього адміністративні правовідносини, що виникають за участю господарських судів, можна визначити як вид суспільних правовідносин (правових зв'язків), в які вступають (які виникають) суди загальної юрисдикції, що спеціалізуються на розгляді господарських справ, з іншими суб'єктами, та які виражаються у виконанні ними своїх адміністративних обов'язків або реалізації своїх адміністративних прав, з метою ефективного та своєчасного здійснення правосуддя в господарському судочинстві.

В діяльності господарських судів можуть виникати кілька видів адміністративних правовідносин.

Адміністративно-правова доктрина виробила безліч підходів до визначення видів адміністративних правовідносин та критеріїв їх класифікації [181, с. 47; 182, с. 71; 183, с. 62; 184, с. 21]. Так, Ю. П. Битяк вважає, що адміністративно-правові відносини поділяють на види: 1) залежно від елемента юридичної норми; 2) за змістом; 3) за характером дій зобов'язаного суб'єкта; 4) залежно від розподілу прав і обов'язків між сторонами; 5) за характером зв'язків між сторонами [185, с. 116]. А. П. Альохіна наводить таку класифікацію видів адміністративних правовідносин: 1) за підставами виникнення – адміністративні

правовідносини, що виникають, змінюються чи припиняються унаслідок нормальної, правомірної діяльності уповноважених суб'єктів; деліктні адміністративні правовідносини; 2) залежно від призначення – матеріальні та процесуальні адміністративні правовідносини; 3) за структурою об'єкта – прості та складні адміністративні правовідносини; 4) за співвідношенням прав та обов'язків – вертикальні та горизонтальні адміністративні правовідносини [186, с. 38-39]. Отже, сфери та галузі виникнення адміністративних правовідносин різноманітні, що і обумовлює видову багатоманітність критеріїв їх класифікації.

Грунтуючись на новітньому підході до розуміння сутності адміністративних правовідносин, О. В. Ніконорова запропонувала класифікацію, згідно якої адміністративні правовідносини поділяються на владні і сервісні. Критерієм тут виступає інтерес, що реалізується. У владних правовідносинах державні органи реалізують публічний інтерес, вони діють з волі та на користь конкретного органу, держави і суспільства загалом. У сервісних же правових відносинах реалізується інтерес приватної особи чи групи осіб. Саме вона виступає ініціатором виникнення цих відносин, які покликані реалізувати її законні вимоги до державних органів та держави загалом [178, с. 210]. Даний підхід ґрунтується на тому, що в сервісних адміністративних правовідносинах реалізуються права осіб – непублічних суб'єктів .

Зокрема, до системи прав особи у адміністративних правовідносинах належать: 1) право на життя, гідність та особисту недоторканність особи (дотримання прав людини під час застосування сили, заборона катувань та жорстокого поводження в діяльності уповноважених державних органів, дотримання прав людини під час затримання й арешту); 2) права на приватність, особисту позицію та мирний протест (повага до особистого та приватного життя, право на об'єднання, свобода висловлення поглядів, віросповідання, право на мирне зібрання); 3) права людини у адміністративній юрисдикційній діяльності уповноважених державних

органів (право на ефективне розслідування випадків порушення прав людини та забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної представниками держави; права людини при здійсненні оперативно-розшукової діяльності; права людини на стадії досудового, судового провадження та виконання судових рішень у адміністративних справах та у інших справах, якщо таке виконання здійснюється органами виконавчої влади) [187, с. 179-180]. Такий підхід може бути застосований і при розробці критеріїв класифікації адміністративних правовідносин, що виникають в діяльності господарських судів.

На думку Г. Я. Наконечної, поділ адміністративно-правових відносин, що виникають у діяльності суду, доцільно здійснювати за такими видами: зовнішні і внутрішні, вертикальні та горизонтальні, регулятивні і охоронні, матеріальні та процесуальні [188, с. 186]. Однак, представлена вченою класифікація видається не зовсім правильною. Так, адміністративні правовідносини за своєю суттю є матеріальними. У свою чергу, процесуальні права і обов'язки реалізуються в межах адміністративно-процесуальних правовідносин. Відповідно, розділяти адміністративні правовідносини на матеріальні і процесуальні недоцільно.

Що стосується класифікації адміністративних правовідносин, що виникають в діяльності судів, то традиційно їх прийнято поділяти на внутрішньо-організаційні та зовнішньо-управлінські.

В. Ю. Машук вважає, що загальний масив адміністративно-правових відносин, які виникають у сучасних умовах у внутрішньо-організаційній діяльності судів загальної юрисдикції, можна класифікувати за такими основними підставами: за спрямованістю адміністративних правовідносин (об'єктами регулювання); за суб'єктним складом (владною стороною адміністративних правовідносин); за співвідношенням прав і обов'язків учасників адміністративних правовідносин; за характером юридичних зв'язків суб'єктів адміністративних правовідносин; за діями суб'єктів адміністративних правовідносин (характером юридичних фактів, що

породжують правовідносини); за місцем (напрямком) виникнення адміністративно-правових відносин; за змістом (юридичним характером) адміністративних правовідносин; за завданнями діяльності суб'єктів адміністративно-правових відносин; за тривалістю адміністративно-правових відносин [177, с. 43].

Що стосується зовнішньо-управлінських адміністративних правовідносин, то в суди загальної юрисдикції можуть вступати у такі правовідносини з громадянами, іншими фізичними та юридичними особами, органами державної влади та ін.

Аналіз законодавства України в сфері регулювання діяльності господарських судів [26; 32] показує, що дані суди можуть вступати в такі види адміністративних правовідносин:

- Внутрішні адміністративні правовідносини, які:

1) виникають в сфері судового управління. Так, С. Ю. Обрусна визначила судове управління як різновид соціального управління, яке поєднує в собі ознаки державного управління та самоврядування і включає діяльність з організаційного керівництва судами, організаційного забезпечення функціонування судів, здійснення відповідними державними органами установчих функцій судової влади відповідно до Конституції і законами України з неухильним дотриманням принципу незалежності суддів, їх підзвітності та підкорення тільки законам. Управління в суді, на думку вченої, це підзаконна цілеспрямована організуюча діяльність, спрямована на задоволення потреб суду, як організації, яка здійснює юрисдикцію, не втручаючись у вирішення питань підготовки та процесу розгляду конкретних судових справ [189, с. 25].

Таким чином, при здійсненні судового управління найважливіше значення має оптимальне поєднання принципу незалежності суддів та ефективності управління судами. Обрання на адміністративні посади (глава суду і його заступники) здійснюється за участю кожного судді конкретного господарського суду. Такий підхід, на нашу думку, є найбільш вірним з

позиції збереження незалежності суддів. Однак, слід вказати на такий недолік правового регулювання правовідносин, пов'язаних з судовим управлінням, як відсутність закріплених на законодавчому рівні кваліфікаційних вимог до кандидатів на адміністративні посади, в тому числі в господарських місцевих, апеляційних і Касаційному господарському суді.

Даний вид внутрішніх адміністративних правовідносин належить до горизонтальних (оскільки їх сторони є формально рівними) і регулятивних (оскільки вони пов'язані з правомірною поведінкою учасників). Безпосередніми учасниками (суб'єктами) даного виду правовідносин можуть бути: судді господарських судів, судді, які займають адміністративні посади, Вища кваліфікаційна комісія суддів, Вища рада правосуддя.

Визначаючи об'єкт адміністративних правовідносин, які виникають в сфері судового управління в господарських судах, необхідно виходити із видового поняття «об'єкт адміністративних правовідносин». В науці адміністративного права ця категорія визначається як суспільні відносини, які уособлюють характер діяльності окремих суб'єктів права (їхніх дій чи бездіяльності), юридичні наслідки їхньої поведінки, певні правові інтереси, також і майнового чи немайнового характеру та ін. [190, с. 32; 185, с. 41]. Говорячи про об'єкт матеріальних правовідносин, слід враховувати, що вони виражають поведінку суб'єктів щодо певних предметів, тобто стосовно того або у зв'язку з чим особи вступають у правовий зв'язок між собою. Отже, об'єктом матеріальних відносин є те, на що вони направлені – на врегулювання поведінки суб'єктів; а предметом таких відносин можуть бути матеріальні й нематеріальні блага, з приводу яких виникають такі відносини (речі та інші матеріальні цінності, продукти духовної творчості, нематеріальні цінності, послуги, дії, бездіяльність та результати їх вчинення або акти їх реалізації, події) [191, с. 144].

До об'єктів адміністративних правовідносин в діяльності судів Ю. В. Юрченко відніс: діяльність публічної адміністрації щодо створення, реорганізації та ліквідації судів; визначення адміністративно-правового

статусу суддів і державних службовців суддів; забезпечення прийому громадян; доступу до публічної інформації; регулювання суддівського самоврядування; організації захисту суддів і притягнення їх до дисциплінарної відповідальності; виконання матеріально-технічних операцій та адміністративних проваджень, які здійснюються судьями відповідних судів [192, с. 811]. На нашу думку об'єктом правовідносин, що виникають при здійсненні судового управління в господарських судах, можуть виступати: процес утворення та ліквідації господарських судів; діяльність суддів господарських судів щодо обрання голів відповідних судів та їх заступників; діяльність суддів господарських судів, які займають адміністративні посади, щодо представництва судів тощо.

Змістом цих правовідносин є права та обов'язки їх суб'єктів. Причому такі права та обов'язки мають бути кореспондуючими між собою та взаємообумовленими. Так, до прав та обов'язків суб'єктів правовідносин щодо здійснення судового управління в господарських судах, належать: визначення повноважень суддів, які обіймають адміністративні посади; здійснення контролю за ефективністю діяльності апарату суду, погодження призначення на посаду керівника апарату суду, заступника керівника апарату суду, а також внесення подання про застосування до керівника апарату суду, його заступника заохочення або накладення дисциплінарного стягнення відповідно до законодавства; видача на підставі акту про призначення судді на посаду, переведення судді, звільнення судді з посади, а також у зв'язку з припиненням повноважень судді відповідного наказу тощо [32];

2) виникають при реалізації права суддів господарських судів на суддівське самоврядування. Даний вид правовідносин також відноситься до регулятивних і горизонтальних. У господарських судах утворюються такі органи суддівського самоврядування, як збори суддів (на рівні кожного конкретного господарського суду), на яких делегуються учасники в міжсудові (Рада суддів господарських судів) та вищі органи суддівського самоврядування (Рада суддів).

Ці адміністративні правовідносини можуть бути як горизонтальними, так і вертикальними. Як з цього приводу зазначає М. Й. Вільгушинський, за «горизонтальних» публічно-правових відносин судів загальної юрисдикції та суддівського самоврядування їх взаємодія відбувається на одному ієрархічному рівні та обмежена територією однієї адміністративно-територіальної одиниці. «Вертикальні» публічно-правові відносини утворюються за взаємодії судів загальної юрисдикції та суддівського самоврядування різного рівня поза межами однієї адміністративно-територіальної одиниці України [193, с. 23]. Однак, на нашу думку, такий підхід є не зовсім правильним і не цілком узгоджується з положеннями законодавства в сфері регулювання діяльності органів суддівського самоврядування, оскільки всі судді мають формально рівні права та обов'язки при участі в самоуправлінні. Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 129 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» З'їзд суддів України приймає рішення, що є обов'язковими для всіх органів суддівського самоврядування та всіх суддів. Водночас, згідно ч. 9 ст. 133 цього ж закону Рішення Ради суддів України, прийняті в межах визначених Законом повноважень, є обов'язковими для всіх органів суддівського самоврядування, окрім з'їзду суддів України. Рішення Ради суддів України може бути скасовано з'їздом суддів України або в судовому порядку. Крім того, ч. 2 ст. 56 участь суддів у суддівському самоврядуванні відносить до прав, а не до обов'язків судді [32].

Таким чином, формально судді повинні виконувати рішення, прийняті на будь-якому рівні суддівського самоврядування, однак відповідно до закону такий обов'язок встановлений лише щодо рішень, прийнятих З'їздом суддів. Тому, горизонтальними чи вертикальними адміністративні правовідносини можуть бути між самими органами суддівського самоврядування, однак не між суддями та органами. Якщо у правовідносини вступають органи суддівського самоврядування одного рівня, то це будуть горизонтальні правовідносини. В тому ж разі, коли правовідносини

складаються між органами суддівського самоврядування різного рівня, то мова йде про вертикальні правовідносини. В свою чергу, адміністративні правовідносини, що виникають між суддею господарського суду (або будь-якого іншого суду) та органом суддівського самоврядування, завжди будуть горизонтальними. Виключення складає один єдиний випадок, коли виникають правовідносини з приводу виконання рішень З'їзду суддів.

Суб'єктами, відповідно, виступають судді господарських судів всіх рівнів, господарські суди, органи суддівського самоврядування, що утворюються господарськими судами та органи суддівського самоврядування вищого рівня.

Об'єктом досліджуваного виду адміністративних правовідносин, що виникають в діяльності господарських судів, можуть бути: діяльність суддів, що займають адміністративні посади, щодо організації проведення зборів відповідного господарського суду; їх діяльність щодо забезпечення виконання рішень органів суддівського самоврядування тощо.

Зміст адміністративних правовідносин, що виникають в сфері реалізації права суддів господарських судів на участь у суддівському самоврядуванні, складають такі права та обов'язки суб'єктів: приймати участь в зборах кожного господарського суду; бути делегованим до органів суддівського самоврядування міжсудового та вищого рівня; приймати участь у прийнятті рішень, що стосуються внутрішньої організації діяльності господарських судів та всієї судової системи тощо;

3) виникають в сфері кадрового, фінансового, інформаційного та іншого забезпечення діяльності господарських судів. Цей вид правовідносин відноситься до регулятивних і горизонтальних. У той же час, деякі види адміністративних правовідносин, що виникають у сфері роботи з кадрами (наприклад, здійснення дисциплінарного провадження щодо судді), є охоронними і вертикальними.

Другою стороною розглянутого виду правовідносин є Державна судова адміністрація (її територіальні управління), Вища кваліфікаційна комісія суддів, Вища рада правосуддя та ін.

Об'єктом цього виду адміністративних правовідносин можуть бути: діяльність Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів щодо організації та проведення конкурсного добору на посади суддів господарських судів, проведення кваліфікаційних іспитів та визначення його результатів, проведення спеціальної перевірки кандидатів на посаду суддів та суддів, організація та проведення дисциплінарного провадження щодо суддів; діяльність суддів господарських судів щодо проходження підготовки та підвищення кваліфікації та ін.

Зміст адміністративних правовідносин, що виникають в сфері забезпечення діяльності господарських судів, складають такі права та обов'язки їх учасників: прийняття участі у конкурсному доборі на посаду судді; переведення судді до іншого господарського суду того ж рівня або призначення на посаду судді господарського суду вищого рівня за результатами складання кваліфікаційного іспиту; проходження суддями господарських судів спеціальної підготовки та їх періодичне оцінювання; отримання оплати праці у розмірі та в порядку встановленому законодавством тощо.

- Зовнішні:

1) правовідносини, пов'язані із взаємодією з іншими судами, судовими органами та іншими державними органами, їх посадовими особами. Така взаємодія здійснюється завжди на засадах рівності сторін і пов'язана з інформаційним і документальним обміном, участю в розробці проектів нормативно-правових актів і т. ін.

Суб'єктами цих правовідносин, крім господарських судів та їх суддів, можуть виступати інші суди загальної юрисдикції, включаючи Верховний Суд, органи суддівського самоврядування, Президента України, Верховну Раду України, інші органи державної влади та їх посадових осіб.

Господарські суди можуть вступати у правовідносини взаємодії з цими суб'єктами з приводу: направлення та отримання відповідей на інформаційні запити; надання відповідей на інформаційні запити цих суб'єктів у межах своїх повноважень; участі в обговоренні законопроектів, які стосуються регулювання діяльності господарських судів; створення та ліквідації господарських судів. Тому об'єктами цього виду адміністративних правовідносин можуть бути поведінка та діяльність їх учасників з приводу виконання вищезазначених завдань.

Зміст адміністративних правовідносин щодо взаємодії господарських судів з іншими суб'єктами державно-владних повноважень становлять такі права та обов'язки: приймати участь в обговоренні та розробці проектів законодавчих актів, що стосуються діяльності господарських судів; направляти інформаційні запити та надавати на них відповіді у межах повноважень, визначених законодавством України тощо.

2) правовідносини, що виникають при забезпеченні права громадян та інших осіб на доступ до публічної інформації (робота зі зверненнями громадян, ведення судової статистики, оприлюднення іншої публічної інформації та ін.).

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про доступ до публічної інформації» право на доступ до публічної інформації гарантується: 1) обов'язком розпорядників інформації надавати та оприлюднювати інформацію, крім випадків, передбачених законом; 2) визначенням розпорядником інформації спеціальних структурних підрозділів або посадових осіб, які організують у встановленому порядку доступ до публічної інформації, якою він володіє; 3) максимальним спрощенням процедури подання запиту та отримання інформації; 4) доступом до засідань колегіальних суб'єктів владних повноважень, крім випадків, передбачених законодавством та ін. [194].

Для забезпечення виконання вимог цього Закону, а також Закону України «Про звернення громадян» [195] в господарських судах органами

суддівського самоврядування відповідного рівня приймаються відповідні локальні акти. Так, наприклад Вищим господарським судом було затверджено Перелік відомостей, що становлять службову інформацію у Вищому господарському суді України [196], Положення про забезпечення доступу до публічної інформації у Вищому господарському суді України [197], Порядок взаємодії Вищого господарського суду України з представниками засобів масової інформації [198] та ін.

Суб'єктами досліджуваного виду адміністративних правовідносин виступають господарські суди, працівники апарату судів, громадяни, їх об'єднання, інші фізичні та юридичні особи.

Об'єктом даного виду правовідносин виступають діяльність відповідних суб'єктів щодо забезпечення відкритого доступу до публічної інформації та виконання інших вимог законів «Про доступ до публічної інформації» та «Про звернення громадян».

Зміст правовідносин щодо забезпечення доступу до публічної інформації та роботи господарських судів зі зверненнями громадян складають такі права та обов'язки їх суб'єктів: оприлюднення публічної інформації в засобах масової інформації; направлення запитів на отримання публічної інформації; розміщення публічної інформації на офіційних сайтах Вищого господарського суду України та інших господарських судів; розміщення публічної інформації на інформаційних стендах у приміщеннях господарських судів; право осіб бути присутніми на відкритих судових засіданнях господарських судів тощо.

3) правовідносини, пов'язані із здійсненням зовнішнього контролю за діяльністю господарських судів (парламентського, президентського, громадського контролю). Цей вид адміністративних правовідносин відноситься до вертикальних і регулятивних. Однак, вступаючи в будь-який вид адміністративних правовідносин, господарські суди і судді, які проходять в них службу, зберігають свою незалежність і недоторканність відповідно до положень Конституції та законів України.

Суб'єктами даного виду адміністративних правовідносин виступають: господарські суди всіх рівнів та судді цих судів; Вища рада правосуддя, громадяни, громадські об'єднання, Громадська рада доброчесності, Вища кваліфікаційна комісія суддів; Верховна Рада України, Президент України.

Об'єктами адміністративних правовідносин, що пов'язані із здійсненням зовнішнього контролю за діяльністю господарських судів, є діяльність та поведінка суддів господарських судів; діяльність контролюючих суб'єктів щодо проведення перевірки суддів у межах та порядку, встановлених законодавством.

Зміст цього виду адміністративних правовідносин складають такі права та обов'язки їх суб'єктів: участь у проведенні спеціальної перевірки щодо суддів господарських судів, участь громадських об'єднань у роботі Вищої кваліфікаційної комісії суддів; подання скарг на суддів господарських судів у відповідні органи тощо.

Альтернативною класифікацією адміністративних правовідносин, що виникають в діяльності господарських судів, є їх поділ на підставі наступних критеріїв:

1) залежно від взаємного становища сторін у цих правовідносинах: горизонтальні та вертикальні.

Горизонтальні адміністративні правовідносини складаються за принципом рівноправності його суб'єктів, а вертикальні – за принципом влади-підпорядкування.

Деякі науковці пропонують більш розширену класифікацію залежно від ступеня взаємної підпорядкованості суб'єктів, що беруть участь у таких правовідносинах. Зокрема, В. К. Колпаков виділяє відносини: між підпорядкованими суб'єктами, що перебувають на різному ієрархічному рівні, тобто між вищестоящими і нижчими структурами; між непідпорядкованими суб'єктами однакового ієрархічного рівня; між непідпорядкованими суб'єктами різного ієрархічного рівня або організаційно-правової природи; між органами управління і підприємствами,

установами, організаціями, які організаційно їм не підпорядковані (організаційно від них незалежні); між органами управління і структурами, які підпорядковані їм частково [199, с. 72].

В діяльності господарських судів можуть виникати такі види адміністративних горизонтальних правовідносин: правовідносини щодо здійснення судового адміністрування в межах кожного господарського суду; правовідносини між суддями господарських судів; правовідносини між господарськими судами різного рівня; правовідносини між господарськими судами та органами суддівського самоврядування тощо.

До адміністративних вертикальних правовідносин в діяльності господарських судів можна віднести: правовідносини між З'їздом суддів та господарськими судами; правовідносини між Вищою кваліфікаційною комісією суддів, Вищою радою правосуддя та суддями господарських судів щодо проведення спеціальної перевірки цих суддів, здійснення дисциплінарного провадження тощо.

2) залежно від цільової спрямованості адміністративних правовідносин: регулятивні та охоронні.

В науці адміністративного права зазначається, що регулятивні правовідносини регулюють майнові відносини і особисті немайнові відносини. За допомогою даного виду відносин здійснюється правомірна діяльність громадян і організацій. Охоронні – спрямовані на регламентацію заходів юридичної відповідальності, а також державно-примусових заходів захисту суб'єктивних прав [200, с. 43].

В свою чергу кожний з цих видів правовідносин можна класифікувати на окремі підгрупи.

Так, на думку О. В. Музи, регулятивні правовідносини поділяються на: організаційні, системні, структурні, функціональні відносини. Охоронні адміністративні правовідносини класифікуються на: контрольні (наприклад, проведення перевірок), конфліктні (спірні) (наприклад, відносини у сфері

адміністративного судочинства), юрисдикційні (наприклад, справи про адміністративні проступки) [201, с. 87].

На нашу думку, подібна градація може бути застосована і до класифікації адміністративних правовідносин, що виникають в діяльності господарських судів. При цьому, застосовуючи більш загальний критерій класифікації, зазначимо, що регулятивними правовідносинами є всі ті, що виникають щодо правомірної поведінки суддів господарських судів (здійснення судового адміністрування, проведення кадрового добору, проведення регулярного оцінювання суддів та ін.).

До охоронних правовідносин можна віднести ті види адміністративних правовідносин, які пов'язані із застосуванням юридичної відповідальності щодо суддів, які допустили порушення закону: організація та здійснення дисциплінарного провадження щодо суддів, застосування до них заходів дисциплінарної відповідальності; надання дозволу на затримання суддів, які вчинили кримінальні правопорушення тощо.

Отже, в діяльності господарських судів можуть виникати ціла система адміністративних правовідносин. Запропонована класифікація цих правовідносин несе в собі не тільки наукову, але і практичну цінність, оскільки дозволяє певним чином упорядкувати систему цих правовідносин, визначити їх особливості та структуру. При цьому слід зауважити, що новою тенденцією у розвитку адміністративних правовідносин, в тому числі тих, що виникають в діяльності господарських судів, можна вважати відходження від суворої моделі влади-підпорядкування, що була притаманна радянському періоду та періоду ранньої незалежності України. Наразі відбуваються суспільно-політичні зміни, які обумовлюють формування нової моделі адміністративних правовідносин, в тому числі за участю господарських судів, які набувають партнерського характеру, а суб'єкти публічно-владних повноважень виконують більше сервісні функції з надання адміністративних послуг. Такі правовідносини визначаються формальною рівністю сторін та

двосторонністю, тобто наявністю кореспондуючих прав та обов'язків їх учасників.

2.3. Поняття та види організаційного забезпечення діяльності господарських судів України

Господарські суди входять до єдиної судової системи України. Водночас, особливість їх спеціалізації дозволяє організаційно та функціонально відокремити їх від інших судів загальної юрисдикції, що обумовлює необхідність формування відособленого організаційного забезпечення діяльності господарських судів.

Характеризуючи поняття та види організаційного забезпечення діяльності господарських судів, необхідно виходити із того, що поняття «організаційне забезпечення» та «організаційне управління» не є тотожними. Зокрема, на це цілком справедливо вказують науковці Д. В. Приймаченко та Р. В. Ігонін. Вчені зазначають, що порівняно з поняттям «організаційне керівництво в судах» поняття «організаційне забезпечення» включає в себе більш широкий спектр діяльності. Головним чином організаційне керівництво в судах реалізується за допомогою комплексу адміністративних (управлінських) і організаційних повноважень суддівських органів чи суддів, що перебувають на адміністративних посадах, тоді як здійснення організаційного забезпечення, окрім адміністративних (управлінських) і організаційних повноважень, нерозривно пов'язане з реалізацією фінансових, інформаційних та матеріально-технічних заходів [202, с. 63]. Отже, за своїм змістом поняття «організаційне забезпечення» є ширшим за «організаційне керівництво». Останнє входить до структури першого, яке окрім того, включає ще інформаційні, матеріально-технічні та інші організаційні заходи. В той же час не слід ототожнювати поняття «судове управління» та «організаційне керівництво», які співвідносяться як загальне та конкретне.

Деякі науковці пропонують ввести спільну об'єднану категорією для понять «судове управління», «організаційне керівництво в судах», «організаційне забезпечення органів судової влади» - поняття «державне управління у сфері організації діяльності органів судової влади» [202, с. 65].

Для з'ясування співвідношення цих понять та досягнення термінологічної визначеності поняття «організаційне забезпечення», звернемось до аналізу різних наукових формулювань базової категорії «судове управління». Так, на думку В. Д. Бринцева, управління в судовій системі – це цілеспрямована, організуюча і регулятивна діяльність держави, яка здійснюється через систему загальнодержавних владних органів, і внутрішня система організаційного забезпечення судової влади з метою створення належних умов для виконання основних функцій судовими органами [54, с. 385]. С. Ю. Обрусна вважає, що судове управління – це різновид соціального управління, що поєднує в собі ознаки державного управління і самоуправління та включає діяльність з організаційного керівництва судами, організаційного забезпечення функціонування судів, виконання відповідними державними органами установчих функцій щодо судової влади відповідно до Конституції і законів України за неухильного дотримання принципу незалежності суддів, їх підзвітності і підкорення тільки закону [203, с. 46].

В науковій літературі для позначення управлінських процесів, що відбуваються в судах застосовують термін «судове адміністрування». З цього приводу склалося два підходи.

Представники першого стверджують, що управління та адміністрування не є тотожними поняттями. Пояснюючи, що різниця між ними полягає в тому, що управління – це упорядкування системи, а адміністрування – це керування конкретними, окремими елементами цієї системи, це власне практична діяльність, технологічний процес підготовки, прийняття і виконання управлінських рішень [204, с. 11]. Протилежні думки дотримуються вчені [205, с. 318; 206, с. 29], які вважають, що судове

адміністрування та судове управління за своєю сутністю тотожні поняття, а термінологічна відмінність виникла у зв'язку з намаганнями деяких науковців за допомогою застосування терміну «адміністрування» відобразити особливості управлінських процесів, що відбуваються в судах.

Ми вважаємо, що поняттям «судове управління» охоплюються всі (як зовнішні, так і внутрішні) управлінські процеси, що відбуваються в державі в цілому, та в судовій системі зокрема, що спрямовані на упорядкування діяльності судів та судової влади. Судове адміністрування – це виключно внутрішні управлінські процеси; його суб'єктами є судді, які займають адміністративні посади в судах. Відтак, судове адміністрування є одним із елементів судового управління. В той же час, поняття «організаційне забезпечення діяльності судів» займає проміжне становище між цими двома категоріями: воно є вужчим за поняття «судове управління», однак ширше за поняття «судове адміністрування». Таким чином, організаційне забезпечення діяльності господарських судів є одним із елементів судового управління.

Ефективність організаційного забезпечення діяльності господарських судів безпосередньо впливає на процес здійснення правосуддя оскільки належна організація управління забезпечує: 1) своєчасність проходження судових документів та формування судових справ; 2) оптимальний розподіл навантаження на кожного суддю і, як наслідок, – своєчасне вирішення господарських спорів; 3) забезпечення судді господарського суду необхідними нормативними, довідковими та іншими матеріалами, необхідними для вирішення справ; 4) надання судді кваліфікованої допомоги зі сторони своїх помічників при зібранні матеріалів, необхідних для вирішення справи, та складанні судової документації тощо. Крім того, як справедливо зауважує І. М. Вінокурова, особливий порядок організаційного забезпечення судів є однією з правових гарантій незалежності суддів [207, с. 77]. Отже, важливість формування ефективного організаційного забезпечення господарських судів не викликає жодного сумніву.

Для визначення поняття та видів організаційного забезпечення діяльності господарських судів визначимо значення досліджуваної категорії. Так, термін «організація» в значенні дії означає: 1) упорядкованість структури, внутрішньої будови; 2) суб'єктивне явище, притаманне всім керованим соціальним об'єктам; 3) як одна з універсальних функцій соціального (зокрема державного) управління [208, с. 569]. Термін «забезпечення» було розтлумачено в попередніх частинах даного дослідження (створення належних умов). Виходячи із етимології цих двох категорій, поняття організаційне забезпечення в буквальному сенсі означає створення належних умов, спрямованих на упорядкування системи та структури судів з метою виконання ними своєї основної функції щодо здійснення правосуддя.

Науковці в основному одностайні у формулюванні визначення поняття організаційного забезпечення діяльності судів, однак по-різному підходять до обсягу структурних елементів, що складають його зміст. На думку А. П. Геля, організаційне забезпечення діяльності судів відповідно до вимог закону становлять заходи фінансового, матеріально-технічного, кадрового, інформаційного та організаційно-технічного характеру, спрямовані на створення умов для повного і незалежного здійснення правосуддя [209, с. 62]. О. М. Дубенко вважає, що організаційне забезпечення діяльності судів – це комплекс робіт та заходів, пов'язаних із фінансовим, матеріально-технічним, кадровим забезпеченням діяльності судів, правовим регулюванням судоустрою, судочинства і статусу суддів, завданням якого є створення належних умов для ефективного функціонування судів і здійснення судочинства [210, с. 103]. Отже, О. М. Дубенко до видів організаційного забезпечення, крім матеріально-технічного, кадрового та фінансового, відносить також нормативне забезпечення. Ми підтримуємо таку точку зору, адже для створення належних організаційних умов для здійснення господарського судочинства потрібне ефективне нормативне регулювання.

І. Є. Туркіна на підставі аналізу практики державного управління забезпеченням діяльності органів судової системи, дійшла до висновку, що відповідні компетентні посадові і службові особи можуть здійснювати такі види управлінського забезпечення: 1) організаційна робота; 2) матеріально-технічні заходи; 3) прийняття загальнообов'язкових норм поведінки; 4) видання індивідуальних актів управління; 5) вчинення юридично-значимих дій. При цьому, на думку вченої, перші дві форми управлінської роботи мають організаційний (неправовий) характер, а інші – допускають настання певних правових наслідків [211, с. 129].

Спираючись на досягнення науки в галузі теорії систем, В. Д. Бринцев зазначає, що у системі організаційного забезпечення діяльності судової влади є можливість диференціювати різні ознаки. По-перше – сама ця система є складовою більш загальної категорії – судової системи України. По-друге – у ній самій можна виділити окремі підсистеми, за ознакою їх автономності [54, с. 109].

Отже, на підставі викладеного, можемо виділити такі ознаки організаційного забезпечення діяльності господарських судів:

1) є одним із елементів судового управління, тобто за своєю сутністю управлінським процесом;

2) здійснюється як суддями господарських судів, які займають адміністративні посади, так і іншими внутрішніми та зовнішніми по відношенню до судової системи суб'єктами;

3) його метою завжди виступає створення належних організаційних умов для здійснення правосуддя в господарському судочинстві;

4) межі, механізм та порядок організаційного забезпечення визначається в законодавчих актах, а також питання внутрішньої організації діяльності господарських судів можуть вирішуватися органами суддівського самоврядування;

5) його структуру складають різні організаційні дії, які утворюють окремі види організаційного забезпечення.

На цій підставі організаційне забезпечення діяльності господарських судів визначимо як різновид судового управління, який реалізується уповноваженими суб'єктами – суддями, іншими органами державної влади та їх посадовими особами у порядку та встановлених законодавством межах, та полягає у забезпечення кадровими, інформаційно-аналітичними, матеріально-технічними, нормативно-правовими, науково-методичними та іншими ресурсами, необхідними для ефективного здійснення правосуддя в господарському судочинстві.

Організаційне забезпечення діяльності господарських судів здійснюється за допомогою відповідного організаційного механізму, елементи якого складають єдину систему організаційного забезпечення судової влади.

В науковій літературі механізм державного управління визначається як сукупність і логічний взаємозв'язок соціальних елементів, процесів і закономірностей, через які суб'єкт державного управління (його компоненти) «охоплює» потреби, інтереси й мети суспільства в управлінському впливі, закріплює їх у своїх управлінських розв'язках і діях, і практично втілює їх у життя, спираючись на державну владу [212, с. 17]. З цього приводу І. Є. Туркіна зазначає, що діяльність з реалізації державного управління в галузі уможливлення функціонування правосуддя практично проявляється у певних діях компетентних державних органів і посадових осіб, які пов'язані з досягненням цілей організаційного забезпечення функціонування судової влади [211, с. 128]. Погоджуючись з думкою науковців, зауважимо, що механізм організаційного забезпечення діяльності господарських судів являє собою певну відособлену організуючу систему, завдяки якій досягається злагоджене функціонування всіх елементів управлінського механізму.

Таким чином, механізм організаційного забезпечення діяльності господарських судів – це визначена законодавством взаємоузгоджена система елементів, яка забезпечує організацію та функціонування суб'єктів управління господарськими судами, здійснення ними ефективного судового

адміністрування, спрямованого на створення належних умов для здійснення господарського судочинства.

На сьогодні, основним законодавчим актом, що регламентує механізм організаційного забезпечення діяльності господарських судів є Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [32]. На підставі аналізу його положень можемо дійти до висновку, що складовими елементами цього механізму є:

1) суб'єкти управління господарськими судами – Президент України, Верховна Рада України, Верховний Суд, Касаційний господарський суд, голови господарських судів, Вища кваліфікаційна комісія суддів, Вища рада правосуддя, органи суддівського самоврядування;

2) суб'єкти організаційного забезпечення діяльності господарських судів – Державна судова адміністрація та її територіальні управління, апарати господарських судів.

В науковій літературі превалує думка про те, що організаційне забезпечення діяльності судів України покладається на Державну судову адміністрацію та її територіальні управління [213, с. 14]. І така думка цілком кореспондує з положеннями чинного Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Зокрема, відповідно до ст. 151 цього Закону Державна судова адміністрація України є державним органом у системі правосуддя, який здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності органів судової влади у межах повноважень, установлених законом [32]. Між тим, система суб'єктів організаційного забезпечення діяльності господарських судів набагато ширша. В Законі «Про судоустрій і статус суддів» [32] до таких суб'єктів віднесено Вищу раду правосуддя, Вищу кваліфікаційну комісію суддів України, Державну судову адміністрацію України та Національну школу суддів України, інші органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Варто зауважити, що розмежування суб'єктів здійснення судового управління та суб'єктів організаційного забезпечення є умовним. Насправді

кожен з означених суб'єктів рівною мірою приймає участь в організаційному забезпеченні господарських судів, однак деякі з них є зовнішніми по відношенню до судової системи суб'єктами, а інші – внутрішніми. Суттєво відрізняється і обсяг їх повноважень в сфері виконання функцій з організаційного забезпечення. З набуттям чинності Закону «Про судоустрій і статус суддів» найбільшим обсягом повноважень в сфері судового управління в цілому, та організаційного забезпечення зокрема, наділена Вища рада правосуддя.

Слід зазначити, що в багатьох зарубіжних державах функціонують подібні органи, на які повністю покладається здійснення організаційного та іншого забезпечення діяльності судів. Так, в Угорщині забезпечення судів належить до компетенції Судової ради, яка формується з числа суддів і яку очолює голова Верховного суду. Водночас до її складу входять за посадою міністр юстиції та генеральний прокурор держави. Рада суддів Данії складається з п'яти членів різних судів (Верховного, апеляційного та окружних судів), двох членів з числа суддівського персоналу та двох членів від парламенту. До компетенції Ради суддів належить підготовка проекту бюджету судів. У деяких країнах тривалий час функціонують автономні моделі самозабезпечення судів. Показовою є модель, що працює в США. Тут органи судового забезпечення функціонують у системі судової влади та підпорядковуються вищому органу суддівського самоврядування – відповідній раді суддів. Центральним органом судового управління є створений при Верховному суді адміністративний офіс судів США, який опікується забезпеченням федеральних судів. Адміністративний офіс судів США є постійно діючим органом. Колегіальним органом управління є рада суддів США [214, с. 173–174].

Отже, утворення Вищої ради правосуддя та збільшення обсягу її повноважень в порівнянні з Вищою радою юстиції є прогресивним кроком на шляху до розбудови незалежної судової влади;

3) мета та завдання організаційного забезпечення діяльності господарських судів – створення належного стану та умов діяльності системи господарських судів та кожного окремого господарського суду;

4) об'єкти організаційного забезпечення господарських судів. Виходячи із загальної теорії державного управління, згідно з якою об'єкт управління є структурованою соціальною цілісністю, що функціонує під спрямовуючим впливом суб'єкта з метою досягнення загальних цілей системи управління [215, с. 210], було б помилковим відносити до об'єктів управління господарські суди, так само як і до об'єктів організаційного забезпечення.

На відміну від інших організаційних утворень, які можуть виступати об'єктами управлінського впливу, суди в більшій мірі є об'єктами самоуправління. В той же час таке самоуправління здійснюється за участю інших суб'єктів, однак їх вплив складно назвати управлінським, скоріше це забезпечення та сприяння в організації такого управління. Тому, говорячи про судове управління, мається на увазі, що його об'єктами виступають не конкретні суди та судді, а умови їх діяльності, організаційний порядок виконання ними своєї основної функції із здійснення правосуддя.

Виходячи з цього, об'єктами організаційного забезпечення діяльності господарських судів виступають умови роботи господарських судів, різноманітні фактори, які впливають на ефективність та якість здійснення правосуддя в господарському судочинстві;

5) зміст організаційного забезпечення діяльності господарських судів. Його складає система дій суб'єктів організаційного забезпечення – планування, аналіз, обговорення, прийняття рішень, визначення шляхів впровадження прийнятих рішень, робота з кадрами, підвищення ефективності роботи господарських судів та ін.;

6) принципи організаційного забезпечення діяльності господарських судів – незалежності та недоторканності суддів та підкорення їх лише закону, гарантування суддівського самоврядування, єдність системи судів загальної

юрисдикції, обґрунтованості та науковості організаційних рішень, ефективності тощо.

В свою чергу, видами організаційного забезпечення господарських судів відповідно до законодавства України [32] є: 1) нормативно-правове забезпечення; 2) кадрове забезпечення; 3) організація робочого простору та часу суддів господарських судів; 4) інформаційно-аналітичне забезпечення; 5) матеріально-технічне забезпечення; 6) фінансове забезпечення; 7) організаційне забезпечення функціонування органів суддівського самоврядування та інших органів в судовій системі. Охарактеризуємо кожний з означених видів організаційного забезпечення господарських судів.

Нормативно-правове забезпечення діяльності господарських судів – це створення правової основи їх функціонування та побудови шляхом прийняття відповідних законодавчих актів. Причому відповідно до ст. 4 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» судоустрій і статус суддів в Україні визначаються Конституцією України та законами України [32]. Однак, для деталізації окремих положень Конституції або Закону «Про судоустрій і статус суддів» можуть прийматися підзаконні нормативні акти. Ці акти затверджуються органами суддівського самоврядування, Державною судовою адміністрацією або іншими органами судової системи в межах їх повноважень.

Нормативно-правове забезпечення в системі організаційного забезпечення діяльності господарських судів виконує роль регулятора функціонування всієї системи господарських судів та кожного окремого господарського суду. Створення ефективної правової основи діяльності господарських судів є умовою утвердження принципу верховенства права в судовій системі.

Одним з найбільш важливих видів організаційного забезпечення діяльності господарських судів є кадрове забезпечення.

Слово «кадри» походить від французького «cadres», що означає «рама» або «рамка». Кадрове забезпечення визначається як комплекс дій,

спрямованих на пошук, оцінювання і встановлення заздалегідь передбачених стосунків з робочою силою як в самій компанії для подальшого просування кар'єрною драбиною, так і поза її межами для нового найму тимчасових або постійних робітників [216, с. 29, 32].

В господарських судах всіх рівнів проходять службу та працюють три категорії кадрів – судді, державні службовці – працівники апарату та технічний персонал [217].

Судді господарських судів в сукупності складають суддівський корпус. Це основа кадрового складу будь-якого суду. В законодавстві України відсутнє визначення поняття суддівського корпусу. На думку С. Ю. Обрусної, суддівський корпус України складають особи, що здійснюють правосуддя – професійні судді, та у визначених випадках народні засідателі та присяжні [218, с. 319]. Однак, ми вважаємо, що суддівський корпус складають виключно судді, оскільки лише судді займають в судах штатну суддівську посаду, а присяжні є особами, які у випадках, визначених процесуальним законом, та за їх згодою вирішують справи у складі суду разом із суддею або залучаються до здійснення правосуддя, але не належать до кадрового складу суду [32]. Що ж стосується народних засідателів, то зі змісту ст. 58 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» 2010 р. не було зрозуміло суттєвої різниці між ними та присяжними, оскільки в обох випадках це громадянин України, який у випадках, передбачених процесуальним законодавством залучався до здійснення правосуддя. Тому цілком логічним стало те, що в новому Законі «Про судоустрій і статус суддів» передбачається, що наряду із суддями до здійснення правосуддя можуть залучатися лише присяжні, а інститут народних засідателів був ліквідованим, так і не встигнувши запрацювати.

Господарським процесуальним законодавством не регламентовано можливість залучення до участі у господарському судочинстві присяжних [26]. У зв'язку з цим можемо стверджувати, що єдиним суб'єктом здійснення правосуддя в господарському судочинстві є суддя господарського суду.

Що стосується інших службовців господарських судів – працівників апарату відповідного господарського суду, то згідно ч. 1 ст. 150 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» призначення на посади державних службовців, працівників, які виконують функції з обслуговування, оплата праці та соціальні гарантії працівників апаратів місцевих, апеляційних судів, вищих спеціалізованих судів та Національної школи суддів України, апарату Верховного Суду, секретаріатів Вищої ради правосуддя і Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Державної судової адміністрації України регулюються нормами законодавства про державну службу з урахуванням особливостей, визначених Законом «Про судоустрій і статус суддів» [32].

Більш детально зупинимось на кадровому забезпечення суддівського корпусу господарських судів.

В науковій літературі кадрове забезпечення діяльності судів визначається як сукупність процедур, пов'язаних із гарантуванням реалізації вимоги професійності персоналу судів, а саме – суддів, працівників апарату судів та інших [219, с. 11-12].

Зміст кадрового забезпечення господарських судів включає такий комплекс дій: організація та проведення добору суддівських кадрів; проведення спеціальної перевірки суддів; призначення суддів на посаду; проведення їх регулярного кваліфікаційного оцінювання; підвищення кваліфікації та проходження спеціального навчання; проведення дисциплінарного провадження щодо суддів; переміщення суддів по службі.

Добір суддівських кадрів – це сукупність процедур із добору кандидатів на посаду судді на основі аналізу й оцінки його професійних, особистих якостей, ступеня їх відповідності вимогам, що визначені законом, та відбір найбільш підготовлених для виконання посадових обов'язків [218, с. 319].

Європейською хартією про статус суддів передбачено отримання думки органу, незалежного від виконавчої та законодавчої влади, коли

необхідно прийняти рішення щодо добору, розстановки чи призначення суддів, їх просування по службі чи припинення їх пересування на посаді. Хартія наголошує, що судді, які є членами цього незалежного органу, мають обиратися суддями на таких підставах, щоб необхідна незалежність цього органу виключала можливість обрання або призначення його членів політичною структурою, що належить до виконавчої або законодавчої влади [220, с. 33-34].

На виконання вимог Європейської хартії про статус суддів проектами законів «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» та «Про судоустрій і статус суддів» суттєво змінено порядок організації добору суддівських кадрів. Так, відповідно до ст. 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросовісним та володіє державною мовою [32]. Отже, в порівнянні з вимогами до кандидатів на посаду судді, визначених чинним законодавством, було підвищено віковий ценз, а також запроваджено додаткові вимоги щодо компетентності та добросовісності кандидата на посаду судді. В той же час, як і в чинному законодавстві, в новому законопроекті не визначено конкретні додаткові умови, що можуть висуватися до суддів судів різної спеціалізації, в тому числі господарських судів.

Водночас в ч. 4 ст. 127 Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» зазначено, що для суддів спеціалізованих судів відповідно до закону можуть бути встановлені інші вимоги щодо освіти та стажу професійної діяльності [31]. Виходячи із змісту цієї норми, такі додаткові вимоги можуть бути встановлені лише на рівні закону. Тому вважаємо, що відповідні додаткові вимоги для суддів судів, що спеціалізуються на розгляді господарських, адміністративних та інших справ мають бути визначені в Законі України «Про судоустрій і статус суддів».

Відповідно до змін до Конституції України в частині правосуддя, судді призначаються на посаду безстроково. Це відповідає Рекомендаціям СМ/Res (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи, в яких зазначено, що забезпечення терміну перебування на посаді та незмінності – ключові елементи принципу незалежності суддів. Відповідно, судді повинні мати гарантований термін перебування на посаді до часу обов'язкового виходу у відставку, якщо такий існує [221, с. 46].

В правовій науці питання щодо доцільності запровадження призначення суддів на посаду безстроково є дискусійним. Зокрема, одні вчені вважають, що встановлення п'ятирічного випробувального терміну для суддів було необхідним стримуючим заходом, скасування якого можливе лише за умови запровадження інших дієвих механізмів контролю за дотриманням суддями закону [222, с. 171; 223, с. 137]. Інші ж науковці, посилаючись на досвід деяких зарубіжних держав, схвалювали ініціативи щодо впровадження безстрокового терміну призначення судді на посаду [224, с. 415]. Ми вважаємо, що хоча досвід багатьох європейських держав (Італія, Іспанія, Франція, Німеччина та ін.) довів ефективність безстрокового призначення суддів, говорити про те, що відповідні законодавчі зміни будуть настільки ж ефективними і в Україні, не можна. Причин цьому декілька, і передусім, це різні рівні соціального розвитку – більшість європейських країн мають безсумнівно набагато вищий рівень. Крім того, в деяких зарубіжних державах функціонують інші механізми попередньої практичної підготовки суддів. Наприклад, в Нідерландах, кандидати, які успішно пройшли відбір, призначаються помічниками судді окружного суду і заступника прокурора і на цій посаді атестуються судом протягом двох років, після чого можуть бути призначені на посаду судді безстроково [225, с. 271].

Таким чином, однозначної оцінки законодавчій новелі, відповідно до якої судді відразу призначатимуться на посаду безстроково, наразі дати складно.

Характерно, що порядок проведення добору кандидатів на посаду суддів практично не змінився. Зокрема, порівнюючи положення ст. 66 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» 2010 р. та ст. 70 нового Закону «Про судоустрій і статус суддів», можна дійти до висновку, що всі етапи добору ідентичні, окрім останнього. Зокрема, завершальним етапом стане видання указу Президента України про призначення на посаду судді – у разі внесення Вищою радою правосуддя подання про призначення судді на посаду [32].

Деякі вчені вважають, що встановлений законодавством занадто ускладнений процес добору кандидатів на посаду судді є малоефективним [226, с. 156; 227, с. 140]. Однак, на наше переконання, багатостадійність процедури добору кандидатів на посаду судді є цілком виправданою, адже суддя є носієм судової влади і у разі одноособового розгляду справи виступає від імені держави.

В списку документів, які подаються кандидатом на посаду судді, з'явилися мотиваційний лист, у якому викладаються мотиви бути суддею, та декларація родинних зв'язків кандидата на посаду судді [32]. Такому нововведенню можна надати схвальну оцінку.

Позитивним здобутком нового законодавства в сфері регулювання судоустрою стало також закріплення підстав, за яких Вища рада правосуддя, після проходження кандидатом на посаду судді всіх етапів відбору, може відмовити у внесенні подання Президентіві України щодо призначення на посаду судді. Зокрема, Також регламентовано підстави оскарження рішення Вищої ради правосуддя про відмову у внесенні Президентіві України подання про призначення судді на посаду: 1) склад Вищої ради правосуддя, який ухвалив відповідне рішення, не мав повноважень його ухвалювати; 2) рішення не підписано членом Вищої ради правосуддя, який брав участь у його ухваленні; 3) рішення не містить посилення на визначені законом підстави відмови у внесенні Президентіві України подання про призначення

судді на посаду або мотивів, з яких Вища рада правосуддя прийшла до відповідних висновків [32, ч.21 ст.79].

Отже, законодавче регулювання процедури добору кандидатів на посаду суддів було удосконалено, хоча і залишилися деякі недоліки. Зокрема, законодавством не встановлено особливі кваліфікаційні вимоги для суддів судів, які спеціалізуються на розгляді господарських справ, а також не врегульовано спеціальної процедури призначення на посади суддів господарських судів.

Також було дещо змінено інші елементи кадрового забезпечення діяльності суддів. Так, залучено громадськість до оцінки доброчесності суддів. Відповідно до ст. 87 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Громадська рада доброчесності утворюється з метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності для цілей кваліфікаційного оцінювання. До повноважень Громадської ради доброчесності належать: 1) збирання, перевірка та аналіз інформації щодо судді (кандидата на посаду судді); 2) надання Вищій кваліфікаційній комісії суддів України інформації щодо судді (кандидата на посаду судді); 3) надання, за наявності відповідних підстав, Вищій кваліфікаційній комісії суддів України висновку про невідповідність судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності, який додається до досьє кандидата на посаду судді або до суддівського досьє; 4) делегування уповноваженого представника для участі у засіданні Вищої кваліфікаційної комісії суддів України щодо кваліфікаційного оцінювання судді (кандидата на посаду судді); 5) право створити інформаційний портал для збору інформації щодо професійної етики та доброчесності суддів, кандидатів на посаду судді [32].

Залучення громадськості до оцінювання доброчесності судді є одночасно реалізацією принципу гласності (відкритість інформації про

суддю, випадки та підстави притягнення його до дисциплінарної відповідальності) та участі громадян в управлінні державними справами.

Доповнено підстави притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності такими як: непроходження курсу підвищення кваліфікації в Національній школі суддів України відповідно до направлення, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів; неподання або несвоєчасне подання декларації родинних зв'язків суддею в порядку, визначеному Законом; подання у декларації родинних зв'язків судді завідомо недостовірних (у тому числі неповних) відомостей; неподання або несвоєчасне подання декларації доброчесності суддею в порядку, визначеному Законом [32]. Таким чином, за новим законодавством систематичне підвищення кваліфікації стає обов'язком суддів, а не його правом.

Законом також удосконалено порядок звільнення з посади та припинення повноважень суддів за різними підставами, а також більш детально регламентовано питання переведення суддів до інших судів, в тому числі вищих спеціалізованих та Верховного Суду.

Зокрема, Законом «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» розмежовуються підстави звільнення суддів з посади та підстави припинення його повноважень [31]. В Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [32] чітко не визначена різниця між припиненням повноважень та звільненням суддів з посади. Це фактично тотожні за порядком (рішення ухвалює Вища рада правосуддя) та наслідками (припинення трудових правовідносин з суддею), однак різні за підставами настання правові явища. Причому, аналізуючи підстави звільнення судді з посади та припинення його повноважень, передбачені ст. 126 Закону «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», складно визначити, чим керувався законодавець при їх розмежуванні. Так, серед підстав звільнення судді з посади є як ті, що залежать від волі судді (подання заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням,

незгода на переведення до іншого суду у разі ліквідації чи реорганізації суду, в якому суддя обіймає посаду), так і ті, що не залежать від неї (неспроможність виконувати повноваження за станом здоров'я); наявні і такі, що є наслідком порушення суддею законодавства (порушення суддею вимог щодо несумісності, вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді). Всі три групи є і в числі підстав припинення повноважень: 1) ті, що залежать від волі судді: припинення громадянства України або набуття суддею громадянства іншої держави; 2) ті, що не залежать від його волі: досягнення суддею шістдесяти п'яти років, смерті судді; 3) підстави, пов'язані із порушенням законодавства: набрання законної сили обвинувальним вироком щодо судді за вчинення ним злочину.

Жодних об'єднуючих критеріїв, за якими можна було б розмежувати підстави звільнення судді з посади та підстави припинення його повноважень, ми не знаходимо. Однак, при проведенні більш детального дослідження порядку звільнення та припинення повноважень судді за різними підставами, визначеного Розділом VII Закону «Про судоустрій і статус суддів», можна дійти до висновку, що основна відмінність між цими двома правовими явищами полягає у тому, що для звільнення судді з посади окрім настання відповідної підстави необхідне рішення Вищої ради правосуддя, і тільки внаслідок його ухвалення суддя звільняється з посади; припинення повноважень судді відбувається автоматично після настання тієї події (юридичного факту), що є підставою для цього відповідно до ст. 126 Конституції України.

Отже, можна стверджувати, що в цілому реформа в сфері правосуддя в основному спрямована на підвищення якості кадрового добору суддів, забезпечення їх професійності та компетентності, незалежності та відповідальності перед суспільством.

Наступним видом організаційного забезпечення є організація робочого простору та часу суддів господарських судів. На рівні кожного господарського суду ці питання вирішуються правилами внутрішнього трудового розпорядку. Причому такі правила приймаються окремо щодо суддів та окремо щодо працівників апарату відповідного господарського суду [228]. Однак, в деяких судах такі правила є спільними для всіх працівників господарського суду. Наприклад, Зборами Вищого господарського суду (наразі не діє) було затверджено Правила внутрішнього трудового розпорядку Вищого господарського суду України [229]. В правилах визначалися порядок прийому та звільнення працівників, їх права та обов'язки, обов'язки керівництва суду, робочий час та час відпочинку, питання щодо заохочень за успіхи в роботі та дисциплінарні стягнення.

Правила внутрішнього трудового розпорядку для суддів господарських судів мають відповідати законодавству, оскільки тільки Конституцією та законами України можуть визначатися порядок призначення суддів на посаду, підстави та порядок їх звільнення, притягнення до дисциплінарної відповідальності. Однак, межі та тривалість робочого часу, графіки прийому громадян можуть визначатися зборами суддів кожного господарського суду на підставі ч. 5 ст. 128 Закону «Про судоустрій і статус суддів». Водночас, законодавством не передбачено правовий механізм забезпечення обов'язковості для суддів цих правил.

Тому вважаємо, що ст. 106 Закону «Про судоустрій і статус суддів» варто доповнити такою підставою притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, як умисне порушення правил внутрішнього трудового розпорядку, ухвалених у встановленому порядку зборами відповідного суду, що фактично є не виконанням рішення органів суддівського самоврядування.

Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності господарських судів є наступним видом організаційного забезпечення. В науковій літературі воно розглядається як діяльність (сукупність певних дій, управлінських рішень), яка реалізується певними способами та методами, що спрямовані на

збирання, реєстрацію, передачу, зберігання, опрацювання, аналіз, поширення та обробку інформації. Така діяльність охоплює надходження, рух та перетворення інформації, методи її зберігання та передавання [230, с. 340].

Згідно Рекомендацій CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи суддів необхідно забезпечити інформацією, потрібною для прийняття відповідних процесуальних рішень [221, с. 46].

Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності господарських судів включає таку систему: документообіг, автоматизований розподіл справ, ведення судової статистики, узагальнення судової практики.

У господарських судах функціонує автоматизована система документообігу, що, крім іншого, забезпечує: 1) об'єктивний та неупереджений розподіл справ між суддями з додержанням принципів черговості та рівної кількості справ для кожного судді; 2) надання учасникам господарського процесу інформації про стан розгляду справ, у яких вони беруть участь; 3) централізоване зберігання текстів судових рішень та інших процесуальних документів; 4) підготовку статистичних даних [26].

Рішенням Ради суддів України за погодженням з Державною судовою адміністрацією затверджено Положення про автоматизовану систему документообігу суду [231], Наказом Державної судової адміністрації затверджено Інструкцію з діловодства в господарських судах України [232]. Цими актами детально регламентовано питання розподілу повноважень щодо ведення діловодства між працівниками апарату, порядок організації роботи з документами, що передаються електронними засобами зв'язку, облік документів тощо.

Різновидом інформаційно-аналітичного є науково-методичне забезпечення діяльності господарських судів. Для цього при Верховному Суді утворюється Науково-консультативна рада з числа висококваліфікованих фахівців у сфері права для підготовки наукових висновків з питань діяльності Верховного Суду, підготовка яких потребує

наукового забезпечення [233]. Подібні ради також функціонують при вищих спеціалізованих судах.

Матеріально-технічне забезпечення діяльності господарських судів – це система дій із забезпечення господарських судів приміщеннями, устаткуванням, обладнанням, технічними засобами та ін.

Рекомендації CM/Res (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи містять норму, відповідно до якої кожна держава повинна виділяти судам достатньо ресурсів, приміщень та устаткування, щоб вони могли функціонувати відповідно до стандартів, викладених у ст. 6 Конвенції, а також щоб судді могли ефективно працювати [221, с. 46]. На виконання міжнародних стандартів законодавством України визначено, що видатки на утримання судів у Державному бюджеті України визначаються окремим рядком щодо Верховного Суду, Вищої ради правосуддя, а також у цілому щодо апеляційних, місцевих та вищих спеціалізованих судів [32].

Для організації матеріально-технічного забезпечення в структурі апаратів господарських судів утворюються спеціальні відділи, які функціонують на підставі положення. Наприклад, в структурі апарату Господарського суду Івано-Франківської області діє відділ господарського забезпечення, до повноважень якого віднесено: забезпечення утримання в належному технічному, санітарному та протипожежному стані службових приміщень; забезпечення відповідного меблювання, оснащення сучасними засобами оргтехніки та іншими необхідними обладнаннями службових кабінетів працівників господарського суду; підготовка документів щодо забезпечення своєчасного виконання підрядних робіт з будівництва і ремонту приміщень суду та їх технічного оснащення; проведення заходів щодо матеріально-технічного забезпечення діяльності суду; підготовка необхідних документів з питань забезпечення суду технічними засобами фіксування судового процесу тощо [234].

Не зважаючи на те, що питання матеріально-технічного забезпечення діяльності господарських судів регламентовані належним чином, реальний

стан такого забезпечення не завжди відповідає нормативним вимогам. Зокрема, це стосується розміру деяких приміщень місцевих господарських судів для розгляду справ, в яких часто відсутня можливість розміщення достатньої кількості осіб, що, в свою чергу, може привести до порушення принципу гласності судового процесу.

Що стосується фінансового забезпечення суддів господарських судів, то відповідно до Рекомендацій CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи при підготовці бюджету судової системи можуть проводитися консультації з радами суддів або іншими незалежними органами влади, які відповідають за адміністрування судів, із суддями та/або професійними організаціями суддів [221 с. 46]. Законодавством України передбачено, що такі консультації проводяться із Радою суддів України.

Фінансове забезпечення діяльності суддів господарських судів передбачає: 1) окреме визначення у Державному бюджеті України видатків на утримання судів не нижче рівня, що забезпечує можливість повного і незалежного здійснення правосуддя відповідно до закону; 2) законодавче гарантування повного і своєчасного фінансування судів; 3) гарантування достатнього рівня соціального забезпечення суддів [32].

Новим Законом України «Про судоустрій і статус суддів» підвищено розмір посадових окладів суддів всіх рівнів. Зокрема, ст. 135 встановлено, що суддівська винагорода складається з посадового окладу та доплат за: вислугу років; перебування на адміністративній посаді в суді; науковий ступінь; роботу, що передбачає доступ до державної таємниці. Базовий розмір посадового окладу судді становитиме: 30 мінімальних заробітних плат – судді місцевого суду; 50 мінімальних заробітних плат – судді апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду; 75 мінімальних заробітних плат – судді Верховного Суду [32]. Отже, суддівська винагорода підвищиться більше, ніж втричі. Такий захід є виправданим, однак за умови, що це супроводжуватиметься одночасним підвищенням якості правосуддя та довіри громадян до судової влади, яка наразі залишається на низькому рівні [235].

Одним із видів організаційного забезпечення діяльності господарських судів є організаційне забезпечення функціонування органів суддівського самоврядування та інших органів судової системи.

З цього приводу законодавством визначено, що забезпечення роботи з'їзду суддів України, спільних зборів суддів місцевих загальних судів, діяльності Ради суддів України здійснюється Державною судовою адміністрацією України та її територіальними управліннями за рахунок коштів Державного бюджету України [32]. Організація проведення зборів суддів господарських судів, та виконання рішень органів суддівського самоврядування покладається на голів відповідних судів або їх заступників.

На завершення даної частини дослідження, зазначимо, що відповідно до законодавства України в судах загальної юрисдикції функціонує єдина система організаційного забезпечення діяльності судів. Водночас, зважаючи на функціональну та організаційну відособленість системи господарських судів можна виділити такі особливості організаційного забезпечення діяльності цих судів:

1) систему господарських судів до набуття чинності новим Законом «Про судоустрій і статус суддів» очолював Вищий господарський суд України, однак після набуття чинності новим законодавством єдиним вищим судом в системі судів загальної юрисдикції стає Верховний Суд, в структурі якого діє Касаційний господарський суд;

2) законодавством України висуваються особливі кваліфікаційні вимоги щодо спеціалізації до суддів господарських судів;

3) вищим органом суддівського самоврядування в системі господарських судів є Рада суддів господарських судів.

Отже, організаційне забезпечення діяльності господарських судів створює умови для злагодженого функціонування всієї системи господарських судів та ефективну діяльність кожного господарського суду. Завдяки створенню належних організаційних умов діяльності в

господарських судах можливо досягти суворого дотримання принципів та процедур здійснення господарського судочинства.

2.4. Адміністративно-правові засади взаємодії господарських судів з іншими суб'єктами правоохоронної системи України

Однією з умов ефективного здійснення правосуддя в господарському судочинстві є створення умов для взаємодії господарських судів з іншими суб'єктами правоохоронної системи. Судова влада є самостійною та незалежною гілкою державної влади, однак вона не функціонує ізольовано від інших державних органів. Для виконання своєї основної функції зі здійснення правосуддя судам різних рівнів необхідно вступати у взаємодію як з органами законодавчої, так і виконавчої влади, які в широкому розумінні входять до правоохоронної системи України. Специфікою правовідносин із взаємодії господарських судів з іншими суб'єктами правоохоронної системи є те, що в цих правовідносинах ні за яких умов не має порушуватися принцип незалежності суддів.

Визначаючи види та форми взаємодії господарських судів з іншими суб'єктами правоохоронної системи, передусім, необхідно з'ясувати значення категорії «взаємодія». В словниковому значенні термін «взаємодія» означає взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджену дію між ким-, чим-небудь [34, с. 125]. Виходячи з етимології поняття «взаємодія», можна зробити висновок, що це завжди вольова, як правило ініціативна дія рівноправних суб'єктів. У філософії «взаємодія» визначається як динамічне явище, яке проявляється в активному впливі суб'єктів відносин один на одного, у результаті якого відбувається взаємна зміна взаємодіючих сторін. З точки зору права, під взаємодією розуміється врегульована нормативно-правовими актами діяльність двох і більше суб'єктів, яка характеризується

рівністю чи підпорядкованістю таких суб'єктів, узгодженістю за часом, місцем та цілями [236, с. 145-146].

Отже, в правовій доктрині висловлюється думка, що взаємодія може носити характер взаємовідносин влади-підпорядкування. Однак, такий підхід видається не зовсім вірним. Зокрема, можна погодитись з тим, що в деяких випадках ініціатива одного суб'єкта вступити у взаємодію породжує певні зобов'язання у іншої сторони, в тому числі вступити у правовідносини взаємодії і виконати у них певні обов'язки. Але говорити про виникнення правовідносин влади-підпорядкування не можна, оскільки взаємодія передбачає взаємну зацікавленість і відповідно, формальну рівність, адже дії при взаємодії мають бути взаємоузгоджені, а суб'єкти мають виконати взаємні обов'язки.

Подібний висновок був зроблений І. В. Європіною та С. С. Табалуком, які на підставі дослідження нормативно-правових актів, наукових та інших джерел, що містять поняття «взаємодія» зазначили, що незважаючи на багатозначність змістовного навантаження, спільною ознакою майже всіх наявних визначень є перцепція цього поняття як узгодженої діяльності, мета якої – виконання завдань і отримання результату [237, с. 36].

В той же час, для виконання спільних завдань суб'єктами взаємодії може утворюватися спільна робоча група або орган. В цьому разі керівник такої групи може наділятися владними повноваженнями по відношенню до інших учасників групи. Однак така влада походить в однаковій мірі від всіх суб'єктів взаємодії.

В. В. Чумак, розглянувши різні наукові підходи до визначення поняття «взаємодія», вивів наступні характерні ознаки досліджуваного правового явища: 1) взаємодія полягає в узгодженні дій її суб'єктів за цілями, часом, місцем проведення, виконавцями і програмою; 2) для взаємодії необхідна наявність не менше двох суб'єктів; 3) під час взаємодії кожен із взаємодіючих суб'єктів (систем) діє в межах наданої йому законодавцем

компетенції; 4) суб'єктів взаємодії об'єднує єдина мета щодо виконання спільних завдань [238, с. 162].

Виходячи з даних ознак та на підставі дослідження законодавства України, що регламентує діяльність господарських судів [26; 32], взаємодію господарських судів з іншими суб'єктами правоохоронної системи можна визначити як вид публічно-правових відносин, заснованих на формальній рівності сторін, в які господарські суди вступають з метою вирішення питань організаційного, управлінського або іншого характеру на підставі взаємоузгодженої сторонами або визначеної законодавством системи дій цих суб'єктів.

Визначаючи правову природу поняття «взаємодія» слід погодитись з думкою С. Л. Недова, який вважає, що категорія «взаємодія» значною мірою характеризує соціальну систему, оскільки дозволяє зрозуміти сутність самого явища взаємодії, яке забезпечує життєдіяльність соціосистеми. Категорію «взаємодія» науковець розглядає як закономірний, суттєвий і дуже активний вид зв'язку, залежність або відносини між об'єктивними явищами [239, с. 35].

В аспекті даного дослідження це фактично означає, що процеси взаємодії відбуваються на трьох рівнях:

1) між господарськими судами та зовнішніми по відношенню до судової системи суб'єктами, тобто взаємодія двох або декількох (адже суб'єктів може бути більше ніж двоє) систем;

2) між господарськими судами одного або різних рівнів, або між господарськими судами та іншими органами судової системи (органами суддівського самоврядування, Вищою кваліфікаційною комісією суддів та ін.), тобто це взаємодія всередині однієї системи;

3) взаємодія всередині одного конкретного господарського суду, тобто взаємодія між складовими однієї системи (наприклад, взаємодія голови господарського суду та його заступника, або голови суду та керівника апарату цього ж господарського суду) [240].

М. В. Пундик в залежності від сфери взаємодії виділяє такі її види: економічна (характеризує спільні рішення органів публічної влади у сфері економіки); фінансова (взаємодія здійснюється між зацікавленими органами з приводу фінансів: утворення фінансових ресурсів, їх первинний розподіл та перерозподіл); соціальна (спільна діяльність з підвищення якісних характеристик соціальної сфери); ресурсна (передбачає спільну діяльність органів, що спрямована на зростання ефективності використання ресурсного потенціалу регіону); інфраструктурна (охоплює питання створення, підтримки та модернізації інфраструктурних об'єктів регіону); «силова» (специфічна взаємодія силових органів, у тому числі за участю окремих відомств з інших сфер, що спрямовано на забезпечення громадського порядку та безпеки на рівні регіону) [241, с. 48]. Для господарських судів характерна більшість із означених видів взаємодії.

Зокрема, економічна та фінансова взаємодія виникає з приводу організації матеріально-технічного забезпечення господарських судів та фінансування їх діяльності органами державної влади та місцевого самоврядування. Ресурсна взаємодія виникає між господарськими судами та Державною судовою адміністрацією та її територіальними управліннями з приводу забезпечення господарських судів кадровими, інформаційними та іншими ресурсами тощо.

В. О. Кібець, досліджуючи питання взаємодії Державної судової адміністрації з іншими органами, пропонує під загальною (зовнішньою) взаємодією Державної судової адміністрації розуміти певну сукупність взаємозв'язків, які виникають у даного органу при співпраці з органами інших гілок державної влади, правоохоронними органами та відповідними установами інших держав та міжнародних організацій. Щодо внутрішньої взаємодії, то це ті відносини, які виникають між Державною судовою адміністрацією України і іншими органами, які складають судову систему держави. Тобто, до переліку таких органів належать суди: Вища кваліфікаційна комісія суддів України, апарат судів, Рада суддів України

тощо [242, с. 288]. Отже, науковець виділяє в діяльності Державної судової адміністрації дві основні форми взаємодії – внутрішню та зовнішню.

На підставі вивчення національного законодавства в сфері регулювання діяльності господарських судів [27; 26; 32] можна зробити висновок, що вони вступають в такі види взаємодії: 1) інформаційна взаємодія; 2) ресурсна взаємодія; 3) взаємодія з приводу прийняття та виконання рішень в господарському судочинстві; 4) взаємодія в сфері опосередкованої участі господарських судів в законодавчому процесі; 5) взаємодія у сфері охорони господарських судів та забезпечення особистої безпеки суддів цих судів. Отже, більш детально розглянемо взаємодію господарських судів на кожному рівні та кожного виду.

Найбільш поширеним видом взаємодії господарських судів з іншими суб'єктами правоохоронної системи є інформаційна взаємодія. Правовою основою інформаційної взаємодії є конституційне право кожного на інформацію, що означає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів [243]. Ініціаторами інформаційної взаємодії можуть виступати як самі господарські суди, так і інші суб'єкти правоохоронної системи. Головне, для того, щоб стати учасниками правовідносин інформаційної взаємодії, сторони повинні володіти достатнім рівнем інформаційної правосуб'єктності. Остання в науковій літературі визначається як здатність суб'єкта інформаційних правовідносин мати інформаційні права та набувати своїми діями суб'єктивні інформаційні права і обов'язки, які складають зміст інформаційних правовідносин [244, с. 45]. На підтвердження того факту, що господарські суди володіють інформаційною правосуб'єктністю необхідно визначити їх інформаційні права та обов'язки.

О. М. Мозолевська, провівши детальний розгляд проблеми інформаційних правовідносин, що виникають в діяльності судів загальної юрисдикції, виділила такі основні права місцевих загальних судів і їх суддів в Україні в інформаційних відносинах, зокрема, право на: отримання

місцевими загальними судами та їх суддями інформації для здійснення судочинства; застосування відеоконференцій у кримінальному, цивільному й адміністративному процесах; вибір форм фіксації інформації судового процесу; отримання інформації про місце проживання (перебування) фізичної особи; санкціонувати розкриття інформації із інших джерел. Основними обов'язками місцевих загальних судів і їх суддів в Україні в інформаційних відносинах, на думку вченої, є: інформувати учасників процесу, надавати інформацію органам суддівського нагляду і самоврядування, органам державної влади України; проводити відкритий або закритий судовий розгляд, фіксувати інформацію судового процесу; дотримуватися режиму інформації з обмеженим доступом; забезпечувати доступ до рішень місцевих загальних судів; забезпечувати доступ до публічної інформації; зберігати судову інформацію [245, с. 175].

Не викликає сумніву той факт, що господарські суди, являючись частиною системи судів загальної юрисдикції, володіють інформаційною правосуб'єктністю. Однак, варто зауважити, що в правовідносинах взаємодії господарські суди, як і інші суб'єкти правоохоронної системи, реалізують публічний інтерес. Тому, одним із обов'язків господарських судів та інших суб'єктів публічно-владних повноважень є недопущення несанкціонованого поширення інформації з обмеженим доступом [246].

В науковій літературі виділяються такі форми інформаційної взаємодії судів загальної юрисдикції з іншими суб'єктами: 1) наповнення загальними судами Єдиного державного реєстру судових рішень; 2) доступу до публічної інформації; 3) висвітлення діяльності загальних судів засобами масової інформації; 4) здійснення загальними судами судочинства або виконання судових рішень; 5) реагування загальних судів на звернення громадян інформаційного характеру; 6) використання у загальних судах нових інформаційних технологій для належної реалізації судами своїх повноважень [247, с. 44].

Господарські суди, крім цього, в процесі реалізації своїх функцій із здійснення правосуддя в господарських справах зобов'язані поширювати додаткову інформацію.

Загалом в своїй діяльності господарські суди можуть вступати в такі форми інформаційної взаємодії з іншими суб'єктами правоохоронної системи:

1) інформування (про свою діяльність через засоби масової інформації або мережу Інтернет; забезпечення доступу до публічної інформації на своїх офіційних веб-сайтах або через засоби масової інформації, а також надання відповідей на інформаційні запити, як індивідуальні, так і колективні тощо);

2) направлення інформаційних запитів та отримання інформації, необхідної для здійснення господарського судочинства, для захисту прав та інтересів суддів господарських судів тощо;

3) повідомлення правоохоронних органів про виявлення ознак кримінального правопорушення під час розгляду господарських справ.

Інформаційна взаємодія в діяльності господарських судів може виникати на різних рівнях. Так, зовнішніми по відношенню до судової системи суб'єктами взаємодії можуть бути органи прокуратури, податкові адміністрації, органи соціального забезпечення, інші держані органи, засоби масової інформації, підприємства, установи, організації, інші фізичні та юридичні особи.

Правовідносини з інформаційної взаємодії господарського суду із органами прокуратури або іншими державними органами, як правило, виникають у формі надання відповідей на інформаційні запити або інформування цих органів в порядку та межах, визначених законодавством, про свою діяльність.

Порядок інформаційної взаємодії судів із засобами масової інформації визначається в локальних актах судів. Така взаємодія визначається як відображення діяльності суду в друкованих виданнях, на радіо та телебаченні, інших інформаційних ресурсах з метою інформування

громадськості про свою діяльність, підвищення правової культури та освідченості суб'єктів підприємницької діяльності та громадян, реалізації принципу гласності, а також підвищення позитивного іміджу судів загальної юрисдикції. Основними принципами взаємодії суду зі засобами масової інформації є: невтручання у здійснення правосуддя; дотримання прав громадян на недоторканість приватного життя, захист їх честі та гідності, дотримання прав організацій на захист їх ділової репутації; дотримання прав та законних інтересів учасників судового процесу під час надання засобами масової інформації про діяльність судів загальної юрисдикції; відкритість та доступність інформації про діяльність судів загальної юрисдикції, за виключенням випадків, передбачених законодавством; достовірність інформації про діяльність судів загальної юрисдикції та своєчасність її надання [248]. Даних принципів мають дотримуватися всі суб'єкти, які виявляють намір вступити у правовідносини інформаційної взаємодії з господарськими судами.

На рівні міжсудової взаємодії, а також при взаємодії господарських судів з іншими органами всередині судової системи, її характер носить дещо інший характер.

Як зазначає з цього приводу Д. Б. Баронін, статус суду в системі судово-правових відносин визначається характером взаємозв'язків: 1) між судами і 2) між судами та іншими органами судової влади. Системоутворюючим чинником механізму взаємодії між судами загальної юрисдикції, на думку вченого, є єдність судової практики. Її ресурсами є: (а) преюдиційність судових рішень (висновків, мотивів) судів вищестоящих для нижчестоящих при новому (повторному) розгляді справи; (б) обов'язковість рішень Верховного Суду для всіх судів загальної юрисдикції; (в) рекомендаційні роз'яснення Пленумів Вищих спеціалізованих судів щодо тлумачення й застосування норм права; (г) методичні рекомендації вищестоящих судів нижчестоящим щодо

організації їх роботи, в тому числі і щодо організації розгляду справ певної категорії [249, с. 16].

Що стосується інформаційної взаємодії з іншими органами судової системи, то вона здійснюється, як правило, у зв'язку з передачею особових справ суддів (суддівських досьє) для здійснення перевірки суддів, в тому числі в процесі проведення дисциплінарного провадження щодо судді, або прийнятті рішення про переведення судді до іншого господарського або іншого суду.

Інформаційна взаємодія між працівниками апарату господарського суду та суддями, між головою господарського суду та керівником апарату, виникає у зв'язку з виконанням апаратом суду функцій щодо забезпечення документообігу та веденням діловодства у відповідному господарському суді. Причому, провадження окремих дій працівниками апарату господарського суду потребують попереднього ухвалення уповноваженим суддею процесуального рішення. Приміром, направлення справи за межі суду, у тому числі до апеляційної чи касаційної інстанції, до іншого місцевого господарського суду, до експертних установ для проведення експертизи, до слідчих органів тощо, а також повернення справи за належністю до місцевого чи апеляційного господарського суду здійснюється на підставі відповідного процесуального документа. Контроль за строками перебування справи за межами суду здійснюється: 1) суддею (суддею-доповідачем), у провадженні якого знаходиться справа; 2) відповідальним працівником апарату суду, визначеним керівником апарату суду [232]. Отже, на виконання доручень та рішень суддів господарських судів працівники апарату господарського суду забезпечують оформлення відповідних документів, їх належну реєстрацію, переміщення з одного суду до іншого, направлення відповідних документів для ознайомлення тощо.

Іншим видом правовідносин взаємодії за участю господарських судів є ресурсна взаємодія, тобто взаємодія, яка виникає з приводу матеріально-технічного або іншого ресурсного забезпечення діяльності господарських

судів. Оскільки відповідно до Закону України «Про управління об'єктами державної власності» суб'єктами управління об'єктами державної власності є Кабінет Міністрів України; центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері управління об'єктами державної власності та міністерства, інші органи виконавчої влади та державні колегіальні органи [250], то, відповідно, господарські суди найчастіше вступають у правовідносини ресурсної взаємодії з органами виконавчої влади.

Розглядаючи питання взаємодії органів виконавчої влади із судовою, М. Й. Вільгушинський зазначає, що в діяльності органів законодавчої та виконавчої влади є досить багато чинників і ознак, включаючи й правозастосовні, які досі детально не з'ясовані, водночас які і формують, і впливають на взаємодію з органами судової влади [251, с. 71]. На думку науковця, виникнення взаємодії судів та місцевих державних адміністрацій можливе лише при здійсненні безпосередньо самими судами своєї управлінської діяльності, а місцевими державними адміністраціями – заходів щодо забезпечення належного функціонування судової влади [252, с. 9].

Згідно ст. 13 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» до відання місцевих державних адміністрацій у межах і формах, визначених Конституцією і законами України, належить вирішення питань: бюджету, фінансів та обліку управління майном. В управлінні відповідних місцевих державних адміністрацій перебувають об'єкти державної власності, передані їм в установленому законом порядку [253].

Отже, господарські суди, в тому числі новостворені, забезпечуються необхідними для їх роботи приміщеннями та іншими об'єктами державної власності, що знаходяться в управлінні місцевих державних адміністрацій.

Водночас, стосовно фінансування діяльності господарських судів, то відповідно до законодавства функції головного розпорядника коштів Державного бюджету України щодо фінансового забезпечення діяльності судів здійснюють: 1) Верховний Суд – щодо фінансового забезпечення його

діяльності; 2) Державна судова адміністрація України – щодо фінансового забезпечення діяльності всіх інших судів, діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, органів суддівського самоврядування, Національної школи суддів України, Служби судової охорони та Державної судової адміністрації України; 3) Вища рада правосуддя – щодо фінансового забезпечення її діяльності. Крім того, передбачено, що саме до повноважень Державної судової адміністрації належить забезпечення належних умов діяльності судів, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Національної школи суддів України та органів суддівського самоврядування [32]. Визначення конкретних потреб матеріально-технічного та фінансового забезпечення на рівні кожного окремого господарського суду здійснюється на зборах суддів відповідного суду.

Таким чином, взаємодія між органами виконавчої влади з приводу ресурсного забезпечення фактично відбувається між Державною судовою адміністрацією або її територіальними управліннями та цими органами. Інформацію ж про потреби та обсяги забезпечення передається господарськими судами Державній судовій адміністрації або її управлінням.

З органами місцевого самоврядування господарські суди вступають у взаємодію на підставі Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», відповідно до якого органи місцевого самоврядування можуть бути позивачами та відповідачами у судах загальної юрисдикції, зокрема, вони мають звертатися до суду, якщо це необхідно для реалізації їх повноважень і забезпечення виконання функцій місцевого самоврядування. Також на своїх засіданнях місцеві ради приймають рішення про передачу іншим органам окремих повноважень щодо управління майном, яке належить до комунальної власності відповідної територіальної громади, визначають межі цих повноважень та умови їх здійснення [254].

Отже, формами ресурсної взаємодії господарських судів з іншими суб'єктами є:

1) повідомлення господарських судів Державну судову адміністрацію або її територіальні управління про обсяг потреб матеріально-технічного забезпечення;

2) укладення договорів про експлуатацію об'єктів державної або комунальної власності;

3) укладення угод про здійснення ремонту або інших будівельних робіт щодо приміщень та споруд, які знаходяться в розпорядженні господарських судів тощо.

Іншим видом взаємодії у діяльності господарських судів є взаємодія з приводу прийняття та виконання рішень в господарському судочинстві. І. В. Зозуля зазначає, що недоліки в роботі правоохоронних органів обумовлюють один із напрямків взаємодії судів і місцевих правоохоронних органів, а саме – судове оскарження неправомірних дій, бездіяльності та рішень правоохоронних органів. Особливістю такої взаємодії, на думку вченого, стає набуття місцевими правоохоронними органами статусу сторони судового провадження як відповідача. Важливість цього формату взаємодії витікає з можливостей суду безпосередньо припинити правопорушення з боку правоохоронних органів, наділених широкими владними повноваженнями, і негайно відновити порушені суспільні відносини [255, с. 60]. Такий формат взаємодії, зокрема, стосовно оскарження рішень, дій або бездіяльності правоохоронних чи інших державних органів в більшій мірі характерний для адміністративного судочинства. В той же час позивачами та відповідачами органи державної влади можуть виступати і в господарських судах. Зокрема, Рахункова палата може звертатися до господарського суду в інтересах держави в межах повноважень, що передбачені Конституцією та законами України. Прокурор звертається до господарського суду в інтересах держави, в позовній заяві самостійно визначає, в чому полягає порушення інтересів держави, та обґрунтовує необхідність їх захисту, а також вказує орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах [26]. Отже, однією з форм взаємодії господарських судів з

органами державної влади є залучення їх до участі у розгляді господарських справ у якості позивачів або відповідачів.

Іншою формою такої взаємодії є співробітництво з іншими судами, в тому числі іноземними, або іншими органами державної влади в питаннях щодо збирання та дослідження доказів в господарському судочинстві. Так, відповідно до ГПК України суди України виконують доручення іноземних судів щодо надання правової допомоги – вручення викликів до суду чи інших документів, допит сторін чи свідків, проведення експертизи чи огляду на місці, вчинення інших процесуальних дій, передані їм у порядку, встановленому міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а якщо його не укладено, - дипломатичними каналами [26, ст. 369]. Господарські суди також мають право звертатися за правовою допомогою до іноземних судів, а також надавати судові доручення господарським судам, що знаходяться в інших місцевостях.

Однією з форм взаємодії господарських судів з правоохоронними органами також є повідомлення останнім про виявленні ознаки кримінального правопорушення. Зокрема, ГПК України передбачено, якщо при вирішенні господарського спору господарський суд виявить у діяльності працівників підприємств та організацій порушення законності, що містять ознаки кримінального правопорушення, господарський суд надсилає про цей факт повідомлення прокурору або органу досудового розслідування. На цій підставі господарський суд зупиняє провадження у справі [26].

Для вирішення окремих питань виконання рішень господарських судів останні можуть вступати у взаємодію з органами Державної виконавчої служби. Так, Н. А. Сергієнко розкриваючи сутність взаємодії судів із органами державної виконавчої служби при виконанні судових рішень у цивільних справах в Україні, зазначає, що під такою взаємодією слід розуміти: 1) судове санкціонування вчинення відповідних виконавчих дій (наприклад, виконавчих дій, пов'язаних з проникненням в житло), зміни

матеріально-правового відношення між сторонами виконавчого провадження (наприклад, визнання мирової угоди), реституції виконання скасованого судового рішення (поворот виконання судового рішення); 2) оцінку законності вчинення виконання рішень (наприклад, розгляд скарг на рішення, дії, бездіяльність державного виконавця) [256, с. 6]. Між тим, в ГПК України передбачено лише одну форму взаємодії – розгляд скарг на дії чи бездіяльність органів Державної виконавчої служби, державного виконавця, приватного виконавця щодо виконання рішень, ухвал, постанов господарських судів, які можуть бути подані стягувачем, боржником або прокурором протягом десяти днів з дня вчинення оскаржуваної дії, або з дня, коли зазначеним особам стало про неї відомо, або з дня, коли дія мала бути вчинена [26]. Інші ж форми взаємодії господарських судів з органами Державної виконавчої служби визначені законами України «Про виконавче провадження» [91] та «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» [257].

Отже, основними формами взаємодії з приводу прийняття та виконання рішень в господарському судочинстві є:

- 1) залучення суб'єктів правоохоронної системи до участі у розгляді господарських справ у якості позивачів або відповідачів;
- 2) співробітництво з іншими судами в питаннях щодо збирання та дослідження доказів в господарському судочинстві;
- 3) повідомлення останнім про виявленні ознаки кримінального правопорушення;
- 4) санкціонування окремих дій державних виконавців при виконанні ними рішень господарських судів та ін.

Одним із видів взаємодії в діяльності господарських судів є взаємодія в сфері опосередкованої участі господарських судів в законодавчому процесі. Законом України «Про забезпечення права на справедливий суд», яким було внесено зміно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» до повноважень Пленуму Верховного Суду віднесено надання висновків щодо

проектів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням судової системи України [30]. Подібні повноваження збереглись за Пленумом Верховного Суду в Законі «Про судоустрій і статус суддів». Враховуючи те, що Пленум Верховного Суду складається із всіх суддів Верховного Суду (ст. 46), в тому числі до його складу входять і судді Касаційного господарського суду, то таким чином опосередковано судді приймають участь в законодавчій діяльності.

Наділення Пленуму Верховного Суду, як вищого органу в системі судів загальної юрисдикції, правом надавати висновки з приводу законопроектів, що стосуються судоустрою та судочинства є позитивним фактором, що дозволяє забезпечити незалежність судової влади. Адже відповідно до Конституції України судді є незалежними та підкорюються лише закону, які в свою чергу приймаються органами законодавчої влади, в тому числі за ініціативою глави держави. Отже, формально можливий вплив на судів через прийняття законів, тому встановлення обов'язкового попереднього схвалення відповідних законопроектів Верховним Судом частково усуває таку загрозу.

В науковій літературі неодноразово висловлювались різні думки щодо наділення правом законодавчої ініціативи Верховний Суд [258, с. 26]. Між тим, вагомий аргумент щодо недоцільності включення Верховного Суду до складу суб'єктів прав законодавчої ініціативи було викладено Пленумом Верховного Суду України в Постанові від 11 квітня 2014 № 1. В ній, зокрема, зазначається, що процедура проходження законопроекту через парламент є політичною й не виключає необхідності пошуку компромісів з політичними силами заради прийняття того чи іншого рішення. Це означає, що Верховний Суд як ініціатор законопроекту потенційно може бути втягнутий у політичні процеси, а його законодавчим ініціативам буде надано політичного забарвлення. У такому разі виникає безпосередня загроза незалежності судової влади. Верховний Суд, як і будь-який інший судовий орган, повинен бути поза політикою [259]. Подібний висновок є справедливим, оскільки

Верховний Суд за своєю природою повинен дотримуватися політичної нейтральності.

Господарським процесуальним законодавством України передбачено, що якщо суд доходить висновку, що закон чи інший правовий акт суперечить Конституції України, суд не застосовує такий закон чи інший правовий акт, а застосовує норми Конституції України як норми прямої дії. У такому випадку суд після ухвалення рішення у справі звертається до Верховного Суду для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта, вирішення питання про конституційність якого належить до юрисдикції Конституційного Суду України [260, ч.6 ст.11].

Отже, формами досліджуваного виду взаємодії господарських судів є:

1) надання висновків Пленумом Верховного Суду (до якого із набуттям чинності законопроекту «Про судоустрій і статус суддів» входитимуть судді Касаційного господарського суду) щодо законопроектів, які стосуються судоустрою, статусу суддів та судочинства;

2) звернення до Верховного Суду для вирішення питання щодо звернення до Конституційного Суду України для визнання неконституційним відповідного законодавчого акту, якщо така невідповідність виявлена господарським судом під час розгляду справи.

У правовідносини взаємодії у сфері охорони господарських судів та забезпечення особистої безпеки суддів цих судів господарські суди вступають із Службою державної охорони. Так, згідно ст. 160 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» підтримання громадського порядку в суді, припинення проявів неповаги до суду, а також охорону приміщень суду, органів та установ системи правосуддя, виконання функцій щодо державного забезпечення особистої безпеки суддів та членів їхніх сімей, працівників суду, забезпечення безпеки учасників судового процесу здійснює Служба судової охорони. Служба судової охорони утворюється та діє

відповідно до Положення, затвердженого Вищою радою правосуддя за поданням Державної судової адміністрації України [32].

В Положенні про Державну установу «Служба судової охорони» зазначається, що з метою належного виконання завдань Служби, її підрозділи взаємодіють: з питань підтримання громадського порядку в суді, запобігання і припинення проявів неповаги до суду – з керівниками апаратів судів, судовими розпорядниками, секретарями судових засідань, Національною поліцією, Національною гвардією України та іншими правоохоронними органами; з питань охорони приміщень й іншого майна судів та інших органів суддівської системи - з відповідними керівниками органів суддівської системи, Національною поліцією, Національною гвардією України та іншими правоохоронними органами; з питань державного захисту суддів, працівників апарату судів та їх близьких родичів, забезпечення безпеки учасників судового процесу – з органами служби безпеки, органами охорони державного кордону України, розвідувальними органами України, Національною поліцією та іншими правоохоронними органами [261].

Отже, взаємодія господарських судів в сфері їх охорони та забезпечення особистої безпеки суддів здійснюється у формі укладення контрактів про співробітництво зі Службою судової охорони та здійснення контролю за належним виконанням покладених на неї завдань.

Таким чином, господарські суди вступають у цілу систему правовідносин взаємодії з іншими суб'єктами правоохоронної системи. Досить часто ініціювання такої взаємодії зі сторони господарських судів породжує виникнення відповідних обов'язків у інших суб'єктів взаємодії. Однак, справедливе і протилежне – господарські суди зобов'язані належним чином відреагувати на ініціювання взаємодії іншими суб'єктами правоохоронної системи. Правовідносини взаємодії, в такому разі, повинні відповідати засадам верховенства права та незалежності суддів, суворій заборони втручання в процес відправлення правосуддя в господарському судочинстві.

Висновки до розділу 2

1. Особливостями адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів є: 1) здійснюється не тільки органами законодавчої влади, але і органами суддівського самоврядування, а також спеціально утвореними органами судової системи (Вища кваліфікаційна комісія суддів та ін.) та судьями, які займають адміністративні посади; 2) методами, що застосовуються, можуть бути примус та переконання, однак, використання методу примусу обмежується дією принципу незалежності суддів та підкорення їх лише закону; 3) результатом є не тільки прийняття нормативно-правових актів, але і актів індивідуального характеру, організаційно-розпорядчих актів органів суддівського самоврядування тощо; 4) об'єктом впливу виступають адміністративні правовідносини, що складаються в управлінській вертикалі між господарськими судами та іншими суб'єктами, а також в рівноправних правовідносинах за участю господарських судів; 5) сферу адміністративно-правового регулювання складає широке коло правовідносин, що обумовлено можливістю вступу господарських судів у різноманітні види адміністративних правовідносин.

2. Адміністративно-правове регулювання діяльності господарських судів – це складний багатоелементний процес упорядкування та нормування управлінських правовідносин, що виникають в діяльності господарських судів, який здійснюється органами законодавчої влади, органами суддівського самоврядування, іншими спеціально утвореними органами, що належать до судової системи, а також судьями, які обіймають адміністративні посади, шляхом розробки та прийняття нормативно-правових, індивідуальних та інших адміністративних актів.

3. Акти адміністративно-правового регулювання можна класифікувати за критерієм напрямку та характеру їх дії на: 1) міжнародні акти, що регламентують стандарти та принципи організації та функціонування судів, в тому числі тих, що спеціалізуються на розгляді господарських справ;

2) внутрішньо-національні законодавчі акти – Конституція та закони України; 3) акти тлумачення адміністративного законодавства – рішення Конституційного Суду України, що містять роз'яснення окремих положень Конституції та законів України в сфері регулювання адміністративної діяльності господарських судів; 4) організаційно-розпорядчі та інші адміністративні акти органів суддівського самоврядування, що стосуються вирішення внутрішніх питань діяльності господарських судів, а також питань взаємодії з іншими суб'єктами; 5) адміністративні акти інших органів судової системи, які регламентують питання діяльності апаратів господарських судів та їх взаємодії з суддівським корпусом та інші питання в сфері адміністративної діяльності господарських судів.

4. Значення актів адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів в системі інших правових засад полягає в тому, що в них визначаються: 1) організаційні та функціональні принципи діяльності господарських судів; 2) внутрішня побудова системи господарських судів; 3) всі елементи адміністративно-правового статусу господарських судів; 4) питання внутрішньої організації діяльності господарських судів; 5) питання діяльності органів судової системи, що забезпечують роботу господарських судів.

5. Характерними ознаками адміністративних правовідносин, що виникають в діяльності господарських судів, є: 1) метою вступу господарських судів в ці правовідносини, незалежно від їх виду, завжди є ефективне та своєчасне здійснення правосуддя в господарському судочинстві; 2) господарський суд в цих правовідносинах займає рівноправне з іншими учасниками становище або керівне (повноважне), однак, невиконання певного обов'язку, передбаченого Конституцією та законами України, судьями господарських судів може тягнути за собою притягнення останніх до юридичної відповідальності (як правило, дисциплінарної); 3) адміністративні правовідносини в діяльності господарських судів можуть виникати як у внутрішньо-організаційній сфері, коли вирішуються питання організації їх діяльності, здійснення судового адміністрування, так і у

зовнішній – при взаємодії з іншими державними та недержавними органами, іншими особами, а також управлінські повноваження реалізуються при відправленні правосуддя у господарському судочинстві та ін.

6. Адміністративні правовідносини, що виникають за участю господарських судів, - це вид суспільних правовідносин (правових зв'язків), в які вступають (які виникають) суди загальної юрисдикції, що спеціалізуються на розгляді господарських справ, з іншими суб'єктами, та які виражаються у виконанні ними своїх адміністративних обов'язків або реалізації своїх адміністративних прав, з метою ефективного та своєчасного здійснення правосуддя в господарському судочинстві.

7. Господарські суди можуть вступати в такі види адміністративних правовідносин: 1) внутрішні адміністративні правовідносини, які: виникають в сфері судового управління; виникають при реалізації права суддів господарських судів на суддівське самоврядування; виникають в сфері кадрового, фінансового, інформаційного та іншого забезпечення діяльності господарських судів; 2) зовнішні правовідносини, пов'язані із взаємодією з іншими судами, судовими органами та іншими державними органами, їх посадовими особами; правовідносини, що виникають при забезпеченні права громадян та інших осіб на доступ до публічної інформації (робота зі зверненнями громадян, ведення судової статистики, оприлюднення іншої публічної інформації та ін.); правовідносини, пов'язані із здійсненням зовнішнього контролю за діяльністю господарських судів (парламентського, президентського, громадського контролю).

8. Ефективність організаційного забезпечення діяльності господарських судів безпосередньо впливає на процес здійснення правосуддя оскільки належна організація управління забезпечує: 1) своєчасність проходження судових документів та формування судових справ; 2) оптимальний розподіл навантаження на кожного суддю і, як наслідок, – своєчасне вирішення господарських спорів; 3) забезпечення судді господарського суду необхідними нормативними, довідковими та іншими

матеріалами, необхідними для вирішення справ; 4) надання судді кваліфікованої допомоги зі сторони своїх помічників при зібранні матеріалів, необхідних для вирішення справи, та складанні судової документації тощо.

9. Організаційне забезпечення діяльності господарських судів – це різновид судового управління, який реалізується уповноваженими суб'єктами – суддями, іншими органами державної влади та їх посадовими особами у порядку та встановлених законодавством межах, та полягає у забезпечення кадровими, інформаційно-аналітичними, матеріально-технічними, нормативно-правовими та іншими ресурсами, необхідними для ефективного здійснення правосуддя в господарському судочинстві.

10. Механізм організаційного забезпечення діяльності господарських судів – це визначена законодавством взаємоузгоджена система елементів, яка забезпечує організацію та функціонування суб'єктів управління господарськими судами, здійснення ними ефективного судового адміністрування, спрямованого на створення належним умов для здійснення господарського судочинства.

11. Складовими елементами механізму організаційного забезпечення діяльності господарських судів є: 1) суб'єкти управління господарськими судами; 2) суб'єкти організаційного забезпечення діяльності господарських судів; 3) мета та завдання організаційного забезпечення діяльності господарських судів; 4) об'єкти організаційного забезпечення господарських судів; 5) зміст організаційного забезпечення діяльності господарських судів; 6) принципи організаційного забезпечення діяльності господарських судів.

12. Видами організаційного забезпечення господарських судів є: 1) нормативно-правове забезпечення; 2) кадрове забезпечення; 3) організація робочого простору та часу суддів господарських судів; 4) інформаційно-аналітичне забезпечення; 5) матеріально-технічне забезпечення; 6) фінансове забезпечення; 7) організаційне забезпечення функціонування органів суддівського самоврядування та інших органів в судовій системі.

13. Взаємодія господарських судів з іншими суб'єктами правоохоронної системи – це вид публічно-правових відносин, заснованих на формальній рівності сторін, в які господарські суди вступають з метою вирішення питань організаційного, управлінського або іншого характеру на підставі взаємоузгодженої сторонами або визначеної законодавством системи дій цих суб'єктів.

14. Процеси взаємодії господарських судів з іншими суб'єктами правоохоронної системи відбуваються на трьох рівнях: 1) між господарськими судами та зовнішніми по відношенню до судової системи суб'єктами, тобто взаємодія двох або декількох систем; 2) між господарськими судами одного або різних рівнів, або між господарськими судами та іншими органами судової системи, тобто це взаємодія всередині однієї системи; 3) взаємодія всередині одного конкретного господарського суду, тобто взаємодія між складовими однієї системи.

15. Видами взаємодії господарських судів з іншими суб'єктами правоохоронної системи є: 1) інформаційна взаємодія; 2) ресурсна взаємодія; 3) взаємодія з приводу прийняття та виконання рішень в господарському судочинстві; 4) взаємодія в сфері опосередкованої участі господарських судів в законодавчому процесі; 5) взаємодія у сфері охорони господарських судів та забезпечення особистої безпеки суддів цих судів.

16. Формами взаємодії господарських судів з іншими суб'єктами правоохоронної системи: 1) інформування; 2) направлення інформаційних запитів та отримання інформації, необхідної для здійснення господарського судочинства, для захисту прав та інтересів суддів господарських судів тощо; 3) повідомлення правоохоронних органів про виявлення ознак кримінального правопорушення під час розгляду господарських справ; 4) укладення договорів про експлуатацію об'єктів державної або комунальної власності; 5) залучення суб'єктів правоохоронної системи до участі у розгляді господарських справ у якості позивачів або відповідачів; 6) співробітництво з іншими судами в питаннях щодо збирання та дослідження доказів в

господарському судочинстві; 7) надання висновків Пленумом Верховного Суду (до якого входять судді Касаційного господарського суду) щодо законопроектів, які стосуються судоустрою, судочинства та статусу суддів тощо.

РОЗДІЛ 3

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ В УКРАЇНІ

3.1. Завдання і функції апаратів господарських судів України

Аксіологічним буде твердження, що судова влада як незалежна гілка державної влади покликана реалізовувати специфічну, властиву лише їй функцію щодо здійснення правосуддя. Разом з тим, справедливо зауважити, що, по-перше, для її здійснення потрібне належне організаційне забезпечення роботи кожного суду, а, по-друге, таке забезпечення покладається на спеціально сформовані при кожному з судів апарати, на чолі з їх керівниками. В посадові обов'язки працівників апаратів судів входить забезпечення документообігу в межах кожного суду, створення організаційних та технічних умов для проведення судових засідань та ін. У зв'язку з цим виникає потреба у проведенні ґрунтовного дослідження завдань та функцій апаратів господарських судів, що дозволить на теоретичному та практичному рівнях з'ясувати їх функціональне призначення та роль у забезпеченні належної якості роботи господарських судів, необхідної для реалізації своєї основної функції – здійснення правосуддя у господарському судочинстві.

Функціонування будь-якої соціальної системи в значній мірі залежить від утворення необхідних для цього умов. Завдання та функції по створенню таких умов належить до функцій соціального управління. На рівні кожного конкретного господарського суду такі функції виконує апарат та його працівники. Їх роль в організації належної роботи господарського суду важко переоцінити [262].

Історія становлення службовців, які виконують допоміжні функції в судовій системі, сягає ще часів Київської Русі. Зокрема, у Руській Правді зазначалось, що управляти Київським князям допомагали намісники

(посадники), волостелі, тіуни, старости та інші представники адміністрації [263, с. 64]. В наукових історичних джерелах також йдеться про те, що в судовій системі Київської Русі існувало безліч різних допоміжних судових посадових осіб – мечник, верник, металник, ябедник, помічники у судових справах боярина – тіуни [264, с. 6]. В сучасному розумінні утворення апаратів судів було запропоновано у зв'язку з переходом до нової сучасної концепції судового управління та з метою підвищення ефективності роботи суду та судового управління, вченими США та Канада [265, с. 7]. Правовий статус апаратів судів загальної юрисдикції був визначений на законодавчому рівні ще в Законі Української РСР «Про судоустрій України» від 1981 р. [266]. Отже, апарати судів, виникли майже одночасно із створенням самих судів. Їх головним завданням протягом усієї історії розвитку судоустрою було організаційне забезпечення діяльності судів.

Для визначення завдань та функцій апаратів господарських судів на сучасному етапі, варто дослідити поняття та сутність апарату господарського суду. Так, в тлумачних словниках термін «апарат» має декілька значень: 1) прилад, пристрій для виконання якої-небудь роботи; 2) установа або сукупність установ, що обслуговують яку-небудь ділянку державного управління чи господарства; 3) сукупність органів, які виконують певні функції в організмі [34, с. 238]. В науці державного управління традиційно апарат держави визначається як юридичне оформлена система всіх державних органів, що здійснюють безпосередню практичну роботу з управління суспільством, виконання завдань і функцій держави [267, с. 32]. Таким чином, категорія «апарат» в одному із своїх значень розуміється як орган або установа, що здійснює управління державними справами у певній сфері або в певному напрямку.

Легітимне визначення поняття «апарат» у відношенні до конкретних державних структур міститься в різних законодавчих актах. Наприклад, в Законі України «Про центральні органи виконавчої влади» апарат міністерства визначається як організаційно поєднана сукупність структурних

підрозділів і посад, що забезпечують діяльність міністра, а також виконання покладених на міністерство завдань [268]. Поняття апарату державного органу містилось в наказі Головного управління державної служби України від 1 вересня 1999 р. № 65 «Про Довідник типових професійних характеристик посад державних службовців», який на сьогодні вже втратив чинність. В ньому зазначалось, що апарат державного органу – це сукупність працівників державного органу, які складають його штат [269]. Аналізуючи дане поняття «апарат державного органу» і застосовуючи його по відношенню до суду, як державного органу, А. В. Терновенко доходить до висновку, що за своєю природою та особливістю покладених на суд функцій поняття «апарат суду» та «персонал суду» є тотожними [270, с. 164]. З даним висновком слід погодитись, оскільки штатну структуру будь-якого суду складають суддівський корпус та персонал суду.

Наказом Державної судової адміністрації «Про затвердження Типового положення про службу персоналу місцевого, апеляційного суду» персоналом визнаються працівники апарату суду (державні службовці, службовці, робітники) [271].

Розглядаючи юридичну природу апарату господарського суду, необхідно зауважити, що в системі державних органів нашої держави поряд з терміном «апарат» для позначення аналогічних державних структур застосовуються також інші терміни, що в принципі дещо порушує термінологічну єдність. Зокрема, організаційне забезпечення діяльності глави держави здійснює Адміністрація Президента України [272], Конституційного Суду України [273] та Кабінету Міністрів [274] – секретаріати. В той час як організаційне забезпечення діяльності парламенту здійснює Апарат Верховної Ради України [275].

Апарат Верховної Ради України визначається як постійно діючий орган, який здійснює правове, наукове, організаційне, документальне, інформаційне, експертно-аналітичне, фінансове і матеріально-технічне забезпечення діяльності Верховної Ради України, її органів та народних

депутатів України [275]. В даному визначенні законодавець підкреслює такі атрибути апарату: по-перше, це завжди постійно діючий орган (тобто для нього характерні всі ознаки державного органу); по-друге, він здійснює цілий комплекс забезпечувальних заходів, необхідних для ефективного функціонування органу, в якому утворюється апарат.

Легітимне визначення поняття «апарат суду», нажаль, відсутнє в законодавстві України. Тому для з'ясування його змісту звернемося до вивчення наукової літератури.

На думку В. Ю. Машука, апарат суду – це самостійна структурна складова частина судового органу, що створена згідно із законом і являє собою організаційно поєднану сукупність підрозділів (управлінь, відділів, посад), працівниками яких є державні службовці, наділені виконавчо-розпорядчими повноваженнями для забезпечення необхідних матеріально-технічних, фінансових, кадрових, інформаційних та організаційно-технічних умов належного функціонування відповідного суду [177, с. 182]. В цілому погоджуючись з представленим визначенням, варто зауважити, що до штатної структури апарату суду за законодавством України [109] можуть входити не тільки державні службовці, але і працівники, які виконують функції з обслуговування. До останніх віднесені працівники, на яких покладається робота, що пов'язана із комплексним обслуговуванням і ремонтом будинків, реставраційними та будівельно-монтажними роботами; документальним забезпеченням та діловодством (крім працівників, які опрацьовують документи з обмеженим доступом); комп'ютерним забезпеченням та впровадженням інформаційних технологій [276] тощо.

О. А. Калашник під апаратом місцевого загального суду розуміє об'єднання осіб, які працюють у місцевому загальному суді та виконують завдання, що спрямовані на створення умов для здійснення судочинства, а також функціонування місцевого загального суду як органу судової влади [277, с. 15].

За аналогією апарат господарського суду можна визначити як організаційно єдину систему структурних підрозділів та відділів, штатною одиницею в яких є посада, яку займають державні службовці та працівники, які здійснюють функції з обслуговування, та основним призначенням якої є організаційне, кадрове, матеріально-технічне та інше забезпечення належної роботи судів відповідного господарського суду.

Слід погодитись з А. В. Терновенко, яка зазначає, що оскільки судді ані за своїм правовим статусом, ані за покладеними на них повноваженнями не є державними службовцями та не здійснюють організаційне забезпечення діяльності суду, вони не належать до апарату. Єдиним повноваженням судді є здійснення правосуддя. Його діяльність управлінню не підлягає [270, с. 164].

Особливістю функціонування апаратів судів, в тому числі господарських, є те, що фактично здійснюючи організаційне та інше забезпечення діяльності суддів, їх управлінська влада не поширюється на суддів, що відповідає принципу незалежності останніх та підкорення їх лише закону.

Варто погодитись з думкою Р. І. Кирилюка, який зазначає, що апарат суду здійснює управлінські функції у відносинах, що виникають, змінюються та припиняються:

– у зв'язку з внутрішньо-організаційним управлінням, яке здійснюється всередині цих органів, включаючи й суддівське самоврядування, що реалізується у певних організаційних формах;

– між судами та іншими державними органами, передусім тими, що належать до судової гілки влади, при здійсненні ними цілеспрямованого впливу на діяльність судів з метою реалізації публічно-правового інтересу щодо організації належного відправлення правосуддя;

– між органами судової гілки влади (їхніми посадовими, службовими особами) та громадянами, юридичними особами з приводу розгляду звернень у порядку, передбаченому Законом України «Про звернення громадян» і

прийнятими на його виконання підзаконними нормативно-правовими актами, а також Законом України «Про доступ до публічної інформації» [278, с. 28].

Правовий статус апарату суду загальної юрисдикції визначається в ст. 155 нового Закону «Про судоустрій і статус суддів» [32]. На відміну від Закону 2010 р., правовій регламентації діяльності апарату суду присвячена окрема глава, що носить назву «Апарат суду, служби організаційного забезпечення роботи та охорони суду». Дана глава розміщена в Розділі XI «Організаційне забезпечення діяльності судів», тобто аналогічно до Закону «Про судоустрій і статус суду» 2010 р. Порівняльний аналіз ст. 155 Закону 2016 р. та ст. 152 Закону 2010 р. [29] показує, що правовий статус та функціональне призначення апаратів судів загальної юрисдикції залишилися незмінними.

Характерно, що в оновленому законодавстві також не міститься визначення поняття апарату, але наводяться загальні напрямки його діяльності. Зокрема, зазначається, що апарат здійснює організаційне забезпечення роботи суду, забезпечує ведення особових справ суддів у порядку, визначеному Державною судовою адміністрацією України за погодженням з Радою суддів України; забезпечує прийняття та реєстрацію документів, що подаються до відповідного суду (для цього утворюється окремий підрозділ – Канцелярія).

Таким чином, правова природа апаратів господарських судів полягає в наступному:

- 1) оскільки судді господарських судів виконують функцію із здійснення правосуддя в господарському судочинстві, для чого виникає необхідність у здійсненні різноманітних допоміжних дій, зокрема, документування, технічного забезпечення судового процесу та ін., то для здійснення перелічених функцій і формуються апарати;

- 2) до штатної структури апарату господарського суду поряд з працівниками, що здійснюють функції з обслуговування, входять також і висококваліфіковані державні службовці, які здатні прийняти на себе функції

судового адміністрування та забезпечення злагодженого функціонування системи господарських судів в цілому та кожного окремого господарського суду зокрема;

3) при формуванні апаратів господарських судів обов'язково враховується думка суддів відповідних судів (голови господарського суду, органів суддівського самоврядування), хоча організаційні питання вирішуються Державною судовою адміністрацією, її територіальними управліннями та керівниками відповідних апаратів;

4) в основному працівники апаратів господарського суду перебувають у безпосередньому трудовому підпорядкуванні у керівника апарату, однак деякі з них, зокрема, помічники суддів, судові розпорядники, секретарі судових засідань зобов'язані виконувати розпорядження суддів [279].

Юридична природа апаратів господарських судів дозволяє позиціонувати їх як допоміжну структуру в єдиному державному органі – господарському суді, службовці якого пов'язані із суддівським корпусом відносинами взаємодії, але не мають по відношенню один до одного управлінських повноважень. Як висловився з цього приводу О. В. Радченко, будь-яка діяльність за відсутності функціонального призначення просто втрачає сенс [280, с. 14].

Для з'ясування функціонального призначення апаратів господарських судів необхідно дослідити їх завдання та функції, що, в свою чергу, потребує розкриття змісту базових понять – «завдання» та «функції». В Словнику української мови категорія «завдання» визначається як: 1) наперед визначений, запланований для виконання обсяг роботи, справа і т. ін.; 2) мета, до якої прагнуть; те, що хочуть здійснити [112, с. 40]. Тобто поняття «завдання» та «мета» в одному із своїх значень є тотожними, а в іншому – співвідносяться як ціле та часткове, зокрема, для досягнення певної мети необхідно виконати ряд завдань, тобто більш дрібних цілей.

Що стосується співвідношення понять «завдання» та «функції», то з цього приводу у виданні «Керівник апарату суду: Вступ до професії»

зазначається, що завдання апарату суду визначають, що належить робити апарату суду задля виконання вимог Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та інших законодавчих актів, тоді як функції апарату суду обумовлені розв'язанням питання про те, яким чином досягається виконання завдань, визначених законодавцем [281, с. 106]. Іншими словами завдання – те, до чого прагнуть, а функції – це спосіб досягнення відповідного результату, тобто виконання конкретного завдання.

Відповідно до ст. 155 нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» апарат суду здійснює організаційне забезпечення роботи суду [32]. Виходячи з цього, саме здійснення всіх видів організаційного забезпечення роботи господарських судів є метою діяльності апарату будь-якого господарського суду.

Що стосується завдань, то в науковій літературі зазначається, що прикладними завданнями діяльності суб'єктів організаційного керівництва в судах є: планування організації роботи суддів щодо дотримання строків розгляду судових справ як кінцевого результату; розподіл навантаження і управління матеріальними та людськими ресурсами; видання розпоряджень для підтримання дій працівників в оптимальному режимі судових засідань; координація використання приміщень для судових засідань; організація підвищення кваліфікації суддів та працівників апарату судів та ін. [282, с. 18].

Здійснюючи організаційне забезпечення відправлення правосуддя (судочинства), апарат суду опосередковано забезпечує кожній фізичній або юридичній особі право на справедливий суд та повагу до їхніх прав і свобод поряд із захистом інтересів суспільства та держави. Виконання завдань апарату суду здійснюється за напрямками, обумовленими потребами суду та суддів задля здійснення судочинства, що реалізуються в організаційному, документальному, інформаційно-технічному, кадровому, матеріально-технічному та фінансовому забезпеченні діяльності суду [281, с. 106-107].

Подібна конкретизація завдань апаратів господарських судів визначена в Положенні про апарат Вищого господарського суду України, де зазначається, що організаційне забезпечення роботи суду здійснюється шляхом реалізації заходів фінансового, матеріально-технічного, кадрового, інформаційно-аналітичного та організаційно-технічного характеру, спрямованих на створення належних умов для повного і незалежного здійснення правосуддя [283].

Для реалізації поставлених завдань апарати господарських судів повинні виконати відповідні функції.

Відштовхуючись від загальноприйнятого визначення терміну «функція» – обов'язок, коло діяльності, призначення, – до функцій судової влади слід віднести головні напрями її діяльності, які, власне, й утілюють її сутність, мету й завдання, суспільну значущість. Тобто, це те усталене коло діяльності органів судової влади, той обов'язок, що покладений на них суспільством і державою.

Окремі вчені під функцією розуміють вираження залежності при взаємодії між двома або більше змінними чинниками; сукупність процесів, що відбуваються усередині об'єкта дослідження; бажаний результат певної соціальної дії, процесу, явища; сукупність усіх очікуваних і побічних наслідків дії процесу, явища тощо [284, с. 65].

Соціологічна наука, тісно пов'язана з правознавством, визначає функції державних органів, громадських інституцій, науки, мистецтва, сім'ї, особи та ін. щодо суспільства. Залежно від основи класифікації фахівці поділяють функції соціальних інститутів на певні види. Так, американський соціолог Р. Мертон виокремлює функції явні, тобто такі, що збігаються з оприлюдненими цілями та завданнями інституції чи соціальної групи, та латентні, приховані, – які проявляються згодом і відрізняються від раніше проголошених намірів учасників цієї діяльності [285, с. 104–111].

Попри всю відмінність наведених вище та безлічі інших тлумачень поняття «функція», зумовлену специфікою різних галузей науки, вони

(тлумачення), безперечно, мають дещо спільне. Різний зміст, що вкладається в поняття «функція», можна пояснити, на нашу думку, ще й часом виникнення, особливостями генезису тієї чи іншої науки. Скажімо, юридична наука «запозичила» термін «функція» від математики, філософії та інших, «старших», наук. У цьому контексті слушною вбачається теза М. В. Жигульонкова, що категорія «функція» в юриспруденції матиме деяку своєрідність, але, з огляду на методологічну природу і характер філософії, її наукове трактування має ґрунтуватися на філософському розумінні цього поняття. Водночас учений зазначає, що прискіпливий аналіз наведених вище визначень функції дає змогу стверджувати, що й вони багато в чому збігаються, різниця ж полягає здебільшого у їх мовностилістичному оформленні за допомогою відповідних засобів різних наук [286, с. 13].

Термін «функція» у правовій науці входить складовою частиною у багато різних за змістом понять, таких як, приміром, функції держави, функції державних органів, законодавча функція, функція управління, судова функція, функція здійснення влади та ін. У кожному з них, як засвідчив аналіз, функція окреслює мету створення або існування певного об'єкта [80, с. 74].

В спеціальній літературі функції державного управління визначаються самостійні, однорідні частини процесу державно-управлінської діяльності із цільовою спрямованістю, які реалізуються відповідними органами державної влади в порядку, визначеному законодавством, з метою виконання функцій держави [287, с. 522].

Варто також погодитись з думкою В. А. Шатіли, що для вирішення конкретних завдань, що постають на цьому шляху, за органом юридично закріплюються певні потенційні можливості, які окреслюються у праві через вид і міру можливої й належної владної поведінки (повноваження), сферу її застосування (предметну підвідомчість) та територію дії (територіальну підвідомчість) [288, с. 11].

На підставі вищезначеного визначення можемо зробити висновок, що функції апаратів судів, в тому числі господарських, носять державно-управлінський характер. Для їх реалізації службовці апаратів наділені управлінськими повноваженнями в межах, визначених законодавством України. Такий висновок кореспондує з думкою деяких науковців, які наприклад, інформаційне забезпечення діяльності судів визначають різновидом управлінської діяльності, здійснюваної уповноваженими органами і посадовими особами, направленої на формування інформаційних систем і організацію їх використання в цілях задоволення інформаційних потреб в судовій інформації осіб, що ухвалюють процесуальні і управлінські рішення, а також громадськості [289, с. 367]. Тому при здійсненні своїх функцій апарати господарських судів реалізують управлінські повноваження. Однак стверджувати, що ці повноваження відносяться до категорії державно-владних, не можна.

З цього приводу Ф. В. Веніславський справедливо зазначає, що необхідно розрізнити поняття «державні органи», «органи державної влади» та «допоміжні державні органи». Поняття «державні органи» є родовим по відношенню до понять «органи державної влади» та «допоміжні державні органи». Основна відмінність між двома видами державних органів, як зазначає вчений, на перший погляд полягає в тому, що органи державної влади наділені повноваженнями з видання загальнообов'язкових нормативних правових актів, тобто державно-владними повноваженнями, в той час як допоміжні органи не володіють такими повноваженнями і не несуть конституційно-правової відповідальності. Повноваження допоміжних органів опосередковані повноваженнями органів державної влади, при яких створюються допоміжні органи [290, с. 13].

Говорячи про функції апаратів господарських судів, необхідно враховувати, що вони не є самостійними державними органами, а входять до складу єдиного органу – суду. Цим вони відрізняються від інших допоміжних органів, що створюються при органах державної влади. Однак, за своєю

сутністю апаратам господарських судів притаманні всі ознаки допоміжного органу.

В. А. Малиновський вважає, що за загальним правилом в організаційному плані допоміжний апарат не є самостійним управлінським механізмом щодо основного органу, а безпосереднім чином (у політичному, функціональному, правовому, організаційному відношенні) з ним пов'язаний, перебуває в єдності. При цьому, він володіє певним ступенем самостійності. Не наділений владними повноваженнями (за виключенням владності повноважень керівника по відношенню до підлеглих в межах відповідних підрозділів), він не має своїх власних об'єктів управління та підпорядкованих органів. Допоміжний апарат є тільки частиною організаційно-управлінського цілого, який, виконуючи допоміжні, підготовчі, забезпечувальні функції, опосередковано причетний до керування відповідними об'єктами. Саме тому він не здійснює державно-управлінських функцій (управління) в повному обсязі. Його функції необхідно розглядати як додаткові до тих, які здійснюються основним державним органом [291, с. 186].

Відносна самостійність апаратів господарських судів виражається в тому, що хоча вони і не приймають державно-значущих управлінських рішень, однак в межах свого апарату діють самостійно (за вказівкою керівника апарату або керівника структурного підрозділу), визначаючи порядок виконання, покладених на них завдань та функцій, розподіляючи посадові обов'язки між його працівниками тощо. Тобто в апаратах господарських судів встановлюються службово-трудові правовідносини, подібно до тих, що складаються в будь-якому іншому органі державної влади. Отже, управлінська діяльність апаратів носить завершений цикл лише у внутрішньо-організаційній сфері. По відношенню до суддівського корпусу апарат не може приймати управлінських рішень, а лише здійснює супровід та забезпечення його діяльності [292].

На підставі вищезазначеного, функції апаратів господарських судів можна визначити як ті напрямки їх діяльності, які обумовлені метою та завданнями їх утворення та які здійснюються в межах повноважень, визначених законодавством України.

Вченими висловлюються різні думки з приводу видів функцій апаратів судів. Зокрема, до функцій апарату суду загальної юрисдикції В. Ю. Мащук відносить: 1) організаційне забезпечення роботи суду; 2) методичне та правове забезпечення роботи суду; 3) документальне забезпечення роботи суду; 4) інформаційне забезпечення роботи суду; 5) фінансове та матеріально-технічне забезпечення суддів; 6) кадрове забезпечення роботи суду; 7) соціально-побутове забезпечення роботи суду; 8) забезпечення роботи суду в інших сферах діяльності відповідних судів (міжнародне співробітництво, охорона державної таємниці тощо) [135, с. 101]. О. А. Калашник виділяє п'ять функцій груп апарату місцевого загального суду за змістом: у сфері методичного забезпечення, у сфері документального забезпечення, у сфері фінансового і матеріально-технічного забезпечення, у сфері кадрового забезпечення та у сфері інформаційної діяльності [277, с. 15].

На законодавчому рівні детальна регламентація функцій апаратів господарських судів визначається Наказом Державної судової адміністрації України від 28 вересня 2012 року № 115 «Про затвердження Типового положення про апарат місцевого, апеляційного судів». Згідно цього правового акту функції апаратів місцевих та апеляційних судів об'єднано в чотири основні групи – це функції:

1) у сфері організаційного забезпечення: виконання наказів і розпоряджень голови суду, наказів керівника апарату суду; вивчення судової статистики та здійснення аналізу судової практики; формування статистичних звітів про роботу суду, огляд статистичних даних про підсумки діяльності суду; участь у підготовці проектів перспективних і поточних планів роботи суду, забезпеченні їх виконання, підготовка аналітичні

матеріалів щодо їх реалізації; організація прийому громадян, розгляду їх пропозицій, заяв і скарг, що надходять до суду; участь у роботі з планування та проведення мобілізаційної підготовки в суді в умовах воєнного стану тощо;

2) у сфері документального та інформаційно-технічного забезпечення: ведення протоколів зборів суддів суду, нарад, прес-конференцій тощо; забезпечення ведення журналів (протоколів) судового засідання, фіксування судового процесу (судових засідань) технічними засобами, проведення відео конференцій; забезпечення опрацювання, друкування, тиражування матеріалів та документів, пов'язаних із діяльністю суду; забезпечення розсилання в установленому порядку судових рішень, а також судових повідомлень та викликів; забезпечення підготовки і складання документів відповідно до чинного законодавства України та інструкції з діловодства у суді та ін.;

3) у сфері фінансового, кадрового, матеріально-технічного забезпечення: розробка проектів штатного розпису та кошторису видатків на утримання суду; забезпечення підготовки пропозицій щодо обсягів фінансування суду; здійснення добору персоналу суду; забезпечення організації заходів з підвищення рівня професійної компетентності персоналу суду; здійснення документального оформлення вступу на державну службу, її проходження та припинення та ін.;

4) апарат апеляційного суду, крім зазначеного: забезпечує дотримання в суді вимог штатної, фінансової, касової і розрахункової дисципліни; проводить інвентаризацію матеріальних цінностей, грошових коштів та розрахунків; здійснює матеріально-технічне забезпечення суду в межах наявних коштів [293].

Для реалізації даних функцій у структурі апарату утворюються структурні підрозділи на чолі з керівником – відділи та сектори. Окремі функції деталізуються в положеннях про ці структурні відділи. Наприклад, відповідно до основних завдань, визначених Положенням про відділ

документального забезпечення господарського суду, відділ здійснює та забезпечує: прийом та реєстрацію кореспонденції що надходить до господарського суду; передачу зареєстрованих документів до структурних підрозділів на виконання під розписку; реєстрацію та відправку процесуальних та інших документів, що направляються за межі суду; прийняття та передачу інформації каналами факсимільного зв'язку; отримання, реєстрація та направлення електронної пошти; прийняття та відправлення службової інформацію телефонограмами; надання інформації учасникам судового процесу інформації про хід та результати розгляду справ [294].

Наведені групи функцій В. Д. Бринцев пропонує доповнити наступними:

1) зовнішні функції:

– забезпечення у взаємодії з органами суддівського самоврядування, судами та правоохоронними органами принципів самостійності судів, незалежності, недоторканності і безпеки суддів;

– представництво інтересів судів у заходах, які проводяться в країні та регіонах, а також на міжнародному рівні;

– співробітництво з міжнародними організаціями і громадськими формуваннями [54, с. 118].

2) функція гарантування безпеки працівників суду та учасників процесу:

– проведення систематичних контрольних перевірок стану безпеки і розробка планових заходів щодо усунення недоліків;

– реалізація заходів для створення умов, які перешкоджали б безконтрольному переміщенню сторонніх у приміщенні суду;

– організація роботи судових розпорядників і координація їх діяльності з постом або підрозділом міліції;

– у необхідних випадках — прийняття необхідних рішень, передбачених законодавством, які гарантують безпеку працівників судів і учасників процесу;

– у ході розгляду резонансних справ — вжиття додаткових заходів для залучення до патрулювання територіальних підрозділів поліції [54, с. 151].

Ми підтримуємо думку науковця і вважаємо, що у відповідному Положенні про апарат місцевих та апеляційних судів необхідно розширити функції апаратів. Доцільно розробити Типове положення про апарат місцевих та апеляційних господарських судів, в якому з урахуванням специфіки справ, які розглядаються системою господарських судів, визначити структуру та функції апарату та повноваження його службовців.

Окремі науковці наголошують на необхідності доповнити функції окремих працівників апарату судів. Зокрема, О. М. Осика вважає за доцільне покладення на помічника судді у виняткових випадках таких функцій: брати участь у розгляді судових справ, зокрема заміщати секретаря судового засідання, вести журнал та протокол судового засідання, оскільки для судді це найзручніший і найефективніший спосіб заміни секретаря судового засідання; підписувати непроцесуальні документи інформаційного та організаційного характеру, пов'язані з розглядом судових справ; зробити обов'язковими для фізичних та юридичних осіб запити та інші правомірні вимоги помічників суддів; видавати судові накази тощо [295, с. 15]. Зважаючи на особливий статус помічника судді як працівника апарату, дана пропозиція заслуговує на підтримку. Адже помічник судді є найближчим до судді працівником апарату судів.

Що стосується апарату Вищого господарського суду України, то до його функцій було віднесено: 1) здійснення організаційного, науково-експертного, інформаційно-довідкового та документального забезпечення підготовки справ, інших питань до розгляду колегіями суддів; 2) забезпечення прийняття та реєстрації документів, що подаються до суду, організація та забезпечення ведення діловодства в суді, забезпечення роботи

автоматизованої системи документообігу суду відповідно до Положення про автоматизовану систему документообігу, затвердженого Радою суддів України; 3) забезпечення реалізації державної політики з питань кадрової роботи та державної служби, організація кадрової роботи в суді та формування кадрового резерву Апарату, ведення обліку особистих справ суддів та працівників Апарату, участь в організації підвищення кваліфікації суддів і працівників Апарату, участь в організації заходів з підвищення кваліфікації в господарських судах України [283].

Із прийняттям нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Вищий господарський суд України ліквідований, і на його матеріально-технічній базі організовано Верховний Суд, до якого входить Касаційний господарський суд (п. 5 Прикінцевих і перехідних положень). На сьогодні чинним є Положення про апарат Верховного Суду, структури і штатного розпису апарату Верховного Суду, затверджене Пленумом Верховного Суду України 30 листопада 2017 р. [296]. Однак, із набранням чинності новим Законом України «Про судоустрій і статус суддів» дане положення потребує внесення доповнень та змін відповідно до нової структури Верховного Суду.

Узагальнюючи проведені дослідження, можна зазначити що функціональне призначення апаратів господарських судів полягає у тому, що завдяки діяльності апарату судді господарських судів отримують можливість в належних умовах здійснювати свою основну функцію – правосуддя в господарському судочинстві; їм не доводиться турбуватися про документообіг, технічне забезпечення судового процесу та інші питання організації власної діяльності – концентрація на основній функції – здійснення правосуддя в господарському судочинстві, значно підвищує його якість.

Як зазначає Р. Л. Сопільник, серед важливих напрямів реформування управління в суді слід назвати вдосконалення управління персоналом апарату суду, вирішення проблем організації забезпечення судового процесу, комплексне удосконалення нормативно-правового забезпечення процесів

управління в суді, що у сукупності формуватиме підстави для реалізації сучасного ключового вектору реформування судової системи відповідно до вимог євроінтеграційної парадигми, зокрема сприятиме забезпеченню доступності правосуддя [297, с. 105].

Водночас все ще залишається ряд проблем правового та організаційного характеру в сфері діяльності апаратів судів, зокрема, господарських. Для удосконалення правового регулювання діяльності апаратів господарських судів пропонуємо: 1) ст. 155 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» доповнити визначенням поняття апарату та його типовими функціями; 2) розробити Типове положення про апарат господарських судів, в якому визначити типову структуру апарату та розподіл функціонального навантаження на кожний структурний підрозділ. Для підвищення ефективності функціонування апаратів господарських судів також важливим є врегулювання питання про взаємодію голів та заступників голів господарських судів та апарату цих судів, розподіл повноважень між ними та керівниками апаратів.

3.2. Роль та значення органів суддівського самоврядування в управлінні та організації діяльності господарських судів України

Одним із елементів судового управління виступає суддівське самоврядування як самостійне колективне вирішення питань захисту професійних інтересів суддів та питань внутрішньої діяльності судів [32]. Одночасно з цим суддівське самоврядування визнається однією із гарантій незалежності суддів та самостійності судової влади. Це єдина форма управління (самоуправління) діяльністю суддів, яка визнана міжнародним співтовариством такою, що не порушує принцип їх незалежності [153; 298; 299].

В науковій літературі зауважується, що у державах Західної Європи суддівське самоврядування було нормативно визначено після Другої світової війни, як правило, в конституційних актах. В якості прикладу О. І. Потильчак наводить успішний досвід нормативного регулювання суддівського самоврядування в Італії та в інших країнах континентальної Європи через запровадження єдиного органу суддівського самоврядування – вищої ради юстиції (або подібної структури за суттю, але різної за назвою) спонукав експертів Ради Європи, неурядових суддівських організацій до обговорення цього питання в позитивному аспекті та необхідності запровадження подібних інституцій в державах Східної Європи [300, с. 258].

В Україні перші спроби запровадження суддівського самоврядування пов'язані із обранням курсу на розбудову незалежної та демократичної держави, та формування трьох самостійних гілок влади.

Початок нормативного закріплення суддівського самоврядування було покладено на І з'їзді суддів України, який відбувся в 1991 р., незабаром після проголошення Верховною Радою України Декларації про державний суверенітет нашої держави. Судді України, зокрема Миколаївської, Одеської, Київської, Івано-Франківської областей, ініціювали скликання Всеукраїнського зібрання суддів для вирішення назрілих питань реформування судової системи, оскільки тягар старих проблем гальмував подальше її вдосконалення та розвиток, демократизацію держави [301, с. 46].

Вже в 1994 році було прийнято Закон України «Про органи суддівського самоврядування», яким завданнями органів суддівського самоврядування визначались: створення найбільш сприятливих умов для забезпечення діяльності судів; удосконалення підготовки кадрів, підвищення кваліфікації суддів, подання їм методичної допомоги; зміцнення незалежності суддів, захист від втручання в їх судову діяльність; здійснення контролю за організацією діяльності судів [302]. До органів суддівського самоврядування відносились конференції, збори та зїзди суддів України. Закон «Про органи суддівського самоврядування» втратив чинність в 2002

році у зв'язку із прийняттям Закону України «Про судоустрій» [28], яким було утворено досить розгалужену систему органів суддівського самоврядування. Причому повноваження деяких з них співпадали, не було чіткого розмежування їх функцій. Більш чітке розмежування повноважень між різними органами суддівського самоврядування було зроблено внаслідок провадження судової реформи 2010 р., в результаті якої прийнято Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [29]. Однак остаточне упорядкування системи та діяльності цих органів, що призвело до скорочення їх видів, здійснено лише в 2015 році із прийняттям Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» [30], яким було затверджено нову редакцію Закону «Про судоустрій і статус суддів».

Досліджуючи нововведення даного закону в частині регулювання організації та функціонування органів суддівського самоврядування, С. Р. Леськів відмітив, що такий крок до звуження чисельності організаційних форм суддівського самоврядування є виправданим, адже враховуючи якість функціонування, дублювання повноважень органів суддівського самоврядування, необхідність фінансування діяльності кожного з них породжували як юридичні, так і економічні нюанси, які потребували вирішення, особливо, враховуючи політичну ситуацію, яка склалась на сьогодні у нашій державі [303, с. 61]. Повністю погоджуючись із зауваженням науковця, слід зазначити, що реформування органів суддівського самоврядування продовжується.

Із набуттям чинності нового Законом України «Про судоустрій і статус суддів» статус органів суддівського самоврядування зазнає чергових змін. Дослідивши ці зміни, А. В. Помазанов вказує, що здобутками цього закону в контексті суддівського самоврядування можна вважати запровадження демократичної системи органів суддівського самоврядування: з'їзд суддів формуватиметься не в центрі, а знизу – зборами суддів відповідних судів. На відміну від попередньої редакції відтепер докладно прописаний механізм обрання делегатів до органів суддівського самоврядування [304, с. 29].

Зокрема, ч. 6 ст. 128 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначено, що збори суддів кожного суду загальної юрисдикції (крім місцевих загальних судів) обирають таємним голосуванням делегатів на з'їзд суддів України. Збори суддів кожного місцевого загального суду обирають таємним голосуванням делегатів на спільні збори суддів місцевих загальних судів у Автономній Республіці Крим, кожній області, містах Києві та Севастополі за принципом один делегат від десяти суддів. Якщо в суді менш як десять суддів, від нього делегується одна особа [32]. Водночас варто відмітити, що система органів суддівського самоврядування не змінилась.

Відтак, хоча правовий статус органів суддівського самоврядування неодноразово змінювався, вони завжди відігравали вирішальну роль у прийнятті рішень з питань, які стосуються організації суддів, роботи допоміжних структур та ін. Для визначення їх ролі та значення в управлінні та організації діяльності господарських судів України розкриємо для початку зміст поняття «суддівське самоврядування».

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови категорія «самоврядування» визначається як: 1) форма управління, за якого суспільство, певна організація, господарська чи адміністративна одиниця тощо має право самостійно вирішувати питання внутрішнього керівництва; 2) право державної одиниці самостійно вирішувати питання внутрішнього законодавства й управління, а також мати свої урядові органи [34, с. 651]. Таким чином, самоврядування відрізняється з-поміж інших видів управління тим, що: по-перше, даний вид соціального управління ґрунтується на засадах колективності, самостійності та самоуправління; по-друге, право на самоуправління виникає щодо питань діяльності відповідного органу, його влада не поширюється на інші органи. Як одну із форм управління суддівське самоврядування розглядають і деякі науковці [305].

На думку О. В. Ул'яновської, суддівське самоврядування – це особливий вид делегованого державного управління, в якому суб'єктами управління постають суддівські колективи та їх органи, які наділені

повноваженнями щодо прийняття управлінських рішень з питань організаційного забезпечення судів та діяльності суддів, соціального захисту суддів та їхніх сімей, а також інших питань, що безпосередньо не пов'язані зі здійсненням правосуддя, при цьому управлінський вплив цих рішень поширюється на суддівський корпус [306, с. 73]. Науковцем відзначається, що суддівське самоврядування – це вид делегованого державного управління, що означає його здійснення шляхом реалізації делегованих повноважень. В свою чергу, делегування повноважень визначається як процес передачі власних повноважень делегуючого суб'єкта делегованому суб'єкту, який базується на вільному волевиявленні обох суб'єктів делегування, здійснюється для найбільш ефективної реалізації зазначених повноважень, супроводжується передачею відповідних фінансових та/або матеріальних ресурсів і оформлюється шляхом укладення адміністративного договору або відповідним законодавчим актом [307, с. 157]. Суб'єктом делегування в даному випадку виступає держава в особі органів законодавчої влади.

Виходячи із означених особливостей, юридична природа суддівського самоврядування виражається в наступному. По-перше, незалежність суддів не означає, що їх діяльність не підпорядковується певним правилам, графіку роботи, іншим правилам службово-трудової дисципліни, правилам внутрішнього розпорядку суду, які не можуть бути врегульовані на вищому законодавчому рівні, а потребують розробки локальних актів. Ці питання вирішуються в порядку здійснення суддівського самоврядування. По-друге, судді як носії судової влади не є державними службовцями і не перебувають на службі та у підпорядкуванні будь-якого органу. Тому управління в суддівському корпусі може здійснюватися лише на засадах самоуправління через органи суддівського самоврядування.

Деякі науковці розглядають суддівське самоврядування з організаційної точки зору. Зокрема, О. В. Білова характеризує суддівське самоврядування як об'єднання суддівського корпусу з метою участі в державному управлінні для захисту своїх інтересів, забезпечення

незалежності судової влади [308, с. 5]. Подібний підхід цілком узгоджується із визначенням, що міститься в Рекомендаціях № (94) 12 Комітету Міністрів Ради Європи від 13 жовтня 1994 р. «Незалежність, дієвість та роль суддів», де вказується, що суддівське самоврядування – це автономний колегіальний орган, який здійснює призначення, розподіляє обов'язки, переводить суддів до інших судів, підвищує на посаді та накладає дисциплінарні стягнення [309]. Водночас варто відзначити, що сформульоване визначення може бути застосоване для означення змісту органу суддівського самоврядування. Суддівське самоврядування може реалізовуватися не тільки через організаційну форму органу, але і поза нею. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддівське самоврядування в усіх організаційних формах здійснюється через органи суддівського самоврядування – збори, Раду та З'їзд суддів [310].

Збори суддів відповідно до законодавства України визначаються як зібрання суддів відповідного суду, на якому вони обговорюють питання внутрішньої діяльності цього суду та приймають колективні рішення з обговорюваних питань [32]. За своїм статусом збори суддів фактично не належать до органу, оскільки не відповідають всім основним ознакам останнього: вони не є юридичною особою, не мають власного рахунку, їх фінансування не здійснюється з Державного бюджету тощо. Те ж саме стосується інших органів суддівського самоврядування – Ради суддів та З'їзду суддів.

З цього приводу М. Й. Вільгушинський пропонує для розв'язання питання організаційної визначеності внести зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», якими Раду суддів України наділити статусом юридичної особи, уповноваженої представляти органи судової влади (судів загальної юрисдикції) у відносинах з усіма без винятку органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними, юридичними особами, міжнародними організаціями тощо [193, с. 23]. Однак, така пропозиція видається дещо спірною. По-перше, створення юридичної особи

передбачає здійснення системи реєстраційних та інших дій з оформлення юридичної особи, що потребує визначеності з організаційно-правовою формою цієї особи, обрання її органів управління, відкриття рахунку в банківській установі тощо. Разом з тим, означене суперечить законодавству України про судоустрій. По-друге, юридична особа за цивільним законодавством України [311] здійснює свою діяльність на постійній основі, що означає відносно постійний склад учасників (засновників), безперервність роботи. Вивчаючи положення Розділу VIII «Суддівське самоврядування» Закону України «Про судоустрій і статус суддів», доходимо до висновку, що діяльність органів суддівського самоврядування носить періодичний характер. Крім того, персональний склад цих органів також змінюється. Таким чином, надавати Раді суддів чи будь-якому іншому органу суддівського самоврядування статусу юридичної особи недоцільно.

Цікава думка висловлена О. М. Коротун, яка вважає, що суддівське самоврядування за законодавством України – це визначений Законом спосіб відправлення функцій судової влади професійними суддями за рахунок коштів державного бюджету та не пов'язаний із здійсненням правосуддя [312, с. 11]. Тобто науковець поділяє судову владу на дві складові – судова влада щодо здійснення правосуддя у конкретному виді судочинства, та судова влада щодо організації діяльності судів. Суддівське самоврядування – це форма здійснення другого виду судової влади. Такий висновок цілком узгоджується з положенням ч. 3 ст. 126 нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів», де зазначається, що до питань внутрішньої діяльності судів (вирішення яких здійснюється органами суддівського самоврядування) належать питання організаційного забезпечення судів та діяльності суддів, соціальний захист суддів та їхніх сімей, а також інші питання, що безпосередньо не пов'язані зі здійсненням правосуддя [32].

Отже, на даному етапі дослідження можемо зробити декілька проміжних висновків. Перш за все, зазначимо, що суддівське самоврядування можна розглядати у функціональному та організаційному аспектах. У

першому значенні суддівське самоврядування слід визначити як форму судового управління, яке реалізується виключно суддями через створені в установленому законом порядку органи, та полягає у вирішенні питань організації та функціонування судової влади, що не пов'язані із здійсненням правосуддя.

В організаційному аспекті суддівське самоврядування слід розглядати як організаційно-оформлений інститут, в структуру якого входять збори суддів місцевого суду, апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду, Пленум Верховного Суду, Рада суддів України та з'їзд суддів України, порядок обрання делегатів, періодичність та порядок проведення засідань яких визначається законодавством, регламентами, положеннями та іншими актами. За своєю юридичною природою органи суддівського самоврядування не є юридичними особами або державними органами, оскільки не в повній мірі відповідають основним ознакам останніх. Тобто це особливі структурні утворення, правила організації та функціонування яких є специфічними та відрізняються від інших типів органів, в тому числі професійних спілок, саморегулювальних організацій та інших подібних утворень. Така специфіка обумовлена дією принципу незалежності суддів та самостійністю судової влади [313].

Розглядаючи роль та значення органів суддівського самоврядування в управлінні та організації діяльності господарських судів, необхідно виходити із тих завдань, які поставлені перед цими органами. Зокрема, згідно ч. 4 ст. 126 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» до завдань суддівського самоврядування належить вирішення питань щодо:

- 1) забезпечення організаційної єдності функціонування органів судової влади;
- 2) зміцнення незалежності судів, суддів, захист професійних інтересів судів, у тому числі захист від втручання в їхню діяльність;

3) участі у визначенні потреб кадрового, фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення судів та контроль за додержанням установлених нормативів такого забезпечення;

4) обрання суддів на адміністративні посади в судах у порядку, встановленому цим Законом;

5) призначення суддів Конституційного Суду України;

6) обрання суддів до складу Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України в порядку, встановленому законом [32].

Порівнюючи ці завдання органів суддівського самоврядування з тими, що визначені Законом 2010 р., доходимо висновку, що вони принципово не змінилися. Єдине, що зазнало змін, це доповнення даного переліку таким завданням, як захист професійних інтересів суддів, що фактично покладає на органи суддівського самоврядування, поряд з іншим, здійснення функції профспілкової організації суддів.

В науковій літературі наголошується, що суддівське самоврядування відіграє ключову роль в управлінні службою суддів в Україні, яка полягає в тому, що практично всі питання в сфері організації та діяльності суддів та всієї судової системи належать до вирішення або принаймні схвалення органами суддівського самоврядування. Органи суддівського самоврядування приймають обов'язкові для виконання всіма суддями або суддями окремих судів рішення, однак законодавством не встановлено механізм забезпечення їх виконання [314, с. 368]. Проблема відсутності механізму виконання рішень органів суддівського самоврядування підіймалась багатьма вченими, адже лише за умови наявності дієвого механізму практичної реалізації рішень цих органів можна вести мову про ефективність їх функціонування.

Для підвищення гарантій діяльності органів суддівського самоврядування Р. В. Ігонін пропонує за умисне невиконання визначених законодавством як обов'язкових рішень органів суддівського

самоврядування передбачити для суддів і працівників апарату судів дисциплінарну відповідальність, а для посадових осіб інших органів державної влади та місцевого самоврядування, які, наприклад, ігнорують, надають неповну чи недостовірну відповідь на звернення органів суддівського самоврядування з пропозиціями щодо вирішення питань діяльності відповідних судів – адміністративну відповідальність [315, с. 280]. Втілення даної пропозиції на практиці та закріплення юридичної відповідальності за умисне невиконання рішень органів суддівського самоврядування можливе лише за умови чіткого закріплення на законодавчому рівні обов'язковості рішень органів суддівського самоврядування.

Між тим, в ч. 9 ст. 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зазначається, що рішення Ради суддів України, прийняті в межах визначених цим Законом повноважень, є обов'язковими для всіх органів суддівського самоврядування, окрім з'їзду суддів України. Рішення Ради суддів України може бути скасовано з'їздом суддів України або в судовому порядку. В ч. 3 ст. 129 Закону регламентовано, що З'їзд суддів України приймає рішення, що є обов'язковими для всіх органів суддівського самоврядування та всіх суддів. В свою чергу, в ч. 12 ст. 128 Закону йдеться про те, що виконання рішень зборів суддів за дорученням зборів покладається на голову відповідного суду або його заступника [32]. Характерно, що подібні положення містились в Законі «Про судоустрій і статус суддів» 2010 р. [29].

Отже, зі змісту даних положень законодавства слідує, що обов'язковість встановлена лише у відношенні рішень Ради суддів, але тільки для інших органів суддівського самоврядування, однак не для суддів та судів, і щодо З'їзду суддів – для всіх органів суддівського самоврядування та суддів. При цьому, обов'язковість рішень зборів місцевих, апеляційних судів, Пленуму Верховного Суду не передбачена законодавством України, хоча і зазначається, що виконання рішень зборів відповідного суду покладається на його голову або заступника.

Тому можемо констатувати, що новий Закон України «Про судоустрій і статус суддів» лише частково вирішив проблему забезпечення виконання рішень органів суддівського самоврядування. У зв'язку з цим, вважаємо, що додатково необхідно в ч. 12 ст. 128 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачити, що рішення зборів суддів відповідного суду, прийняте в межах та в порядку, визначеному законодавством України, є обов'язковим для всіх суддів цього суду. Одночасно слід регламентувати порядок оскарження такого рішення в судовому або позасудовому порядку з визначенням органу оскарження (наприклад, до Вищої ради правосуддя).

Досліджуючи завдання органів суддівського самоврядування та їх повноваження, визначені Законом України «Про судоустрій і статус суддів», у системному зв'язку з діяльністю господарських судів, можемо зробити висновок, що їх доцільно класифікувати за змістом на такі групи:

- 1) у сфері кадрового, фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення діяльності господарських судів;
- 2) у сфері кадрового забезпечення інших органів судової влади – Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів, Державної судової адміністрації, її територіальних управлінь та апаратів господарських судів;
- 3) у сфері організації діяльності самих органів суддівського самоврядування;
- 4) у сфері здійснення судового адміністрування в господарських судах;
- 5) у сфері захисту професійних інтересів суддів господарських судів;
- 6) у сфері здійснення контрольних повноважень.

Зупинимось на дослідженні кожного з цих напрямків впливу органів суддівського самоврядування на управління і організацію діяльності господарських судів. Варто врахувати думку Д. Ю. Шпенова з приводу того, вплив органів суддівського самоврядування на діяльність судів загальної юрисдикції може носити безпосередній і опосередкований характер. Науковець зауважує, що безпосереднє суддівське самоврядування має місце, як правило, на рівні конкретного суду та здійснюється зборами суду, на яких

вирішуються питання організації діяльності цього суду, наприклад, обрання голови та заступника голови суду. Опосередковано суддівське самоврядування реалізується на міжсудовому та вищому рівнях. Судді обирають членів-представників, що увійдуть до складу органів суддівського самоврядування вищого рівня – ради суддів [314, с. 365].

Отже, з урахуванням вищезазначеного звернемося до аналізу роботи окремих органів суддівського самоврядування, на підставі чого визначимо їх роль в управлінні та організації діяльності господарських судів.

Одним із напрямків впливу органів суддівського самоврядування на діяльність господарських судів є їх безпосередня або опосередкована участь в кадровому, фінансовому, матеріально-технічному та іншому забезпеченні діяльності господарських судів.

На безпосередньому рівні кадрове, матеріально-технічне, фінансове та інше забезпечення діяльності місцевих та апеляційних господарських судів здійснюється через збори цих судів. Для цього збори суддів господарських судів наділяються такими повноваженнями: визначати спеціалізацію суддів з розгляду конкретних категорій господарських справ; виявляти потреби в матеріально-технічному забезпеченні та повідомляти про це Державну судову адміністрацію або її територіальні управління; звертатися до органів державної влади з питань забезпечення своєї діяльності тощо.

В науковій літературі зазначається, що звернення з пропозиціями до органів державної влади та органи місцевого самоврядування у зв'язку з необхідністю вирішення питань діяльності суду є основною формою взаємодії органів суддівського самоврядування з іншими державними суб'єктами. Однак, як вказується вченими, проблемним є те, що чинне законодавство, по-перше, не закріплює обов'язок відповідних органів належним чином реагувати на суддівські звернення, а по-друге, не визначає чіткої правової форми реалізації зазначених пропозицій. Тому на практиці такі звернення часто залишаються деклараціями, не підкріпленими належним ресурсним забезпеченням [316]. Погоджуючись із зауваженням вченого,

варто зазначити, що в новому Законі України «Про судоустрій і статус суддів» дана проблема вирішена лише частково. Так, ч. 8 ст. 128 Закону встановлено, що збори суддів можуть звертатися з пропозиціями щодо питань діяльності суду до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які зобов'язані розглянути ці пропозиції протягом п'ятнадцяти днів і дати відповідь по суті [32]. Тобто, в порівнянні із Законом 2010 р., визначено п'ятнадцятиденний термін для надання відповіді.

Однак, у відношенні до інших органів суддівського самоврядування дана проблема залишилась актуальною – законодавством не визначено порядку вирішення звернень вищих органів суддівського самоврядування до органів державної влади чи місцевого самоврядування. Для усунення зазначеного недоліку можливо скористатися позитивним зарубіжним досвідом. Зокрема, в ст. 148 Кодексу Республіки Білорусь про судоустрій і статус суддів закріплюється право Республіканської ради суддів, кваліфікаційних колегій суддів звертатися до державних органів, інших організацій і посадових осіб з питань, що належать до їх компетенції. При цьому встановлено, що звернення Республіканської ради суддів і кваліфікаційних колегій суддів до державних органів, інших організацій і посадових осіб підлягають розгляду в місячний термін [317]. Подібне положення слід визначити в Законі України «Про судоустрій і статус суддів», зокрема, в ч. 12 ст. 133.

О. В. Білова вказує, що діяльність органів суддівського самоврядування є важливим інструментом реалізації незалежності судової влади, зокрема щодо належного організаційного й матеріального її забезпечення, участі в управлінні справами суддівського співтовариства [318, с. 18]. В основному повноваження в означеній сфері вирішуються на рівні вищих органів суддівського самоврядування. Так, вищим органом суддівського самоврядування, в тому числі в системі господарських судів, є З'їзд суддів України (ч. 1 ст. 129). Для виконання функцій у сфері кадрового, матеріально-технічного та іншого забезпечення роботи господарських судів,

З'їзд суддів наділений такими повноваженнями: заслуховує звіти Ради суддів України про виконання завдань органів суддівського самоврядування щодо забезпечення незалежності судів і суддів, стан організаційного та фінансового забезпечення діяльності судів; заслуховує інформацію Голови Державної судової адміністрації України про її діяльність, зокрема щодо організаційного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення діяльності органів судової влади [32] та ін.

Між засіданнями З'їзду суддів, функціонує Рада суддів. Відповідно до Положення про Раду суддів, затверджене З'їздом суддів 16 вересня 2010 р., до повноважень Ради суддів в сфері кадрового, організаційного та іншого забезпечення діяльності судів, в тому числі господарських, належать: розробка та організація виконання заходів щодо забезпечення незалежності судів і суддів, поліпшення стану організаційного забезпечення діяльності судів; звернення з пропозиціями щодо питань діяльності судів до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; затвердження зразків посвідчень судді, судді у відставці, народного засідателя, присяжного [319] тощо.

Окремо варто зауважити, що органом суддівського самоврядування при Вищому господарському суді України були Збори Вищого господарського суду України. У вересні 2015 р. Зборами було затверджено Положення про Збори Вищого господарського суду України. Відповідно до цього Положення Збори здійснювали такі повноваження в сфері забезпечення діяльності господарських судів: обговорення питань щодо внутрішньої діяльності суду; визначення спеціалізації суддів з розгляду конкретних категорій господарських справ [320] та ін. Як вже зазначалось раніше, із ліквідацією Вищого господарського суду України, та утворенням на його матеріально-технічній базі Касаційного господарського суду в складі Верховного Суду, органом суддівського самоврядування при цьому суді став Пленум Верховного Суду. Причому, за Законом «Про судоустрій і статус суддів» 2010 р. в редакції Закону «Про забезпечення права на справедливий суд»

органом суддівського самоврядування при Верховному Суді України були Збори суддів цього суду (п. 1 ч. 2 ст. 125), що діяли на підставі Положення про Збори суддів Верховного Суду України [321]. Відповідно до цього Положення Збори суддів Верховного Суду України могли обговорювати та приймати рішення з питань, пов'язаних: зі створенням належних умов для праці й відпочинку суддів, соціальним захистом суддів та їхніх сімей; з визначенням потреб кадрового, фінансового, організаційного, матеріально-технічного, інформаційного забезпечення діяльності Верховного Суду України та контролем за додержанням установлених нормативів цього забезпечення; із представленням суддів до державних нагород України [321]. Одночасно зі Зборами суддів Верховного Суду України збирався Пленум Верховного Суду України, який відповідно до Постанови «Про затвердження Регламенту Пленуму Верховного Суду України» є колегіальним органом, до складу якого входять усі судді Верховного Суду України, у тому числі судді, які призначені членами Вищої кваліфікаційної комісії суддів України або Вищої ради юстиції [322].

У зв'язку із функціонуванням двох органів з однаковим складом, натомість, з дещо різними повноваженнями створювало практичні незручності в організаційному відношенні. Тому цілком обґрунтовано в п. 1 ч. 2 ст. 127 нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [32] встановлено, що на рівні вищого спеціалізованого суду органом суддівського самоврядування є Збори суддів цього суду.

Наступним важливим напрямком впливу органів суддівського самоврядування на управління та організацію діяльності господарських судів є вирішення питань у сфері кадрового забезпечення інших органів судової влади. Так, З'їзд суддів має такі повноваження в означеній сфері: обирає членів Вищої ради правосуддя та приймає рішення про звільнення їх з посади члена Вищої ради правосуддя відповідно до Конституції і законів України; обирає членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та приймає рішення про звільнення їх з посади відповідно до законодавства та ін. Рада

суддів України заслуховує з питань організаційного забезпечення діяльності судів Голову Державної судової адміністрації України, його заступників, керівників структурних підрозділів і територіальних управлінь Державної судової адміністрації України. На безпосередньому рівні збори суддів господарських судів здійснюють такі повноваження: затвердження положення про апарати господарських судів; висловлення недовіри керівнику апарату суду, що має наслідком звільнення його з посади. Отже, органи суддівського самоврядування відіграють ключову роль в кадровому забезпеченні апаратів господарських судів, Вищої кваліфікаційної комісії суддів, Вищої ради правосуддя та Державної судової адміністрації України.

Діяльність органів суддівського самоврядування заснована на засадах самоорганізації. І хоча ст. 134 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачається, що забезпечення діяльності органів суддівського самоврядування покладається на Державну судову адміністрацію та її територіальні управління [32], однак організація проведення засідань органів суддівського самоврядування, їх власне проведення, оформлення рішень, їх виконання покладається на самих суддів – голову та секретаря органу суддівського самоврядування та голову та його заступників відповідного господарського суду.

З цього приводу варто погодитись з думкою Т. В. Пустовойта, який зазначає, що інститут суддівського самоврядування має практичну цінність лише за умови активної участі суддів у його здійсненні [323, с. 98]. Між тим варто зауважити, що відсутність належної активності зі сторони суддів, в тому числі господарських судів, в організації та участі засідань органів суддівського самоврядування часто обумовлена фактом надмірного навантаження суддів. Зокрема, за даними судової статистики на розгляді місцевих господарських судів України у I півріччі 2016 року знаходилось 138,4 тис. заяв, справ із господарських спорів, що на 7,4% менше, ніж у I півріччі 2015 року, кількість яких у той час становила 149,5 тис. У I півріччі 2016 року середній рівень навантаження суддів місцевого господарського

суду з урахуванням звернень, які надійшли на розгляд, зменшився до 151 із 191 у I півріччі 2015 року. У I півріччі 2016 року середній рівень навантаження суддів апеляційних господарських судів з урахуванням кількості скарг та заяв, що надійшли на розгляд становив 126, тоді як за I півріччя 2015 року становив 121 справ [324]. Отже, хоча в цілому навантаження на суддів господарських судів дещо зменшилось, однак даний показник залишається високим.

Зазначена обставина стає на заваді до активної участі суддів господарських судів у вирішенні питань їх управління та організації діяльності. В даному контексті можна скористатися позитивним досвідом Республіки Білорусь, де в роботі вищого органу суддівського самоврядування приймають участь не тільки судді, але і інші особи, які сприяють організації та проведенню засідань цього органу, прийняття та виконання його рішень. Так, згідно ст. 155 Кодексу Республіки Білорусь про судоустрій і статус суддів робота з'їзду суддів Республіки Білорусь здійснюється через утворені ним робочі органи – президію, секретаріат, редакційну, лічильну та інші комісії, створені для вироблення проектів і прийняття рішень з питань, включених до порядку засідання. До складу робочих органів крім суддів можуть бути включені представники державних органів, громадських об'єднань, а також вчені-юристи, запрошені для участі в роботі з'їзду [317]. Таким чином, створення робочих органів в складі З'їзду суддів України та залучення до їх роботи працівників Державної судової адміністрації, а на рівні зборів суддів кожного господарського суду – працівників апарату цих судів, сприяло б підвищенню ефективності діяльності органів суддівського самоврядування.

Ще один напрямок діяльності органів суддівського самоврядування є вирішення питань у сфері здійснення судового адміністрування в господарських судах. Для цього збори суддів місцевих та апеляційних господарських судів, Пленум Верховного Суду наділяються такими повноваженнями: обирають голову та заступників голови відповідного

господарського суду; заслуховують звіти суддів, які обіймають адміністративні посади в цьому суді, та керівника апарату суду тощо.

Важливе значення органи суддівського самоврядування мають у сфері захисту професійних інтересів суддів господарських судів. Частиною 11 ст. 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачається, що орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадові особи, керівники підприємств, установ і організацій, об'єднань громадян, яким направлено звернення Ради суддів України з питань забезпечення безпеки суддів, зобов'язані розглянути таке звернення протягом десяти днів з дня його отримання і вжити заходів щодо усунення загроз безпеці суддів [32].

Крім того, органи суддівського самоврядування для захисту професійних інтересів суддів господарських судів уповноважені: звертатися з поданням про притягнення до дисциплінарної відповідальності адвоката, прокурора, посадової особи органу державної влади чи органу місцевого самоврядування за вчинення дій або бездіяльності, що порушують гарантії незалежності суду та судді; розробляти та організовувати виконання заходів щодо забезпечення незалежності судів і суддів, поліпшення стану організаційного забезпечення діяльності судів; розглядати питання правового захисту суддів, соціального захисту суддів та їхніх сімей, приймати відповідні рішення з цих питань [32] тощо. Приміром, в січні 2015 року Рада суддів господарських судів надіслала звернення до Ради суддів України, в якому висловила занепокоєння тим фактом, що деякі представників громадських органів, окремі громадяни вчиняють тиск на діяльність суддів господарських судів, чим порушують їх професійні права. Такий тиск виражається у проведенні пікетів, зборів, мітингів, демонстрацій та інших заходів у безпосередній близькості до будівель господарських судів. На підставі цього Рада суддів господарських судів просила вжити відповідних заходів [325]. Таке звернення необхідно було б одночасно адресувати органам місцевого самоврядування та інших органам, уповноваженим обґрунтовано обмежувати проведення мирних зборів громадян.

Органи суддівського самоврядування також мають контрольні повноваження, зокрема: здійснює контроль за організацією діяльності судів; здійснює контроль за додержанням вимог законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів, голови чи членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голови Державної судової адміністрації України чи його заступників; приймає рішення про врегулювання реального чи потенційного конфлікту інтересів у діяльності зазначених осіб [32] та ін.

Отже, органи суддівського самоврядування відіграють ключову роль в організації та управлінні діяльністю господарських судів, яка виражається у виконанні ними повноважень у таких напрямках, як: участь у кадровому, матеріально-технічному, фінансовому, організаційному та іншому забезпеченні діяльності господарських судів, участь у кадровому забезпеченні діяльності інших органів судової системи – Державної судової адміністрації, Вищої кваліфікаційної комісії суддів та ін.; здійснення контролю за діяльністю цих органів тощо.

Зважаючи на важливу роль органів суддівського самоврядування в управлінні господарськими судами, необхідним є постійне удосконалення їх діяльності. З цією метою необхідно:

1) в ч. 12 ст. 128 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачити, що рішення зборів суддів відповідного суду, прийняте в межах та в порядку, визначеному законодавством України, є обов'язковим для всіх суддів цього суду, а також регламентувати порядок оскарження такого рішення в судовому або позасудовому порядку;

2) в ч. 12 ст. 133 Закону закріпити обов'язок органів, до яких звертаються з пропозиціями вищі органи суддівського самоврядування, розглянути ці пропозиції протягом п'ятнадцяти днів і дати відповідь по суті;

3) створити робочі органи в складі З'їзду суддів України та залучити до їх роботи працівників Державної судової адміністрації, а на рівні зборів суддів кожного господарського суду – працівників апарату цих судів.

3.3. Місце інших органів системи судової влади в організації та забезпеченні діяльності господарських судів в Україні

В системі органів організаційного забезпечення діяльності господарських судів України особливе місце займають Державна судова адміністрація, Вища кваліфікаційна комісія суддів, Вища рада правосуддя, Національна школа суддів та інші органи, які хоча і належать до судової системи, однак не є носіями судової влади. Зважаючи на те, що ці органи утворені безпосередньо для здійснення організаційного, кадрового, матеріально-технічного та іншого забезпечення діяльності судів, в тому числі господарських, то проблема їх правового статусу є актуальним напрямком дослідження в аспекті теми адміністративно-правового забезпечення діяльності господарських судів України.

3.3.1. Значення Державної судової адміністрації України та її територіальних управлінь в організації та забезпеченні діяльності господарських судів України

Відповідно до ч. 1 ст. 151 нового Закону України Державна судова адміністрація України є державним органом у системі правосуддя, який здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності органів судової влади у межах повноважень, установлених законом [32]. Порівнюючи це визначення з тим, що містилось в ч. 1 ст. 148 Закону «Про судоустрій і статус суддів» 2010 р., можна зробити висновок, що вони майже тотожні з тією лише різницею, що в новому Законі застосовано вислів «у системі правосуддя», в той час як в Законі 2010 р. – «у системі судової влади» [29]. Ми вважаємо, що більш доцільно було віднести Державну судову адміністрацію саме до органів судової влади, оскільки це відповідає змісту принципу поділу влади, і вказує на приналежність Державної судової адміністрації саме до судової влади.

Державна судова адміністрація України як орган організаційного та фінансового забезпечення діяльності судів була утворена Указом Президента України «Про Державну судову адміністрацію України» від 29 березня 2002 р. № 780 [326]. Зважаючи на те, що Державна судова адміністрація України була віднесена до центральних органів виконавчої влади, це створювало передумови до залежності судів від виконавчої влади та глави держави. До утворення Державної судової адміністрації організаційне забезпечення діяльності судів покладалось на органи Міністерства юстиції, яке було відроджене в 1970 році, а вже у 1972 році у його структурі утворився новий підрозділ на який покладалося забезпечення організаційного керівництва судом [327, с. 47]. Отже, після тривалого періоду організаційної та фінансової залежності судів від органів виконавчої влади, не випадково, що законодавець наділив Державну судову адміністрацію статусом виконавчої влади, що зовсім не сприяло розвитку незалежної та самостійної судової гілки влади.

Розглядаючи ранній період становлення Державної судової адміністрації України, М. Зіммер зазначає, що підпорядковувати цей орган виснаженій, нестабільній, еволюціонуючій судовій системі було мало сенсу, тому її ввели до підпорядкування та під контроль Кабінету Міністрів. І хоча в назві не було жодного посилання на приналежність до міністерства, даний орган виконував міністерські функції задоволення потреб судової системи. Певною мірою, вона мала слугувати еквівалентом судового міністерства [328, с. 6].

Закладення основ правового статусу Державної судової адміністрації саме як органу виконавчої влади не могло не вплинути на подальший його розвиток. Як з цього приводу зазначає В. О. Кібець, існування ситуації, за якої Державна судова адміністрація належала до виконавчої гілки влади, в минулому утворювало порушення принципу розподілу влади, а тому вплив і лобіювання чужих інтересів саме через Державну судову адміністрацію однозначно мали місце [329, с. 289].

І хоча сучасний статус досліджуваного органу суттєво змінився, і тепер в його формуванні не приймають участь глава держави або органи виконавчої влади, однак, серед науковців і досі триває дискусія з приводу того, до якої гілки влади слід віднести Державну судову адміністрацію – чи до судової, чи до виконавчої, або ж надати цього органу статус особливого органу, який не належить до жодної з трьох гілок влади (за прикладом органів прокуратури, Антимонопольного комітету, Національного банку України та ін.).

Р. В. Ігонін вважає, що Державна судова адміністрації не має жодних повноважень, які можуть бути охарактеризовані як судові. Це, на думку вченого, означає, що Державна судова адміністрація, якщо не де-юре, то принаймні де-факто є органом виконавчої влади [327, с. 51]. Одночасно з цим вчений заперечує проти надання цьому органу особливого статусу, що перебуває поза межами конкретної гілки державної влади. Зокрема, Р. В. Ігонін відмічає, що організаційно-функціональна модель усіх державних органів має бути підведена під один єдиний знаменник – поділ державної влади на ту кількість гілок влади, яка передбачена Конституцією. У протилежному разі практика державного будівництва може доволі далеко «віддрейфувати» від мети, принципів і напрямків, визначених для неї Конституцією України [329, с. 72]. Однак, практично в Україні все ж таки функціонують державні органи, які складно віднести до однієї з трьох гілок влади. У зв'язку з цим, вважаємо, що категоричність у розмежуванні всіх органів державної влади на ті, що належать до законодавчої, виконавчої або судової гілок влади, є необґрунтованою.

В той же час, аналізуючи положення законодавства України, яким регламентовано правовий статус Державної судової адміністрації, доходимо до висновку, що цей орган, не зважаючи на відсутність у нього функцій щодо здійснення правосуддя, слід віднести до органів судової влади. Така думка узгоджується з широким підходом до розуміння судової системи, якого дотримуються ряд науковців [330, с. 6; 331, с. 19; 48, с. 43-45]. На їх думку,

судова система – це сукупність не тільки судів, але і органів та установ, що їх обслуговують.

Приналежність Державної судової адміністрації до органів судової влади підтверджується також і тим, що вона є підзвітною Вищій раді правосуддя, яка також призначає та звільняє з посади Голову Державної судової адміністрації.

Що стосується територіальних управлінь досліджуваного органу, то організаційно вони належать до структури Державної судової адміністрації. Територіальне управління Державної судової адміністрації України очолює начальник, який призначається на конкурсній основі на посаду і звільняється з посади Головою Державної судової адміністрації України [32]. На цій підставі робимо висновок, що територіальні управління Державної судової адміністрації також належать до судової системи.

Визначившись із місцем Державної судової адміністрації та її територіальних управлінь в системі органів державної влади, перейдемо до питання про їх значення в забезпеченні діяльності господарських судів України. Розкриваючи це питання, необхідно виходити з того, що значення будь-якого державного органу найбільш яскраво виражається через його функції. В свою чергу, функції Державної судової адміністрації визначаються Законом України «Про судоустрій і статус суддів», Положенням про Державну судову адміністрацію України, затвердженим Рішенням Ради суддів України від 22 жовтня 2010 р. № 12 [332] та Наказом Державної судової адміністрації «Про затвердження Типового положення про територіальні управління Державної судової адміністрації України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі» від 15 липня 2015 р. № 104 [333].

Деякі науковці пропонують врегулювати правовий статус Державної судової адміністрації на рівні спеціального Закону. Зокрема, О. В. Красноборов пропонує прийняти Закон України «Про Державну судову адміністрацію України», який відповідно до структурної побудови може мати

шість глав: 1. Загальні положення. 2. Повноваження, структура і організація роботи Державної судової адміністрації України. 3. Повноваження, система і організація роботи територіальних управлінь Державної судової адміністрації України. 4. Служба в органах Державної судової адміністрації України. 5. Соціально-матеріальні гарантії працівників Державної судової адміністрації України. 6. Заключні положення [334, с. 15-16]. На нашу думку такий крок буде зайвим з наступних причин. По-перше, всі питання, пов'язані з проходженням служби в Державній судовій адміністрації України та її територіальних управліннях, визначаються Законом України «Про державну службу». По-друге, регламентування правового статусу Державної судової адміністрації, її структури, повноважень та функцій на рівні Закону, позбавить суди можливості приймати участь у визначенні необхідних напрямків її діяльності, а також гнучкості у пристосуванні до потреб судової системи. Тому вважаємо, що практика деталізацій функцій та повноважень Державної судової адміністрації та її територіальних управлінь у відповідних положеннях, що приймаються за погодженням з Радою суддів України, є оптимальною.

Відповідно до напрямків функціонування в структурі Державної судової адміністрації утворюються такі управління: Управління забезпечення діяльності керівництва; Управління організаційного забезпечення діяльності Державної судової адміністрації; Юридичне управління; Управління кадрового забезпечення; Управління інформатизації судів та судової статистики; Планово-фінансове управління; Управління бухгалтерського обліку та звітності; Адміністративно-господарське управління; Прес-центр судової влади; Відділ аудиту; Відділ організаційного забезпечення суддівського самоврядування; Режимно-секретний сектор; Головний спеціаліст з питань безпеки та мобілізаційної роботи [335]. Структура Державної судової адміністрації затверджується її Головою.

На підставі дослідження структури Державної судової адміністрації вже можна зробити певні висновки з приводу значення цього органу в

діяльності господарських судів. В науковій літературі неодноразово підіймалась проблема функціонування Державної судової адміністрації та її територіальних управлінь. У зв'язку з цим, вченими висловлювались різні пропозиції щодо класифікації функцій та повноважень цих органів.

Так, В. І. П'ятковський вважає, що Державна судова адміністрація України здійснює, по суті, судове управління. Судове управління з точки зору участі судової адміністрації – це створення належних умов для функціонування незалежного та неупередженого суду [336, с. 650-651].

Д. Ю. Шпенюк пропонує класифікувати повноваження Державної судової адміністрації на такі групи: 1) повноваження в кадровій сфері (вивчення кадрових питань апарату судів, здійснення прогнозу потреби у спеціалістах, здійснення замовлення на підготовку відповідних спеціалістів тощо); 2) повноваження в інформаційній сфері: вивчення практики організації діяльності судів, розробка і внесення пропозицій щодо її вдосконалення; організація роботи з ведення судової статистики, діловодства та архіву тощо; 3) повноваження в сфері взаємодії з іншими органами державної влади, їх посадовими особами, фізичними та юридичними особами; 4) повноваження в сфері матеріально-технічного та фінансового забезпечення суддів, судів, органів суддівського самоврядування [337, с. 107-108].

Систематизацію функцій Державної судової адміністрації України щодо забезпечення органів та інституцій судової влади на дев'ять видів запропоновано А. М. Хливнюк, а саме: 1) у фінансуванні, 2) матеріально-технічному, 3) інформаційному та 4) професійно-кадровому забезпеченні, 5) розподілі навантаження між суддями, 6) участі у формуванні судів загальної юрисдикції, 7) вдосконаленні організаційного забезпечення, в тому числі через організацію міжнародного співробітництва; 8) організації розгляду звернень громадян; 9) матеріальному та соціальному забезпеченні суддів, працівників апарату судів та суддів у відставці [338, с. 179].

В. М. Сурник виділяє три групи функцій Державної судової адміністрації України. Так, до першої групи вчений відносить організаційно-

інформаційне забезпечення, до якого належать документаційне забезпечення, доступ до публічної інформації, впровадження інформаційних технологій, забезпечення судів приміщеннями й забезпечення безпеки учасників судового процесу. До другої групи – кадрового забезпечення науковець виокремлює кадрову, аналітичну діяльність, роботу з питань проходження державної служби, діловодство, методична діяльність, нормативно-правове забезпечення. До третьої групи – представницька діяльність – представництво інтересів у органах публічної адміністрації, у тому числі й судових органах [339, с. 129-130].

З-поміж різних підходів та концепцій до класифікації функцій та повноважень Державної судової адміністрації, деякі науковці окремо відмежовують функції її територіальних управлінь. Зокрема, виділяються функція фінансового менеджменту, підтримки з автоматизації суду, підтримки з управління кадровими ресурсами.

М. Зіммер зазначає, що територіальні управління Державної судової адміністрації надають безпосередню підтримку з фінансового менеджменту всім місцевим судам загальної юрисдикції. Ця підтримка включає управління бюджетом, ведення бухгалтерського обліку, сплата рахунків та контроль за видатками, дозволи на здійснення закупівель. Для здійснення підтримки з автоматизації судів територіальні управління забезпечують функціонування автоматизованої системи документообігу, проводять моніторинг офіційних сайтів судової влади тощо. Територіальні управління Державної судової адміністрації також надають безпосередню підтримку з управління кадровими ресурсами місцевим судам загальної юрисдикції. Така підтримка включає адміністрування заробітної плати і премій, ведення документації, ведення обліку плинності кадрів, звітність, набір персоналу, проведення співбесід, застосування дисциплінарних санкцій та інші кадрові функції [328, с. 22].

Отже, на підставі розгляду різних наукових концепцій та законодавства України в цій сфері [32; 332; 333], вважаємо, що значення Державної судової

адміністрації та її територіальних управлінь в організації та забезпеченні діяльності господарських судів полягає в наступному:

1) реалізації представницьких повноважень та забезпечення взаємодії господарських судів різних рівнів між собою та з іншими державними органами та органами місцевого самоврядування. Зокрема, це виражається у здійсненні таких функцій: представляє суди, в тому числі господарські, у відносинах із Кабінетом Міністрів України та Верховною Радою України під час підготовки проекту закону про Державний бюджет України на відповідний рік; забезпечують у межах повноважень, визначених законом, незалежність, недоторканність та безпеку суддів у взаємодії з органами суддівського самоврядування, судами, правоохоронними органами тощо;

2) здійсненні функції з кадрового забезпечення апаратів господарських судів та сприяння у соціальному захисті суддівського корпусу.

Як зазначає з цього приводу А. Л. Борко, Державна судова адміністрація України є одним із основних суб'єктів кадрового забезпечення апарату судів, що зокрема передбачає здійснення замовлення на підготовку відповідних спеціалістів, створення системи підвищення кваліфікації, затвердження структури і штатної чисельності апарату судів, призначення та звільнення їх керівників, застосування до них заохочення та дисциплінарні стягнення [340, с. 56].

Державна судова адміністрація вивчає кадрові питання апарату судів, прогнозує потребу у спеціалістах, здійснює замовлення на підготовку відповідних спеціалістів; забезпечує необхідні умови для підвищення кваліфікації працівників апарату судів, створює систему підвищення кваліфікації. На територіальні управління Державної судової адміністрації покладаються такі функції: здійснення у межах повноважень, визначених законом та Положенням, соціального забезпечення суддів, у тому числі суддів у відставці, а також працівників апаратів місцевих загальних судів; участь у здійсненні заходів щодо забезпечення медичного обслуговування і санаторно-курортного лікування суддів місцевих загальних судів,

працівників апаратів місцевих загальних судів та працівників територіальних управлінь;

3) здійсненні інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності господарських судів, що виражається у веденні судової статистики, узагальненні практики організації діяльності господарських судів та ін. Однією з головних цілей інформаційно-аналітичної роботи Державної судової адміністрації України, на думку В. І. П'ятковського, є виявлення загального принципу укомплектування штату достатньою кількістю суддів і забезпечення їх до призначення й протягом подальшої роботи необхідною підготовкою, на підставі чого здійснюється прогнозування ситуації стосовно підвищення авторитету судової влади тощо [341, с. 161];

4) здійсненні контрольних функцій. О. В. Красноборов вважає, що контрольна функція включає: контроль за станом діловодства в судах загальної юрисдикції; здійснення контролю за дотриманням норм трудового законодавства, правил внутрішнього трудового розпорядку в усіх структурах, у тому числі й апаратах судів; ревізії господарської діяльності підвідомчих структур [342, с. 198]. Крім того, Державна судова адміністрація здійснює внутрішній контроль за використанням бюджетних коштів і матеріальних ресурсів у господарських судах, територіальних управліннях, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери управління досліджуваного органу, аналізує ефективність використання бюджетних коштів їх розпорядниками нижчого рівня та одержувачами на основі поданих ними звіті;

5) здійсненні матеріально-технічного та фінансового забезпечення діяльності господарських судів. Основні функції досліджуваних органів в цій сфері є: підготовка матеріалів для формування пропозицій щодо бюджету судів; здійснення відповідно до законодавства ефективного використання та збереження об'єктів державної власності в господарських судах та територіальних управліннях тощо.

Так, реалізуючи повноваження в даній сфері, Державна судова адміністрація розробила проект Концепції Державної цільової програми забезпечення судів належними приміщеннями на період до 2016 року, в якій зазначено, що станом на 1 червня 2010 р. лише 105 судів (13,5 %) розташовано в приміщеннях, які відповідають вимогам щодо здійснення судочинства. Решта судів розміщується в приміщеннях у яких немає достатньої кількості залів судових засідань, нарадчих кімнат, приміщень для конвою та підсудних, суддів і працівників апарату судів, кімнат для прокурорів та адвокатів, свідків тощо. У зв'язку з цим планувалось провести капітальний ремонт приміщень, які передано для розміщення судів місцевою владою та іншими державними органами; виконати реконструкцію з добудовою приміщень, що потребують збільшення площ; здійснити нове будівництво. Орієнтовний обсяг коштів державного бюджету, необхідних для виконання Програми, становив 6008,2 млн. грн. [343]. Водночас слід констатувати, що виконання даної Програми на сьогодні не завершено, оскільки все ще залишається ряд судів, в тому числі господарських, які розміщені в приміщеннях, що не відповідають потребам нормального функціонування. Тому, не зважаючи на наявність у Державної судової адміністрації та її територіальних управлінь повноважень в сфері матеріально-технічного та фінансового забезпечення діяльності господарських судів, ці повноваження складно реалізувати без належного сприяння зі сторони інших органів державної влади;

б) сприянні автоматизації та комп'ютеризації господарських судів. Для цього Державна судова адміністрація та її територіальні управління: організують комп'ютеризацію господарських судів всіх рівнів для здійснення судочинства, діловодства, інформаційно-нормативного забезпечення судової діяльності та забезпечення функціонування автоматизованої системи документообігу в судах; забезпечують господарські суди необхідними технічними засобами фіксування судового процесу; забезпечують ведення Єдиного державного реєстру судових рішень та

Реєстру електронних адрес органів державної влади, їх посадових та службових осіб тощо;

7) забезпеченні діяльності органів суддівського самоврядування на рівні кожного господарського суду, на міжсудовому та вищому рівнях.

Таким чином, без перебільшення можна говорити про те, що Державна судова адміністрація України та її територіальні управління відіграють ключову роль в організаційному, матеріально-технічному, фінансовому та іншому забезпеченні діяльності господарських судів. І якщо органи суддівського самоврядування в цих же сферах діють як «замовники», тобто визначають потреби, напрямки їх задоволення, то Державна судова адміністрація та її територіальні управління відіграють роль безпосередніх виконавців; їх основним завданням є задоволення виявлених судами, суддям, органами суддівського самоврядування потреб в межах їх повноважень та коштів, виділених в Державному бюджеті України.

3.3.2. Роль Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради правосуддя України в організації та забезпеченні діяльності господарських судів України

Вища кваліфікаційна комісія суддів та Вища рада правосуддя є органами в судовій системі, основним призначенням яких є кадрове забезпечення суддівського корпусу в судах загальної юрисдикції, в тому числі господарських судів. Їх правовий статус зазнав суттєвих змін із впровадженням конституційної реформи 2015-2016 р.р.

Зокрема, в Законі України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [31] було враховано майже всі рекомендації, надані органами Ради Європи (Парламентська Асамблея, Комітет Міністрів, Європейський суд з прав людини, Венеціанська комісія та ін.) щодо провадження судової реформи в Україні, серед яких значна частина

стосувалася порядку та способу формування Вищої ради юстиції (правосуддя). Із них було враховано рекомендації щодо: 1) необхідності створення незалежного від виконавчої та законодавчої влади органу, який би відповідав за призначення та кар'єру суддів; 2) того, що більшість членів Вищої ради юстиції (правосуддя) чи принаймні істотну її частину складають судді; 3) щодо забезпечення обрання членів ради правосуддя, що не є суддями, серед інших видатних юристів, університетських професорів з певним стажем перебування на посаді чи звичайних громадян. І лише одна рекомендація так і не була врахована – об'єднання Вищої ради юстиції і Вищої кваліфікаційної комісії суддів в один орган [344].

У багатьох європейських країнах функціонує єдиний орган, відповідальний за кадровий добір суддів та здійснення інших функцій в сфері кадрового забезпечення. Зокрема, у Франції, Італії, Португалії та ряді інших країн діє Вища рада магістратури – це особливий орган державної влади, основне завдання якого – добір кандидатур на посади суддів і прокурорів, а також здійснення дисциплінарної функції щодо суддів. Переважно у Вищій раді магістратури головує президент держави. Члени цієї ради можуть призначатися президентом (Франція, Алжир), обиратися палатами парламенту (Румунія) або визначаються іншим способом. Наприклад, в Італії дві третини членів Ради обирає сам суддівський корпус, одну третину – парламент, а перший голова й генеральний прокурор касаційного суду входять до ради за посадою [345, с. 61]. Як бачимо, спосіб формування Вищої ради правосуддя цілком відповідає досвіду деяких європейських країн, однак, функціонування відразу двох органів, на які в тій чи іншій мірі покладається здійснення кадрового забезпечення суддівського корпусу не зовсім узгоджується з європейською практикою.

Отже, зважаючи на те, що в судовій системі за законодавством України передбачено функціонування двох органів, які приймають безпосередню участь в кадровому забезпеченні суддівського корпусу, поставимо за мету не

лише визначити їх роль в цьому процесі, але і розмежувати повноваження кожного з них за оновленим законодавством України.

Визначаючи правовий статус Вищої кваліфікаційної комісії суддів, слід зауважити, що з цього приводу давно триває наукова дискусія. Зокрема, Р. В. Ігонін висловлював думку, що Вища кваліфікаційна комісія суддів України є незалежним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом в системі судоустрою України [346, с. 38]. Інші ж науковці зазначали, що законодавством чітко не визначено статус цього органу [347, с. 39; 348, с. 19; 349, с. 274]. Дійсно, відповідно до ч. 1 ст. 100 Закону «Про судоустрій і статус суддів» 2010 р. Вища кваліфікаційна комісія суддів України визначалась як постійно діючий орган у системі судоустрою України [29]. Зі змісту даної норми складно було визначити, що це за орган, для чого він утворений і за якими принципами функціонує.

В ч. 1 ст. 92 нового Закону «Про судоустрій і статус суддів» Вища кваліфікаційна комісія суддів України визнається державним органом суддівського врядування, який на постійній основі діє у системі правосуддя України [32]. Не можна стверджувати, що дане законодавче формулювання є досконалим, однак із нього, принаймні, можна зробити декілька висновків. По-перше, Вища кваліфікаційна комісія суддів – це передусім державний орган. По-друге, це орган судової влади і частина судової системи. По-третє, цей державний орган покликаний здійснювати «суддівське врядування», що означає «управління», «розпорядження», «керівництво» [350, с. 76]. Застосування законодавцем виразу «суддівське врядування» є не випадковим, адже назвати Вищу кваліфікаційну комісію суддів органом суддівського самоврядування не можна, оскільки до її основного складу входять не тільки судді, але і представники інших органів та організацій. Даний орган здійснює лише частину управлінських функцій в судах.

Як вірно зауважує з цього приводу О. М. Терлицький, Вища кваліфікаційна комісія суддів України є тим важливим органом в системі судоустрою держави, який безпосередньо формує судоустрій, проводячи

підготовку професійних суддів та нагляд за порядком здійснення правосуддя [351]. Звідси, Вища кваліфікаційна комісія суддів є одним з органів кадрового забезпечення суддівського корпусу господарських судів.

Порівняльний аналіз ст. ст. 100-110 Закон 2010 р. та ст. ст. 92-103 нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» дозволяє зробити наступні висновки щодо зміни статусу Вищої кваліфікаційної комісії суддів:

1) до її складу тепер входять шістнадцять членів (раніше їх число складало чотирнадцять); Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини та Головою Державної судової адміністрації України обираються по два члени Комісії з числа осіб, які не є судьями;

2) крім двох палат (дисциплінарної та кваліфікаційної), у її складі утворюється також Колегія, до якої входять не менше трьох членів;

3) поряд з підставами припинення повноважень, в окремій статті нового Закону визначено підстави звільнення члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів.

Водночас, незмінним залишився строк повноважень члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів, який складає чотири роки без права бути обраним у члени цього органу два строки поспіль, порядок обрання членів, вимоги до них, в тому числі обмеження, їх права та інші питання діяльності.

Роль Вищої кваліфікаційної комісії суддів в організації та забезпеченні діяльності господарських судів полягає в наступному:

1) своєчасному виявленні вакантних посад суддів в господарських судах шляхом здійснення обліку інформації, що надходить з апаратів відповідних судів, та оголошення конкурсу для їх комплектації;

2) організації та проведенні добору кандидатів на посади суддів в господарських судах та проведенні їх спеціальної перевірки; наданні допуску кандидатів на посаду суддів в господарських судах, які пройшли спеціальну перевірку та виявились такими, що відповідають встановленим законодавством вимогам, до участі у конкурсі;

3) проведенні кваліфікаційного іспиту на посаду суддів господарських судів, визначені його результатів та внесенні рекомендацій Вищій раді правосуддя щодо призначення кандидата на посаду судді в господарському суді;

4) визначенні потреби в державному замовленні на професійну підготовку кандидатів на посаду судді господарських судів у Національній школі суддів України;

5) розробці та затвердженні єдиної форми документації, що застосовується під час проведення добору на посаду суддів в господарських судах, кваліфікаційному оцінюванні (форми заяви про участь у доборі кандидатів на посаду судді, анкети кандидата на посаду судді та ін.);

6) забезпеченні єдиного підходу до проведення добору кандидатів на посаду суддів шляхом затвердження його порядку, методик оцінювання його результатів тощо;

7) проведенні кваліфікаційного оцінювання суддів господарських судів;

8) затвердженні порядку та методології оцінювання та самооцінювання судді;

9) затвердженні форм декларації родинних зв'язків та декларації доброчесності суддів судів загальної юрисдикції, в тому числі господарських судів;

10) розробці та поданні порядку відрядження суддів господарських судів [352].

Отже, Вища кваліфікаційна комісія суддів фактично виступає організатором та виконавцем кадрового добору суддів господарських судів та приймає проміжні рішення щодо в процесі проведення добору кандидатів на посади суддів.

Що стосується другого органу в системі кадрового забезпечення суддівського корпусу – Вищої ради правосуддя, то її статус в порівнянні зі статусом Вищої ради юстиції, зазнав суттєвіших змін.

Варто зазначити, що Вища рада юстиції як конституційний орган в системі судових органів була предметом дослідження багатьох науковців, серед яких слід відмітити О. В. Гончаренко [353, с. 19], В. В. Долежан [354, с. 30], В. М. Колесниченко [355, с. 6], В. В. Кривенко [356, с. 73–74], О. Л. Марчук [357, с. 55–56], І. В. Назаров [358, с. 26], Ю. Є. Полянський [359, с. 20], В. І. Татков [360, с. 62–63], С. О. Халюк [361, с. 73] та ін.

Правову основу діяльності Вищої ради юстиції складала Конституція України, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» 2010 р., Закон України «Про Вищу раду юстиції» [162], Регламент Вищої ради юстиції [172] та ін. Однак, із набуттям чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [31] та новим Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та утворенням Вищої ради правосуддя, більша частина наукових досліджень втратила свою актуальність, оскільки деякі рекомендації вчених таки були враховані при розробці нового законодавства в сфері правосуддя.

Поняття Вищої ради правосуддя не міститься в Законі України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [31]. В ньому визначаються повноваження, кількісний склад членів Вищої ради правосуддя, загальні обмеження для членів цього органу. Більш детальна регламентація правового статусу Вищої ради правосуддя має бути здійснена в законі.

Аналізуючи оновленні положення Конституції та нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів», можемо дійти, що роль Вищої ради правосуддя в організації та забезпечення діяльності господарських судів виражається у здійсненні нею таких повноважень:

- 1) розгляд рекомендацій Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та ухвалення рішення щодо кандидата на посаду судді, в тому числі в господарських судах;

- 2) внесення подання Президенту України про призначення на посаду судді, в тому числі в господарських судах;

3) ухвалення рішення про звільнення судді, в тому числі господарського суду, з посади за наявності для цього підстав, визначених Конституцією та Законом України «Про судоустрій і статус суддів»;

4) затвердження порядку переведення судді до іншого суду того самого рівня і спеціалізації;

5) розгляд звернень з повідомленням про втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя, в тому числі в господарському судочинстві, та вжиття заходів щодо припинення такого втручання;

6) прийняття рішення та проведення дисциплінарного провадження щодо суддів, в тому числі господарських судів, за наявності підстав, визначених законодавством України, і надходженні скарги встановленої форми на цього суддю;

7) надання згоди на затримання судді, в тому числі господарського суду, або утримування його під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку суду, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину;

8) ухвалення рішення про тимчасове відсторонення судді, в тому числі господарського суду, від здійснення правосуддя на строк не більше двох місяців у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника в порядку, встановленому законом.

Отже, Вища рада правосуддя в системі органів судової влади є тим органом, що уповноважений приймати кінцеві рішення, які в деяких випадках можуть бути оскаржені з підстав та в порядку, визначеному законодавством, з питань призначення, звільнення суддів, притягнення їх до дисциплінарної відповідальності, тимчасового затримання або арешту до винесення обвинувального вироку та інших питань, пов'язаних з переміщенням суддів по службі. Підставою для прийняття таких рішень є подання, висновки або інформація в іншій формі зібрана, узагальнена та подана Вищою кваліфікаційною комісією суддів. Тобто Вища рада

правосуддя є органом, що наділений реальними державно-владними повноваженнями щодо суддів судів загальної юрисдикції, в тому числі господарських судів. Джерелом цих повноважень виступає Конституція України.

Варто також зауважити, що для здійснення своїх функцій Вища рада правосуддя та Вища кваліфікаційна комісія суддів наділені відповідними правами, зокрема: мають повний та безпосередній доступ до суддівського досьє, право на отримання інших матеріалів, необхідних для прийняття рішень тощо. Крім того, відповідно до ст. ст. 188-32 та 188-35 Кодексу України про адміністративні правопорушення невиконання законних вимог Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради юстиції (правосуддя) щодо надання інформації, копій документів, а також порушення встановлених законодавством строків їх надання, надання завідомо недостовірної інформації тягне за собою застосування заходів адміністративної відповідальності [362].

Таким чином, головна роль Вищої кваліфікаційної комісії суддів та Вищої ради правосуддя в контексті організації діяльності господарських судів полягає в забезпеченні повного та своєчасного комплектування цих судів високопрофесійним, компетентним та незалежним суддівським корпусом, забезпеченні дотримання суддями дисципліни, вимог щодо несумісності та дотримання вимог законодавства при відправленні правосуддя. Основна відмінність в повноваженнях цих двох органів полягає в тому, що Вища кваліфікаційна комісія суддів є безпосереднім організатором та виконавцем добору кадрів на суддівські посади, здійснення щодо них спеціальної перевірки, проведення кваліфікаційного оцінювання, а на підставі результатів, отриманих в ході здійснення цих заходів, Вища рада правосуддя приймає кінцеві рішення щодо призначення, звільнення суддів, переміщення їх по службі, притягнення їх до дисциплінарної відповідальності.

3.3.3. Інші органи управління та організаційного забезпечення діяльності господарських судів України

В судовій системі України функціонує ряд інших органів управління та організаційного забезпечення діяльності господарських судів. До них, зокрема, належать Національна школа суддів, Науково-консультативна рада та Громадська рада доброчесності. Розглянемо роль кожного з цих органів в забезпеченні ефективного здійснення правосуддя в господарському судочинстві.

Так, відповідно до ст. 104 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Національна школа суддів України є державною установою із спеціальним статусом у системі правосуддя, яка забезпечує підготовку висококваліфікованих кадрів для системи правосуддя та здійснює науково-дослідну діяльність. На Національну школу суддів України не поширюється законодавство про вищу освіту [32]. Правовий статус Національної школи суддів в порівнянні з тим, що був визначений в Законі 2010 року, фактично не зазнав суттєвих змін.

До завдань Національної школи суддів відноситься здійснення: 1) спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді; 2) підготовки суддів, у тому числі обраних на адміністративні посади в судах; 3) періодичного навчання суддів з метою підвищення рівня кваліфікації; 4) навчання, визначеного кваліфікаційним або дисциплінарним органом, для підвищення кваліфікації суддів, які тимчасово відсторонені від здійснення правосуддя; 5) підготовки працівників апаратів судів та підвищення їхньої кваліфікації [32] тощо.

В 2015 році було затверджено нову редакцію Статуту Національної школи суддів [363], якою визначаються завдання, права та обов'язки цього органу. Одним із напрямків діяльності Національної школи суддів Статутом визначено встановлення зв'язків та здійснення міжнародного співробітництва на підставі угод, меморандумів і протоколів з іноземними

зкладами суддівської освіти, міжнародними організаціями, проектами міжнародної технічної допомоги Україні, посольствами іноземних країн, фондами, громадськими організаціями, суддями та вченими в галузі права інших країн відповідно до законодавства України, а також участь у роботі міжнародних організацій, пов'язаних із суддівською освітою.

Окремим напрямом діяльності Національної школи суддів також є дослідження питань дисциплінарної відповідальності суддів в Україні та вивчення міжнародного досвіду в цій сфері. Результатом роботи є підготовка практичного посібника з питань відповідальності суддів в Україні, який містить аналіз міжнародних стандартів, національного законодавства, практики Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради юстиції. Аби вивчити та узагальнити кращий зарубіжний досвід та підготувати пропозиції щодо його використання в Україні, Національна школа суддів України налагоджує постійні міжнародні зв'язки із центрами суддівської освіти [364, с. 137; 365, с. 45].

В науковій літературі зазначається, що окрім регулярних занять з підготовки слухачів, Національна школа суддів широко практикує проведення спеціалізованих семінарів з актуальних питань судочинства. Більшість із них організовуються за тематикою, що пропонується під час занять та опитувань, а також із урахуванням змін, що вносяться до чинного законодавства України [366, с. 11].

Таким чином, на Національну школу суддів покладається важлива місія – підготовка високопрофесійних кадрів в судовій системі та підтримання високого рівня кваліфікації протягом всього періоду здійснення суддею своїх повноважень.

Важливість належної підготовки та стандарти в сфері суддівської освіти визначені в таких міжнародних актах, як Висновок № 4 (2003) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо належної підготовки та підвищення кваліфікації суддів на національному та європейському рівнях, Рекомендація № R (94) 12 щодо

незалежності, ефективності та ролі суддів, Європейська Хартія про статус суддів та багато інших [367, с. 110–120].

З метою виконання основних міжнародних рекомендацій Національна школа суддів розробляє локальні акти, в яких визначає стратегічні та поточні цілі своєї діяльності, визначає пріоритетні напрямки підготовки суддів, розробляє та затверджує календарні плати проведення навчання. Наприклад, в 2016 році було затверджено нову редакцію Регламенту Національної школи суддів [368], а також Положення про підготовку та періодичне навчання суддів у Національній школі суддів [369]. В 2015 році – розроблено проект Порядку і методології регулярного оцінювання та самооцінювання судді [370], який сьогодні залишається не утвердженим.

Національна школа суддів затверджує річні стандартизовані плани підготовки суддів різної категорії та спеціалізації, а також план наукової роботи [371; 372]. Розглядаючи стандартизовані плани навчання суддів господарських місцевих судів, призначених на посаду вперше та обраних безстроково, та апеляційних господарських судів [373; 374; 375], можемо аргументувати, що Національна школа суддів виважено підходить до диференціації та обрання тем та напрямків підготовки для різної категорії суддів. Наприклад, для суддів господарських судів, які були призначені на посаду нещодавно, обираються такі актуальні для них теми, як питання, що виникають при підготовці справи до судового розгляду, правильність складання судових рішень, особливості розгляду окремих категорій господарських справ тощо. В свою чергу, в плані навчання голів господарських судів передбачені організаційно-правові засади діяльності місцевих господарських судів, судове адміністрування, суддівське самоврядування тощо. Між тим, присутні теми, що актуальні для всіх категорій суддів господарських судів – засади антикорупційного законодавства, застосування міжнародного законодавства та ін.

Свої досягнення та відображення основних показників діяльності Національної школи суддів міститься в річному звіті. Зокрема, в

Інформаційно-аналітичному звіті про діяльність Національної школи суддів України у 2015 році зазначається, що у відповідному році пройшли підготовку 1725 суддів, призначених на посаду вперше, 1809 суддів, обраних на посаду судді безстроково та 361 суддя, обраний на адміністративну посаду. Періодичне навчання з метою підвищення кваліфікації пройшли 4089 суддів. В порівнянні з попереднім 2014 роком, показник загальної кількості суддів, що пройшли навчання, в тому числі періодичне, зріс майже на 4 проценти [376].

Однак, не зважаючи на значні досягнення в сфері підготовки професійних суддівських кадрів, в діяльності Національної школи суддів все ще залишаються певні недоліки.

Н. Г. Шукліна, проректор з науково-дослідної роботи Національної школи суддів, вказує, що приведення юридичного статусу Національної школи суддів України у відповідність до європейських і міжнародних стандартів має стати наступним кроком у стратегії реалізації положень судово-правової реформи. Науковець вказує, що інституційне та юридично-статусне зміцнення Національної школи суддів України потребуватиме додаткових ресурсів для забезпечення навчального процесу сучасною інформаційно-обчислювальною і теле- комунікаційною технікою, аудиторіями, приміщеннями для проживання кандидатів на посаду судді в період навчання, витрат на утримання власного викладацького корпусу. Проте такі відносно витрати, на думку Н. Г. Шукліної, у загальнодержавному масштабі окупляться у стократ [377].

З метою визначення напрямків подальшого розвитку Національної школи суддів було розроблено Стратегію розвитку Національної школи суддів України на 2016-2020 рр. [378], в якій пріоритетними напрямками розвитку визначені: 1) підвищення професійного рівня суддів, що передбачає впровадження Національних стандартів суддівської освіти, удосконалення системи спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді та ін.; 2) посилення науково-дослідної та науково-методичної діяльності, зокрема,

підвищення науково-методичного забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів, Вищої ради юстиції (правосуддя), розвиток наукових досліджень тощо; 3) інституційний розвиток установи: нормативно-правове забезпечення, удосконалення організаційної структури та ін.

В науковій літературі неодноразово зверталась увага, що одним з найбільш розгалужених стратегічних напрямів розвитку Школи є комунікативний напрям. Він може бути реалізований на таких рівнях взаємодії: із вищими навчальними закладами, що готують юристів, в Україні та за її межами; із органами юстиції, Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, Вищою радою юстиції; із судами. При цьому формами взаємодії можуть виступати: спільні наради, семінари, обмін інформацією, розробка спільних навчальних програм та їх узгодження тощо [379, с. 45]. До того ж Національній школі суддів також варто розвивати такий напрямок діяльності, як співробітництво із господарськими судами та надання їм науково-методичної допомоги в узагальненні судової практики та забезпеченні її єдності.

Отже, можемо підсумувати, що Національна школа суддів відіграє важливу роль в забезпеченні діяльності господарських судів, яка виражається в наступному: 1) у здійсненні спеціальної підготовки кандидатів на посаду суддів в господарських судах; 2) у забезпеченні навчання суддівських кадрів господарських судів та навчання працівників апарату цих судів; 3) у науково-методичному забезпеченні діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів та Вищої ради правосуддя.

Ще один орган, діяльність якого потребує дослідження в межах даної теми, це науково-консультативна рада при Верховному Суді.

Функціонування Науково-консультативної ради при Верховному Суді регламентовано ст. 47 нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та Положенням про Науково-консультативну раду при Верховному Суді. Відповідно до останнього Науково-консультативна рада утворюється

при Верховному Суді для підготовки наукових висновків з питань діяльності Суду, підготовка яких потребує наукового забезпечення. До повноважень Ради належать: підготовка наукових висновків щодо відповідної норми права; попередній розгляд проектів висновків Пленуму Суду щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням судової системи України; попередній розгляд проектів конституційних подань Суду до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України; попередній розгляд інших питань діяльності Суду, підготовка яких потребує наукового забезпечення тощо [380].

Отже, Науково-консультативна рада при Верховному Суді є дорадчим органом науково-методичного забезпечення діяльності Верховного Суду. За новим законодавством утворення науково-консультативних рад або забезпечення суддів науково-методичною допомогою зі сторони наукових радників або консультантів, не передбачено. В Законі «Про судоустрій і статус суддів» 2010 р. було регламентовано діяльність науково-консультативних рад при вищих спеціалізованих судах.

На виконання ст. 37 Закону 2010 р. було затверджено Положення про Науково-консультативну раду Вищого господарського суду України та визначення її персонального складу, де зазначається, що членами Науково-консультативної ради за посадами є Голова Вищого господарського суду України, заступники голови Вищого господарського суду України, секретарі судових палат Вищого господарського суду України. До повноважень Ради належить вивчення питань, що виникають у судовій діяльності, і подання Вищому господарському суду України пропозиції щодо: проектів постанов пленуму Вищого господарського суду України з питань застосування матеріального і процесуального законодавства, підготовка яких потребує наукового забезпечення; матеріалів узагальнення практики застосування

господарськими судами норм матеріального і процесуального права та даних судової статистики тощо [381].

Разом з ліквідацією Вищого господарського суду відповідно було ліквідовано і Науково-консультативну раду при ньому. На нашу думку, необхідно передбачити можливість суддів господарських судів користуватися допомогою наукових консультантів та радників за прикладом судді Конституційного Суду України [273].

Основним значенням науково-консультативних рад та наукових консультантів в організації діяльності господарських судів є: 1) сприяння суддям господарських судів у вирішенні спірних та неоднозначних питань судової практики; 2) сприяння суддям господарських судів у прийнятті обґрунтованих та законних рішень; 3) сприяння у забезпеченні єдності судової практики в господарському судочинстві.

В новому Законі України «Про судоустрій і статус суддів» передбачається утворення нового органу у судовій системі – Громадської ради доброчесності. Як слідує з назви, це орган громадського контролю за доброчесністю суддівської поведінки.

Відповідно до ст. 87 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Громадська рада доброчесності утворюється з метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності для цілей кваліфікаційного оцінювання. Громадська рада доброчесності здійснює свою діяльність у чотирьох колегіях, до кожної з яких входить п'ять членів Ради. Колегія Громадської ради доброчесності діє від імені Ради. При цьому, визначено, що членами Громадської ради доброчесності можуть бути представники правозахисних громадських об'єднань, науковці-правники, адвокати, журналісти, які є визнаними фахівцями у сфері своєї професійної діяльності, мають високу професійну репутацію та відповідають критерію політичної нейтральності та доброчесності [32].

Аналізуючи повноваження Громадської ради доброчесності, визначені ч. 6 ст. 87 Закону «Про судоустрій статус суддів», можемо дійти висновку, що основне призначення цього органу в сфері організації діяльності господарських судів полягатиме у сприянні Вищій кваліфікаційній комісії суддів у забезпеченні судів загальної юрисдикції, у тому числі господарських судів, суддівськими кадрами, які відповідають вимогам доброчесності, тобто в їх поведінці відсутні ознаки корупційних діянь, вони дотримуються встановлених Конституцією та законом обмежень та вимог щодо несумісності, та не допускають інших порушень законодавства.

Отже, слід констатувати, що в процесі організації та забезпеченні діяльності господарських судів приймають участь різноманітні органи і навіть громадські утворення, які, зокрема, створюють належні організаційні, матеріально-технічні умови для здійснення господарського судочинства, забезпечують суди висококваліфікованими та доброчесними суддівськими кадрами, а також забезпечують документообіг в господарських судах. Не можна недооцінювати важливість та значення роботи цих органів та їх службових осіб, що, насамперед, означає необхідність приведення рівня їх оплати праці до реалій сьогодення та пропорційного до рівня їх навантаження, чітке визначення кваліфікаційних та інших вимог до їх працівників (службовців або членів), а також інших гарантій її діяльності.

3.4. Адміністративно-правові форми та методи контролю за діяльністю господарських судів в Україні

Господарські суди та судді цих судів діють у суворій відповідності до Конституції та законів України. Така вимога встановлена на конституційному та міжнародному рівнях. Однак, це не гарантує допущення суддями порушень закону в своїй діяльності та не виключає помилок у роботі господарських судів як елементів соціальної системи. У зв'язку з цим

виникає необхідність у провадженні систематичного контролю за діяльністю господарських судів. Однак його здійснення можливе лише в таких адміністративно-правових формах та такими методами, які узгоджуються з необхідністю дотримання принципу незалежності суддів та самостійності судової влади, а також які не порушують конституційних засад здійснення правосуддя, в тому числі в господарському судочинстві, зокрема, таких як недопущення втручання в роботу суду, заборона впливати на суддю будь-яким чином тощо.

Визначаючи правову природу контролю за діяльністю господарських судів, форми та методи його здійснення, передусім слід розкрити значення категорій «контроль за діяльністю господарських судів», «форми контролю» та «методи контролю». Так, категорія «контроль» тлумачиться як: 1) перевірка, облік діяльності кого-, чого-небудь, нагляд за кимось, чимось; 2) установа або організація, що здійснює нагляд за ким-, чим-небудь або перевіряє його [34, с. 271]. Очевидно, що контроль можна розглядати як вид управлінської діяльності, зокрема, виходячи із його владного характеру.

Як зазначає з цього приводу В. В. Мурза, під час здійснення державного контролю постійно застосовується така його форма, як перевірка виконання (реалізації) [382, с. 111]. Тому, виходячи із означеної характеристики контролю, варто зазначити, що однією з проблем реалізації контрольних повноважень у відношенні судів та суддів є те, що будь-яка владна діяльність, що передбачає втручання в здійснення правосуддя, не допускається. Тому контроль за діяльністю судів, в тому числі господарських, носить специфічний характер.

Водночас, деякі науковці справедливо відмічають альтернативні (крім втручання в діяльність підконтрольного суб'єкта та застосування до нього заходів примусу) завдання контролю. Так, на думку В. М. Гаращука, контроль – явище соціальне, неоднозначне, котре з позицій більш філософських, аніж правових автор визначає як сукупність різних за формою дій, що здійснюються суб'єктами контролю по спостереженню за поведінкою

людей (власною поведінкою) або для встановлення наукових та інших пізнавальних фактів при дослідженні об'єктів матеріального світу. Науковець виділяє дві цілі контролю – стратегічну та тактичну (або прикладну). Стратегічною ціллю контролю є забезпечення законності й дисципліни в суспільстві взагалі та в державному управлінні зокрема. Тактична – полягає в спостереженні та аналізі відповідності діяльності усіх суб'єктів суспільних відносин встановленим державою параметрам, а також у певному «корегуванні» відхилень від цих параметрів [383, с. 14].

Контроль за діяльністю господарських судів повністю виключає можливість втручання в сферу правосуддя, однак при цьому в межах та у випадках чітко визначених законодавством можливе втручання в інші види їх діяльності, наприклад, виконання судом рішень органів суддівського самоврядування, прийнятих у межах повноважень відповідного органу, дотримання суддями службової дисципліни, вимог щодо несумісності тощо.

З урахуванням цих особливостей, Д. Ю. Шпенюв контроль за службою суддів визначає як регламентований Конституцією та законами України вид державно-управлінської діяльності суб'єктів державної влади, органів суддівського самоврядування, голів судів та інших суб'єктів, зміст якої складає система послідовних, взаємопов'язаних та узгоджених дій, що реалізуються у формі дослідження, вивчення, перевірки, аналізу судових документів, інших джерел інформації, вивчення роботи суду або судді, з метою їх оцінки на предмет законності, з можливістю винесення рішень про застосування до судді заходів впливу у формі догани, звільнення або ініціювання притягнення судді до кримінальної відповідальності, в межах дотримання принципів самостійності, незалежності, недоторканності судді, та недопущення незаконного впливу на нього у будь-якій формі [384, с. 440].

О. М. Коротун контроль суддівського самоврядування в сфері судового управління в Україні розглядає як передбачений законами України вид діяльності органів суддівського самоврядування та утворених вищими органами суддівського самоврядування контрольних органів, який полягає в

одержанні інформації, її аналізі, здійсненні у визначених законом формах засобів реагування задля запобігання та припинення порушення Конституції, законів України [312, с. 13].

На підставі аналізу цих дефініцій можемо виділити такі особливості контролю за діяльністю господарських судів, як і інших судів загальної юрисдикції: 1) здійснюється лише тими суб'єктами, які мають достатній обсяг повноважень відповідно до Конституції та законів України; 2) за будь-яких видів та форм контролю категорично не допускається втручання в здійснення суддями правосуддя та прийняття ними рішення по справі, крім випадків перегляду рішень судами вищих інстанцій; 3) примусові методи контролю можуть застосовуватися лише обмеженим колом суб'єктів, до яких належать Вища кваліфікаційна комісія суддів, Вища рада правосуддя; всі інші суб'єкти контролю застосовують тільки ті методи, які не передбачають примусового втручання в діяльність господарських судів; 4) контроль за діяльністю господарських судів може здійснюватися лише в межах, формах та в порядку, визначених Конституцією та законами України; 5) метою здійснення контролю є збирання інформації про діяльність господарських судів з подальшим її аналізом та оцінкою на цій підставі ефективності їх роботи, дотримання вимог законності в процесі здійснення господарського судочинства, своєчасного виявлення ознак порушення суддями вимог законності та вжиття заходів для їх усунення [385].

Отже, контроль за діяльністю господарських судів – це вид управлінської діяльності, що здійснюється уповноваженими на те суб'єктами в порядку, межах, формах та за допомогою методів, визначених Конституцією та законами України, з метою збирання інформації про діяльність господарських судів, оцінки ефективності їх роботи, дотримання вимог законності в процесі здійснення господарського судочинства, своєчасного виявлення ознак порушення суддями вимог законності та вжиття заходів для їх усунення, з обов'язковим дотриманням принципу незалежності суддів.

Контроль за діяльністю господарських судів може здійснюватися у визначених законодавством України формах та за допомогою різних методів. Тому, необхідно з'ясувати зміст понять «форма» та «метод», а також їх співвідношення. Категорія «форма» має такі словникові значення: 1) обриси, контури, зовнішні межі предмета, що визначають його зовнішній вигляд; 2) спосіб існування змісту, його внутрішня структура, організація і зовнішній вираз; 3) видимість, зовнішній бік чого-небудь, що не відображає суті справи [34, с. 972]. В свою чергу, поняття «метод» визначається як: 1) спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя; 2) прийом або систему прийомів, що застосовується в якій-небудь галузі діяльності (науці, виробництві тощо) [34, с. 671]. Отже, у системному зв'язку з поняттям «контроль», «форму» можна визначити як зовнішнє вираження змісту контрольних дій, а «метод» - як спосіб або систему однорідних способів реалізації контрольних дій.

В теорії права форма визначається як організаційна форма діяльності органів держави, їхніх посадових осіб, що, по-перше, передбачена правом і йому відповідає, по-друге, своїм результатом тягне юридично значимі наслідки для суб'єктів права [386, с. 97]. При цьому слід погодитись з думкою В. М. Гаращука, який зауважує, що в науковій літературі, як і в законодавстві, досить часто поняття «форма» та «метод» безпідставно ототожнюються. При цьому, науковець вірно зазначає, що будь-який метод повинен зовні виявлятися у якійсь формі, а форма, у свою чергу, може існувати лише тоді, коли наповнена відповідними методами. Тобто форма – це зовнішній прояв (результат) конкретних процесуальних та організаційних дій, який зримо виявляється в певних актах за результатами діяльності відповідних органів (актах перевірки, ревізії, приписах або постановках прокурора та ін.), а метод – сукупність конкретних процесуальних дій, які передують формальному закріпленню результатів [387, с. 164-165].

Зіставляючи метод та форму здійснення контролю, Л. Л. Приходченко вказує на те, що окрема форма передбачає застосування низки методів,

наприклад, в актах здійснення влади застосовуються різні методи (колегіальність, єдиноначальність тощо). Водночас деякі форми здійснення контрольної влади пов'язані з одним методом, наприклад, рішення – акт колегіального органу, наказ – єдиноначальний тощо. Оскільки метод виражає характер волевиявлення, а без волевиявлення здійснення влади неможливе, тому метод є обов'язковим елементом у застосуванні будь-якої форми [388, с. 6].

Таким чином, поняття «форма контролю» та «метод контролю» не є тотожними. Форма показує систему однорідних дій, які утворюють той чи інший напрямок контрольної діяльності, а метод відображає систему однорідних засобів, які при цьому застосовуються. Окрім форм та методів контролю за діяльністю господарських судів, окремо варто розглядати види контролю як окремий його напрямок або сфера діяльності підконтрольного суб'єкта (наприклад, контроль за дотриманням суддями вимог законодавства про запобігання корупції).

До форм контролю В. В. Мурза відносить: 1) перевірку, 2) інспектування, 3) ревізію, 4) експертизу, 5) моніторинг [382, с. 112-113].

Визначаючи адміністративно-правові форми контролю в системі господарських судів, Т. Б. Логоза до їх числа відносить: організаційний контроль органів суддівського самоврядування за забезпеченням діяльності господарських судів Державною судовою адміністрацією України; внутрішньо-організаційний контроль, який здійснюється Вищим господарським судом України над місцевими та апеляційними господарськими судами [389]. На нашу думку, названі вченим форми, за своєю правовою сутністю є насправді не формами, а видами контролю. Крім того, їх кількість є набагато більшою.

Переважає більшість вчених до методів контролю відносять переконання та примус, які можуть виражатися у вжитті певних заходів та застосуванні правових, організаційних або інших засобів контролю (наприклад, переконання при здійсненні контролю може виражатися у вжитті

таких засобів як підвищення кваліфікації суддів, проведення періодичного оцінювання рівня їх кваліфікації та ін.).

Що стосується видів контролю, то декі вчені, зокрема, О. М. Остапенко вважає, що контроль за діяльністю судів можна поділити за напрямками на такі види як: 1) контроль за діяльністю судів з незалежної організації поза процесуальних правовідносин; 2) контроль судів за належним здійсненням процесуальних правовідносин [390, с. 241].

В кожному із видів контролю, його суб'єкти можуть застосовувати різні методи та здійснювати його у різних формах. У зв'язку з цим, вважаємо, що найбільш комплексним є такий підхід до класифікації видів контролю за діяльністю господарських судів, при якому центральним критерієм виступає суб'єкт його здійснення. Суб'єктів контролю доцільно розподілити на три групи: 1) суб'єкти внутрішнього по відношенню до системи господарських судів; 2) суб'єкти зовнішнього по відношенню до системи господарських судів, однак внутрішні по відношенню до судової системи контролю; 3) суб'єкти зовнішнього по відношенню до судової системи контролю. В свою чергу, до першої групи суб'єктів належать: 1) голова відповідного господарського суду та його заступники; 2) органи суддівського самоврядування: збори суддів кожного господарського суду та Пленум у Верховному Суді; міжсудові та вищі органи суддівського самоврядування – збори господарських судів, Рада суддів України та З'їзд суддів України; 3) громадська рада при Раді суддів України. До другої групи належать такі суб'єкти: 1) Вища кваліфікаційна комісія суддів; 2) Вища рада правосуддя; 3) Громадська рада доброчесності; 4) апеляційні господарські суди та Верховний Суд. До третьої групи суб'єктів слід віднести: 1) громадськість; 2) Президент України; 3) Верховна Рада України; 4) Уповноважений з прав людини; 5) прокуратура України [391].

Розглянемо форми та методи контролю за діяльністю господарських судів різних його суб'єктів.

Так, одним із суб'єктів контролю за діяльністю господарських судів є голова відповідного суду, його заступники, які обираються на зборах суддів цих господарських судів строком на три роки, але не більш як на строк повноважень судді. Суддя не може перебувати на адміністративній посаді більше ніж два строки підряд. Причому в порівнянні з Законом 2010 р., строк перебування на адміністративній посаді був збільшений з двох до трьох років з одночасним визначенням підстав дострокового припинення повноважень судді на адміністративній посаді з визначенням санкції за дострокове звільнення з дискредитуючих підстав – заборона обрання його на адміністративні посади повторно. Вважаємо це позитивним кроком, оскільки суддя, який успішно справляється з адміністративними повноваженнями, може перебувати на посаді довше, при цьому у суддів завжди є можливість при виникненні відповідних підстав переобрати голову або його заступника.

Згідно ч. 10 ст. 20 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у суді, кількість суддів в якому перевищує десять суддів, може бути обраний один заступник голови суду, а в суді, кількість суддів в якому перевищує тридцять суддів, – не більше двох заступників голови суду [32]. Отже, загальна кількість заступників голови господарського суду не може перевищувати двох.

Повноваження голів судів загальної юрисдикції, в тому числі господарських судів, та їх заступників визначені ст. ст. 24, 29-30, 34-35, 39 та 42-43 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Їх аналіз дозволяє виділити такі напрямки контролю цих суб'єктів: контроль за діяльністю апаратів господарських судів; контроль за повнотою комплектування суддівського корпусу у відповідному господарському суді; контроль за виконанням рішень органів суддівського самоврядування; контроль за тим, щоб при наявності підстав для припинення повноважень судді, такий суддя своєчасно припинив свої повноваження.

Формами контролю в цих напрямках виступають: 1) внесення подання про застосування до керівника апарату суду, його заступника заохочення або

накладення дисциплінарного стягнення відповідно до законодавства; 2) погодження призначення на посаду керівника апарату суду, заступника керівника апарату суду; 3) повідомлення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Державної судової адміністрації України про вакантні посади суддів у суді у триденний строк з дня їх утворення; 4) забезпечення виконання рішень зборів суддів місцевого суду; 5) повідомлення Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів та Державної судової адміністрації про наявність підстави для припинення повноважень судді у строки визначені законодавством. Методами контролю голів господарських судів та їх заступників є видання наказів та розпоряджень, методи інформування та погодження.

Досліджуючи законодавство України, яким регламентовано контрольні повноваження голів судів та їх заступників, можна зробити висновок про наявність певних недоліків в цій сфері. Зокрема, як зазначає А. Л. Борко, незважаючи на те, що голова суду уповноважений контролювати ефективність роботи всього апарату суду, він має право вносити подання про накладення дисциплінарних стягнень і звільнення з посади лише щодо керівника апарату суду та його заступника, але не інших працівників апарату суду. На цій підставі науковець вважає, що у даному разі повинно йтися або про звуження контрольних повноважень голови суду лише до контролю за діяльністю керівництва апарату суду, або ж про законодавче закріплення права голови суду ініціювати притягнення інших працівників апарату суду до дисциплінарної відповідальності [392, с. 158]. Ми погоджуємось з даним зауваженням, оскільки наявність у голови суду повноважень щодо погодження призначення на посаду голови апарату суду та його заступника, а також внесення подання щодо притягнення їх до дисциплінарної відповідальності, говорить про фактичну можливість здійснювати контроль лише у відношенні до керівника апарату суду та його заступників.

Окрім цього, вважаємо, що перелік посад, які віднесені ст. 20 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» до адміністративних, є

необґрунтовано обмежений. До таких посад також варто прирівняти посаду секретаря палати вищого спеціалізованого суду, секретаря палати Касаційного господарського суду та Секретаря Великої Палати Верховного Суду, оскільки ці посади за своєю правовою природою є управлінськими (особи, що їх займають виконують адміністративні повноваження). Наприклад, до контрольних повноважень секретарів відповідних палат належить контроль здійснення аналізу та узагальнення судової практики у справах, віднесених до компетенції палати.

Наступним суб'єктом здійснення контролю за діяльністю господарських судів є органи суддівського самоврядування. Вони здійснюють контроль у таких напрямках: контроль за організаційною єдністю господарських судів та інших судів загальної юрисдикції; контроль за належним та достатнім рівнем матеріально-технічного, фінансового та організаційного забезпечення роботи господарських судів; контроль за роботою голів господарських судів та їх заступників, контроль за виконанням рішень органів суддівського самоврядування; контроль за комплектуванням Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів високопрофесійними судьями; контроль за діяльністю Державної судової адміністрації та її територіальних управлінь; контроль за додержанням вимог законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів, голови чи членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голови Державної судової адміністрації України чи його заступників.

Формами здійснення контролю за діяльністю господарських судів органами суддівського самоврядування є: 1) заслуховування звітів суддів господарських судів, які обіймають адміністративні посади в цьому суді, та керівника апарату суду; 2) проведення засідань, обговорення та вирішення питань, що стосуються відповідного напрямку контролю; 3) перевірка інформації, дослідження матеріалів, що надходять на розгляд до органів суддівського самоврядування тощо.

Методами здійснення контролю виступають: звернення з поданням про притягнення до дисциплінарної відповідальності адвоката, прокурора, посадової особи органу державної влади чи органу місцевого самоврядування за вчинення дій або бездіяльності, що порушують гарантії незалежності суду та судді; винесення рішень, обов'язкових для виконання суддями та судами; погоджувальні та інформаційні методи.

Особливим напрямком контролю Рада суддів України є контроль за дотриманням законодавства про конфлікт інтересів у діяльності господарських судів. Рада суддів здійснюють контроль за дотриманням законодавства про конфлікт інтересів шляхом застосування таких методів:

підготовка, затвердження та своєчасне оновлення нормативно-правових актів щодо виявлення, розкриття, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суб'єктів конфлікту інтересів;

інформування, роз'яснення та навчання суб'єктів конфлікту інтересів стосовно змісту нормативно-правових актів щодо конфлікту інтересів з метою підвищення їх здатності до самостійного виявлення, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів;

запровадження системи добровільного розкриття та реєстрації суб'єктами конфлікту інтересів переліку приватних інтересів, наявність яких може вплинути на об'єктивність та неупередженість під час прийняття рішень тощо [393].

Одним із органів громадського контролю за діяльністю господарських судів є Громадська рада при Раді суддів України. Відповідно до Положення про громадську раду при Раді суддів України, затвердженого Рішенням Ради суддів України 5 лютого 2015 р. № 3, Рада визнається постійно діючим колегіальним виборним консультативно-дорадчим органом, утвореним для забезпечення участі громадян в управлінні державними справами, зокрема, в забезпеченні належних організаційних умов діяльності судів і суддів, утвердженні незалежності суду, забезпеченні заборони втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя, а також підвищенні рівня

довіри суспільства до судової влади, налагодженні ефективної взаємодії органів судової влади з громадськістю, у врахуванні громадської думки під час формування та реалізації державної судової політики [394]. Громадська рада як слідує із назви тісно співпрацює з Радою суддів України. Крім того, саме Рада суддів затверджує її персональний склад. Це дає підстави поставити під сумнів дійсні можливості громадської ради в сфері здійснення контролю за діяльністю органів суддівського самоврядування.

Задекларованими повноваженнями громадської ради є: 1) підготовка та подання Раді суддів України пропозицій до орієнтовного плану проведення консультацій з громадськістю, а також щодо проведення консультацій, не передбачених таким планом; 2) підготовка та подання Раді суддів України пропозиції щодо організації консультацій з представниками юридичної громадськості; 3) здійснення дослідження стану незалежності судової влади та діяльності органів суддівського самоврядування [394] тощо.

Отже, фактично контрольні повноваження громадської ради правосуддя виражаються у таких формах, як: участь у засіданнях Ради суддів України, підготовка та виконання планів консультацій з громадськістю з питань, пов'язаних з діяльністю судової системи тощо. Рада може застосовувати методи консультування, інформування, сприяння тощо.

Наступна група суб'єктів контролю за діяльністю господарських судів – зовнішні по відношенню до системи господарських судів, однак приналежні до єдиної судової системи. Серед таких суб'єктів передусім варто виділити Вищу кваліфікаційну комісію суддів. Аналіз її повноважень, визначених ст. 93 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [32] дозволяє виділити такі напрямки контролю за діяльністю господарських судів: контроль за комплектацією суддівського корпусу господарських судів висококваліфікованими суддями; контроль за дотриманням процедури добору кандидатів на посаду суддів господарських судів; контроль за рівнем кваліфікації суддів господарських судів; контроль за дотриманням суддями

господарських судів вимог та обмежень, встановлених законодавством України.

Формами контролю цього органу за діяльністю господарських судів є:

- 1) проведення спеціальної перевірки кандидатів на посаду судді господарського суду;
- 2) проведення відбіркового іспиту у формі анонімного тестування кандидата на посаду судді господарського суду;
- 3) проведення перевірки декларації родинних зв'язків та фінансової декларації кандидата на посаду судді господарського суду;
- 4) проведення кваліфікаційного іспиту кандидатів на посаду судді господарського суду у формі анонімного тестування та анонімного практичного завдання;
- 5) надання рекомендацій або відмова в їх наданні Вищій раді правосуддя щодо призначення на посаду судді;
- 6) проведення кваліфікаційного оцінювання судді господарського суду.

Для реалізації контролю за діяльністю господарських судів в цих формах Вища кваліфікаційна комісія суддів застосовує такі методи, як: виявлення рівня знань, практичних навичок та умінь у застосуванні закону та веденні судового засідання у судді господарського суду; інформативний метод, що виражається у наданні рекомендацій та інформуванні в іншій формі Вищу раду правосуддя про наслідки проведених перевірок, проходження кваліфікаційного іспиту тощо.

Найбільшим колом повноважень у сфері здійснення контролю за діяльністю господарських судів відповідно до нового законодавства України володіє Вища рада правосуддя. Вона здійснює контроль у таких напрямках, як: контроль за відповідністю рівня кваліфікації суддів господарських судів кваліфікаційним вимогам, що до них висуваються; контроль за виконанням суддями вимог закону при здійсненні правосуддя, дотримання обмежень, зокрема, вимог щодо несумісності; контроль за дотриманням вимог щодо незалежності суддів господарських судів тощо.

Означені види контролю можуть бути реалізовані у таких формах:

- 1) перевірка матеріалів, дослідження суддівського досьє, інших документів, що містять інформацію про діяльність судді господарського суду;

2) перевірка декларації родинних зв'язків суддів господарських судів;
 3) здійснення дисциплінарного провадження щодо суддів господарських судів тощо. Методами контролю за діяльністю господарських судів є: прийняття рішень про звільнення судді господарського суду з посади за наявності підстав для цього; надання згоди на затримання судді чи утримання його під вартою; ухвалення рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя за наявності для цього підстав, визначених законодавством; ухвалення рішення про переведення судді з одного суду до іншого; застосування до судді одного з видів дисциплінарної відповідальності в залежності від виду вчиненого проступку та ін.

Ще одним новоутвореним органом громадського контролю, в тому числі за діяльністю господарських судів, є Громадська рада доброчесності. Вона є органом, що сприяє Вищій кваліфікаційній комісії суддів у здійсненні контрольних повноважень, тобто самостійних рішень рада приймати не може, однак допомагає органу, що володіє владними повноваженнями, у реалізації ним своїх повноважень у сфері контролю за діяльністю судів.

Громадська рада доброчесності здійснює контроль у таких формах: 1) збирання, перевірка та аналіз інформації щодо судді, в тому числі господарського суду, (кандидата на посаду судді); 2) надання Вищій кваліфікаційній комісії суддів України інформації щодо судді (кандидата на посаду судді); 3) надання, за наявності відповідних підстав, Вищій кваліфікаційній комісії суддів України висновку про невідповідність судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності, який додається до дос'є кандидата на посаду судді або до суддівського дос'є; 4) делегування уповноваженого представника для участі у засіданні Вищої кваліфікаційної комісії суддів України щодо кваліфікаційного оцінювання судді (кандидата на посаду судді) [32] тощо. Громадська рада доброчесності переважно застосовує методи інформування та консультування.

Органами, які можуть здійснювати контроль за законністю рішень, що ухвалюються господарськими судами, а також за дотриманням ними вимог

щодо єдності судової практики, правильності застосування норм матеріального та процесуального права, є апеляційні господарські суди та Верховний Суд (до набрання чинності новим законодавством про судоустрій таким органом також був Вищий господарський суд України).

Ці органи реалізують контрольні повноваження у формах: 1) перевірка обґрунтованості та законності рішень, що приймаються господарськими судами першої та апеляційної інстанцій; 2) перевірка повноти та всебічності дослідження господарським судом доказів та обставин справи; 3) перевірка вмотивованості оскаржуваного рішення господарського суду; 4) перевірка правильності та однаковості застосування господарським судом норм матеріального та процесуального права. Методами здійснення контролю в цих формах є: скасування апеляційними господарськими судами та Касаційним господарським судом рішення суду відповідно першої або апеляційної інстанції та ухвалення нового рішення; скасування рішення та закриття провадження у справі або направлення на повторний розгляд тощо.

Наступна група досліджуваних суб'єктів контролю за діяльністю господарських судів є зовнішньою по відношенню не тільки до системи господарських судів, але і до всієї судової системи.

Одним із видів зовнішнього контролю є громадський контроль. Як було з'ясовано вище, громадський контроль здійснюється і на внутрішньо-організаційному рівні. В цьому разі суб'єктами контролю виступають громадські організації, сформовані за участю відповідних органів – Ради суддів України та Вищої кваліфікаційної комісії суддів. Зовнішній громадський контроль можуть здійснювати окремі громадяни, їх об'єднання та інші громадські формування.

Формами громадського контролю за діяльністю господарських судів є: 1) участь у відкритих засіданнях господарського суду; 2) звернення з інформаційними запитами до господарських судів та отримання на них відповідей у порядку та в строки, визначені законодавством України;

3) отримання публічної інформації про діяльність відповідного господарського суду через інші відкриті джерела.

Слід зазначити, що реалізація всіх форм громадського контролю за діяльністю господарських судів можлива лише за умови дотримання принципів відкритості, прозорості, гласності в цих судах.

Принцип прозорості функціонування публічної адміністрації, на думку І. О. Сквірського, є складним утворенням, у межах якого можуть бути виділені декілька підпринципів або вимог, які обов'язково мають бути забезпеченими (виконаними) на шляху до забезпечення прозорості функціонування публічної влади. До таких підпринципів (вимог) науковець відносить: принцип максимального розкриття інформації; обов'язок оприлюднення: «публічні органи зобов'язані оприлюднювати основну інформацію»; стимулювання відкритості уряду: «публічні органи повинні активно сприяти відкритості діяльності уряду»; обмежена сфера винятків, тобто виключні випадки закритої інформації; спрощена процедура доступу до інформації; розкриття інформації створює прецедент (оприлюднення має перевагу) [395, с. 12]. В діяльності господарських судів дані принципи (підпринципи) виражаються: по-перше, у розміщенні у вільному та відкритому доступі інформації на офіційних сайтах, інформаційних стендах в приміщеннях судів та інших джерелах про графік роботи суду, суддів, які в ньому працюють, їх спеціалізація, про справи, що призначені до розгляду, рішення, прийняті та оприлюднені в Єдиному державному реєстрі судових рішень; по-друге, у відкритому доступі кожного до судового засідання; встановлення виняткових обмежень даного права; по-третє, можливість звернення до судів із запитом на публічну інформацію, що не розміщена у відкритому доступі.

Крім означених форм контролю, в деяких господарських судах широко застосовують таку форму, як опитування громадськості за допомогою спеціальних анкет.

Як зазначає з цього приводу П. І. Каблак, якщо отримання інформації будь-якого роду є загалом одностороннім зв'язком, то комунікаційний зв'язок можливо забезпечити шляхом громадського контролю судової влади та використання методу опитування за допомогою карток громадянського звітування. Подібне анкетування, як показує практика, сприяє виявленню вад та недоліків в роботі суду, дозволяє оцінити якість його функціонування, розробити рекомендації щодо його покращання [396, с. 218]. Так, в 2015 році робочою групою за підтримки проекту USAID «Справедливе правосуддя» було розроблено систему оцінювання якості роботи суду, та затверджено її Радою суддів України. Відповідно до цієї системи Анкета опитування відвідувачів щодо якості функціонування суду (картка громадянського звітування) містить три блоки загальною кількістю 58 запитань. Перший блок анкети дозволяє виявити загальну інформацію про респондента (його вік, стать, освіту та ін.); другий блок – містить питання стосовно доступності суду, зручності та комфортності перебування в ньому, повноту та ясність інформації, що розміщена на стендах, дотримання строків розгляду справи та ін.; третій блок – розміщує висновки та рекомендації респондентів щодо підвищення якості роботи суду [397, с. 51-55]. Подібне анкетування може виявитись ефективною формою контролю, однак для цього варто налагодити зворотний зв'язок – відповідне реагування судів та інших органів судової системи на виявлені недоліки у функціонуванні судів.

Методами громадського контролю за діяльністю господарських судів є: оскарження рішення, ухвали господарського суду до судів апеляційної та касаційної інстанції; звернення зі скаргами на поведінку або дії судді господарського суду до Вищої ради правосуддя; консультування через громадські ради щодо напрямків удосконалення господарського судочинства, оптимізації роботи господарських судів тощо.

Водночас, не зважаючи на значні здобутки в сфері налагодження зв'язків з громадськістю та залучення її до здійснення контролю, в тому числі за діяльністю господарських судів, слід погодитись із зауваженням

Т. В. Наливайко про недостатню ефективним функціонування інституту громадського контролю в сучасному українському суспільстві, що, на думку вченої, зумовлено насамперед невизначеністю соціальної стратегії його розвитку, наявністю низки політичних, соціально-економічних, правових та ідеологічних проблем (правовий нігілізм, тінізація економіки, корупція, низький життєвий рівень, маргіналізація значної частини населення, безробіття тощо). З метою розв'язання цієї проблеми науковець пропонує ухвалити закон про громадський контроль, який би закріплював правові основи його функціонування в громадянському суспільстві [398, с. 13]. Ми підтримуємо дану пропозицію, адже громадський контроль може бути ефективним лише за умови його легітимізації та створення дієвого механізму для його реалізації.

Наступна група суб'єктів – Президент України, Верховна Рада України та прокуратура України – мають лише опосередковані контрольні повноваження в судовій системі. Так, Президент України та Верховна Рада України до недавнього часу приймали безпосередню участь у призначенні суддів на посаду вперше або обрання їх безстроково, а парламент також надавав згоду на затримання судді та його арешт до винесення обвинувального вироку. Однак, із набуттям чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» та Законом України «Про судоустрій і статус суддів» Президент та Верховна Рада України уповноважені, відповідно, призначати та обирати по два члени до Вищої ради правосуддя. Це стає єдиною формою контролю за діяльністю судів зі сторони глави держави та парламенту України.

Що стосується здійснення прокурорського контролю за діяльністю господарських судів, то він реалізується у двох основних напрямках – контроль за дотриманням державних інтересів під час розгляду справ в господарських судах та контроль за притягненням суддів господарських судів до кримінальної відповідальності. Формами прокурорського контролю є: 1) участь у судових засіданнях під час розгляду господарських справ за

зверненням в інтересах держави; 2) здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням щодо суддів, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення, корупційного діяння тощо. Методами прокурорського контролю є: звернення до господарського суду в інтересах держави (державного підприємства, установи); оскарження рішень господарських судів до судів вищих інстанцій; звернення до Вищої ради правосуддя для надання дозволу на затримання або арешту судді тощо.

Серед суб'єктів зовнішнього контролю за діяльністю господарських судів України значні повноваження має Уповноважений з прав людини. Відповідно до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [399] він здійснює контроль за діяльністю господарських судів у таких формах: 1) вільного відвідування Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України; 2) участі у засіданнях Верховної Ради України, Конституційного Суду України, Верховного Суду та вищих спеціалізованих судів України, колегії прокуратури України та інших колегіальних органів; 3) звернення до Конституційного Суду України з конституційним поданням; 4) безперешкодного відвідування органів державної влади (в тому числі судові); 5) призначення двох членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів з числа осіб, які не є суддями та ін. Методами контролю, що застосовуються Уповноваженим з прав людини, при здійсненні контрольних повноважень є: оскарження рішень господарських судів, звернення зі скаргами на дії суддів господарських судів до Вищої ради правосуддя тощо.

Інститут омбудсмена в багатьох європейських країнах функціонує не тільки на вищому державному рівні, але і на місцях. Зокрема, відповідно до Рекомендацій Конгресу було створено один із дієвих контрольних інститутів – інститут місцевих уповноважених з прав людини [400, с. 22]. Вважаємо за доцільне запровадити подібні інститути в нашій державі.

Таким чином, згідно Конституції та законів України серед всіх суб'єктів здійснення контролю за діяльністю господарських судів лише Вища

рада правосуддя наділена реальними владними повноваженнями щодо підконтрольного суб'єкта – господарських судів України. Тому вона може застосовувати методи примусу при здійсненні контролю за діяльністю господарських судів. Інші ж суб'єкти, переважно використовують методи інформування, консультування, рекомендації, оскарження тощо. Така ситуація обумовлена дією принципу незалежності суддів та підкорення їх тільки закону. Однак, на нашу думку, з розвитком громадянського суспільства має підвищитись роль громадського контролю, в тому числі за діяльністю господарських судів. Для цього необхідно розвивати форми громадського контролю, наділяти громадські ради реальними повноваженнями в цій сфері.

Висновки до розділу 3

1. Апарат господарського суду – це організаційно єдина система структурних підрозділів та відділів, штатною одиницею в яких є посада, яку займають державні службовці та працівники, що здійснюють функції з обслуговування, та основним призначенням якої є організаційне, кадрове, матеріально-технічне та інше забезпечення належної роботи судів відповідного господарського суду.

2. Правова природа апаратів господарських судів полягає в наступному: 1) оскільки судді господарських судів виконують функцію із здійснення правосуддя в господарському судочинстві, виникає необхідність у здійсненні різноманітних допоміжних дій; 2) до штатної структури апарату господарського суду поряд з працівниками, що здійснюють функції з обслуговування, входять також і висококваліфіковані державні службовці, які здатні прийняти на себе функції судового адміністрування та забезпечення злагодженого функціонування системи господарських судів; 3) при формуванні апаратів господарських судів обов'язково враховується

думка суддів відповідних судів; 4) в основному працівники апаратів господарського суду перебувають у безпосередньому трудовому підпорядкуванні у керівника апарату, однак деякі з них, зокрема, помічники суддів, судові розпорядники, секретарі судових засідань зобов'язані виконувати, передусім, розпорядження суддів.

3. Для удосконалення правового регулювання діяльності апаратів господарських судів необхідно: 1) ст. 155 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» доповнити визначенням поняття апарату та його типовими функціями; 2) розробити Типове положення про апарат господарських судів, в якому визначити типову структуру апарату та розподіл функціонального навантаження на кожний структурний підрозділ; 3) врегулювання питання про взаємодію голів та заступників голів господарських судів та апарату цих судів, розподіл повноважень між ними та керівниками апаратів.

4. Суддівське самоврядування слід розглядати у функціональному та організаційному аспектах. У першому значенні суддівське самоврядування – це форма судового управління, яке реалізується виключно суддями через створені в установленому законом порядку органи, та полягає у вирішенні питань організації та функціонування судової влади, що не пов'язані зі здійсненням правосуддя.

В організаційному аспекті суддівське самоврядування слід розглядати як організаційно оформлений інститут, в структуру якого входять збори суддів місцевого суду, апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду, Пленум Верховного Суду, Рада суддів України та з'їзд суддів України, порядок обрання делегатів, періодичність та порядок проведення засідань яких визначається законодавством, регламентами, положеннями та іншими актами. За своєю юридичною природою органи суддівського самоврядування не є юридичними особами або державними органами, оскільки не в повній мірі відповідають основним ознакам останніх.

5. Завдання органів суддівського самоврядування необхідно класифікувати за змістом на такі групи: 1) у сфері кадрового, фінансового,

матеріально-технічного та іншого забезпечення діяльності господарських судів; 2) у сфері кадрового забезпечення інших органів судової влади – Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів, Державної судової адміністрації, її територіальних управлінь та апаратів господарських судів; 3) у сфері організації діяльності самих органів суддівського самоврядування; 4) у сфері здійснення судового адміністрування в господарських судах; 5) у сфері захисту професійних інтересів суддів господарських судів; 6) у сфері здійснення контрольних повноважень.

6. З метою удосконалення діяльності органів суддівського самоврядування в управлінні господарськими судами необхідно: 1) в ч. 12 ст. 128 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачити, що рішення зборів суддів відповідного суду, прийняте в межах та в порядку, визначеному законодавством України, є обов'язковим для всіх суддів цього суду, а також регламентувати порядок оскарження такого рішення в судовому або позасудовому порядку; 2) в ч. 12 ст. 133 Закону закріпити обов'язок судів, до яких звертаються з пропозиціями вищі органи суддівського самоврядування, розглянути ці пропозиції протягом п'ятнадцяти днів і дати відповідь по суті; 3) створити робочі органи в складі З'їзду суддів України та залучити до їх роботи працівників Державної судової адміністрації, а на рівні зборів суддів кожного господарського суду – працівників апарату цих судів.

7. Значення Державної судової адміністрації та її територіальних управлінь в організації та забезпеченні діяльності господарських судів полягає в: 1) реалізації представницьких повноважень та забезпечення взаємодії господарських судів різних рівнів між собою та з іншими державними органами та органами місцевого самоврядування; 2) здійсненні функції з кадрового забезпечення апаратів господарських судів та сприяння у соціальному захисті суддівського корпусу; 3) здійсненні інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності господарських судів, що виражається у

веденні судової статистики, узагальненні практики організації діяльності господарських судів та ін.; 4) здійсненні контрольних функцій тощо.

8. Роль Вищої кваліфікаційної комісії суддів в організації та забезпеченні діяльності господарських судів полягає в наступному: 1) своєчасному виявленні вакантних посад суддів в господарських судах шляхом здійснення обліку інформації, що надходить з апаратів відповідних судів, та оголошення конкурсу для їх комплектації; 2) організації та проведенні добору кандидатів на посади суддів в господарських судах та проведенні їх спеціальної перевірки; наданні допуску кандидатів на посаду суддів в господарських судах, які пройшли спеціальну перевірку та виявились такими, що відповідають встановленим законодавством вимогам, до участі у конкурсі; 3) проведенні кваліфікаційного іспиту на посаду суддів господарських судів, визначенні його результатів та внесенні рекомендацій Вищій раді правосуддя щодо призначення кандидата на посаду судді в господарському суді; 4) визначенні потреби в державному замовленні на професійну підготовку кандидатів на посаду судді господарських судів у Національній школі суддів України тощо.

9. Роль Вищої ради правосуддя в організації та забезпечення діяльності господарських судів виражається у здійсненні нею таких повноважень: 1) розгляд рекомендацій Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та ухвалення рішення щодо кандидата на посаду судді, в тому числі в господарських судах; 2) внесення подання Президенту України про призначення на посаду судді, в тому числі в господарських судах; 3) ухвалення рішення про звільнення судді, в тому числі господарського суду з посади за наявності для цього підстав, визначених Конституції та Законом України «Про судоустрій і статус суддів»; 4) затвердження порядку переведення судді до іншого суду того самого рівня і спеціалізації та ін.

10. Національна школа суддів відіграє важливу роль в забезпеченні діяльності господарських судів, яка виражається в наступному: 1) у здійсненні спеціальної підготовки кандидатів на посаду суддів в

господарських судах; 2) у забезпеченні навчання суддівських кадрів господарських судів та навчання працівників апарату цих судів; 3) у науково-методичному забезпеченні діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів та Вищої ради правосуддя.

11. Основним значенням науково-консультативних рад та наукових консультантів в організації діяльності господарських судів є: 1) сприяння суддям господарських судів у вирішенні спірних та неоднозначних питань судової практики; 2) сприяння суддям господарських судів у прийнятті обґрунтованих та законних рішень; 3) сприяння у забезпеченні єдності судової практики в господарському судочинстві.

12. Особливістю контролю за діяльністю господарських судів є: 1) здійснюється лише тими суб'єктами, які мають достатній обсяг повноважень відповідно до Конституції та законів України; 2) за будь-яких видів та форм контролю категорично не допускається втручання в здійснення суддями правосуддя та прийняття ними рішення по справі, крім випадків перегляду рішень судами вищих інстанцій; 3) примусові методи контролю можуть застосовуватися лише обмеженим колом суб'єктів, до яких належать Вища кваліфікаційна комісія суддів, Вища рада юстиції; всі інші суб'єкти контролю застосовують тільки ті методи, які не передбачають примусового втручання в діяльність господарських судів; 4) контроль за діяльністю господарських судів може здійснюватися лише в межах, формах та в порядку, визначених Конституцією та законами України тощо.

13. Контроль за діяльністю господарських судів – це вид управлінської діяльності, що здійснюється уповноваженими на те суб'єктами в порядку, межах, формах та за допомогою методів, визначених Конституцією та законами України, з метою збирання інформації про діяльність господарських судів, оцінки ефективності їх роботи, дотримання вимог законності в процесі здійснення господарського судочинства, своєчасного виявлення ознак порушення суддями вимог законності та вжиття заходів для їх усунення, з обов'язковим дотриманням принципу незалежності суддів.

14. Суб'єкти контролю за діяльністю господарських судів поділяються на три групи: 1) суб'єкти внутрішнього по відношенню до системи господарських судів (голова відповідного господарського суду та його заступники; органи суддівського самоврядування; громадська рада при Раді суддів України); 2) суб'єкти зовнішнього по відношенню до системи господарських судів, однак внутрішні по відношенню до судової системи контролю (Вища кваліфікаційна комісія суддів; Вища рада правосуддя; Громадська рада доброчесності; апеляційні господарські суди та Верховний Суд); 3) суб'єкти зовнішнього по відношенню до судової системи контролю (громадськість; Президент України; Верховна Рада України; Уповноважений з прав людини; прокуратура України).

15. Формами здійснення контролю за діяльністю господарських судів є: 1) проведення спеціальної перевірки кандидатів на посаду судді господарського суду; 2) проведення відбіркового іспиту у формі анонімного тестування кандидата на посаду судді господарського суду; 3) проведення перевірки декларації родинних зв'язків та фінансової декларації кандидата на посаду судді господарського суду; 4) перевірка матеріалів, дослідження суддівського досьє, інших документів, що містять інформацію про діяльність судді господарського суду; 5) перевірка обґрунтованості та законності рішень, що приймаються господарськими судами першої та апеляційної інстанцій тощо.

16. Методами контролю за діяльністю господарських судів є: 1) методи примусу – винесення рішення про притягнення суддів господарських судів до дисциплінарної відповідальності, їх звільнення, переведення тощо (дані методи можуть застосовувати тільки Вища рада правосуддя); 2) методи переконання – інформування, консультування, рекомендації, оскарження тощо.

РОЗДІЛ 4

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ В УКРАЇНІ

4.1. Зарубіжний досвід правового забезпечення діяльності господарських судів та можливості його використання в Україні

Вирішення проблеми удосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів в Україні потребує вивчення зарубіжного досвіду в цій сфері з метою його врахування при розробці відповідних рекомендацій щодо внесення змін та доповнень до адміністративного законодавства України. Тому в даній частині роботи звернемось до розгляду правового забезпечення діяльності господарських судів в деяких зарубіжних державах.

Варто зауважити, що конституції більшості сучасних зарубіжних країн містять розділи, присвячені судовій гілці влади: «Про судову владу» – конституції Іспанії, Франції, Японії; «Правосуддя» – Основний закон Федеративної Республіки Німеччина; «Суди» – конституція Португалії; «Судочинство» – конституція Угорщини; «Судова система» – конституція Македонії тощо. У вказаних розділах визначено її конституційні засади: визначення судової влади як однієї зі складових системи розподілу влад; основні принципи організації та діяльності судової системи; правовий статус суддів; судові гарантії прав і законних інтересів громадян [345, с. 57]. Розділи, присвячені судовій владі та правосуддю, включені також в конституції всіх держав ближнього зарубіжжя та пострадянського простору [401; 402; 403; 404; 405]. Однак, більш детальна регламентація питань судоустрою, як правило, здійснюється в спеціальних законах.

Так, в Республіці Казахстан діє конституційний закон «Про судову систему і статус суддів Республіки Казахстан», прийнятий 25 грудня 2000 р.

Відповідно до цього закону судову систему Республіки Казахстан становлять Верховний Суд Республіки Казахстан, місцеві та інші суди. Передбачається також, що у Республіці Казахстан можуть створюватися інші суди, в тому числі спеціалізовані суди (військові, фінансові, економічні, адміністративні, у справах неповнолітніх та інші). Характерно, що спеціалізовані суди зі статусом обласного або районного суду утворюються Президентом Республіки Казахстан. Судову систему очолює Верховний Суд, органами якого є: 1) пленарне засідання; 2) президія пленарного засідання; 3) судова колегія у цивільних справах; 4) судова колегія у кримінальних справах; 5) спеціалізована судова колегія. Судову колегію очолює голова, який призначається на посаду в порядку, встановленому цим Конституційним законом [406]. Звідси, можемо вказати на такі особливості судової системи господарських судів Республіки Казахстан: 1) в Республіці функціонує два види судів – ті, що спеціалізуються на розгляді економічних, та ті, що розглядають фінансові справи: перші з них розглядають спори, які виникають між суб'єктами господарювання, а другі – між суб'єктами господарювання та державними установами (податкові спори, спори щодо митних процедур); 2) відповідно до законодавства Республіки Казахстан фінансові та економічні суди належать до системи спеціалізованих судів; 3) глава держави приймає безпосередню участь у формуванні системи спеціалізованих, а отже, і означених видів судів; 4) очолює систему господарських судів Верховний Суд, у структурі якого утворюється спеціалізована судова колегія для перегляду справ в касаційному порядку. Організація діяльності фінансових та економічних судів практично нічим не відрізняється від організації діяльності загальних судів, тому ці питання окремо не регламентуються законодавством.

Організаційно-правові засади функціонування господарських (комерційних) судів в Республіці Молдова визначаються в Законі «Про судоустрій». За цим Законом правосуддя здійснюється наступними судовими інстанціями: 1) Вищою судовою палатою; 2) апеляційними палатами;

3) судами [407]. Тобто в Молдові, як і в Україні, організована триланкова судова система. За територіальним принципом на першому рівні утворюються окружні комерційні суди, які належать до системи спеціалізованих судів.

Управління комерційними судами здійснюється в загальному порядку, визначеному щодо загальних судів. Так, в Законі Республіки Молдова «Про судоустрій» регламентовано, що діяльністю судової інстанції щодо здійснення правосуддя керує голова судової інстанції. Організаційна та адміністративна діяльність судової інстанції забезпечується секретаріатом судової інстанції, яким керує його начальник, який призначається на посаду головою судової інстанції відповідно до положень Закону про державну посади та статус державного службовця № 158-XVI від 4 липня 2008 року. Начальник секретаріату судової інстанції здійснює такі повноваження: а) організовує діяльність персоналу, пов'язану зі складанням і оприлюдненням в терміни, встановлені процесуальними нормами, інформації про справи, призначені для розгляду, в тому числі про предмет цих справ; б) організовує роботу персоналу, що відповідає за забезпечення випадкового розподілу справ, що надійшли в судову інстанцію; с) управляє фінансовими коштами, виділеними судової інстанції; d) координує і перевіряє діяльність підрозділів секретаріату судової інстанції, забезпечує управління і оптимальне використання фінансових, матеріальних, інтелектуальних та інформаційних ресурсів в процесі реалізації стратегічних планів діяльності судової інстанції та ін. [407].

Таким чином, судове адміністрування в комерційних судах покладається на спеціально утворені при них секретаріати, які очолюють начальники. Характерно, що, на відміну від законодавства України, яким передбачено, що розпорядниками коштів, виділених із Державного бюджету, для забезпечення діяльності судів, виступає Державна судова адміністрація та її територіальні управління, в Республіці Молдова розпорядниками таких коштів виступає секретаріат кожної судової інстанції. Не можна однозначно

оцінити такий підхід до визначення органів, відповідальних за розподіл фінансового забезпечення судів, оскільки це фактично ставить судовий корпус у фінансову залежність від секретаріату. На нашу думку, більш ефективною є система розподілу фінансових ресурсів, яка визначена законодавством України.

Незалежність судових інстанцій, в тому числі комерційних судів, в Республіці Молдова, досягається через судове самоврядування. Судове самоврядування є правом і реальною здатністю судових інстанцій і суддів вирішувати проблеми функціонування судової системи з дотриманням умов автономії і відповідальності. Органами суддівського самоврядування є загальні збори суддів і Вища рада магістратури [407]. Тобто система органів суддівського самоврядування в Молдові представлена лише на двох рівнях, на відміну від України, де також існує ще проміжний (міжсудовий) рівень органів суддівського самоврядування. Однак, таку особливість можна пояснити територіальним устроєм Республіки Молдова.

Отже, в Республіці Молдова функціонують комерційні суди, які спеціалізуються на розгляді спорів, що виникають між господарюючими суб'єктами. Ці суди належать до системи спеціалізованих судів, які організовані на трьох рівнях відповідно до першої, апеляційної та касаційної інстанції. Організаційно-правові умови функціонування комерційних судів уніфіковані із судами загальної юрисдикції, тому законодавство Молдови не містить детальної регламентації діяльності комерційних судів.

Поряд з державами, в яких організація діяльності господарських судів мало чим відрізняється від подібної організації судів загальної юрисдикції, слід виділити ті країни, в яких адміністративно-правове забезпечення функціонування господарських судів здійснюється в особливому порядку.

Однією з таких держав є Республіка Білорусь. Судову систему Республіки Білорусь згідно Кодексу «Про судоустрій і статус суддів» складають: Конституційний Суд Республіки Білорусь; загальні суди, що здійснюють правосуддя у формі цивільного, кримінального та

адміністративного судочинства; господарські суди, що здійснюють правосуддя за допомогою господарського та адміністративного судочинства. Система загальних і господарських судів будується на принципах територіальності і спеціалізації [317].

Перше, що звертає на себе увагу, це така особливість організації судової системи, як виокремлення в ній самостійної судової юрисдикції господарських судів, які здійснюють судочинство в двох формах – господарській та адміністративній. Перша форма застосовується до розгляду спорів, що виникають між суб'єктами господарювання, а друга – між суб'єктами господарювання та органами державної влади. Досвід Республіки Білорусь щодо функціонування двох підюрисдикцій судів господарської юрисдикції може виявитися корисним для застосування в українській моделі організації господарських судів. В обґрунтування такої думки, зазначимо, що сьогодні на практиці трапляються непоодинокі випадки існування конфлікту двох юрисдикцій – господарської та адміністративної. Тому формування в складі господарського суду України палати по розгляду спорів, що виникають між владними та господарюючими суб'єктами, дозволить вирішити такий конфлікт та забезпечить рівномірне навантаження на суддів. Однак, для цього, передусім, необхідне внесення змін до процесуального законодавства України.

Повертаючись до розгляду питання організаційно-правового аспекту функціонування господарських судів, слід вказати на те, що оскільки господарські суди в Республіці Білорусь виділені в окрему ланку, то відповідно, регулювання їх організації та діяльності здійснене досить детально в окремій главі Кодексу «Про судоустрій і статус суддів». Так, систему господарських судів Республіки Білорусь відповідно до цього Кодексу складають: господарські суди областей (міста Мінська) та Вищий Господарський Суд Республіки Білорусь. Крім того, передбачено, що в системі господарських судів можуть створюватися спеціалізовані господарські суди: по банкрутству, земельні, податкові та ін., які

утворюються Президентом Республіки Білорусь за поданням Голови Вищого Господарського Суду Республіки Білорусь. Голова господарського суду області (міста Мінська), спеціалізованого господарського суду призначається Президентом Республіки Білорусь за спільним поданням Міністра юстиції Республіки Білорусь і Голови Вищого Господарського Суду Республіки Білорусь строком на п'ять років. В свою чергу, у господарському суді області (міста Мінська) можуть утворюватися: судова колегія з розгляду справ в якості суду першої інстанції; апеляційна судова колегія; судова колегія з питань банкрутства; судова колегія з податкових спорів; судова колегія з адміністративних справ [317].

Характерним для організації системи господарських судів у Республіці Білорусь є те, що: по-перше, такі суди утворюються на обласному рівні та в м. Мінськ, а очолює систему Вищий Господарський Суд; по-друге, в межах одного господарського суду обласного рівня одночасно функціонують судова колегія з розгляду справ в якості суду першої інстанції та апеляційна колегія; по-третє, Вищий Господарський Суд займає однозначну позицію наряду з Верховним Судом Республіки Білорусь, тобто в судовій системі Республіки Білорусь відсутній єдиний вищий суд.

Вищий Господарський Суд Республіки Білорусь очолює систему господарських судів та є найвищим судовим органом, який здійснює правосуддя шляхом вирішення господарських (економічних) спорів, що виникають з цивільних, адміністративних та інших правовідносин, здійснює нагляд за судовою діяльністю господарських судів та реалізує інші повноваження відповідно до законодавчих актами.

Вищий Господарський Суд Республіки Білорусь діє в складі:

- Пленуму Вищого Господарського Суду Республіки Білорусь;
- Президії Вищого Господарського Суду Республіки Білорусь;
- Касаційної колегії Вищого Господарського Суду Республіки Білорусь;

- судової колегії з розгляду справ в якості суду першої інстанції Вищого Господарського Суду Республіки Білорусь;
- судової колегії з питань банкрутства Вищого Господарського Суду Республіки Білорусь;
- судової колегії з податкових спорів Вищого Господарського Суду Республіки Білорусь.

Голова Вищого Господарського Суду Республіки Білорусь призначається Президентом Республіки Білорусь за згодою Ради Республіки Національних зборів Республіки Білорусь з числа суддів Вищого Господарського Суду Республіки Білорусь строком на п'ять років.

Для розгляду матеріалів узагальнення судової практики вирішення спорів, судової статистики та дачі в порядку судового тлумачення судам роз'яснень з питань застосування законодавства в сфері відносин, які зачіпають компетенцію загальних і господарських судів, можуть проводитися спільні засідання пленумів Верховного Суду Республіки Білорусь та Вищого Господарського Суду Республіки Білорусь [317].

Таким чином, можемо відмітити такі особливості організації та функціонування господарських судів в Республіці Білорусь: 1) система господарських судів складає окрему ланку судової системи поряд із судами загальної юрисдикції та Конституційним Судом; 2) вищим судом у системі господарських судів є Вищий Господарський Суд, який функціонує паралельно з Верховним Судом Республіки, а для сумісного вирішення певних питань проводяться спільні засідання відповідних судових колегій; 3) в системі господарських судів функціонують суди, які спеціалізуються на розгляді господарських та адміністративних спорів із суб'єктами господарювання; 4) господарські суди організовані на обласному рівні та в м. Мінськ, в структурі яких діють судові колегії з розгляду господарських спорів як суди першої інстанції та апеляційні колегії, тобто вирішення однієї і тієї ж господарської справи та її перегляд в апеляційному порядку здійснюється в одному і тому ж суді, але різними колегіями; 5) структурна

організація Вищого Господарського Суду досить розгалужена: в його структурі утворюється вузькоспеціалізовані колегії; б) також необхідно вказати на ключову роль глави держави у формуванні суддівського корпусу та в утворенні господарських судів.

Подібна система господарських судів, які виокремлюються в самостійну ланку, організована у Республіці Узбекистан. Відповідно до Закону «Про суди» в Республіці діють Конституційний суд Республіки Узбекистан, Верховний суд Республіки Узбекистан, Вищий господарський суд Республіки Узбекистан, Верховний суд Республіки Каракалпакстан, Господарський суд Республіки Каракалпакстан, обласні суди, Ташкентський міський суд, районні (міські) суди, військові суди, господарські суди областей і міста Ташкент [408].

Вищий господарський суд Республіки Узбекистан є вищим органом судової влади в сфері господарського судочинства. Прийняті ним акти є остаточними і обов'язковими для виконання на всій території Республіки Узбекистан. У Вищому господарському суді діють:

- Пленум Вищого господарського суду;
- Президія Вищого господарського суду;
- Судова колегія з вирішення спорів;
- Судова колегія по перевірці законності і обґрунтованості рішень господарських судів.

Президентом Республіки Узбекистан за поданням Голови Вищого господарського суду можуть бути утворені господарські суди інших міст [409].

Отже, систему господарських судів Республіки Узбекистан утворюють Господарський суд Республіки Каракалпакстан, господарські суди областей і міста Ташкент, а очолює цю систему Вищий господарський суд, в структурі якого утворюються президії та судові колегії.

При цьому Господарським процесуальним кодексом Республіки Узбекистан встановлено, що до завдань судочинства в господарському суді

належать: 1) захист порушених або оспорюваних прав або охоронюваних законом інтересів підприємств, установ, організацій та громадян в економічній сфері; 2) сприяння зміцненню законності і попередження правопорушень в економічній сфері [408].

Характерно, що організаційне забезпечення діяльності судів, в тому числі господарських в Республіці Узбекистан здійснює Міністерство юстиції при суворому дотриманні принципу незалежності суддів і підпорядкування їх тільки закону. Міністерство юстиції Республіки Узбекистан:

- розробляє пропозиції з питань організації судів і вносить їх на розгляд Президента Республіки Узбекистан;
- здійснює підбір і підготовку кандидатів у судді;
- займається підвищенням кваліфікації кадрів суддів;
- організовує роботу по матеріально-технічному забезпеченню судів і створення належних умов для їх діяльності;
- перевіряє організаційну роботу судів;
- організовує роботу з проведення виборів народних засідателів;
- бере участь в узагальненні судової практики, що проводяться судами;
- організовує роботу з ведення судової статистики та виконання судових рішень;
- розробляє і здійснює заходи, спрямовані на зміцнення незалежності суддів.

Організаційне забезпечення діяльності господарських судів здійснюється також додатково Вищим господарським судом Республіки Узбекистан [409].

Отже, специфікою організації діяльності господарських судів в Республіці Узбекистан є: 1) господарські суди віднесені в цій державі до самостійної судової системи, автономність якої забезпечується самостійними завданнями та вищим органом – Вищим господарським судом. Водночас,

автономність системи господарських судів не виключає їх належність до єдиної судової системи Республіки; 2) господарські суди утворюються на обласному, республіканському рівнях та в м. Ташкент; 3) повноваження щодо організаційного забезпечення покладаються на Міністерство юстиції та Вищий господарський суд.

На підставі вивчення досвіду адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів країн ближнього зарубіжжя, можна запропонувати: 1) удосконалити структуру обласних господарських судів шляхом утворення судових палат з розгляду однорідних категорій господарських справ (з питань банкрутства, з питань захисту інтелектуальної власності, з питань виконання господарських договорів та ін.); 2) в процесуальному законодавстві чітко розмежувати юрисдикцію господарських та адміністративних судів: визначити, які категорії спорів, що виникають між суб'єктами господарювання та владними суб'єктами, розглядаються господарськими судами.

Далі розглянемо досвід адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів в провідних європейських державах. В більшості європейських країн в судовій системі організовані суди, які спеціалізуються на розгляді господарських (комерційних, фінансових, економічних) спорів. Так, у Франції, Німеччині та деяких інших європейських країнах ефективно діють комерційні, економічні суди, тобто децентралізовані структури судової влади [410, с. 11]. Судова система Німеччини складається з системи судів загальної юрисдикції і декількох спеціалізованих судових систем: адміністративних судів; судів з розгляду трудових спорів; судів з розгляду спорів у сфері соціальних правовідносин, фінансових судів і федерального патентного суду. Спеціалізовані суди (крім патентного) складаються з судів першої інстанції і федеральних судів [411, с. 36; 412, с. 116]. Відтак, у Німеччині господарські суди відносяться до спеціалізованих судів. Необхідно зауважити, що єдиної судової установи під назвою «господарський суд» в цій країні не існує – спори, що виникають між

господарюючими суб'єктами, в залежності від галузі, в якій виникає такий спір, вирішується фінансовими, адміністративними судами або федеральним патентним судом.

В науковій літературі зазначається, що характерною ознакою судової системи Німеччини є той факт, що попри процесуальну єдність усі суди діляться на федеральні й суди земель, а судді перебувають, відповідно, на федеральній службі або на службі земель. Так, відповідно до ст. 92 Основного Закону Німеччини судова влада здійснюється Федеральним конституційним судом, федеральними судами і судами земель [413, с. 201]. І на федеральному рівні, і на рівні земель функціонують як суди загальної юрисдикції, які розглядають загальногромадянські суперечки, так і спеціалізовані суди. В цілому судову систему Німеччини називають однією з найбільш спеціалізованих [411, с. 37]. Тобто таку організацію судів можна назвати полісистемною.

В той же час, як справедливо зазначає С. В. Глущенко, полісистемна організація судової влади у Німеччині супроводжена існуванням і дієвістю правових механізмів забезпечення єдності правосуддя. Єдність судової практики забезпечується функціонуванням системи об'єднаних сенатів при вищих судових органах, створенням за необхідності єдиного сенату всіх вищих федеральних судів, а також неоспорюваним пріоритетом федерального права над правом земель [414, с. 276]. І. В. Назаров вказує на такі елементи механізму забезпечення єдності судової системи в умовах широкої спеціалізації судів: по-перше, незважаючи на федеративний устрій і достатню автономію суб'єктів федерації основні питання відносно судоустрою, судочинства й статусу суддів регулюються лише федеральним законодавством, що підкреслює наявність принципу централізації судової системи Німеччини й підтримку більшості елементів принципу єдності. По-друге, діє Спільний сенат вищих федеральних судів, головним завданням якого є забезпечення єдності правосуддя вищими федеральними судами [46, с. 21].

Таким чином, в Німеччині фактично відсутня єдина система господарських судів; в цій державі організована розгалужена система спеціалізованих судів з розгляду різних категорій спорів, в тому числі тих, що виникають в сфері господарської діяльності. Водночас, полісистемна організація судів в Німеччині не виключає її єдності, що забезпечується відповідним механізмом.

Крім того, І. В. Назаров вказує на таку специфіку судоустрою, яка полягає у тому, що у науковій доктрині Німеччини відбувається об'єднання судових органів з іншими державними й недержавними органами й установами в єдину, більш загальну систему – систему правоохоронних органів [46, с. 21].

У Франції судова система складається із судів загальної та адміністративної юстиції. В свою чергу, у системі судів загальної юстиції виокремленні загальні цивільні суди, суди особливої підсудності, які розглядають цивільні справи (до їх юрисдикції належить розгляд трудових, соціальних, господарських спорів), суди юрисдикції загального права, які розглядають кримінальні справи і загальногромадські суди з особливою підсудністю, які розглядають кримінальні справи [415, с. 42, 55-56]. Отже, суди, що спеціалізуються на розгляді господарських спорів, відносяться до системи загальних цивільних судів, що фактично означає уніфікацію судової процедури розгляду всіх справ цієї категорії, єдину організаційну структуру всіх загальних цивільних судів тощо.

Найбільш важливі питання організації та діяльності господарських судів (принципи, поняття судової влади тощо) регламентовані на конституційному рівні. Однією із особливостей незалежної судової гілки влади є те, що вона значною мірою є політично самостійною. Здійснення судової влади має повністю виключати політичний вплив, що не спостерігається у законодавчій владі, представники якої є членами політичних партій та у виконавчій, яка також бере участь у політиці та підпадає під політичний тиск партій чи інших об'єднань. Хоча, як свідчить

вітчизняна і світова історія, досить часто діяльність суду виступає продовженням партійної політики [416, с. 47].

У Франції адміністративно-правове регулювання діяльності господарських судів здійснюється за допомогою цілої системи законодавчих актів, в яких детально регламентується робота органів судового адміністрування [416, с. 48].

Італійська судова система представлена загальними судами, очолюваними Верховним апеляційним судом і адміністративними судами. Адміністративна юстиція Італії практично повністю дублює за повноваженнями і завданням французьку, але має меншу кількість рівнів – лише два. До спеціалізованих судів належать військові суди, податкові суди і Рахункова палата з регіональними представництвами [413, с. 202].

Нормативним актом, що безпосередньо регулює організацію системи судів загальної юрисдикції в Італії, є «Уложення про судоустрій», яке було схвалено Королівським декретом від 30 січня 1941 р. Правосуддя в галузі цивільної та кримінальної юрисдикції (загальна юрисдикція) здійснюється мировими суддями, преторами, трибуналами, апеляційними судами та Верховним касаційним судом. Юрисдикція органів адміністративної юстиції, спеціалізованих відділень при судах загальної юрисдикції регулюється окремими законами [417, с. 173].

Досліджуючи особливості адміністративно-правового забезпечення діяльності господарських судів в європейських країнах, необхідно зазначити, що основним органом управління є органи суддівського самоврядування.

Існування органів суддівського самоврядування та їх повноваження передбачені низкою конституцій: Вища Рада магістратури (Італія, Франція), Вища рада судової влади (Болгарія); Всепольська Судова Рада (Польща), Рада правосуддя (Вірменія) [345, с. 60]. У Франції, Італії, Португалії та ряді інших країн Вища рада магістратури – це особливий орган державної влади, основне завдання якого – добір кандидатур на посади суддів і прокурорів, а також здійснення дисциплінарної функції щодо суддів. Переважно у Вищій

раді магістратури головує президент держави. Члени цієї ради можуть призначатися президентом (Франція, Алжир), обиратися палатами парламенту (Румунія) або визначаються іншим способом. Наприклад, в Італії дві третини членів Ради обирає сам суддівський корпус, одну третину – парламент, а перший голова й генеральний прокурор касаційного суду входять до ради за посадою [345, с. 61].

Отже, характерною особливістю системи управління господарськими судами в більшості європейських держав є те, що: по-перше, система управління господарськими судами організаційно належить до загальної системи управління судами; по-друге, в цих державах, як правило, функціонує єдиний орган, уповноважений формувати суддівський корпус, здійснювати дисциплінарні провадження щодо суддів та ін.; по-третє, такі органи як Вища рада магістратури (у Франції, Португалії та ін.), Вища рада судової влади (у Бельгії) та ін. прирівнюються до органів суддівського самоврядування, хоча не завжди складаються виключно із суддів.

Розглянемо також особливості організації системи господарських судів в деяких інших європейських країнах.

Зокрема, в Польщі спеціалізовані суди утворюються у складі районних і воєводських суден. До них відносяться: 1) суди по сімейних справах; 2) суди з трудових справах і соціальних питань; 3) торгові суди; 4) суди по виконанню покарань. Торгові суди діють в складі воєводських і деяких районних суден. До їх компетенції входить розгляд справ торгового характеру (про цивільно-правові відносини між комерційними компаніями, справи про банкрутство, мирові угоди з кредиторами, про порушення антимонопольного законодавства) [418, с. 11].

В Чеській Республіці організована досить розгалужена система арбітражних судів. До неї, зокрема, входять:

– Біржовий арбітражний суд, заснований Біржовий палатою. Він розглядає спори, які виникають в сфері біржової торгівлі;

- Біржовий арбітражний суд при товарно-сировинній біржі, який розглядає суперечки щодо товарів, які котируються на біржі;
- Арбітражний суд Чеської промислової і Чеської сільськогосподарської палат.

Постійні арбітражні суди компетентні розглядати спори в сфері власності, за винятком спорів про банкрутство, які розглядають суди загальної юрисдикції [418, с. 17].

Для вирішення комерційних спорів у Австрії створено спеціальний дільничний суд у торговельних конфліктах та господарський суд, які діють як суди першої інстанції. Водночас за межами територіальної юрисдикції зазначених судів здійснення правосуддя у торговельних і господарських спрах здійснюється дільничними та судами федеральних земель [414, с. 271].

У Бельгії до судової системи належать мирові суди, у яких суддя одноособово розглядає справи щодо незначних злочинів, спори із цивільних і торговельних справ із незначною сумою позову, а також деякі спори немайнового характеру, трибунали першої інстанції, військові трибунали, трибунали з трудових спорів і комерційні трибунали, які функціонують у кожному судовому окрузі [419, с. 213].

Таким чином, слід констатувати, що в європейських країнах система судів, які спеціалізуються на розгляді комерційних, торговельних та інших спорів в сфері господарської діяльності, відрізняється багатоманітністю та розгалуженістю, де кожен вид суду має вузьку спеціалізацію. Попри це, всі суди належать до єдиної судової системи, тому організаційні засади управління такими судами здійснюється єдиним органом – відповідною радою, яка має статус органу суддівського самоврядування [420].

Варто також вказати на таку специфічну особливість, як функціонування в більшості європейських країн паралельно із системою державних судів, недержавних (альтернативних) установ по розгляду господарських спорів. Такі установи носять назву третейських судів або

арбітражу. Арбітр (третейський суддя), як правило, призначається з числа тих, хто має професійні знання і досвід роботи в тій чи іншій сфері. Збір за розгляд справ в такому суді є меншим за державний.

В. М. Бибило вказує на існування кількох видів арбітражу в європейських державах:

1) Арбітраж по визначенню якості товарів і послуг, який зустрічається найбільш часто. Його діяльність пов'язана з визначенням якості товарів і послуг. Арбітр, виступаючий в ролі експерта, не обов'язково повинен мати якусь особливу професійну юридичну підготовку;

2) Арбітраж по нормативним актам (технічний арбітраж), який розглядає спори, що виникають із інтерпретації положень нормативних документів, що визначають умови торгівлі товарами або надання послуг. У таких справах роль арбітра виконує професійний адвокат.

3) Змішаний арбітраж функціонує в тих випадках, коли необхідно розібратися не тільки в якості товарів і послуг, але і в тих нормах права, які містяться в законі або контракті. Арбітр призначається угодою сторін. Він повинен бути незалежним від інтересів сторін. Арбітр має право на витребування доказів, виклик свідків тощо [418, с. 26].

Альтернативні позасудові процедури вирішення господарських спорів є досить поширеними в європейських державах, і доводять свою ефективність, яка ґрунтується на тому, що масштабне застосування таких процедур значно розвантажує судову систему, що дозволяє комерційним (торговим) судам підвищувати якість господарського судочинства. В Україні також функціонують подібні несудові установи – третейські суди, які розглядають в тому числі і господарські спори. Однак, частка звернень до третейських судів в порівнянні з кількістю звернень до господарських судів, залишається низькою, не зважаючи на те, що господарські суди за останні декілька років частіше задовольняють заяви про примусове виконання рішень третейських судів [421, с. 16-17].

Досліджуючи особливості адміністративно-правового забезпечення діяльності господарських судів в європейських країнах, необхідно приділити окрему увагу характеристиці судової системи Великобританії. Передусім, варто зауважити, що судова система Великобританії є розгалуженою та складається з декількох судових ланок.

Очолює судову систему Високий суд, який складається із трьох основних відділів (судів): Суду Королівської лави, Канцелярського та Сімейного. Ці відділи (суди) є апеляційною інстанцією для оскарження рішень Суду Корони, магістратських судів і деяких трибуналів та загалом розглядають широкий спектр правових спорів. При цьому Високий суд вважається третім в ієрархії англійської судової системи, маючи повноваження суду першої, другої та наглядової інстанцій у справах цивільної, кримінальної і сімейної юрисдикції. Відділ Королівської лави розглядає деякі види цивільних справ у сфері комерційної діяльності (щодо правочинів, а саме: укладання, зміна, виконання) у загальному порядку. Крім цього, залежно від компетенції у його складі функціонують такі організаційні спеціалізовані утворення: Арбітражний суд, Суд Адміралтейства (розглядає справи, у яких однієї зі сторін є суб'єкт іноземної держави), Торговельний суд (розгляд справ, які потребують спеціальних знань у питаннях торгівлі), Суд із питань технологій і будівництва (розгляд справ, що виникають із технічних, технологічних, будівельних та інших правовідносин). Канцелярський суд як суд нижчого рівня вирішує ряд спорів, пов'язаних із правочинами та власністю, а також спори, які виникають із земельних правовідносин, кредитування, інтелектуальної власності, корпоративних прав та обов'язків тощо. У порядку перегляду судових рішень цей суд розглядає апеляційні скарги на рішення судів графств та магістратських судів. На правах відділів (із спеціалізованою компетенцією) також функціонують Патентний суд та Суд компаній, який вирішує спори між підприємствами, установами та організаціями [414, с. 254-255].

Крім судів, що входять в судову систему Англії і Уельсу, є ще цілий ряд інших судів – судів спеціальної юрисдикції, уповноважених розглядати певні категорії справ. Одним з таких, наприклад, є Суд у справах про заборонений торговий обіг, організований в 1956 р. для розгляду справ про порушення антимонопольного законодавства в сфері торгівлі. У його складі діють п'ять суддів Високого суду. У засіданні також приймають участь десять спеціально призначених лордом-канцлером засідателів з числа осіб, компетентних у сфері бізнесу, торгівлі, громадського харчування [418, с. 24-25].

Отже, система судів Великобританії, що спеціалізуються на розгляді господарських спорів різних категорій, як і у більшості європейських країн, відрізняється розгалуженістю, спеціалізацією на вирішенні лише певної вузької категорії спорів. Характерним є поєднання апеляційної та касаційної судової інстанції в межах одного суду та виділенням декількох відділів апеляційної та касаційної інстанцій. Також слід відзначити, що у Великобританії суди, які розглядають господарські спори, належать до системи судів загальної юрисдикції.

Схожа система комерційних судів організована в США. Вищим судом тут виступає Верховний суд США, наділений правом скасування будь-якого закону як федерального, так і штатів, якщо буде визнано, що цей закон суперечить приписам і принципам Конституції (ст. 25 Закону про судоустрій). Більше того, Верховному суду належить остаточне право тлумачити Конституцію, тобто визначати, що є правом країни і що йому (праву) суперечить. На другій ланці знаходяться суди штатів. Паралельно з судами штатів функціонує федеральна судова система, яка складається з районних і окружних судів. Наступний рівень судової піраміди складається із судів загальної юрисдикції – основних процесуальних судів США [422, с. 163-164].

Федеральні суди спеціальної юрисдикції засновані Конгресом США для спеціальних справ, зокрема, і для розгляду економічних суперечок. Такі

суди функціонують при окружних судах та спеціалізуються на розгляді справ про фінансову неспроможність, податкових справах – вирішують спори, пов'язані зі стягненням податкових недоїмок, вимоги про повернення переплачених податкових сум, спори про право платника податків ознайомитися з документами та іншими матеріалами, які зберігаються в податковому суді [411, с. 51-52].

В США також окремою ланкою функціонує суд у справах зовнішньої торгівлі, який розглядає спори, що виникають на основі федеральних законів щодо імпорتنих торгових операцій і митних правил; справи про притягнення до відповідальності винних у порушенні федерального митного законодавства [414, с. 260].

Таким чином, дослідження адміністративно-правового забезпечення діяльності господарських судів в країнах Європи та США показало, що організація судів, які спеціалізуються на розгляді господарських спорів, суттєво відрізняється від системи господарських судів України за наступними критеріями: по-перше, відсутністю єдиної уніфікованої системи таких судів, а організацією розгалужених судів вузької спеціалізації з розгляду комерційних спорів окремих категорій; по-друге, наявністю механізму забезпечення єдності судової системи, зокрема, функціонуванням єдиного вищого суду; по-третє, функціонуванням системи недержавних установ альтернативного розгляду комерційних спорів. Подібна організація системи комерційних судів в зарубіжних країнах обумовлена специфікою їх територіального устрою, а також традиціями організації судової системи. Вважаємо, що в Україні не доцільно утворювати розгалужену систему спеціалізованих судів, які розглядають господарські спори. Натомість, з урахуванням позитивного досвіду зарубіжних країн можна запропонувати розширити спеціалізацію суддів в межах кожного господарського суду, утворивши відповідні судові палати. Крім того, необхідно уніфікувати повноваження Вищої кваліфікаційної комісії суддів та Вищої ради правосуддя, створивши єдиний орган, на який покладається формування

суддівського корпусу. Це дозволить привести організацію судової системи України у відповідність до рекомендацій Венеціанської комісії, викладених у висновках до проекту змін до Конституції України в частині правосуддя [161].

4.2. Шляхи оптимізації системи та організаційно-штатної структури господарських судів в Україні

Ефективність функціонування системи господарських судів в Україні обумовлена багатьма факторами, серед яких важливе місце посідає оптимізована система та організаційно-штатна структура господарських судів. Вплив означеного фактору на діяльність господарських судів виражається в тому, що завдяки належно організованій системі та структурі цих судів досягається узгоджене функціонування всіх елементів механізму господарського судочинства. На практиці це означає: по-перше, оптимальне навантаження на суддів господарських судів; по-друге, справедливе, професійне та своєчасне відправлення правосуддя в господарських судах; по-третє, зменшення кількості рішень, які відміняються або скасовуються господарськими судами вищих інстанцій. В кінцевому підсумку це має призвести до підвищення рівня довіри громадян до системи господарських судів зокрема, та судової влади в цілому.

Для окреслення кола завдань, що потребують вирішення для оптимізації системи та організаційно-штатної структури господарських судів, визначимо поняття «система господарських судів» та «організаційно-штатна структура господарського суду».

В науковій літературі під судовою системою розуміють ієрархічну, структуровану та диференційовану за предметом повноважень систему судів (елементів системи), які в своїй діяльності дотримуються визначених на рівні відповідних нормативно-правових актів принципів і правил, певним чином

пов'язані і взаємодіють між собою для виконання покладених на них завдань щодо реалізації правоохоронної функції держави [47, с. 12].

Таким чином, під системою господарських судів ми будемо розуміти організовану за територіальним принципом сукупність господарських судів, які складають три ланки – окружні господарські суди, апеляційні господарські суди та Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду.

Що стосується організаційно-штатної структури, то саме поняття «структура» у Великому тлумачному словнику сучасної української мови визначається як: 1) взаєморозміщення та взаємозв'язок складових частин цілого; будова; 2) устрій, організація чого-небудь [34, с. 789]; 3) закономірний зв'язок, усталене відношення між елементами системи [423, с. 479]. В науці державного управління організаційно-штатна структура розуміється як засіб поділу праці у галузі управління шляхом організаційно-правового закріплення найбільш раціональної розстановки посад, встановлення взаємодії і підпорядкування [424, с. 216].

Отже, організаційно-штатна структура господарського суду – це внутрішня будова господарського суду, первинним елементом якої є посада суддів, система яких утворює суддівський корпус, та посада службовця апарату господарського суду, які знаходяться у ієрархічному зв'язку. Крім того, структуру господарського утворюють вторинні структурні елементи – судові палати, відділи, сектори та управління апарату. Тому, визначаючи шляхи оптимізації структури господарських судів, необхідно враховувати достатність та доцільність утворених вторинних структурних елементів [425].

До питання удосконалення системи та структури судів, в тому числі господарських, неодноразово звертались науковці в своїх дослідженнях. Зокрема, на думку вчених, судова система в Україні не до кінця сформована, так як і нині триває процес її розбудови. Однак, її фундаментальні засади на сьогоднішній день вже закладені [426, с. 9].

В. І. Саранюк у своїй науковій роботі наводить аналіз причин, які гальмують нормальне функціонування системи господарських судів. Вони класифіковані (структуровані) на три групи: а) соціально-економічного; б) політичного; в) правового характеру. До них науковець відносить: недосконалість законодавства, суперечності, лазівки в ньому, правова неврегульованість багатьох важливих суспільних відносин; недосконалість організаційного характеру, яка включає недоліки в доборі кандидатів на посади суддів, невідповідність їх прав обов'язкам, прихована незалежність, відсутність реальної відповідальності суддів за прийняття незаконних рішень, непрофесійність управління в окремо взятих судах і сфері господарського судочинства загалом [427, с. 9].

Досліджуючи питання оптимізації системи господарських судів, необхідно зазначити, що деякі науковці та політичні діячі висловлювали думку щодо ліквідації господарських судів та передачі їх повноважень до судів цивільної юрисдикції. Зокрема, на це звертає увагу К. Василяка, який зауважує, що існування господарських судів є відображенням реального фактичного стану в господарській діяльності, яка, на жаль, зазнала впливу вкрай складної соціально-економічної ситуації в державі. Наявне зменшення робочого навантаження в господарських судах, на що посилаються прихильники ідеї ліквідації цієї гілки судової влади, є прямим наслідком глибокої економічної кризи у країні. Аналітик зазначає, що противники збереження господарських судів чомусь не беруть до уваги низку фактів, що підтверджують ефективність функціонування цих органів судової влади. Сьогодні система господарських судів є найкращою ланкою органів судової влади з погляду на високу якість правосуддя, професіоналізм суддів, дотримання процесуальних строків, належний рівень доступу до правосуддя, впровадження інноваційних проектів спілкування з громадськістю тощо. Також відмічається, що категорично проти руйнації системи господарських судів виступає й переважна більшість представників суб'єктів господарювання, але, на жаль, сьогодні суттєво бракує дослідження думки

(усного чи письмового опитування) представників бізнесу, сторін судового процесу у господарських судах [428].

Оцінюючи доцільність збереження системи господарських судів, наведемо деякі статистичні дані. Протягом першого півріччя 2016 р. на розгляд до місцевих господарських судів надійшло 55664 скарги, з яких прийнято до розгляду 43050 скарг [429]. До апеляційних господарських судів за цей же період надійшло 15723 апеляційні скарги, із яких прийнято до розгляду 10911 скарг, а задоволено лише 65 з них, що складає менше 0,5% [430]. В порівнянні з іншими формами судочинства, кількість справ, які розглядаються в господарських судах, дійсно є меншою, але слід відмітити той факт, що відсоток скасованих в порядку апеляційного перегляду рішень господарських судів першої інстанції є нижчим (в інших видах судочинства він становить 2-3%) [431; 432; 433; 434], що може свідчити про досить високу якість господарського судочинства.

Отже, висловлювання деяких прихильників ліквідації системи господарських судів є необґрунтованими, в першу чергу, у зв'язку з тим, що категорія справ, які розглядаються цими судами, є специфічною, і не може бути передана на розгляд судів цивільної або адміністративної юрисдикції. До того ж в більшості європейських держав навпаки спостерігається тенденція до звуження спеціалізації та розширення мережі спеціалізованих судів. В той же час, потреба в оптимізації системи господарських судів України є очевидною.

На нашу думку, вирішення проблеми оптимізації системи та організаційно-штатної структури господарських судів потребує комплексного підходу, що ґрунтується на удосконаленні таких ключових аспектів цієї сфери: 1) системи господарських судів першої та апеляційної інстанції; 2) штатної чисельності суддів в господарських судах всіх рівнів; 3) організаційної будови господарських судів (спеціалізації судових палат та колегій); 4) системи та структури Касаційного господарського суду та інших вищих судів господарської юрисдикції; 5) систем органів суддівського

самоврядування в господарських судах; 6) штатної чисельності працівників апаратів господарських судів; 7) системи структурних підрозділів апаратів господарських судів.

Для визначення конкретних шляхів удосконалення системи та структури господарських судів розглянемо поточний стан в кожній з означених сфер.

До грудня 2017 р. був чинним Указ Президента України «Питання мережі господарських судів» від 12 серпня 2010 р. № 811 [72]. Відповідно до цього Указу організовано 27 місцевих господарських судів – у кожному обласному центрі, в Республіці Крим та в містах зі спеціальним статусом, та 8 апеляційних господарських судів – у містах Дніпро, Харків (два суди, один замість м. Донецьк), Київ, Львів, Одеса, Рівне та Севастополь. В середньому територіальна юрисдикція апеляційних господарських судів поширюється на три області. Тобто апеляційні господарські суди утворені в найбільших містах України, що цілком відповідає територіальній доцільності та достатності.

Вважаємо, що в Україні організована достатньо ефективна система господарських судів першої та апеляційної інстанцій. Однак, необхідно зазначити, що назва місцевих господарських судів не відповідала тій, що передбачена ч. 2 ст. 21 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», де регламентовано, що місцевими господарськими судами є окружні господарські суди [32]. Тому Президентом України 29 грудня 2017 р. було затверджено Указ «Про ліквідацію апеляційних господарських судів та утворення апеляційних господарських судів в апеляційних округах» [435].

Деякі науковці вказують на недоцільність застосування терміну «окружний» в назвах місцевих судів. Зокрема, І. М. Винокурова, досліджуючи організаційні засади діяльності адміністративних судів, зазначила, що термін «окружний» у назві адміністративних судів першої ланки необхідно замінити на «місцевий», якими вони і є, що дасть змогу усунути застосування подібних термінів «окружні» (щодо місцевих

адміністративних судів) та «в округах» (щодо апеляційних адміністративних судів), а також полегшить розуміння місця і ролі вказаних судів у судовій системі України для пересічних громадян [436, с. 51]. Однак, в даному випадку термін «окружний» в назві місцевого суду означає поширення юрисдикції цього суду на певний округ, який не завжди збігається з областю (наприклад, Господарський суд м. Києва). У зв'язку з цим в назві місцевих господарських судів має бути застосоване слово «окружний» (наприклад, Київський окружний господарський суд), зокрема, як в назвах адміністративних місцевих судів, які утворені відповідно до Указу Президента України «Про утворення місцевих та апеляційних адміністративних судів, затвердження їх мережі» [437]. Це дозволить уніфікувати назви місцевих господарських судів та привести їх у відповідність до вимог Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Штатна чисельність суддівського корпусу господарських окружних та апеляційних судів визначена Наказом Державної судової адміністрації «Про визначення кількості суддів у господарських судах України» від 17 січня 2011 р. № 10 [438] зі змінами, внесеними Наказом від 19 квітня 2016 р. № 78 [439]. Відповідно до цих наказів найбільшу штатну чисельність суддівського корпусу має Господарський суд м. Києва (79 суддів), а найменшу (не враховуючи суди тимчасово окупованих територій) – в Господарському суді Кропивницької області та Господарському суді Чернівецької області (по 16 суддів). В апеляційних судах також найбільшу штатну чисельність суддів було встановлено у Київському апеляційному господарському суді (70 суддів), а найменшу – у Севастопольському апеляційному господарському суді (27 суддів). В той же час, фактична кількість суддів в багатьох господарських судах може відрізнятись. Зокрема, в I півріччі 2016 р. в Господарському суді Київської області фактична чисельність суддів складала 77 осіб (що на 1 суддю менше), а у Господарському суді Кропивницької області працювало 14 суддів (що на два судді менше) [324, с. 3]. Подібна

ситуація спостерігається в більшості місцевих та апеляційних господарських судах, що збільшує фактичне навантаження на суддів.

Якщо зіставити кількісне навантаження справ на одного суддю в місцевих та апеляційних господарських судах зі штатною чисельністю, передбаченою у відповідному суді [324], можна зробити висновок про певну непропорційність. Наприклад, найбільше навантаження на одного суддю місцевого господарського суду в I півріччі 2016 р. було в Господарському суді Дніпровської області, а саме 283 справи на одного суддю, при середньому рівні навантаження 151 справа на одного суддю. Перевищення середньої норми навантаження на одного суддю також спостерігається в господарських судах Вінницької (234 справи), Запорізької (159 справ), Київської (184 справи), Кропивницької (176 справ), Одеської (210 справ) областей та м. Києва (277 справ) [324, с. 3]. В апеляційних господарських судах середній рівень навантаження на одного суддю в I півріччі 2016 р. складав 126 справ. Перевищення середньої норми навантаження спостерігалось в Київському апеляційному господарському суді (171 справа) та у Харківському апеляційному господарському суді, який тимчасово функціонував замість Донецького апеляційного господарського суду (144 справи) [324, с. 6]. За таких умов доцільно переглянути штатну чисельність суддів деяких місцевих та апеляційних господарських судів з тим, щоб урівноважити навантаження на суддів, зокрема, збільшити штатну чисельність суддів господарських судів Вінницької, Запорізької, Київської та Одеської областей та в Північному апеляційному господарському суді в апеляційному окрузі, що включає Київську, Сумську, Черкаську, Чернігівську області та місто Київ, з місцезнаходженням у місті Києві. Крім того, варто вирішити питання з докомплектацією штату суддів тих господарських судів, де це необхідно.

Необхідно врахувати, що згідно ч. 6 ст. 19 нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» кількість суддів у суді визначає Державна судова адміністрація України за погодженням з Вищою радою правосуддя з

урахуванням судового навантаження та в межах видатків, визначених у Державному бюджеті України на утримання судів та оплату праці суддів [32]. Реальна ініціатива про розширення штату суддів має надходити від голів конкретних господарських судів, оскільки вони найкраще обізнані з проблемами та потребами цих судів. Тому вважаємо, що ч. 6 ст. 19 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» доцільно доповнити словами «та з урахуванням пропозицій голів відповідних судів».

Наступним завданням, яке належить вирішити в межах даного дослідження, є оптимізація організаційної будови господарських судів.

Законом України «Про судоустрій і статус суддів» не визначено конкретної організаційної структури місцевих та апеляційних господарських судів. На практиці така структура відрізняється в кожному конкретному господарському суді. Як правило, в місцевих господарських судах відсутня будь-яка організація судових палат або колегій відповідно до спеціалізації суддів. В апеляційних господарських судах утворюються палати або колегії в різній кількості [75; 76].

Наприклад, у Західному апеляційному господарському суді в апеляційному окрузі, що включає Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Тернопільську та Чернівецьку області, з місцезнаходженням у місті Львові функціонує чотири судові колегії. На першу колегію покладено обов'язки по розгляду наступних справ: банкрутство суб'єктів господарювання; укладення, зміна, розірвання, виконання договорів (правочинів) та визнання їх недійсними.

Друга колегія здійснює розгляд справ: захист прав на об'єкти інтелектуальної власності; корпоративні правовідносини; укладення, зміна, розірвання, виконання договорів (правочинів) та визнання їх недійсними; страхування; обіг цінних паперів (векселів) та інші спори.

Третя колегія здійснює розгляд справ: земельні відносини; укладення, зміна, розірвання, виконання договорів (правочинів) та визнання їх недійсними; недоговірні зобов'язання.

Четверта колегія здійснює розгляд справ: захист прав власності; укладення, зміна, розірвання, виконання договорів (правочинів) та визнання їх недійсними; застосування антимонопольного законодавства; спори пов'язані з кредитними правовідносинами, в тому числі спори щодо забезпечення зобов'язань за кредитними договорами (застава, іпотека); застосування природоохоронного законодавства [440].

Варто зазначити, що судові палати та колегії, які утворюються в господарських місцевих та апеляційних судах, як правило, не перевищують чотирьох. Звичайно, право визначати внутрішню організаційну структуру в кожному господарському суді має належати самим суддям, однак, з метою певної уніфікації структури господарських судів пропонуємо розробити Типове положення про палати та колегії місцевих та апеляційних господарських судів.

В означеному Положенні слід передбачити організацію десяти базових судових палат (відповідно до спеціалізації по розгляду спорів, які найбільш часто виникають у практичній діяльності господарюючих суб'єктів та з якими вони звертаються до господарських судів [430]), зокрема:

1. Палата з розгляду господарських спорів, що виникають із договірних зобов'язань розглядає: спори, що виникають при укладенні, зміні, розірванні господарських договорів, визнанні їх недійсними, а також майнові спори, що виникають при виконанні господарських договорів та з інших підстав, при їх виконанні.

2. Палата з розгляду господарських спорів, що виникають із немайнових правовідносин: справи про захист свободи підприємництва, справи у правовідносинах некомерційних суб'єктів господарювання, спори щодо захисту ділової репутації тощо.

3. Палата з розгляду справ про банкрутство: справи щодо визнання суб'єкта господарювання неплатоспроможним та банкрутом, призначення тимчасового керуючого, ліквідатора, задоволення вимог кредиторів тощо.

4. Палата з розгляду господарських спорів, що виникають із корпоративних правовідносин: спори щодо укладення та виконання корпоративних угод, прийняття та виконання установчих договорів, розробки інших установчих документів, спори щодо розподілу прибутку, спори щодо формування уставного капіталу тощо.

5. Палата з розгляду господарських спорів у сфері обігу цінних паперів: спори щодо реєстрації цінних паперів, спори, що виникають з договорів про їх відчуження, з договорів, які укладаються на фондових біржах, інші спори, пов'язані з переходом права власності на цінні папери.

6. Палата з розгляду господарських спорів, що виникають із земельних правовідносин: спори, що виникають із договорів оренди землі, договорів купівлі-продажу земельних ділянок, інших господарських договорів, пов'язаних з використанням суб'єктами господарювання земельних ділянок.

7. Палата з розгляду господарських спорів в сфері застосування природоохоронного законодавства: спори, що виникають щодо використання суб'єктами господарювання природних ресурсів, дотримання ними норм їх експлуатації, виконання зобов'язань щодо відшкодування забруднення навколишнього середовища тощо.

8. Палата з розгляду господарських спорів, що виникають у зв'язку із захистом права власності: захист права вільно розпоряджатися рахунками в банках, майновими правами та майном.

9. Палата з розгляду господарських спорів в сфері застосування антимонопольного законодавства: справи про захист економічної конкуренції, обмеження монополізму, неправомірне використання ділової репутації суб'єкта господарювання та з інших питань додержання антимонопольно-конкурентного законодавства.

10. Палата з розгляду господарських спорів, що виникають із зовнішньоекономічних правовідносин: спори щодо проведення розрахунків та інші спори з іноземними суб'єктами господарювання, спори що виникають

з питань укладення, виконання, розірвання, визнання недійсними зовнішньоекономічних договорів.

Враховуючи те, що Законом України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності, то утворення судової палати з розгляду спорів, що виникають у сфері інтелектуальної власності, недоцільно.

Слід встановити, що палати можуть бути об'єднані в колегії, а конкретну кількість судових палат (колегій) та чисельність суддів, які до них входять вирішуватиме кожен господарський суд самостійно. Такий підхід дозволить, з однієї сторони, уніфікувати функціональну та організаційну структуру місцевих та апеляційних господарських судів, а з іншої, – не порушити право суддів на самостійне вирішення питань внутрішньої організації діяльності суду через органи суддівського самоврядування.

Найбільш складним в контексті даного дослідження є питання щодо оптимізації системи та структури Касаційного господарського суду та інших вищих судів господарської юрисдикції. Складність проблеми полягає в декількох моментах: по-перше, на сьогодні ще не сформовано Верховний Суд з новою структурою, до якої входить Касаційний господарський суд, а також вищі спеціалізовані суди, зокрема, Вищий суд з питань інтелектуальної власності; по-друге, чітко не визначена структура Касаційного господарського суду.

В п. 4 Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зазначається, що протягом шести місяців з дня набрання чинності цим Законом:

1) утворюється Верховний Суд у порядку та у складі, що визначені цим Законом;

2) призначаються судді Верховного Суду за результатами конкурсу, проведеного відповідно до цього Закону.

В п. 6 вказується, що Верховний Суд України, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищий

господарський суд України, Вищий адміністративний суд України діють у межах їх повноважень, визначених процесуальним законом, до початку роботи Верховного Суду у складі, визначеному цим Законом, та до набрання чинності відповідним процесуальним законодавством, що регулює порядок розгляду справ Верховним Судом у складі, визначеному цим Законом [32].

28 жовтня 2016 р. Державна судова адміністрація своїм Наказом затвердила чисельність штатних посад суддів касаційних судів Верховного Суду, встановивши, що загальна чисельність суддів складатиме 120 осіб – по 30 суддів в кожному касаційному суді, в тому числі в Касаційному господарському суді [441]. З цього приводу варто відмітити, що визначена штатна чисельність суддів Касаційного господарського суду (як і інших касаційних судів) є явно недостатньою. На підтвердження цього факту наведемо статистичні дані.

Так, в I півріччі 2016 р. у Вищому господарському суді України фактично працювало 80 суддів, а середня кількість розглянутих справ та матеріалів на одного суддю становила 105 одиниць [442]. Таким чином, при збереженні такої ж тенденції (аналіз показує, що в порівнянні з аналогічним періодом попередніх років середній рівень навантаження на одного суддю майже не змінюється [443]) при скороченні штатної чисельності майже у тричі, відповідно на стільки ж зросте і навантаження на одного суддю. Тому, вважаємо, що необхідно переглянути штатну чисельність суддів новоутвореного Верховного Суду, зокрема, Касаційного господарського суду в його складі, та залишити їх чисельність на рівні не менше 90 суддів. Відповідно, положення ч. 1 ст. 37 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо того, що до складу Верховного Суду можуть входити не більше 200 суддів, також необхідно переглянути.

Говорячи про реорганізацію третьої ланки судової системи, не можна оминати увагою відношення самих суддів до проваджуваних реформ. В цілому слід зауважити, що судді не дуже задоволені тим фактом, що суди

будуть переформовуватися шляхом проведення нового конкурсного добору суддів.

Пленум Верховного Суду навіть склав конституційне подання, у якому просить Конституційний Суд України визнати неконституційними положення нової редакції закону «Про судоустрій і статус суддів», згідно з якими вищі спеціалізовані суди і діючий Верховний Суд ліквідуються і замість них створюється новий Верховний Суд з касаційними палатами [443]. Зокрема, в конституційному поданні звертається увага на декілька моментів неконституційності таких змін. По-перше, вказується, що формальна процедура здійснення реорганізації юридичної особи публічного права, зокрема органу державної влади, полягає у виданні нормативно-правового акта про її ліквідацію та одночасно акта про створення на її базі нової юридичної особи з аналогічними функціями (ч. 3 ст. 125 Конституції України). По-друге, Пленум Верховного Суду зауважує, що відповідно до загальноновизнаних міжнародно-правових стандартів незалежність та незмінюваність суддів є однією з основних гарантій незалежності суддів і цим стандартам не відповідають норми розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 1402-VIII [444]. Тобто основним спірним моментом є те, що звільнення суддів призведе до порушення конституційних та міжнародних принципів незалежності та незмінюваності суддів.

Для того, щоб визначити конституційність ліквідації вищих спеціалізованих судів та Верховного Суду України з одночасним звільненням суддів цих судів та утворенням на їх базі нового Верховного Суду, звернемось до аналізу перехідних положень Конституції України. Так, в ч. 3-5 п. 16-1 Перехідних положень Конституції України зазначається, що з дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» судді, які обрані судьями безстроково, продовжують здійснювати свої повноваження до звільнення або до припинення їх повноважень з підстав, визначених Конституцією України. Відповідність займаній посаді судді, якого призначено на посаду строком на

п'ять років або обрано суддею безстроково до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» має бути оцінена в порядку, визначеному законом. Також зазначається, що у випадках реорганізації чи ліквідації окремих судів, утворених до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», судді таких судів мають право подати заяву про відставку або заяву про участь у конкурсі на іншу посаду судді в порядку, визначеному законом [27].

Таким чином, можна аргументувати, що перехідні положення Конституції України допускають звільнення суддів у разі ліквідації судів утворених до набуття чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» з одночасним наданням таким суддям права приймати участь у конкурсі на заміщення посади у новостворюваних судах. Основною причиною оновлення суддівського корпусу є перевірка суддів на їх відповідність займаній посаді по всім основним критеріям – рівень професійності, морально-етичні якості, дотримання антикорупційного законодавства та ін.

Тобто без повного «перезавантаження» судової системи неможливо досягнути реалізації основної мети проведення судової реформи, зокрема, очищення влади, подолання корупції в судовій системі. До того ж Конституція України передбачила можливість звільнення суддів, призначених або обраних безстроково до набуття чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», у зв'язку з їх невідповідністю займаній посаді або небажанням приймати участь у конкурсі на зайняття посади судді в новоутвореному суді. Тому подання Верховного Суду України щодо неконституційності ліквідації вищих спеціалізованих судів та звільнення суддів частково є не виправданими.

В той же час необхідно зважено підійти до визначення структури Верховного Суду, зокрема, Касаційного господарського суду, в якому, відповідно до ч. 6 ст. 37 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»,

утворюється не менше трьох палат. Вважаємо, що при визначенні мінімальної кількості палат, які організуються у Касаційному господарському суді, слід враховувати основні категорії господарських спорів, які найчастіше виникають на практиці.

Що стосується Вищого суду з питань інтелектуальної власності, то його утворення потребує вжиття відповідних організаційних та законодавчих заходів. Зокрема, необхідно окреслити коло спорів, які розглядатиме даний суд як суд першої інстанції (спори про право на об'єкти інтелектуальної власності, розпорядження майновими правами інтелектуальної власності тощо), визначити, за правилами якого судочинства здійснюватиметься розгляд справ в такому суді, який з касаційних судів виступатиме судом апеляційної чи касаційної інстанції щодо перевірки рішень Вищого суду з питань інтелектуальної власності тощо. Також необхідне внесення суттєвих змін до процесуального законодавства.

Наступне питання, яке належить розглянути в межах даного підрозділу, це організація суддівського самоврядування в господарських судах.

Система суддівського самоврядування визначена ст. 127 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Вона представлена двома рівнями – безпосередньо в межах кожного суду та вища ланка суддівського самоврядування – Рада суддів всіх судів та З'їзд суддів України [32]. Слід зазначити, що подібна організація суддівського самоврядування була передбачена Законом «Про судоустрій і статус суддів» в редакції Закону «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12 лютого 2015 р. [30]. Саме цим законом було реформовано систему суддівського самоврядування, визначену Законом 2010 р. [29], у напрямку її звуження, що можна оцінювати досить неоднозначного.

З однієї сторони, було суттєво упорядковано функції відповідних органів суддівського самоврядування, ліквідовано деякі дублювання у їх повноваженнях. Але з іншої – як зазначає В. Д. Бринцев, реформування системи рад суддів на перший погляд здається незначною і логічно

зрозумілою. Але утворення однієї ради суддів загальних судів замість раніше діючих у кожній області, містах Києві та Севастополі – створює передумови для формалізованого виконання функцій суддівського самоврядування. У поєднанні з суттєвим зменшенням обсягу повноважень це призведе до втрати ще однієї управлінської вертикалі в системі судів [54, с. 361-362].

У зв'язку із реформуванням системи суддівського самоврядування 28 березня 2015 року було ліквідовано Раду суддів загальних, господарських судів [445]. Однак, слід зазначити, що даний орган під час свого функціонування сприяв вирішенню важливих питань діяльності та організації системи господарських судів: захист прав та інтересів суддів господарських судів від зовнішнього втручання в їх діяльність, участь у формуванні навчальних планів для підвищення кваліфікації суддів господарських судів тощо [446]. Тому вважаємо, що ліквідація міжсудового рівня суддівського самоврядування була дещо передчасною. У зв'язку з тим, що система господарських судів відрізняється певною відособленістю та відносною самостійністю, організація вищого органу суддівського самоврядування в системі цих судів – Ради суддів господарських судів, сприятиме більш досконалому вивченню та, відповідно, вирішенню проблем саме судів господарської юрисдикції.

Одним із напрямків удосконалення існуючої системи суддівського самоврядування може бути утворення постійно діючого допоміжного апарату у Раді суддів України, на який би покладалось організаційне, інформаційне, документарне, технічне та інше забезпечення діяльності Ради суддів України. Для цього необхідно у Положенні про Раду суддів України визначити структуру та повноваження допоміжного апарату. Зокрема, в структурі апарату доцільно утворити два відділи – організаційного забезпечення та відділ діловодства. До повноважень апарату необхідно віднести:

- виконання розпоряджень та доручень голови Ради суддів;
- підготовка інформаційних матеріалів до проведення засідань Ради суддів;

– своєчасне інформування учасників Ради суддів про час та місце проведення засідання, а також коло питань, що розглядатимуться на засіданні;

– ведення протоколу та іншої документації Ради суддів, ведення діловодства в Раді суддів тощо.

Досліджуючи питання оптимізації системи та структури господарських судів, необхідно погодитись з думкою В. В. Калініченка, який зазначає, що якість правосуддя значною мірою залежить від того, скільки часу суддя затрачає для вирішення судових справ, не відволікаючись на питання, безпосередньо не пов'язані зі здійсненням правосуддя. Тому для ефективної організації робочого часу судді мають бути увільнені від вирішення питань організаційного і технічного характеру [447, с. 4]. У зв'язку з цим в кожному господарському суді утворюється апарат суду, діяльність якого регламентована положенням про нього, що розробляється в кожному суді на підставі Типового положення про апарат місцевого, апеляційного судів [293].

Розглядаючи структуру апаратів деяких господарських судів, можна зробити висновок, що штатна чисельність апаратів суттєво відрізняється в різних судах, однак структурна організація є практично аналогічною. Наприклад, у Господарському суді Запорізької області штатна чисельність апарату складає 136 осіб [448], у Господарському суді Волинської області – всього 68 працівників [449], у Господарському суді Вінницької області – 69 працівників [450]. Така ситуація обумовлена тим, що штатна чисельність суддів у цих судах складає – 36, 17 та 19 суддів відповідно [439]. Тобто спостерігається пропорційність штатної чисельності працівників апарату та суддів господарських судів у приблизному відношенні чотири працівника до одного судді.

Структуру більшості апаратів господарських судів утворюють такі базові відділи: керівництво (керівник, його заступник, помічники суддів), служба судових розпорядників, відділ комп'ютерних та інформаційних технологій, відділ управління персоналом, фінансово-економічний відділ,

відділ документального забезпечення та відділ господарського забезпечення [448; 450]. З цього приводу слід зауважити, що в апаратах господарських судів недостатня увага приділяється забезпеченню комунікативної взаємодії суддів з громадськістю. Так, 24-25 лютого 2015 р. проходила міжнародна конференція на тему «Зміцнення довіри до судової влади через покращення взаємної комунікації», за результатами якої Раді суддів України було рекомендовано вважати розвиток та вдосконалення комунікації судів із громадськістю одним із пріоритетних напрямків роботи кожного суду. Для цього запропоновано:

1) задля налагодження належного рівня комунікації з усіма цільовими аудиторіями розробити календарний план впровадження Концепції інформаційно-комунікаційної стратегії Ради суддів України у кожному суді та забезпечити контроль за її виконанням;

2) запровадити практику оприлюднення позиції Ради суддів України щодо кожного зареєстрованого в парламенті законопроекту, положення якого несуть потенційну загрозу незалежності суддів у призмі визнаних міжнародних стандартів [451, с. 2].

Для реалізації зазначеного напрямку діяльності судів в структурі апаратів господарських судів доцільно утворити спеціальний відділ забезпечення взаємодії суддів з громадськістю, на який покладатиметься:

– планування заходів із комунікативної взаємодії громадськості із суддями, подання відповідних планів на узгодження голові господарського суду;

– організація проведення заходів комунікативної взаємодії суддів відповідного суду з громадськістю;

– забезпечення інформаційного та технічного супроводу заходів комунікативної взаємодії тощо.

Деякі науковці також пропонують з метою забезпечення ефективного функціонування державної служби України затвердити типову організаційно-штатну структуру органів державної служби в одному нормативно-

правовому акті [424, с. 218]. Дані пропозиції заслуговують на увагу, оскільки їх реалізація дозволить уніфікувати назви, організаційну та функціональну структуру органів державного управління.

Таким чином, узагальнюючи результати проведеного дослідження, вважаємо, що оптимізувати систему та організаційно-штатну структуру господарських судів можна шляхом вжиття наступних заходів: 1) збільшити штатну чисельність суддів господарських судів Вінницької, Запорізької, Київської та Одеської областей та Північного апеляційного господарського суду в апеляційному окрузі, що включає Київську, Сумську, Черкаську, Чернігівську області та місто Київ, з місцезнаходженням у місті Києві; 2) ч. 6 ст. 19 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» доповнити положенням про те, що визначення штатної чисельності судів здійснюється з урахуванням пропозицій голів відповідних судів; 3) розробити Типове положення про палати та колегії місцевих та апеляційних господарських судів, в якому регламентувати утворення десяти палат: Палати з розгляду господарських спорів, що виникають із договірних зобов'язань, Палати з розгляду господарських спорів, що виникають із немайнових правовідносин, Палати з розгляду справ про банкрутство та ін.; 4) визначити штатну чисельність суддів Касаційного господарського суду на рівні не менше 90 суддів та переглянути положення ч. 1 ст. 37 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо максимальної кількості суддів (200 суддів) Верховного Суду у сторону збільшення; 5) розширити систему органів суддівського самоврядування, зокрема, повернути ліквідовану Раду суддів господарських судів та внести відповідні зміни до ст. 127 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»; 6) утворити допоміжний апарат Ради суддів України, визначити його структуру та повноваження.

4.3. Вирішення проблем кадрового та матеріально-фінансового забезпечення господарських судів

Однією з умов ефективного функціонування господарських судів є їх належне кадрове та матеріально-технічне забезпечення. Проведення судово-адміністративної реформи призвело до суттєвих змін в означених видах забезпечення, зокрема, в їх організації та змісті відповідних процесів. Попри це, все ще залишаються невирішеними проблеми, пов'язані з комплектуванням господарських судів високопрофесійними суддівськими кадрами, а також необхідними матеріально-фінансовими ресурсами, що обумовлює необхідність розробки заходів, спрямованих на вирішення таких проблем.

Науковці в своїх дослідженнях неодноразово зверталися до проблем кадрового та матеріально-технічного забезпечення суддів загальних судів. Так, О. М. Лагнюк серед недоліків кадрового забезпечення виділяє: встановлення для суддів випробувального п'ятирічного терміну; відсутність детальної регламентації порядку підготовки суддів та їх періодичного навчання з метою підвищення рівня кваліфікації; ускладнений та тривалий процес добору кандидатів на посаду судді, що уповільнює формування суддівського корпусу, збільшує кількість вакантних посад у судах, призводить до додаткових бюджетних видатків; відсутність методики оцінювання професійної придатності кандидата на посаду судді; наявність суперечностей щодо достатності вимог до кандидата на посаду судді, а також до суддів апеляційних та вищих спеціалізованих судів; відсутність єдиного нормативно-правового акта з переліком спеціальностей та посад, роботу на яких треба відносити до стажу роботи в галузі права; нормативна невизначеність принципів формування науково-педагогічного складу Національної школи суддів України тощо [452, с. 183-184]. Слід зазначити, що деякі з означених проблем були частково вирішені прийняттям Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» та

нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Зокрема, було ліквідовано випробувальний п'ятирічний термін для суддів, уточнено вимоги щодо стажу роботи, необхідного для зайняття посади суддів в місцевих, апеляційних, вищих спеціалізованих судах та Верховному Суді, уточнено статус Національної школи суддів. При цьому інші підняті науковцем проблеми все ще залишаються актуальними.

Найбільше недоліків та прогалин існує в законодавчому регулюванні таких сфер кадрового забезпечення: спеціальна підготовка кандидата на посаду судді, визначення додаткових вимог для суддів господарських судів, забезпечення більш вузької та глибокої спеціалізації суддів господарських судів, порядок призначення на посади суддів господарських судів, проведення кваліфікаційного оцінювання, зокрема, за критерієм доброчесності, підготовка судді для підтримання його кваліфікації та регулярне оцінювання судді [453].

Що стосується спеціальної підготовки кандидатів на посаду суддів, то слід зазначити, що цей етап можна вважати одним з найважливіших, оскільки якість суддівської освіти є вирішальним фактором у формуванні високопрофесійного суддівського корпусу.

У рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи, викладених у Висновку № 3-2002 «Про принципи і правила, що регулюють професійну поведінку суддів, зокрема етичні норми, несумісну з посадою поведінку та неупередженість», зазначається, що судді повинні підтримувати свій високий професійний рівень шляхом підготовки та перепідготовки, які мають забезпечувати необхідну кваліфікацію [367].

З метою забезпечення високої якості суддівської освіти у червні 2016 р. Національною школою суддів було розроблено Концепцію національних стандартів суддівської освіти, в якій зазначається, що суддівська освіта має на меті домогтися досягнення кандидатами на посаду судді та суддями таких ключових якостей та навичок:

1) інтелектуальні якості (здібність): високий рівень кваліфікації в сфері права, розуміння його фундаментальних принципів; уміння швидко сприймати та аналізувати інформацію; здатність аналізувати та синтезувати правові ситуації; логічність та структурованість мислення, мисленнєва самостійність;

2) особисті якості: добродішність; моральність; неупередженість та безсторонність; здатність до обґрунтованого судження; рішучість та володіння навичками прийняття рішень; об'єктивність; уміння та готовність навчатися та професійно вдосконалюватися; здатність застосовувати набуті знання, вміння та навички [454].

Розглядаючи ці якості та навички суддів та кандидатів на посаду судді, можна дійти до висновку, що вони сформовані в дві групи не зовсім точно, оскільки із групи інтелектуальних якостей варто виділити в окрему групу кваліфікаційні вміння та навички. До останніх варто віднести високий рівень кваліфікації в сфері права, інші професійні знання (в сфері правозастосування, психології, української та іноземних мов тощо). Різниця між професійними знаннями та навичками та інтелектуальними здібностями і особистісними якостями, полягає в тому, що на відміну від останніх двох, професійні знання постійно удосконалюються, розширюються та поглиблюються. В той час, як інтелектуальні здібності та особисті якості на час проведення відбіркового іспиту (до тридцяти років) вже сформовані і, як правило, не піддаються суттєвій корекції. Тому суддівська освіта має бути спрямована, передусім, на удосконалення професійних знань та якостей, а виховання особистості та формування інтелектуальних здібностей – це завдання для шкільної освіти та вищих навчальних закладів, які готують майбутніх юристів. Звичайно, повністю виключати виховний процес із суддівської освіти не можна, однак, він не є пріоритетом, а лише доповненням. У зв'язку з цим, можна стверджувати, що вирішення проблеми формування високопрофесійного, морально стійкого та некорумпованого суддівського корпусу, є завданням не тільки суддівської освіти, але і

середньої шкільної та вищої юридичної освіти, які також потребують реформування.

Пригадаємо, що відповідно до ст. 73 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» спеціальній підготовці кандидатів на посаду суддів передуює відбірковий іспит, під час якого відбувається перевірка рівня загальних теоретичних знань кандидата на посаду судді у сфері права, володіння ним державною мовою, особистих морально-психологічних якостей кандидата [32]. Таким чином, до проходження спеціальної підготовки кандидата на посаду судді допускають тільки ті кандидати, які мають достатньо високий рівень теоретичних професійних знань в галузі права, володіють належним чином державною мовою та відповідають вимогам щодо морально-психологічних якостей.

Аналізуючи Програму анонімного тестування (іспиту) кандидатів на посаду судді на виявлення рівня загальних теоретичних знань у галузі права, затверджену Рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 30 жовтня 2012 р. [455], доходимо до висновку, що в ній здійснюється перевірка теоретичних знань по всіх основних галузях права. Що ж стосується оцінювання рівня володіння державною мовою та особистісних якостей кандидата, то наразі методики та програми такого оцінювання не розроблено.

Як вірно зазначає з цього приводу Є. В. Чаку, однією із проблем на шляху відбору кандидатів на посади суддів є неможливість повно і всебічно вивчити особу. Для того, щоб достовірно перевірити наявність чи відсутність необхідних якостей, на думку вченого, доречним було би ввести психологічне тестування кандидатів. Для цього треба не тільки сформулювати питання, відповіді на які перевіряли б, чи відповідає кандидат висунутим вимогам, а й розробити стандарти оцінки таких відповідей. Результати тестування могли б бути такими: а) відповідність вимогам на посаду судді; б) невідповідність вимогам на посаду судді; в) можливість зайняття посади судді. Третій варіант результатів є найбільш доцільним, оскільки жоден тест не може забезпечити повну вірогідність. Тому науковець

пропонує запровадити повторне тестування, якщо результати першого встановили можливість зайняття посади судді. Якщо за результатами повторного тестування особа підпаде під варіант «в», то вона не проходить тестування і визначається як така, що не відповідає вимогам на посаду судді [456, с. 183].

Наведену пропозицію необхідно підтримати, оскільки виявлення морально-психологічних якостей кандидата на посаду судді ще на етапі попереднього відбору є необхідним заходом, оскільки особа, яка заздалегідь не відповідає високим стандартам суддівської посади, не може претендувати навіть на участь у кваліфікаційному добору. В той же час, для виключення невиправданого суб'єктивізму та зловживань під час проведення психологічного тестування та оцінювання його результатів, необхідно зважено підійти до підбору відповідних тестів, розробити нормативно-правовий акт – Положення про порядок оцінювання особистих морально-психологічних якостей кандидата на посаду судді, в якому визначити: 1) порядок відбору та призначення незалежного спеціаліста (або групи спеціалістів) в галузі психології, вимоги до рівня його (їх) кваліфікації, віку, досвіду роботи тощо; 2) програму проведення психологічного тестування із визначенням конкретної методики тестування; 3) порядок визначення результатів та рівень, необхідний для визначення кандидата як такого, що придатний для зайняття посади судді; 4) порядок оскарження результатів тестування [457].

Загальні ж вимоги до морально-етичних якостей кандидата на посаду судді необхідно закріпити в ст. 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». До них, зокрема, доцільно віднести: самостійність, ініціативність, стресостійкість, високий рівень моральності, ввічливість, етичність. Розшифрування даних якостей має бути здійснена в Положенні про порядок оцінювання особистих морально-психологічних якостей кандидата на посаду судді.

Кандидати на посаду судді, які успішно склали відбірковий іспит, проходять спеціальну підготовку кандидатів на посаду судді. В 2015 р. Національна школа суддів України розробила проект нової Програми спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, який наразі ще не затверджений остаточно. Нова програма складається із шести блоків: I. Основи організації суду та діяльності судді. II. Цивільне судочинство III. Господарське судочинство IV. Кримінальне судочинство та судочинство у справах про адміністративні правопорушення V. Адміністративне судочинство VI. Суддівські компетенції. При цьому суддівська етика вивчається як складовий елемент першого блоку. В останньому блоці виокремлено такі основні модулі: новели законодавства та судової практики, комунікації в судовій владі, суддівське самоврядування, кваліфікаційне оцінювання суддів, суддівське досє, моніторинг судових процесів, мистецтво правового письма та процесуального документування [458]. Необхідно позитивно оцінити зміст нової Програми спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, однак, окрім цього важливою є методика підготовки.

В проекті Програми передбачено, що кожен модуль блоків здійснюється у формі практичних занять (тренінг, заняття типу кейс метод, метод конкретного прикладу, рольова гра, семінар–практикум, дискусія тощо) [458]. В. М. Мартиненко в якості прикладу для можливої організації процесу навчання кандидатів на посаду суддів в Україні наводить досвід деяких зарубіжних країн, зазначаючи, що існує дві основні моделі – модульна та комбінована. При модульній підготовці навчальна практика в суді чергується з практичними заняттями в центрах підготовки суддів протягом тривалого часу (інколи більше року). Комбінована модель передбачає поєднання практичної діяльності на посаді судді та навчання в групах під керівництвом висококваліфікованих і досвідчених суддів. Завдяки такому навчанню кандидати на посаду судді отримують можливість оволодіти системою знань та вмінь, необхідних для суддівської професії

(проведення судового засідання, дослідження й оцінка доказів, складення грамотного й обґрунтованого судового рішення) [459, с. 7]. В Україні фактично організовано модульну модель спеціальної підготовки кандидатів на посаду суддів, а при проведенні навчання суддів з метою підтримання їх кваліфікації наявна комбінована модель, коли суддя суміщає практичну роботу з теоретичним навчанням.

Одним із дискусійних в правовій науці є питання щодо необхідності запровадження в Україні практики стажування кандидатів на посаду суддів. Зокрема, Л. В. Скоромоха вважає, що практика роботи з претендентами на суддівське крісло дає можливість стверджувати про необхідність законодавчого закріплення такої умови перед призначенням суддею, як стажування на посаді судді під наглядом судді-куратора, причому стажування має відбуватись у суді тієї юрисдикції, в якому має бажання працювати майбутній суддя [225, с. 275]. Подібні вимоги містяться в Рекомендаціях № R (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів», де зазначається, що для створення відповідних умов праці, які дозволять суддям ефективно працювати, необхідно забезпечити перед призначенням суддів та протягом їхньої кар'єри необхідною професійною підготовкою, прикладом якої може бути стажування у судах та, за можливості, в інших органах та інстанціях влади. У разі необхідності така підготовка повинна включати навчальні візити до органів влади та судів у європейських та інших зарубіжних країнах [309].

З цього приводу варто зауважити, що в проекті Програми спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді передбачено запровадження стажування як обов'язкової складової спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді. Зазначається, що стажування проводиться у формі практичної підготовки слухачів у місцевих судах загальної юрисдикції з метою поглиблення та закріплення теоретичних знань про діяльність суду та здобуття практичних професійних навичок судді, а також у формі навчальних візитів до органів прокуратури, примусового виконання рішень судів,

пенітенціарної служби, правоохоронних органів, що здійснюють досудове розслідування, адвокатських утворень для ознайомлення з їх роботою [458]. Таким чином, стажування кандидатів на посаду судді визнано обов'язковим елементом суддівської освіти.

Детальна регламентація порядку проходження стажування визначена в Положенні про стажування кандидатів на посаду судді (Додаток 17 до Регламенту Національної школи суддів України від 24.06.2016 № 34). Відповідно до цього Положення організуються такі види стажування: 1) стажування в місцевих загальних судах, які розглядають цивільні та адміністративні справи, у випадках і порядку, передбачених процесуальним законом; 2) стажування в місцевих загальних судах, які розглядають кримінальні справи та справи про адміністративні правопорушення, у випадках і порядку, передбачених процесуальним законом; 3) стажування в місцевих господарських судах, які розглядають справи, що виникають із господарських правовідносин, а також інші справи, віднесені законом до їх підсудності; 4) стажування в місцевих адміністративних судах, які розглядають справи адміністративної юрисдикції (адміністративні справи) [460].

Отже, стажування в місцевих господарських судах визнається окремим видом стажування. Це пов'язано з тим, що кандидат на посаду судді в місцевому господарському суді має володіти поглибленими знаннями в галузях господарського та господарського процесуального права, має знати особливості організації різних форм господарського судочинства. На кваліфікаційному іспиті фактично оцінюється рівень знань, отриманих кандидатом на посаду судді при проходженні спеціальної підготовки. Вважаємо, що під час проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді має враховуватися спеціалізація місцевого суду, до якого здійснюватиметься добір суддівських кадрів. Іншими словами, пріоритет повинен надаватися тим кандидатам, які не тільки успішно склали

кваліфікаційний іспит та зайняли найвищі рейтинги, але і пройшли стажування саме у суді відповідної спеціалізації.

Після призначення судді удосконалення його професійних знань та навичок продовжується шляхом проходження періодичного навчання у Національній школі суддів, регулярного та кваліфікаційного оцінювання. Порядок проходження суддями господарських судів періодичного навчання ст. ст. 89-91 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та Положенням про підготовку та періодичне навчання суддів у Національній школі суддів України, затвердженим Наказом Національної школи суддів України від 1 лютого 2016 р. № 11 [369]. Характерно, що програма періодичного навчання для суддів кожної юрисдикції та судової ланки розробляється окремо. Крім того, окремо розробляються програми підготовки голів судів кожної юрисдикції.

Досліджуючи відповідні програми підготовки суддів місцевих, апеляційних господарських судів [373; 375], а також підготовки голів та їх заступників господарських судів [374], можна зробити висновок, що в них не достатньо уваги приділяється удосконаленню комунікативних напрямків діяльності суддів. Про необхідність посилення даного виду суддівської компетенції, зокрема, йдеться в Рекомендаціях Міжнародної конференції «Зміцнення довіри до судової влади через покращення взаємної комунікації», в яких Національній школі суддів України доручено активізувати роботу щодо:

- розгортання тематичних навчальних програм, семінарів для суддів з питань зв'язків з громадськістю;
- вироблення та впровадження програми дистанційного навчання для суддів з питань зв'язків з громадськістю у судах;
- впровадження програми дистанційного навчання для прес-секретарів та працівників апарату суду з питань зв'язків з громадськістю у судах;
- забезпечення програми навчання для підготовки суддів-спікерів [451, с. 2, 4]. Наразі подібні програми не розроблені. Крім того, з формуванням

нового Верховного Суду, до складу якого входить чотири касаційні суди, виникне потреба у розробці відповідних стандартизованих програм періодичної підготовки суддів цих судів.

В Стандартизованій програмі підготовки суддів Касаційного господарського суду необхідно обов'язково визначити такі питання:

- міжнародні стандарти здійснення судочинства та практика його застосування господарськими судами України;
- стан електронного правосуддя в Україні, можливості його використання в господарському судочинстві;
- практика розгляду господарськими судами різних категорій спорів, проблеми розмежування компетенції між господарськими та адміністративними судами щодо розгляду окремих категорій справ;
- проблеми перевірки законності рішень господарських судів;
- проблеми праворозуміння та правозастосування в господарському судочинстві;
- особливості здійснення провадження Господарським касаційним судом як судом апеляційної інстанції щодо рішень вищих спеціалізованих судів;
- порядок розгляду господарських справ Великою Палатою Верховного Суду як судом апеляційної та касаційної інстанції;
- питання налагодження комунікативної взаємодії з громадськістю, проблеми підвищення рівня довіри громадян до судової влади;
- питання взаємодії голови та суддів касаційного суду з апаратом Верховного Суду, з головами інших касаційних судів, головою Верховного Суду, його заступниками, Великою Палатою Верховного Суду та з іншими органами судової системи тощо.

Крім періодичного навчання судді, в тому числі господарських судів проходять оцінювання. Причому Законом України «Про судоустрій і статус

суддів» розмежовано дві форми оцінювання суддів – кваліфікаційне та регулярне оцінювання.

Кваліфікаційне оцінювання включає складення іспиту, дослідження досьє та проведення співбесіди. Критеріями кваліфікаційного оцінювання визначено компетентність (професійна, особиста, соціальна тощо); професійну етику та доброчесність [32].

Найбільше дискусій серед науковців та громадських діячів викликав такий критерій оцінювання, як доброчесність судді, оскільки чіткої регламентації його змісту в Законі немає. Свої міркування з цього приводу висловлювали Є. М. Калюжна [461, с. 41], Ю. А. Маліхова [462, с. 138], В. І. Федорович [463, с. 186] та ін.

Л. Курінний з цього приводу зазначає, що шлях до доброчесності розпочинається в душі – бездоганного морального обліку судді, а закінчується принциповою фаховою позицією при вирішенні справи. Але головне тут – бездоганний моральний облік, відмова від розуміння фаху як «бути в долі», неприпустимість наживи, несприйняття кругової поруки в суддівському середовищі [464]. Фактично аналітик вказує на те, що доброчесність – це внутрішнє переконання людини, сформоване на протязі її життя, та уособлене у певну систему моральних вимог до себе.

Однак, інтеграція такого критерію оцінювання судді, як доброчесність, до законодавства України вимагає окреслення його змісту у формі конкретних вимірюваних атрибутів. Для їх визначення звернемося до практики застосування даного критерію в діяльності Національної школи суддів України.

Так, 18 травня 2016 р. в м. Дніпро відбувся тренінг на тему «Суддівська етика. Доброчесність судді». В Програмі тренінгу передбачалось висвітлення таких питань:

1. Природа суддівської етики. Принципи суддівської етики відповідно до міжнародних стандартів та національного законодавства.
2. Поведінка судді під час здійснення правосуддя.

3. Принципи і стандарти етичної поведінки в позасудовій діяльності судді [465].

Таким чином, виходячи із кола питань, які були передбачені відповідною програмою, можна констатувати ототожнення таких понять, як «доброчесність» та «професійна етика». Між тим, ч. 2 ст. 83 розмежовує такі критерії кваліфікаційного оцінювання як професійна етика та доброчесність.

Директор департаменту Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ С. Глушенко надала певні пояснення щодо розуміння понять професійної етики та суддівської доброчесності. За словами науковця, професійна діяльність має ґрунтуватися на таких основних етичних вимогах: дотримання присяги; вірність громадянському та службовому обов'язку; безсторонність; повага; нерозголошення професійної таємниці; ввічливість; тактовність; підтримання та підвищення кваліфікації; сумлінне виконання обов'язків судді; вжиття заходів для ефективності службової діяльності. Що ж стосується доброчесності, то вчена пояснила, що це глибока категорія, яка включає всі сторони моральності та, по суті, є трансформацією добра в професійну етичну сферу. Поєднання моральності та добра дає можливість окреслити площину доброчесності особи, яка здійснює функції держави, зокрема: компетентність, вимогливість до себе, безкорисливість, чесність, твердість, сумлінність [466].

Отже, професійна етика та доброчесність – дуже близькі за змістом поняття. Їх розмежування можливо здійснити переважно, визначивши сферу прояву: професійна етика – це зовнішній прояв (можливо без внутрішнього переконання), тобто дотримання всіх етичних принципів поведінки як під час розгляду справи, при виконанні інших службових обов'язків, так і позаслужбовий час; доброчесність – це більше внутрішня сфера особи, її внутрішнє відчуття справедливості, чесності та ін., і відповідно їх прояв у професійній діяльності. Тобто доброчесність судді – це його моральна та

етична поведінка, яка ґрунтується не на зовнішньому примусі, а на внутрішньому переконанні [467].

На практиці оцінити доброчесність судді дуже складно. Одним із способів перевірки дотримання суддею вимог професійної етики та доброчесності відповідно до ст. 85 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» є перевірка суддівського досьє, яке містить цілий комплекс інформації про суддю та його суддівську діяльність. Для того, щоб інформація була повною та всебічно відображала поведінку та роботу судді, утворюється Громадська рада доброчесності, основним завданням якої є сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів у зібранні інформації для формування суддівського досьє. На підставі аналізу цієї інформації і здійснюється оцінка доброчесності та професійної етики судді.

Законом України «Про судоустрій і статус суддів» визначено, що порядок та методологія кваліфікаційного оцінювання, показники відповідності критеріям кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення затверджуються Вищою кваліфікаційною комісією суддів України [32]. На виконання даних вимог Закону Рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 21 жовтня 2016 року № 67/зп-15 затверджено Порядок та методологія кваліфікаційного оцінювання судді, яке погодженого рішенням Ради суддів України від 11 грудня 2015 року № 14 [468].

У практичній діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів кваліфікаційне оцінювання суддів в основному зводиться до перевірки дотримання ними антикорупційного законодавства, відповідності рівня їх життя рівню отримуваних доходів [469]. Законодавством України визначені підстави проведення кваліфікаційного оцінювання (ч. 4 ст. 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), до яких віднесено заява судді (кандидата на посаду судді) про проведення кваліфікаційного оцінювання, у тому числі для участі у конкурсі; рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про призначення кваліфікаційного оцінювання судді у випадках, визначених

законом. З аналізу ст. ст. 79, 84, 110 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» слідує, що випадками, при наявності яких Вища кваліфікаційна комісія суддів України може призначити кваліфікаційне оцінювання є: при участі судді у конкурсі на зайняття посади судді в іншому суді (рівнозначному або вищому), у зв'язку з накладенням дисциплінарного стягнення та з метою його погашення [32]. Вважаємо, що вичерпний перелік таких випадків має бути визначений в ст. 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Потребують уточнення наслідки прийняття одного з рішень за результатами кваліфікаційного оцінювання – про підтвердження або непідтвердження здатності судді (кандидата на посаду судді) здійснювати правосуддя у відповідному суді [32]. Зокрема, необхідно визначити, чи є наслідком непідтвердження здатності судді здійснювати правосуддя звільнення цього судді з посади.

Дане питання вирішене у п. 5.8 Порядку та методології кваліфікаційного оцінювання судді, де зазначається, що у разі виявлення невідповідності судді займаній посаді приймається рішення про його відсторонення від здійснення правосуддя у відповідному суді з обов'язковим направленням судді до Національної школи суддів України для перепідготовки та подальшим повторним кваліфікаційним оцінюванням для підтвердження можливості судді здійснювати правосуддя у відповідному суді. У разі повторного непідтвердження суддею можливості здійснювати правосуддя приймається рішення про направлення рекомендації до Вищої ради правосуддя для вирішення питання щодо внесення подання про звільнення судді з посади з підстав порушення присяги [468]. Однак, вважаємо, що відповідні наслідки мають бути визначені у ст. 88 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Тільки за таких умов їх можна буде вважати легітимними.

Окремою процедурою є регулярне оцінювання суддів, яке відрізняється від кваліфікаційного оцінювання за декількома критеріями:

1) за суб'єктами проведення: регулярне оцінювання проводиться Національною школою суддів за результатами проходження періодичної підготовки, самостійно суддею, іншими судьями суду, де працює суддя та громадськими об'єднаннями (ч. 2 ст. 90), а кваліфікаційне оцінювання проводить виключно Вища кваліфікаційна комісія суддів України;

2) за періодичністю та підставами проведення: регулярне оцінювання проводиться за результатами проходження суддею підготовки для підтримання кваліфікації, тобто не рідше одного разу на три роки, а також з інших підстав, визначених ст. 90 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»; кваліфікаційне оцінювання проводиться за наявності відповідних підстав (притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, участь судді у конкурсі на заміщення вакантної посади судді в іншому суді);

3) за завданнями проведення: регулярне оцінювання судді проводиться з метою виявлення індивідуальних потреб судді щодо вдосконалення, стимулювання його до підтримання кваліфікації на належному рівні та професійного зростання (ч. 1 ст. 90 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»); кваліфікаційне оцінювання проводиться з метою визначення можливості судді здійснювати правосуддя.

Отже, проведене дослідження забезпечення господарських судів суддівськими кадрами показало, що в Україні організований досить ефективний механізм підготовки суддівських кадрів, підтримання їх кваліфікаційного рівня та проведення регулярної перевірки. Однак, потребують уточнення окремі моменти, зокрема, такі, як вимоги до морально-етичних якостей кандидата на посаду судді та методика їх перевірки, наслідки прийняття Вищою кваліфікаційною комісією суддів рішення про непідтвердження здатності судді здійснювати правосуддя та ін.

Не менш важливим завданням у контексті вирішення проблеми кадрового забезпечення господарських судів є комплектування апарату відповідних судів високопрофесійними кадрами.

В ст. 155 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначені загальні питання організації та діяльності апаратів судів. У цій статті не наводяться конкретні вимоги до працівників апарату суду, а лише зазначається, що їх статус визначається Законом України «Про державну службу» з урахуванням особливостей, визначених Законом «Про судоустрій і статус суддів».

Слід зазначити, що 15 серпня 2016 р. Державна судова адміністрація України своїм Наказом затвердила вимоги до осіб, які претендують на зайняття посади керівника апарату апеляційного суду та його заступника. Згідно даного Наказу до осіб, які претендують на зайняття посади керівника апарату апеляційного суду висунуті такі вимоги: вища освіта за рівнем магістр, досвід роботи на посадах державної служби категорій «Б» чи «В» або досвід роботи на керівних посадах підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності не менше 2 років, вільне володіння державною мовою, знання з питань судоустрою та державного управління, управління персоналом та проходження державної служби, планування роботи суду та звітності, діловодства та судової статистики, управління якістю, зв'язків з громадськістю, стратегічного планування, впевнене користування ПК (Microsoft Word, Excel, Power Point, Outlook Express, Internet), вільне користування законодавчою базою ЛІГА:ЗАКОН, інформаційно-аналітичною системою «Кадри-ВЕБ», здатність виконувати одночасно декілька завдань, вміння приймати ефективні рішення, навички комунікації та взаємодія, аналітичні здібності, дисципліна і системність, інноваційність та неупередженість, самоорганізація та орієнтація на розвиток, дипломатичність та гнучкість, незалежність та ініціативність, стресостійкість, комунікабельність [470].

Варто зазначити, що до інших працівників апаратів господарських судів також необхідно визначити особливі умови, які слід закріпити в Положення про апарат місцевого та апеляційного господарських судів. Зокрема, крім основних вимог, що висувуються до державного службовця

відповідної категорії згідно Закону України «Про державну службу», працівник апарату суду повинен володіти знаннями щодо: особливостей ведення діловодства в господарських судах, специфіки організації господарського судочинства (порядок відкриття провадження у справі, підстави відмови у відкритті, документи, що належать для подання до господарських судів тощо), форм господарського процесу; принципів підвідомчості спорів господарським судам; видів учасників господарського процесу; роботи автоматизованої системи документообігу господарських судів тощо.

Працівники апарату господарських судів також проходять періодичне навчання у Національній школі суддів, хоча законодавством України не визначена періодичність такого навчання, а також не затверджені типові програми для підвищення кваліфікації різних категорій працівників апаратів.

У якості прикладу можна навести Програму семінару для працівників апаратів місцевих загальних, окружних адміністративних, господарських та апеляційних судів, який проходив 1 грудня 2016 р. Під час семінару були досліджені такі теми: особливості застосування Закону України «Про державну службу» в органах виконавчої та судової влади, порядок призначення та звільнення з посади помічників суддів, складання розпорядчих документів із кадрових питань, організація роботи кадрової служби (управління персоналом) в суді, порядок ведення особових справ та трудових книжок суддів, працівників апарату суду, організація роботи суду з військового обліку [471]. Вважаємо, що в ст. 155 необхідно визначити обов'язковість проходження працівниками апаратів судів навчання у Національній школі суддів не рідше одного разу на два роки.

Необхідна також розробка Типової програми підготовки працівників апаратів місцевих та апеляційних господарських судів, в якій особливу увагу слід приділити вивченню таких питань, як: засади взаємодії працівників апаратів господарських судів з суддями, особливості ведення діловодства в господарських судах, специфічні риси господарського процесу, засади

організації нормального функціонування господарських судів, порядок організації комунікативної взаємодії суддів господарських судів із Засобами масової інформації, громадськістю, організація роботи з відвідувачами судів тощо.

Таким чином, на підставі проведеного науково-правового аналізу проблем та недоліків у сфері кадрового забезпечення господарських судів та з метою удосконалення даного виду забезпечення пропонуємо:

1) в ст. 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» закріпити вимоги до морально-етичних якостей кандидата на посаду судді (самостійність, ініціативність, стресостійкість, високий рівень моральності, ввічливість, етичність);

2) розробити та затвердити Положення про порядок оцінювання особистих морально-психологічних якостей кандидата на посаду судді, в якому визначити: порядок відбору та призначення незалежного спеціаліста (або групи спеціалістів) в галузі психології, вимоги до рівня його (їх) кваліфікації, віку, досвіду роботи тощо; програму проведення психологічного тестування; порядок визначення результатів та рівень, необхідний для визначення кандидата як такого, що придатний для зайняття посади судді; порядок оскарження результатів тестування;

3) розробити Стандартизовану програму підготовки суддів Касаційного господарського суду, в якій обов'язково визначити такі питання: міжнародні стандарти здійснення судочинства та практика його застосування господарськими судами України; стан електронного правосуддя в Україні, можливості його використання в господарському судочинстві; практика розгляду господарськими судами різних категорій спорів, проблеми розмежування компетенції між господарськими та адміністративними судами щодо розгляду окремих категорій справ тощо;

4) в ст. 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» необхідно визначити вичерпний перелік випадків, за яких Вища кваліфікаційна комісія суддів України може рекомендувати проведення кваліфікаційного

оцінювання суддів (притягнення до дисциплінарної відповідальності, погашення дисциплінарного стягнення, подання заяви про участь у конкурсі на зайняття посади судді); у ст. 88 цього ж Закону визначити наслідки непідтвердження здатності судді здійснювати правосуддя (рішення, які при цьому може прийняти Вища кваліфікаційна комісія суддів);

5) розробити Положення про апарат місцевого та апеляційного господарських судів, в якому визначити особливі вимоги до різних категорій працівників апаратів господарських судів (володіння знаннями щодо особливостей ведення діловодства в господарських судах, специфіки організації господарського судочинства форм господарського процесу тощо); в ст. 155 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначити обов'язковість проходження працівниками апаратів судів навчання у Національній школі суддів не рідше одного разу на два роки; розробити та затвердити Типову програму підготовки працівників апаратів місцевих та апеляційних господарських судів.

Наступним питанням, що належить розглянути в межах даного дослідження, є удосконалення матеріально-технічного забезпечення діяльності господарських судів. На існування серйозних проблем в даній сфері неодноразово вказувати науковці, судді відповідних судів, органи суддівського самоврядування тощо.

Так, 25 лютого 2016 р. Рада суддів України прийняла Рішення «Щодо нормативів фінансування», в якому зазначила, що за результатами проведеного аналізу, було виявлено, що внутрішній контроль з питань бухгалтерського обліку, звітності і фінансового забезпечення, побудовано за відсутності єдиного підходу до розподілу повноважень і відповідальності за функціями, процесами, операціями між центральним апаратом Державної судової адміністрації України і її територіальними підрозділами. Також було зауважено, що проблема неефективного використання кадрових та майнових ресурсів пояснюється недотриманням пропорційного співвідношення кількості ресурсів, що витрачаються на забезпечення діяльності судів з їх

поточним навантаженням. Як наслідок, навантаження на працівників і продуктивність їх праці в цих органах суттєво відрізняється [472].

З метою вирішення зазначеної проблеми було рекомендовано застосовувати єдину методiku фінансового планування та фінансування судів, про яку також зазначено в Плані дій з реалізації Стратегії на 2015-2020 роки, що дозволить не лише уніфікувати підходи до формування бюджетного запиту, але й надасть можливість економічного обґрунтування фінансових потреб кожного суду. Такий підхід, як зазначається в Рішенні Ради суддів України, відповідає європейській практиці фінансування судів [472].

Крім проблем у плануванні та розподілі фінансового забезпечення господарських судів, необхідно також зауважити про недостатність забезпечення системи цих судів належними приміщеннями, обладнанням (в першу чергу, необхідним програмним забезпеченням та іншими мультимедійними технологіями).

В проєкті Концепції Державної цільової програми забезпечення судів належними приміщеннями на період до 2016 року зазначається, що в Україні здійснюють правосуддя 780 судів загальної юрисдикції, які потребують суттєвого покращення приміщень. Для вирішення цієї проблеми в Концепції пропонується три варіанти:

Перший полягає у збереженні поточного стану речей, що дозволить на початковому етапі зберегти видатки державного та місцевого бюджету на відповідну категорію витрат, однак у подальшому посилить кризовий стан судової системи та унеможливить проведення її реформування.

Другий варіант – спорудження нових будівель для судів у відповідності до вимог щодо здійснення судочинства та будівель судів. Це дозволить повністю усунути причини, що призводять до виникнення проблемної ситуації.

Третій варіант – поєднання нового будівництва, де це економічно доцільно, з максимальним використанням існуючих будівель судів, за наявності технічної можливості їх реконструкції та добудови [473].

Саме останній варіант, на думку деяких науковців, є найбільш оптимальним, оскільки створення нових будівель сприятиме зростанню кількості судових приміщень, у той же час використання існуючих будівель зекономить видатки бюджету [456, с. 185].

Ми підтримуємо дану пропозицію, однак з метою її практичної реалізації необхідно вжити такі першочергові заходи: 1) доручити Державній судовій адміністрації провести комплексний моніторинг матеріально-технічного стану в кожному суді; розробити зведений кошторис витрат, необхідних на забезпечення судів належними приміщеннями (при потребі на їх будівництво або реконструкцію, розширення, де це можливо), окремо по судам кожної спеціалізації; 2) розробити план фінансування відповідних витрат на декілька років; 3) закласти у видатках Державного бюджету на відповідні роки витрати на фінансування будівництва та реконструкції судових приміщень та забезпечення їх іншим необхідним обладнанням [474].

Однією із серйозних проблем у сфері матеріально-технічного забезпечення діяльності господарських судів залишається низький рівень оплати праці працівників апарату суду. Новим Законом України «Про судоустрій і статус суддів» суттєво підвищено посадові оклади суддів різних рівнів, а також визначено належний рівень їх соціального забезпечення. Однак, відповідних покращень у відношенні працівників апаратів судів Законом не встановлено. Характерно, що в ч. 1 ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» в редакції Закону «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12 лютого 2015 р. [30] було регламентовано, що розмір посадового окладу працівника апарату суду, посада якого віднесена до шостої категорії посад державних службовців, установлюється в розмірі 30 відсотків посадового окладу судді місцевого суду. Посадові оклади працівників апарату суду, посади яких віднесені до кожної наступної категорії посад державних службовців, установлюються з коефіцієнтом 1,3 пропорційно посадовим окладам працівників апарату суду, посади яких віднесені до попередньої категорії посад державних службовців.

Такий підхід слід вважати цілком справедливим, адже саме на працівників апарату судів покладається найбільше обов'язків щодо забезпечення функціонування суду, належного здійснення суддею правосуддя, організації злагодженої роботи суду тощо. Однак, не зважаючи на важливу роль, яку відіграють працівники апаратів судів у забезпеченні здійснення правосуддя, в ст. 150 нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» лише визначено, що оплата праці таких працівників здійснюється відповідно до Закону «Про державну службу» без жодної прив'язки до посадових окладів суддів.

Працівники апаратів судів, зокрема, господарських, неодноразово зверталися до парламенту, глави держави та уряду з вимогою підвищити їх рівень оплати праці, обґрунтовуючи свої вимоги суттєвим навантаженням, важливістю виконуваних функцій та ін. [475; 476]. Проте, належної реакції зі сторони компетентних органів немає. Тому, дану проблему необхідно вирішити на законодавчому рівні, визначивши в ст. 150 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», що посадовий оклад службовця апарату суду найнижчої категорії не може бути меншим за 30 відсотків окладу судді відповідного суду, та встановити для кожної наступної категорії службовців коефіцієнт 1,2.

Таким чином, з метою удосконалення матеріально-фінансового забезпечення діяльності господарських судів необхідно: 1) провести моніторинг матеріально-технічного стану в господарських судах та визначити обсяг коштів, необхідних на забезпечення господарських судів належними приміщеннями, обладнанням та мультимедійною технікою; 2) розробити план фінансування господарських судів на декілька років та закласти відповідні затрати у видатках Державного бюджету; 3) в ст. 150 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначити мінімальний посадовий оклад працівника апарату господарського суду (службовця) на рівні не менше 30 відсотків посадового окладу судді відповідного суду.

4.4. Удосконалення критеріїв оцінювання діяльності господарських судів

Ефективність діяльності господарських судів можливо оцінити, застосовуючи певну систему критеріїв, які мають відображати всі основні аспекти діяльності кожного конкретного господарського суду. На сьогодні в Україні Радою суддів розроблено методику оцінки роботи судів, яка була апробована в деяких судах, в тому числі господарських. Крім того, в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» також містяться окремі норми, якими визначаються способи оцінювання деяких аспектів функціонування судів. З метою визначення напрямків удосконалення критеріїв оцінювання діяльності господарських судів, передусім, необхідно оцінити ефективність існуючої методики та виявити її недоліки.

Як зазначає з цього приводу Л. М. Москвич, при опрацюванні методології оцінювання ефективності судової системи в Україні потрібно вирішити проблеми концептуального й технологічного характеру. До перших належать проблеми розробки допустимого інструментарію оцінки з урахуванням особливостей природи судової системи; до других – визначення способу отримання адекватних даних, процедури оцінювання, алгоритму поєднання кількісних і якісних методів [477, с. 198]. При вирішенні першого завдання необхідно виходити із необхідності дотримання основних принципів організації судової влади, тобто недопустимості застосування в якості методів та засобів оцінювання діяльності господарських судів тих, які порушують незалежність суддів, допускають безпідставне втручання в їх діяльність щодо здійснення правосуддя або порушують інші конституційні засади. Щодо вирішення другого завдання, то тут необхідно, перш за все, визначитися з метою та завданнями проведення оцінювання господарських судів, на підставі чого і окреслити систему критеріїв такого оцінювання.

В 2014 р. робочою групою з розробки системи оцінювання якості роботи суду за підтримки проекту «Справедливе правосуддя» було

розроблено Систему оцінки якості роботи суду, визначено стандарти, критерії, показники та методи такого оцінювання. В документі зазначається, що метою оцінювання якості роботи суду є вдосконалення організації роботи суду, а саме підвищення продуктивності, ефективності та якості судових процедур. Також оговорювалось, що оцінювання якості роботи суду жодним чином не має на меті оцінку роботи окремих суддів [478, с. 4].

Пізніше, в 2016 р. Радою суддів України було затверджено методичний посібник з питань застосування системи оцінювання роботи суду. В цьому посібнику обґрунтовано включення до (інформаційної) системи вимірювання якості роботи суду таких показників: 1) даних про навантаження суду (справи, що надійшли до суду, та вирішені справи); 2) співвідношення кількості розглянутих справ до загальної кількості справ, що надійшли до суду; 3) даних щодо тривалості провадження; 4) даних щодо справ, які знаходяться на розгляді в суді, залишку нерозглянутих справ і тривалості розгляду справ, які знаходяться на розгляді в суді; 5) даних щодо наявних кадрових ресурсів (кількості суддів і працівників апарату) [479, с. 154]. В посібнику також деталізовано порядок та способи вимірювання кожного із означених показників.

З метою реалізації «Системи оцінювання роботи суду» Рада суддів України також затвердила перелік базових показників роботи суду, які підлягають застосуванню з метою аналізу їх діяльності що-півроку та щороку всіма судами з опублікуванням цих показників на веб-сайтах відповідних судів:

– кількість та відсоток справ та матеріалів, загальний термін проходження яких триває понад один рік;

– відсоток розгляду справ, який обчислюється за формулою, рекомендованою Європейською комісією з питань ефективності правосуддя (СКЕП): кількість розглянутих справ та матеріалів за звітний період поділена на кількість нових справ та матеріалів, що надійшли за звітний період та помножена на 100%;

- середня кількість розглянутих справ на одного суддю;
- середня кількість справ та матеріалів, що перебували на розгляді в звітний період в розрахунку на одного суддю;
- середня тривалість розгляду справи (днів);
- проведення опитувань громадян-учасників судових проваджень щодо їх задоволеності роботою суду;
- публікація результатів опитувань громадян-учасників судових проваджень на веб-сторінці суду;
- рівень задоволеності роботою суду учасниками судового розгляду за результатами опитування, що проводяться за уніфікованою методологією [480].

Таким чином, розроблена Радою суддів України система показників оцінювання якості роботи суді в основному зосереджена навколо вимірювання кількості справ, які надходять для розгляду, їх співвідношення з розглянутими справами та кількістю працюючих у відповідному суді суддів. Система лише побіжно зачіпає такий показник, як рівень задоволення потреб громадян та інших суб'єктів, які зверталися до суду, зручність розташування інформаційних стендів для відвідувачів суду та інформації, розміщеної на них.

Розроблена Радою суддів України система оцінювання не знайшла свого відображення у жодному нормативно-правовому акті, а існує лише у формі методології. Така система дозволяє виявити певні недоліки у діяльності судів, сформулювати можливі зауваження до організації роботи суду, однак не дозволяє застосувати певні механізми для усунення виявлених недоліків, визначити відповідальних посадових осіб, до яких можна було б звернути відповідні вимоги. Причиною є те, що такі механізми можуть існувати лише в межах нормативно-правової регламентації. Тому необхідною є розробка відповідного акту, який визначав би критерії оцінювання роботи судів, порядок та методи застосування системи критеріїв та механізм

подальшого використання результатів оцінювання, оскільки саме останній етап є найбільш важливим.

Між тим, в чинному Законі України «Про судоустрій і статус суддів» містяться певні норми, в яких визначаються окремі елементи оцінювання організації роботи судів. Зокрема, такі положення містяться в:

– ч. 1 ст. 24, ч. 1 ст. 29, ч. 1 ст. 34, ч. 2 ст. 39, ч. 6 ст. 42 – голова відповідного суду: контролює ефективність діяльності апарату суду, погоджує призначення на посаду керівника апарату суду, заступника керівника апарату суду, повідомляє про вакантні посади суддів у суді у триденний строк з дня їх утворення, організовує ведення та аналіз судової статистики в суді, вивчення судової практики, здійснює інформаційно-аналітичне забезпечення суддів з метою підвищення якості судочинства, сприяє виконанню вимог щодо підтримання кваліфікації суддів, підвищення їхнього професійного рівня;

– ч. 7 ст. 26, ч. 7 ст. 31, ч. 3 ст. 44 – секретар судової палати: контролює здійснення аналізу та узагальнення судової практики у справах, віднесених до компетенції палати;

– ч. 1 ст. 36 – Верховний Суд забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом;

– ч. 10 ст. 45 – Велика Палата Верховного Суду аналізує судову статистику та вивчає судову практику, здійснює узагальнення судової практики;

– ч. 1 ст. 152 – Державна судова адміністрація здійснює моніторинг практику організації діяльності судів [32].

Отже, основними суб'єктами оцінювання ефективності роботи судів є судді, які займають адміністративні посади в судах, секретарі судових палат, Державна судова адміністрація та її територіальні управління. Порядок здійснення зовнішнього оцінювання роботи судів законодавством не передбачено. Офіційно визнаними методами проведення оцінювання, які

застосовуються в кожному судів, є статистичний метод, заснований на формуванні, аналізі та проведенні моніторингу різних статистичних показників діяльності суду.

В 2012 р. було розроблено проект Концепції реформування судової статистики та вдосконалення судової статистичної звітності, в якій наводяться характеристики, яким має відповідати статистична інформація:

1. Статистична звітність має бути у доступному та зрозумілому вигляді, простою у використанні і містити узагальнюючі показники щодо стану здійснення правосуддя в Україні.

2. Система показників судової статистики має забезпечувати належну сумісність основних індикаторів, що уможливить порівнянність оцінок функціонування судових систем різних країн.

3. Судова статистика має гарантувати адекватність даних за критеріями якості статистичної інформації.

4. Судова статистика має забезпечувати збір достовірних даних на рівні суду [481].

Наразі в Україні не розроблена єдина система показників судової статистики, а означена вище Концепція поки що залишається проектом.

Деякі науковці висловлюють пропозиції щодо напрямків покращення судової статистики. Зокрема, А. С. Ємельянов, з метою підвищення якості здійснення судочинства, пропонує ввести періодичні внутрішні статистичні звіти за такими напрямками:

1. Аналіз навантаження на суддів. При проведенні аналізу навантаження необхідно враховувати періоди відпусток (лікарняних) суддів, кількість робочих днів у місяці, оскільки такі чинники можуть впливати на автоматичний розподіл судових справ. Як засвідчує практика, найбільш оптимальним періодом для аналізу навантаження є 3 місяці. Отримані результати можна використовувати при оцінці правильності проведення спеціалізації суддів, необхідності ротації тощо.

2. Аналіз щодо окремих категорій справ. Такий підхід є невід'ємною складовою аналізу навантаження, який дозволяє виявити тенденції збільшення або зменшення певних видів спорів.

3. Аналіз кількості скасованих судових рішень. Цей статистичний показник є головним при оцінці якості роботи суду [482, с. 34].

На сьогодні чинним є Наказ Державної судової адміністрації України «Про затвердження форм звітності про розгляд апеляційними та місцевими (крім господарських) судами судових справ і матеріалів та Інструкції щодо їх заповнення і подання» від 5 червня 2006 р. № 55 [483]. Як слідує із назви цього документу, він розповсюджує свою дію на всі місцеві та апеляційні суди, крім господарських.

Відсутність затвердженої форми статистичної звітності в господарських судах на практиці не означає, що в цих судах не ведеться судова статистика. На офіційному сайті Судової влади розміщені зведені статистичні звіти, які містять інформацію в тому числі і про роботу господарських судів. Така звітність формується на півріччя та містить інформацію, згруповану по судам кожної юрисдикції, по областях та узагальнену по всіх судах, про: 1) середньомісячне надходження справ і матеріалів на одного суддю; 2) розгляд місцевими та апеляційними судами справ і матеріалів; 3) кількість ухвалених рішень місцевих судів, скасованих та змінених в апеляційному порядку [484].

Окремі статистичні звіти формуються Касаційним господарським судом – Базові показники роботи Касаційного господарського суду та Статистичні показники господарського судочинства.

Перший вид статистичної звітності містить інформацію про: 1) кількість та відсоток справ та матеріалів, загальний термін проходження яких триває понад один рік; 2) відсоток розгляду справ; 3) середня кількість розглянутих справ та матеріалів на одного суддю; 4) середня кількість справ та матеріалів, що перебували на розгляді в звітний період в розрахунку на одного суддю; 5) середня тривалість розгляду справи (днів); 6) проведення

опитувань громадян-учасників судових проваджень; 7) рівень задоволеності роботою суду учасниками судового розгляду за результатами опитування. Уніфікована шкала від 1 (дуже погано) до 5 (відмінно) [442].

Статистичні показники господарського судочинства містять інформацію про: 1) кількість заяв та скарг, які надійшли у звітному періоді та кількість заяв і скарг, які залишались на розгляді судів; 2) кількість розглянутих у звітному періоді заяв і скарг; 3) залишок нерозглянутих заяв, справ на кінець звітного періоду; 4) спискову чисельність суддів кожного суду та середній рівень навантаження на кожного суддю; 5) загальну кількість судових рішень, постановлених місцевими господарськими судами; б) кількість та відсоток змінених чи скасованих апеляційною інстанцією рішень місцевих господарських судів [324].

Таким чином, в господарських судах здійснюється діяльність із ведення, узагальнення судової статистики. Така діяльність потребує належного правового регулювання.

У зв'язку з тим, що статистичний метод наразі залишається основним методом оцінювання діяльності судів, в тому числі господарських, пропонуємо Розділ XI «Організаційне забезпечення діяльності судів» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» доповнити окремою главою під назвою «Судова статистика».

В цю главу доцільно включити такі статті:

1. Організація роботи з формування та узагальнення статистичної звітності в судах.

Статистичні звіти в судах загальної юрисдикції формуються один раз на півроку до 1 січня та до 1 липня кожного року відповідно.

Первинне формування та узагальнення статистичної інформації в місцевих та апеляційних судах здійснює відповідний відділ апарату суду. Первинні статистичні звіти після їх перевірки та затвердження керівником апарату та головою суду передаються до територіального управління Державної судової адміністрації України, який формує зведені звіти та

передає їх не пізніше 20 січня та 20 липня кожного року до Державної судової адміністрації України.

Апарат Верховного Суду формує статистичні звіти про діяльність кожного касаційного суду та зведений звіт про роботу Верховного Суду в цілому, та направляє його не пізніше 20 січня та 20 липня кожного року до Державної судової адміністрації України.

Державна судова адміністрація України узагальнює статистичну інформацію та формує зведений Статистичний звіт про роботу судів загальної юрисдикції не пізніше 20 лютого та 20 серпня кожного року, який оприлюднюється на офіційному веб-сайті Судової влади, в офіційних друкованих засобах масової інформації.

Положення про організацію роботи з формування та узагальнення статистичної звітності в судах розробляється Державною судовою адміністрацією України та затверджується Радою суддів України.

2. Базові статистичні показники діяльності суду.

Статистична звітність в судах загальної юрисдикції формується на підставі таких базових показників діяльності суду:

1) фактична кількість працюючих суддів та штатна чисельність суддів кожного суду;

2) кількість прийнятих та звільнених за звітний період суддів з визначенням причин звільнення, кількість притягнутих до дисциплінарної відповідальності, підстава та вид застосованого дисциплінарного стягнення; кількість суддів, які пройшли підготовку у Національній школі суддів з метою підтримання рівня кваліфікації; кількість суддів, які вийшли у відставку у звітному періоді;

3) кількість процесуальних та інших звернень до суду, які надійшли у звітному періоді;

4) залишок нерозглянутих звернень на початок та на кінець звітного періоду;

5) середня тривалість розгляду справи у суді; кількість справ, розглянутих з порушенням процесуальних строків, причини пропуску процесуальних строків;

6) кількість оскаржених рішень, кількість скасування та/або зміни рішень судами вищих інстанцій, причини скасування та/або зміни рішень;

7) кількість проведених опитувань відвідувачів суду щодо рівня задоволення роботою суду та результати такого опитування.

3. Моніторинг та використання статистичної інформації в судах.

Моніторинг статистичної інформації в судах загальної юрисдикції здійснює відповідний відділ апарату суду, а зведеної статистичної інформації – відділ Державної судової адміністрації України.

Підготовлена аналітична інформація передається голові відповідного суду, який організовує її розгляд та обговорення на зборах суддів. Зведена статистична інформація розглядається Радою суддів України.

Статистична звітність про роботу судів загальною юрисдикції може бути використана для:

1) виявлення недоліків роботи кожного суду та судової системи в цілому;

2) розробки заходів для усунення відповідних недоліків, складання плану щодо усунення недоліків роботи суду;

3) звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування з метою сприяння у підвищенні матеріально-технічного забезпечення окремих судів;

4) прийняття рішення про збільшення або зменшення штатної чисельності суддів відповідних судів, утворення або ліквідації судів тощо.

Досліджуючи проблеми оцінювання ефективності роботи господарських судів, варто зауважити, що статистичний метод оцінювання є лише одним із можливих, але не єдиним.

В науковій літературі неодноразово висловлювалась думка про необхідність запровадження постійно діючого механізму оцінювання

діяльності судів, заснованого на визначенні ефективності роботи суду. При цьому, саме поняття «ефективність» розуміється вченими неоднаково. Так, на думку Л. М. Москвич, поняттям «ефективність судової системи» закріплюється її певна внутрішня властивість, а точніше – її спроможність здійснити реальний благодетельний вплив на певні правовідносини, внаслідок чого вирішується соціальний конфлікт та досягається соціальна справедливість [485, с. 31].

Дуже схожу пропозицію висловила Ю. Ю. Чуприна, яка вважає, що базовими показниками ефективності є своєчасність розгляду та вирішення справи та якість прийнятого рішення [486, с. 6]. Останній показник потребує певного уточнення, зокрема, визначення того, яке рішення можна вважати якісним.

Наприклад, Л. М. Москвич для позначення якості судового рішення вживає термін «стабільність судового рішення», яке на її думки включає три основних аспекти: а) обов'язковість судового рішення, яке набуло законної сили; б) неприпустимість повторного розгляду справи, щодо якої воно вже винесено; в) право на виконання судового рішення. Кількісні і якісні показники стабільності судового рішення: а) відсоток виконаних судових рішень, що набули законної сили; б) своєчасність їх реалізації; в) ефективний механізм виконання судових рішень; г) ефективний контроль за їх реалізацією; д) належне забезпечення прав і законних інтересів сторін виконавчого провадження і третіх осіб при здійсненні виконавчих дій та ін. [485, с. 195].

Зважаючи на те, що судові рішення є одним з найважливіших показників ефективності роботи суду, оскільки саме для його отримання відповідні суб'єкти звертаються до суду, необхідно деталізувати статистичну оцінку його якості.

Зокрема, А. С. Ємельянов пропонує організувати роботу з аналізу підстав скасування судових рішень у наступному порядку:

1) опрацювання статистичних даних відповідним структурним підрозділом суду. Таку роботу необхідно проводити системно, наприклад до 5 числа кожного наступного місяця;

2) отримані результати у формі реєстрів судових справ передаються судді або помічнику судді;

3) паралельно з цим справи, в яких скасовано судові рішення, аналізуються головою суду, заступниками голови суду та секретарями судових палат відповідно до розподілу обов'язків між ними [487, с. 34].

Вивчення, аналіз та моніторинг причин та підстав скасування судового рішення дозволить виявити не тільки типові помилки, які допускають судді під час розгляду справ, але і визначити окремі правові норми, які неоднаково розуміються та застосовуються суддями та потребують відповідного роз'яснення. Водночас, своєчасність та якість прийняття судового рішення є не єдиними показниками ефективної роботи суду. Так, І. М. Соловійов, досліджуючи проблеми підвищення ефективності діяльності адміністративних судів, запропонував до системи критеріїв їх ефективності віднести такі елементи: якість судового рішення, доступність адміністративного суду, своєчасність розгляду справи адміністративної юрисдикції, професіоналізм суддів та працівників апарату суду, рівень громадської довіри до адміністративного суду [487, с. 15].

Оцінку ефективності функціонування судової влади Ю. Ю. Чуприна пропонує здійснювати за наступними критеріями: 1) якість виконання обов'язків і завдань, що визначається на підставі таких показників як: а) кількість справ, які розглядалися суддею; б) кількість повернених справ, тобто якість судового розгляду; в) оперативність розгляду справ; 2) професійну компетентність, яка тісно пов'язана з попереднім показником, засновується на професійних знаннях, і може виходити також із якості судового розгляду; 3) етика поведінки, яку можна встановити шляхом встановлення кількості звільнень суддів і причин цих звільнень порівняно з

попереднім періодом, та кількості випадків притягнення їх до дисциплінарної відповідальності [486, с. 8-9].

М. В. Буроменський та О. В. Сердюк вводять таке поняття як «стандарти очікуваної (бажаної) якості надання послуг відвідувачам суду (учасникам провадження)» і пропонують оцінювати їх за такими показниками: відсутність обмежень та перешкод у доступі до суду; задоволеність зручністю та комфортністю перебування в суді; сприйняття судового розгляду як своєчасного та оптимального за строками; повнота та зрозумілість інформації, що поширюється для відвідувачів; зрозумілість та обґрунтованість судового рішення; відповідність фактичної поведінки суддів уявленням відвідувачів суду про належну поведінку судді; відповідність фактичної поведінки працівників апарату суду уявленням відвідувачів суду про належну поведінку працівників [488, с. 49].

Таким чином, науковцями пропонуються різні критерії та напрямки оцінювання діяльності судів, які можна класифікувати на декілька груп за предметним критерієм:

1) показники, які відображають об'єктивні чинники доступності правосуддя: зручність розташування будівлі суду, зручність розміщення залів судового засідання та канцелярії суду, доступність інформаційних стендів, повнота та зрозумілість інформації, що на них розміщена тощо;

2) показники, за якими визначається професійність та неупередженість суддів і компетентність працівників апарату суду: задоволеність відвідувачів роз'ясненнями, отриманими від працівників апарату при зверненні до суду, доступність та зрозумілість отриманої інформації, ввічливість та поважливе ставлення працівників апарату до відвідувачів суду, задоволеність поведінкою судді під час розгляду справи, зокрема, ставлення до учасників судового процесу, доступне та зрозуміле роз'яснення прав, повідомлення іншої інформації в ході ведення судового засідання тощо;

3) показники, що вимірюють якість наданих в суді послуг: своєчасність відкриття провадження у справі та розгляду справи, відповідність процедури

судового розгляду вимогам процесуального законодавства, законність, обґрунтованість та зрозумілість судового рішення, доступність та зрозумілість інформації про порядок оскарження судового рішення тощо.

Означені три групи показників можуть бути покладені в основу оцінювання ефективності діяльності господарських судів. Однак, крім цього, при розробці механізму відповідного оцінювання необхідно врахувати певні особливості організації господарського судочинства, яке здійснюють господарські суди. До них, зокрема, доцільно віднести: 1) суб'єктами звернення до господарських судів є юридичні особи, громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без утворення юридичної особи, державні підприємства, установи, організації, посадові особи державних органів; 2) обов'язковість досудового врегулювання окремих видів господарських спорів; 3) особливості визначення територіальної підсудності окремих категорій справ (виключна підсудність); 4) особливості визначення процесуальних строків в господарському судочинстві (у тих випадках, коли процесуальні строки не встановлено, вони призначаються господарським судом); 5) особливості процедури розгляду справ про визнання боржника банкрутом.

Ці особливості слід враховувати при наповненні офіційних сайтів господарських судів, при формуванні інформації на інформаційних стендах, а також при розробці методики оцінювання діяльності господарських судів.

В. І. Саранюк в основу класифікації показників ефективності господарського процесу поклав положення Конституції та законів України, міжнародних правових норм. Зазначені показники науковець класифікував на засадничо-правові та організаційно-правові, та запропонував їх чітко сформулювати в окремих статтях розробленого науковцем окремого розділу проекту Господарського процесуального кодексу України «Основні засади організації та діяльності господарських судів» [427, с. 15].

Розробляючи механізм оцінювання ефективності діяльності господарських судів, необхідно погодитись з думкою Л. М. Москвич, яка

зауважила, що у практиці дієвого механізму комплексної оцінки ефективності судової системи необхідно вирішити два основних питання: а) якими є умови ефективного функціонування судової системи і за якими критеріями можна здійснити їх вимір та б) яку методологію слід використати для оцінки рівня ефективності судової системи [477, с. 192]. На доповнення до означених завдань, необхідно також визначити механізм усунення виявлених під час проведення оцінювання недоліків у роботі господарського суду.

Формування будь-якого механізму потребує визначення відповідальних суб'єктів. Статистична звітність в судах покладається на відповідні відділи апаратів судів, а зведення статистичної інформації – на відділи територіальних управлінь Державної судової адміністрації. Однак, спеціального відділу, на який покладалася б функція з організації оцінювання діяльності судів, наразі не утворено.

Прикладом такого органу може слугувати Європейська комісія з питань ефективності правосуддя (ЄКЕП), яка була створена Комітетом Міністрів Ради Європи у вересні 2002 року задля розробки прийнятних для всіх країн – членів Ради Європи рішень, спрямованих на ефективне виконання існуючих засад Ради Європи щодо організації правосуддя, забезпечення відповідності державної політики з функціонування судів потребам та очікуванням користувачів судових систем [478, с. 5].

Подібну структуру необхідно утворити в Україні, зокрема, у складі Ради суддів України. Організаційна структура Ради суддів України наразі включає: Комітет стратегічного розвитку, Комітет з питань комунікації (в тому числі ЗМІ), Комітет забезпечення гарантій незалежності суддів, правового захисту суддів, соціального захисту суддів та їх сімей, Комітет адміністрування та організаційного забезпечення діяльності суду, Комітет бюджетного планування, фінансового та матеріально-технічного забезпечення, Комітет етики, врегулювання конфлікту інтересів та професійного розвитку суддів [489]. Отже, додатково необхідно сформувати

Комітет оцінювання ефективності роботи судів. Бажано, щоб такий підрозділ функціонував і у складі зборів суддів господарських судів.

Наступне питання, яке слід вирішити для організації дієвого механізму оцінювання роботи господарських судів, є базові показники такого оцінювання. Пропонуємо такі базові показники: показники, які відображають об'єктивні чинники доступності господарського правосуддя; показники, за якими визначається професійність та неупередженість суддів і компетентність працівників апарату господарського суду; показники, що вимірюють якість наданих в господарському суді послуг.

Важливим елементом механізму оцінювання роботи господарських судів є методика, тобто система способів вимірювання відповідних базових показників. Зокрема, в процесі оцінювання можуть застосовуватися такі методи: 1) опитування відвідувачів господарських судів; 2) он-лайн опитування на офіційних сайтах господарських судів; 3) аналіз та моніторинг статистичних звітів про роботу господарських судів; 4) аналіз повідомлень та сюжетів про діяльність господарських судів, що розміщені в засобах масової інформації; 5) проведення опитування юридичних осіб та фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності про їх досвід звернення до господарських судів; 6) проведення обговорення результатів роботи господарських судів на зборах суддів, на круглих столах та наукових конференціях тощо.

Результати проведеного із застосуванням відповідних методів оцінювання роботи господарських судів мають бути оформленні належним чином.

У методичному посібнику «Застосування системи оцінювання роботи суду» зазначається, що аналітичний звіт має практичну спрямованість, тому він має бути: максимально змістовним за відсутності надмірності у викладі результатів оцінювання; структурованим за основними показниками; простим за формою подачі даних та стилем викладення, доступним для читача; при систематичному застосуванні оцінки всі результати мають

подаватись у порівнянні з попередніми періодами; обсяг звіту – до 20 сторінок нормативного матеріалу та до 20 сторінок таблиць із даними [479, с. 46].

Отже, за результатами оцінювання доцільно сформувати аналітичний звіт, який містить такі основні відомості: 1) загальна оцінка роботи господарського суду по обраним критеріям; 2) оцінка кожного показника роботи господарського суду; 3) узагальнення причин незадовільної або недостатньо ефективної роботи господарського суду; 4) наведення причин незадовільної або недостатньо ефективної роботи господарського суду, які можуть бути усуненні судом самостійно та тих, які потребують допомоги ззовні; 5) загальні рекомендації щодо покращення роботи господарського суду.

Ще одним елементом механізму оцінювання господарських судів є визначення способу та порядку використання отриманих в ході оцінювання результатів.

У методичному посібнику пропонується за результатами проведеного оцінювання складати план покращення роботи суду. Такий план повинен бути коротким, конкретним та зрозумілим. Основні положення такого плану:

1) Мета та завдання плану дій – чіткі та коротко сформульовані очікувані позитивні результати, що будуть досягнуті в результаті виконання цього плану.

2) Перелік дій, спрямованих на досягнення мети плану та виконання його завдань, терміни виконання цих дій та відповідальні особи.

3) Перелік конкретних очікуваних досягнень.

4) Людські та матеріально-технічні ресурси, необхідні для виконання плану дій.

5) Можливі ризики, через які план дій може бути не виконано або виконано частково.

б) Комунікації з громадськістю – короткий опис того, яким чином суд збирається інформувати громадськість про вдосконалення своєї роботи [479, с. 56].

Необхідно зауважити, що на практиці подібні плани складаються вкрай рідко. Однак, можна навести окремі приклади розробки рекомендацій щодо покращення роботи господарського суду за результатами проведеного в ньому оцінювання.

Так, у Господарському суді Дніпропетровської області на підставі даних, отриманих за результатами оцінювання його діяльності, були запропоновані наступні рекомендації, як засоби вирішення чи певного ослаблення гостроти виявлених проблем:

- активізувати зусилля по покращенню стану приміщень, виділити додаткові приміщення (чи окремі зони) для роботи відвідувачів з документами, передбачивши в них інформаційні стенди, зокрема з розміщенням на них окремих видів стандартних чи типових (масових) документів;

- забезпечити додаткову інформацію при вході до суду про умови допуску до приміщень та повноваження підрозділу охорони, провести обговорення даних опитувань з представниками підрозділу судової міліції;

- звернути увагу суддів на наявність негативного сприйняття відвідувачами поведінки суддів, що сприймається як прояв упередженості;

- провести інструктаж працівників апарату, що відповідають на телефонні дзвінки, вивчити можливість використання додаткових телефонних ліній [490, с. 14].

Розроблені рекомендації мають бути втілені на практиці, а для забезпечення їх практичної реалізації необхідно організувати відповідний контроль зі сторони Ради суддів України.

Отже, з метою належного нормативного оформлення механізму оцінювання діяльності господарських судів пропонуємо розробити

Інструкцію про організацію оцінювання роботи господарських судів. Інструкція повинна включати такі структурні елементи:

1. Загальні положення. Визначаються мета та завдання проведення оцінювання в господарських судах, суб'єкти, відповідальні за організацію та проведення оцінювання роботи кожного господарського суду, порядок організації оцінювання, принципи проведення оцінювання.

2. Базові показники оцінювання роботи господарського суду. Визначити види показників роботи господарських судів, основні критерії оцінювання роботи господарського суду за кожним базовим показником.

3. Методика оцінювання роботи господарського суду. Визначити види методів, які можуть застосуватися при оцінюванні діяльності господарських судів, порядок їх використання.

4. Аналітичний звіт за результатами оцінювання роботи господарського суду. Визначити порядок формування аналітичних звітів, методологія надання оцінки ефективності діяльності господарського суду.

5. Формування рекомендацій щодо покращення роботи господарського суду. Порядок розробки та обговорення рекомендацій за результатами проведеного оцінювання.

6. Контроль за виконанням рекомендацій. Визначити порядок формування звіту про результати виконання рекомендацій, способи здійснення контролю за дотриманням рекомендацій щодо покращення роботи господарського суду.

Таким чином, на підставі проведеного аналізу можна зробити висновок, що з метою підвищення ефективності оцінювання роботи господарських судів необхідно: 1) Розділ XI «Організаційне забезпечення діяльності судів» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» доповнити окремою главою під назвою «Судова статистика», до якої включити такі статті: 1. Організація роботи з формування та узагальнення статистичної звітності в судах. 2. Базові статистичні показники діяльності суду. 3. Моніторинг та використання статистичної інформації в судах;

2) розробити Інструкцію про організацію оцінювання роботи господарських судів, в якій визначити критерії оцінювання роботи судів, порядок та методи застосування системи критеріїв та механізм подальшого використання результатів оцінювання; 3) утворити в складі Ради суддів України Комітет оцінювання ефективності роботи судів.

Запропоновані заходи сприятимуть організації оцінювання роботи господарських судів на постійній основі, дозволять легітимізувати базові показники оцінювання роботи судів загальної юрисдикції, в тому числі господарських, а також визначити механізм реагування судів на виявлені недоліки у їх роботі.

Висновки до розділу 4

1. Пропозиції щодо удосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів: 1) удосконалити структуру обласних господарських судів шляхом утворення судових палат з розгляду однорідних категорій господарських справ (з питань банкрутства, з питань захисту інтелектуальної власності, з питань виконання господарських договорів та ін.); 2) в процесуальному законодавстві чітко розмежувати юрисдикцію господарських та адміністративних судів: визначити, які категорії спорів, що виникають між суб'єктами господарювання та владними суб'єктами, розглядаються господарськими судами; 3) уніфікувати повноваження Вищої кваліфікаційної комісії суддів та Вищої ради правосуддя, створивши єдиний орган, на який покладається формування суддівського корпусу.

2. Організаційно-штатна структура господарського суду – це внутрішня будова господарського суду, первинним елементом якої є посада суддів, система яких утворює суддівський корпус, та посада службовця апарату господарського суду, які знаходяться у ієрархічному зв'язку.

3. Оптимізувати систему та організаційно-штатну структуру господарських судів можна шляхом вжиття наступних заходів: 1) збільшити штатну чисельність суддів господарських судів Вінницької, Запорізької, Київської та Одеської областей та Північного апеляційного господарського суду в апеляційному окрузі, що включає Київську, Сумську, Черкаську, Чернігівську області та місто Київ, з місцезнаходженням у місті Києві; 2) ч. 6 ст. 19 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» доповнити положенням про те, що визначення штатної чисельності суддів здійснюється з урахуванням пропозицій голів відповідних судів; 3) розробити Типове положення про палати та колегії місцевих та апеляційних господарських судів, в якому регламентувати утворення десяти палат: Палати з розгляду господарських спорів, що виникають із договірних зобов'язань, Палати з розгляду господарських спорів, що виникають із немайнових правовідносин, Палати з розгляду справ про банкрутство та ін.; 4) визначити штатну чисельність суддів Касаційного господарського суду на рівні не менше 90 суддів та переглянути положення ч. 1 ст. 37 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо максимальної кількості суддів (200 суддів) Верховного Суду у сторону збільшення; 5) розширити систему органів суддівського самоврядування, зокрема, повернути ліквідовану Раду суддів господарських судів та внести відповідні зміни до ст. 127 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»; 6) утворити допоміжний апарат Ради суддів України, визначити його структуру та повноваження.

4. В структурі апаратів господарських судів доцільно утворити спеціальний відділ забезпечення взаємодії суддів з громадськістю, на який покладатиметься: планування заходів із комунікативної взаємодії громадськості із суддями, подання відповідних планів на узгодження голові господарського суду; організація проведення заходів комунікативної взаємодії суддів відповідного суду з громадськістю; забезпечення інформаційного та технічного супроводу заходів комунікативної взаємодії тощо.

5. З метою удосконалення кадрового забезпечення господарських судів пропонуємо: 1) в ст. 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» закріпити вимоги до морально-етичних якостей кандидата на посаду судді (самостійність, ініціативність, стресостійкість, високий рівень моральності, ввічливість, етичність); 2) розробити та затвердити Положення про порядок оцінювання особистих морально-психологічних якостей кандидата на посаду судді, в якому визначити: порядок відбору та призначення незалежного спеціаліста (або групи спеціалістів) в галузі психології, вимоги до рівня його (їх) кваліфікації, віку, досвіду роботи тощо; програму проведення психологічного тестування; порядок визначення результатів та рівень, необхідний для визначення кандидата як такого, що придатний для зайняття посади судді; порядок оскарження результатів тестування; розробити Стандартизовану програму підготовки суддів Касаційного господарського суду, в якій обов'язково визначити такі питання: міжнародні стандарти здійснення судочинства та практика його застосування господарськими судами України; стан електронного правосуддя в Україні, можливості його використання в господарському судочинстві; практика розгляду господарськими судами різних категорій спорів, проблеми розмежування компетенції між господарськими та адміністративними судами щодо розгляду окремих категорій справ тощо.

6. Запропоновано в ст. 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» необхідно визначити вичерпний перелік випадків, за яких Вища кваліфікаційна комісія суддів України може рекомендувати проведення кваліфікаційного оцінювання суддів (притягнення до дисциплінарної відповідальності, погашення дисциплінарного стягнення, подання заяви про участь у конкурсі на зайняття посади судді); у ст. 88 цього ж Закону визначити наслідки непідтвердження здатності судді здійснювати правосуддя (рішення, які при цьому може прийняти Вища кваліфікаційна комісія суддів).

7. Для удосконалення роботи апаратів господарських судів необхідно розробити Положення про апарат місцевого та апеляційного господарських

судів, в якому визначити особливі вимоги до різних категорій працівників апаратів господарських судів (володіння знаннями щодо особливостей ведення діловодства в господарських судах, специфіки організації господарського судочинства форм господарського процесу тощо); в ст. 155 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначити обов'язковість проходження працівниками апаратів судів навчання у Національній школі суддів не рідше одного разу на два роки; розробити та затвердити Типову програму підготовки працівників апаратів місцевих та апеляційних господарських судів.

8. З метою удосконалення матеріально-фінансового забезпечення діяльності господарських судів необхідно: 1) провести моніторинг матеріально-технічного стану в господарських судах та визначити обсяг коштів, необхідних на забезпечення господарських судів належними приміщеннями, обладнанням та мультимедійною технікою; 2) розробити план фінансування господарських судів на декілька років та закласти відповідні затрати у видатках Державного бюджету; 3) в ст. 150 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначити мінімальний посадовий оклад працівника апарату господарського суду (службовця) на рівні не менше 30 відсотків посадового окладу судді відповідного суду.

9. З метою підвищення ефективності оцінювання роботи господарських судів запропоновано: 1) Розділ XI «Організаційне забезпечення діяльності судів» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» доповнити окремою главою під назвою «Судова статистика», до якої включити такі статті: 1. Організація роботи з формування та узагальнення статистичної звітності в судах. 2. Базові статистичні показники діяльності суду. 3. Моніторинг та використання статистичної інформації в судах; 2) розробити Інструкцію про організацію оцінювання роботи господарських судів, в якій визначити критерії оцінювання роботи судів, порядок та методи застосування системи критеріїв та механізм подальшого використання результатів оцінювання; 3)

утворити в складі Ради суддів України Комітет оцінювання ефективності роботи судів.

10. Базові показники оцінювання роботи господарського суду можна класифікувати на декілька груп за предметним критерієм: 1) показники, які відображають об'єктивні чинники доступності правосуддя: зручність розташування будівлі суду, зручність розміщення залів судового засідання та канцелярії суду, доступність інформаційних стендів, повнота та зрозумілість інформації, що на них розміщена тощо; 2) показники, за якими визначається професійність та неупередженість суддів і компетентність працівників апарату суду: задоволеність відвідувачів роз'ясненнями отриманими від працівників апарату при зверненні до суду, доступність та зрозумілість отриманої інформації, ввічливість та поважливе ставлення працівників апарату до відвідувачів суду, задоволеність поведінкою судді під час розгляду справи, зокрема, ставлення до учасників судового процесу, доступне та зрозуміле роз'яснення прав, повідомлення іншої інформації в ході ведення судового засідання тощо; 3) показники, що вимірюють якість наданих в суді послуг: своєчасність відкриття провадження у справі та розгляду справи, відповідність процедури судового розгляду вимогам процесуального законодавства, законність, обґрунтованість та зрозумілість судового рішення, доступність та зрозумілість інформації про порядок оскарження судового рішення тощо.

11. В процесі оцінювання роботи господарських судів можуть застосовуватися такі методи: 1) опитування відвідувачів господарських судів; 2) он-лайн опитування на офіційних сайтах господарських судів; 3) аналіз та моніторинг статистичних звітів про роботу господарських судів; 4) аналіз повідомлень та сюжетів про діяльність господарських судів, що розміщені в засобах масової інформації; 5) проведення опитування юридичних осіб та фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності про їх досвід звернення до господарських судів; 6) проведення обговорення результатів роботи

господарських судів на зборах суддів, на круглих столах та наукових конференціях тощо.

12. За результатами оцінювання роботи господарського суду доцільно сформувавши аналітичний звіт, який містить такі основні відомості: 1) загальна оцінка роботи господарського суду по обраним критеріям; 2) оцінка кожного показника роботи господарського суду; 3) узагальнення причин незадовільної або недостатньо ефективної роботи господарського суду; 4) наведення причин незадовільної або недостатньо ефективної роботи господарського суду, які можуть бути усуненні судом самостійно та тих, які потребують допомоги ззовні; 5) загальні рекомендації щодо покращення роботи господарського суду.

ВИСНОВКИ

В дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми – визначення особливостей та сучасного стану адміністративно-правового забезпечення діяльності господарських судів України, що лягло в основу пропозицій і рекомендацій щодо його удосконалення. В результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків, спрямованих на досягнення поставленої мети, основними з яких є наступні.

1. Історико-правовий розвиток системи господарських судів на території України пройшов такі періоди: 1) епоха Київської Русі (IX-XIV ст.ст.); 2) період перебування українських земель під владою Великого князівства Литовського та Речі Посполитої (XV-XVI ст.ст.); 3) період державно-визвольного руху Гетьманської доби (XVII-XVIII ст.ст.); 4) період перебування українських земель під владою Російської імперії (XVIII-XX ст.ст.); 5) радянський період (1917-1991 рр.); 6) новий період – набуття Україною незалежності (1991-2015 рр.); 7) новітній період – провадження нової судово-адміністративної реформи (2015 р. – до сьогодні).

2. Значення господарських судів у судовій та правоохоронній системах України полягає у: 1) забезпеченні економічної безпеки та дисципліни, що є невід'ємною складовою національної безпеки держави; 2) створенні сприятливих умов для сталого та надійного розвитку господарських правовідносин, захисті економічної конкуренції та добросовісності суб'єктів господарювання; 3) захисті прав, свобод та інтересів учасників господарських правовідносин, а також осіб, чиїх інтересів вони торкаються; 4) захисті корпоративних та пов'язаних з ними прав учасників господарських правовідносин, в тому числі у відносинах з власниками господарських товариств; 5) захисті прав кредиторів при визнанні суб'єкта підприємницької діяльності банкрутом; 6) сприянні у залученні інвестицій в економічний та інноваційний розвиток держави шляхом гарантування судового захисту прав

інвесторів та їх майнових інтересів; 7) виробленні та забезпеченні єдності судової практики в справах, підвідомчих господарським судам.

3. Функції господарських судів як суб'єктів адміністративного права – це обумовлені метою здійснення правосуддя в господарському судочинстві основні напрямки їх діяльності, в яких знаходять втілення владні повноваження господарських судів. Функції господарських судів як суб'єктів адміністративного права поділяються на дві великі групи за критерієм їх цільової спрямованості: 1) адміністративні функції, що реалізуються у зв'язку із здійсненням правосуддя у господарському судочинстві; 2) адміністративні функції, які виконуються у зв'язку із здійсненням судового управління (внутрішньо-організаційного або зовнішнього).

4. Адміністративно-правові принципи діяльності господарських судів України в залежності від сфери регулювання класифікуються на: 1) загальні, тобто ті, які характерні для організації та функціонування всієї судової системи: законність та верховенство права; гласність, тобто відкритість судового засідання та право кожного, у порядку, визначеному законодавством, бути присутнім на судовому засіданні; об'єктивність та неупередженість незалежність та самостійність судді та судів та ін.; 2) галузеві – принципи, на яких ґрунтується діяльність судів загальної юрисдикції: територіальності та спеціалізації інстанційності права учасників процесу на правову допомогу рівність учасників судового процесу перед законом та судом; 3) спеціальні – принципи, які характеризують спосіб організації та функціонування саме системи господарських судів: а) організаційні: організація власної системи господарських судів, що складається із місцевих, апеляційних господарських судів та Касаційного господарського суду; єдність системи господарських судів та всієї судової системи; б) функціональні: право на передачу справи на розгляд третейським судом; пріоритетність досудового врегулювання спору; одноосібність розгляду господарських справ в судах першої інстанції та колегіальність перегляду справ в господарських судах апеляційної та касаційної інстанцій.

5. Акти адміністративно-правового регулювання можна класифікувати за критерієм напрямку та характеру їх дії на: 1) міжнародні акти, що регламентують стандарти та принципи організації та функціонування судів, в тому числі тих, що спеціалізуються на розгляді господарських справ; 2) внутрішньо-національні законодавчі акти – Конституція та закони України; 3) акти тлумачення адміністративного законодавства – рішення Конституційного Суду України, що містять роз'яснення окремих положень Конституції та законів України в сфері регулювання адміністративної діяльності господарських судів; 4) організаційно-розпорядчі та інші адміністративні акти органів суддівського самоврядування, що стосуються вирішення внутрішніх питань діяльності господарських судів, а також питань взаємодії з іншими суб'єктами; 5) адміністративні акти інших органів судової системи, які регламентують питання діяльності апаратів господарських судів та їх взаємодії з суддівським корпусом та інші питання в сфері адміністративної діяльності господарських судів.

6. Господарські суди можуть вступати в такі види адміністративних правовідносин: 1) внутрішні адміністративні правовідносини, які: виникають в сфері судового управління; виникають при реалізації права суддів господарських судів на суддівське самоврядування; виникають в сфері кадрового, фінансового, інформаційного та іншого забезпечення діяльності господарських судів; 2) зовнішні правовідносини, пов'язані із взаємодією з іншими судами, судовими органами та іншими державними органами, їх посадовими особами; правовідносини, що виникають при забезпеченні права громадян та інших осіб на доступ до публічної інформації (робота зі зверненнями громадян, ведення судової статистики, оприлюднення іншої публічної інформації та ін.); правовідносини, пов'язані із здійсненням зовнішнього контролю за діяльністю господарських судів (парламентського, президентського, громадського контролю).

7. Видами взаємодії господарських судів з іншими суб'єктами правоохоронної системи є: 1) інформаційна взаємодія; 2) ресурсна взаємодія;

3) взаємодія з приводу прийняття та виконання рішень в господарському судочинстві; 4) взаємодія в сфері опосередкованої участі господарських судів в законодавчому процесі; 5) взаємодія у сфері охорони господарських судів та забезпечення особистої безпеки суддів цих судів.

Формами взаємодії господарських судів з іншими суб'єктами правоохоронної системи: 1) інформування; 2) направлення інформаційних запитів та отримання інформації, необхідної для здійснення господарського судочинства, для захисту прав та інтересів суддів господарських судів тощо; 3) повідомлення правоохоронних органів про виявлення ознак кримінального правопорушення під час розгляду господарських справ; 4) укладення договорів про експлуатацію об'єктів державної або комунальної власності; 5) залучення суб'єктів правоохоронної системи до участі у розгляді господарських справ у якості позивачів або відповідачів; 6) співробітництво з іншими судами в питаннях щодо збирання та дослідження доказів в господарському судочинстві; 7) надання висновків Пленумом Верховного Суду (до якого входять судді Касаційного господарського суду) щодо законопроектів, які стосуються судоустрою, судочинства та статусу суддів тощо.

8. З метою удосконалення діяльності органів суддівського самоврядування в управлінні господарськими судами необхідно: 1) в ч. 12 ст. 128 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачити, що рішення зборів суддів відповідного суду, прийняте в межах та в порядку, визначеному законодавством України, є обов'язковим для всіх суддів цього суду, а також регламентувати порядок його оскарження такого рішення в судовому або позасудовому порядку; 2) в ч. 12 ст. 133 цього Закону закріпити обов'язок до яких звертаються з пропозиціями вищі органи суддівського самоврядування, розглянути ці пропозиції протягом п'ятнадцяти днів і дати відповідь по суті; 3) створити робочі органи в складі З'їзду суддів України та залучити до їх роботи працівників Державної судової адміністрації, а на рівні зборів суддів кожного господарського суду – працівників апарату цих судів.

9. Значення Державної судової адміністрації та її територіальних управлінь в організації та забезпеченні діяльності господарських судів полягає в наступному: 1) реалізації представницьких повноважень та забезпечення взаємодії господарських судів різних рівнів між собою та з іншими державними органами та органами місцевого самоврядування; 2) здійсненні функцій з кадрового забезпечення апаратів господарських судів та сприяння у соціальному захисті суддівського корпусу; 3) здійсненні інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності господарських судів, що виражається у веденні судової статистики, узагальненні практики організації діяльності господарських судів та ін.; 4) здійсненні контрольних функцій тощо.

Роль Вищої кваліфікаційної комісії суддів в організації та забезпеченні діяльності господарських судів полягає в наступному: 1) своєчасному виявленні вакантних посад суддів в господарських судах шляхом здійснення обліку інформації, що надходить з апаратів відповідних судів, та оголошення конкурсу для їх комплектації; 2) організації та проведенні добору кандидатів на посади суддів в господарських судах та проведенні їх спеціальної перевірки; наданні допуску кандидатів на посаду суддів в господарських судах, які пройшли спеціальну перевірку та виявились такими, що відповідають встановленим законодавством вимогам, до участі у конкурсі; 3) проведенні кваліфікаційного іспиту на посаду суддів господарських судів, визначені його результатів та внесенні рекомендацій Вищій раді правосуддя щодо призначення кандидата на посаду судді в господарському суді; 4) визначенні потреби в державному замовленні на професійну підготовку кандидатів на посаду судді господарських судів у Національній школі суддів України тощо.

Роль Вищої ради правосуддя в організації та забезпечення діяльності господарських судів виражається у здійсненні нею таких повноважень: 1) розгляд рекомендацій Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та ухвалення рішення щодо кандидата на посаду судді, в тому числі в

господарських судах; 2) внесення подання Президенту України про призначення на посаду судді, в тому числі в господарських судах; 3) ухвалення рішення про звільнення судді, в тому числі господарського суду з посади за наявності для цього підстав, визначених Конституції та Законом України «Про судоустрій і статус суддів»; 4) затвердження порядку переведення судді до іншого суду того самого рівня і спеціалізації та ін.

Національна школа суддів відіграє важливу роль в забезпеченні діяльності господарських судів, яка виражається в наступному: 1) у здійсненні спеціальної підготовки кандидатів на посаду суддів в господарських судах; 2) у забезпеченні навчання суддівських кадрів господарських судів та навчання працівників апарату цих судів; 3) у науково-методичному забезпеченні діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів та Вищої ради правосуддя.

Основним значенням науково-консультативних рад та наукових консультантів в організації діяльності господарських судів є: 1) сприяння суддям господарських судів у вирішенні спірних та неоднозначних питань судової практики; 2) сприяння суддям господарських судів у прийнятті обґрунтованих та законних рішень; 3) сприяння у забезпеченні єдності судової практики в господарському судочинстві.

10. Формами здійснення контролю за діяльністю господарських судів є: 1) проведення спеціальної перевірки кандидатів на посаду судді господарського суду; 2) проведення відбіркового іспиту у формі анонімного тестування кандидата на посаду судді господарського суду; 3) проведення перевірки декларації родинних зв'язків та фінансової декларації кандидата на посаду судді господарського суду; 4) перевірка матеріалів, дослідження суддівського досьє, інших документів, що містять інформацію про діяльність судді господарського суду; 5) перевірка обґрунтованості та законності рішень, що приймаються господарськими судами першої та апеляційної інстанцій тощо.

Методами контролю за діяльністю господарських судів є: 1) методи примусу – винесення рішення про притягнення суддів господарських судів до дисциплінарної відповідальності, їх звільнення, переведення тощо (дані методи можуть застосовувати тільки Вища рада правосуддя); 2) методи переконання – інформування, консультування, рекомендації, оскарження тощо.

11. Оптимізація адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів передбачає: 1) удосконалення структури обласних господарських судів шляхом утворення судових палат з розгляду однорідних категорій господарських справ; 2) в процесуальному законодавстві чітко розмежувати юрисдикцію господарських та адміністративних судів: визначити, які категорії спорів, що виникають між суб'єктами господарювання та владними суб'єктами, розглядаються господарськими судами; 3) уніфікувати повноваження Вищої кваліфікаційної комісії суддів та Вищої ради правосуддя, створивши єдиний орган, на який покладається формування суддівського корпусу.

12. Оптимізувати систему та організаційно-штатну структуру господарських судів можна шляхом вжиття наступних заходів: 1) збільшити штатну чисельність суддів господарських судів Вінницької, Запорізької, Київської та Одеської областей та Північного апеляційного господарського суду в апеляційному окрузі, що включає Київську, Сумську, Черкаську, Чернігівську області та місто Київ, з місцезнаходженням у місті Києві; 2) ч. 6 ст. 19 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» доповнити положенням про те, що визначення штатної чисельності судів здійснюється з урахуванням пропозицій голів відповідних судів; 3) розробити Типове положення про палати та колегії місцевих та апеляційних господарських судів, в якому регламентувати утворення десяти палат: Палати з розгляду господарських спорів, що виникають із договірних зобов'язань, Палати з розгляду господарських спорів, що виникають із немайнових правовідносин, Палати з розгляду справ про банкрутство та ін.; 4) визначити штатну

чисельність суддів Касаційного господарського суду на рівні не менше 90 суддів та переглянути положення ч. 1 ст. 37 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо максимальної кількості суддів (200 суддів) Верховного Суду у сторону збільшення тощо.

13. З метою удосконалення кадрового забезпечення господарських судів пропонуємо: 1) в ст. 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» закріпити вимоги до морально-етичних якостей кандидата на посаду судді (самостійність, ініціативність, стресостійкість, високий рівень моральності, ввічливість, етичність); 2) розробити та затвердити Положення про порядок оцінювання особистих морально-психологічних якостей кандидата на посаду судді, в якому визначити: порядок відбору та призначення незалежного спеціаліста (або групи спеціалістів) в галузі психології, вимоги до рівня його (їх) кваліфікації, віку, досвіду роботи тощо; програму проведення психологічного тестування; порядок визначення результатів та рівень, необхідний для визначення кандидата як такого, що придатний для зайняття посади судді; порядок оскарження результатів тестування; розробити Стандартизовану програму підготовки суддів Касаційного господарського суду тощо.

14. З метою удосконалення матеріально-фінансового забезпечення діяльності господарських судів необхідно: 1) провести моніторинг матеріально-технічного стану в господарських судах та визначити обсяг коштів, необхідних на забезпечення господарських судів належними приміщеннями, обладнанням та мультимедійною технікою; 2) розробити план фінансування господарських судів на декілька років та закласти відповідні затрати у видатках Державного бюджету; 3) в ст. 150 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначити мінімальний посадовий оклад працівника апарату господарського суду (службовця) на рівні не менше 30 відсотків посадового окладу судді відповідного суду.

15. З метою підвищення ефективності оцінювання роботи господарських судів запропоновано: 1) Розділ XI «Організаційне

забезпечення діяльності судів» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» доповнити окремою главою під назвою «Судова статистика», до якої включити такі статті: 1. Організація роботи з формування та узагальнення статистичної звітності в судах. 2. Базові статистичні показники діяльності суду. 3. Моніторинг та використання статистичної інформації в судах; 2) розробити Інструкцію про організацію оцінювання роботи господарських судів, в якій визначити критерії оцінювання роботи судів, порядок та методи застосування системи критеріїв та механізм подальшого використання результатів оцінювання; 3) утворити в складі Ради суддів України Комітет оцінювання ефективності роботи судів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарське процесуальне право України: підручник / за ред. О. І. Харитонові. К. : Істина, 2008. 360 с.
2. Кондратенко Н. А. Возникновение и становление института арбитражных судов в России / Государственное строительство и право. Выпуск 2. Периодическое издание научных трудов кафедры государственного строительства и права Российской академии государственной службы при Президенте Российской Федерации. М., 2003. С. 60-65.
3. Экономическое (коммерческое) правосудие в России. в 4 т. Т. 1. Зарождение и развитие коммерческого правосудия. (XII-XIX вв.) / В. Ф. Яковлев, Г. Ю. Семигин.; отв. ред. Л. Н. Алисова. М. : Мысль, 2004. 702 с.
4. Шицький І. Б. Правовий статус місцевих господарських судів в Україні: становлення і розвиток: автореф. дис. канд. юрид наук: спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура». К., 2006. 30 с.
5. Мандичев Д.В. Історичні умови формування системи господарських судів в Україні: адміністративно-правовий аспект. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. Випуск 2. Том 2. С. 62-65.
6. Хамник М. М. Формування і розвиток судів в Україні (історико-правовий аспект) : автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». К., 2009. 20 с.
7. Ромінський Є. В. Розгляд давньоруськими судами торгівельних справ (за матеріалами міжнародних договорів) / П'ята міжнародна наукова школа-семінар «Історія торгівлі, податків та мита». Теза доповідей (27-28 жовтня 2011 р.). 2011. С. 25-26.
8. Щербініна О. В. Історичні етапи становлення правового забезпечення підприємництва в Україні з IX до початку XX ст. / Часопис Київського університету права. 2013. № 4. С. 51-54.

9. Вінник О. Пам'ятник Магдебурзькому праву в Києві / Підприємництво, господарство і право. 2001. № 1. С. 3-5.
10. Биркович О. І. Основні правові засади процесу судочинства / Науково-практичний збірник журналу «Міліція України». 2003. № 24. С. 36.
11. Сердюк В. В. Юрисдикція судів України за спеціалізацією : автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура». К., 2003. 15 с.
12. Биркович О. І. Судова система Української держави (Гетьманщина) 1648-1657 рр. : автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». К., 2004. 15 с
13. Історичний нарис про становлення та розвиток арбітражно-судової системи в Україні: офіційний сайт Вищого господарського суду України URL: <http://www.arbitr.gov.ua/pages/125>.
14. Фурсов Д. А. Процессуальный режим деятельности арбитражного суда первой инстанции : автореф. дисс. канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 «Предпринимательское право ; Арбитражный процесс». М., 1996. 22 с.
15. Михин А. В. Возникновение и развитие коммерческих судов в Российской Империи: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Нижний Новгород, 2005. 191 с.
16. Балух В. С. Організація і діяльність комерційних судів Російської Імперії: історико-правове дослідження на прикладі Одеського комерційного суду (1808-1917) : автореф. дис. канд. юрид наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». О., 2002. 17 с.
17. Притика Д. М. Організаційно-правові засади становлення і діяльності господарських судів України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10. Х., 2003. 460 с.
18. О суде: Декрет Народных Комиссаров СРСФ от 24.11.1917 г. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_39.htm.

19. Положение О порядке разрешения имущественных споров Между государственными учреждениями и предприятиями: Декрет Совета Народных Комиссаров от 21.09.1922 г. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_1392.htm.

20. Положение о Государственном арбитраже: Постановление Совета Народных Комиссаров СССР от 03.05.1931 г. № 5/ URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_3713.htm.

21. О дальнейшем совершенствовании организации и деятельности органов государственно- го арбитража: Постановление Совета Министров СССР от 17 января 1974 г. № 60 / СП СССР. 1974. № 4. Ст. 19.

22. Конституція Української РСР: Конституція від 20.04.1978 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/888-09>.

23. О Государственном арбитраже СССР: Закон СССР от 30.11.1979 г. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_10132.

24. Про арбітражний суд: Закон Української РСР від 04.06.1991 № 1142-ХІІ / Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 36. Ст. 469.

25. Про внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР: Закон УРСР від 19.06.1991. № 1213а-ХІІ / Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 35. Ст. 467.

26. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ (в редакції Закону № 2457-VIII від 28.08.2018) / Відомості Верховної Ради України. 1992. № 6. Ст. 56.

27. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР / Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

28. Про судоустрій України: Закон України від 07.02.2002 № 3018-III / Відомості Верховної Ради України. 2002. № 27-28. Ст. 180.

29. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 № 2453-VI / Відомості Верховної Ради України. 2010. № 41-42, № 43, № 44-45. Ст. 529.

30. Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України від 12.02.2015 № 192-VIII / Відомості Верховної Ради. 2015. № 18, № 19-20. Ст. 132.
31. Про внесення змін до Конституції України в частині правосуддя: Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII / Відомості Верховної Ради. 2016. № 28. Ст. 532.
32. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII / Відомості Верховної Ради. 2016. № 31. Ст. 545.
33. Остапенко О. М. Місце, роль та компетенція господарських судів у судовій системі України / Публічне право. 2012. № 3(7). С. 337-342.
34. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ, Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
35. Тарнавська Т. В. Генеза поняття «система»: історичний огляд / Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2011. №6 (47). С. 129-139.
36. Куліш А. М. Правоохоронна система України: адміністративно-правові засади організації та функціонування: дис. ... доктора юр. наук: 12.00.07. Х., 2009. 422 с.
37. Ільченко О. В. Визначення системи державних правоохоронних органів України та їх місце в системі органів державної влади / Юридична наука: політичні, економічні та соціальні витоки сьогодення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (01-02 грудня 2011 р.). К. : Центр правових наукових досліджень, 2011. С. 96-98.
38. Їжак О. І. Порівняльно-правовий аналіз поняття правоохоронних органів за вітчизняним та зарубіжним законодавством, їх характерні ознаки, види та місце в системі органів виконавчої влади. URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Juli2009/29.htm>.
39. Маркєєва О., Котелянець О., Їжак О. Український досвід реформування кримінального правосуддя та правоохоронних органів: аналітична доповідь/ К.: НІСД, 2011. 44 с.

40. Братко А. Г. Правоохранительная система (вопросы теории) / ред. Э. А. Чиркин. М. : Юрид. лит., 1991. 205 с.
41. Гайнетдинов А. Н. Конституционные гарантии защиты прав и свобод граждан от неправомерных действий (бездействий) субъектов правоохранительной системы Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02/ Ростов-н/Д., 2004. 28 с.
42. Боняк В. О. «Система правоохоронних органів» та «правоохоронна система»: співвідношення понять / Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2011. № 4. С. 20-28.
43. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV / Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 351.
44. Соколенко О. Л. Поняття та ознаки правоохоронної функції держави як основи правоохоронної діяльності / Форум права. 2012. № 4. С. 847-852.
45. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 № 3781-XII / Відомості Верховної Ради України. 1994. № 11. Ст. 50.
46. Назаров І. В. Судові системи країн Європейського союзу та України: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. доктора юр. наук: спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура». Харків, 2011. 39 с.
47. Безпалова О. І. Роль судової системи України в інституційному забезпеченні реалізації правоохоронної функції держави / Адміністративне право і процес. 2014. № 3(9). С. 5-14
48. Москвич Л. М. Ефективність та справедливість судової системи / Вісник Верховного Суду України. 2009. № 8 (108). С. 43-45.
49. Мандичев Д.В. Значення господарських судів у судовій та правоохоронній системах України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2014. Випуск 29. Частина 2. Том 3. 47-50.

50. Хотинська-Нор О. З. До питання тлумачення поняття «судова система» / Судова апеляція. 2014. №3(36). С. 6-11.
51. Чуприна Ю. Ю. Місце судової гілки влади в системі державної влади України / Державне будівництво. 2010. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2010_1_37.
52. Потапенко В. І. Самостійність судової влади: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Х., 2015. 216 с.
53. Смокович М. І. Судова влада: місце в суспільстві та судовий контроль / Юридична Україна. 2012. № 10. С. 99-107.
54. Бринцев В. Д. Система організаційного забезпечення судової влади України: дис. ... доктора юр. наук: 12.00.10. Х., 2010. 392 с.
55. Чабан Н. А. Реалізація правоохоронної та правозахисної функції судової влади щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина / Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 3. С. 164-172.
56. Куйбіда Р. О. До питання про самостійність господарської юрисдикції / Право України. 2005. № 10. С. 118-120.
57. Шадура Д. М. Цивільна юрисдикція: автореф. дис. канд. юр. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Х., 2008. 22 с.
58. Бобрик В. І. Концептуальні засади уніфікації цивільної т господарської процесуальних форм / Науково-практична Інтернет конференція «Верховенство права у новітніх законодавчих реформах; доктрина та практика». 2014. URL: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=952%3A111214-16&catid=111%3A3-1214&Itemid=137&lang=ru.
59. Закурін М. К. Зарубіжний досвід розгляду господарських спорів / Юридичний вісник Херсонщини. 2012. № 6 (45). С. 112-116.

60. Шицький І. Б. Правовий статус місцевих господарських судів в Україні: становлення і розвиток: дис. ... канд. юрид наук: 12.00.10. К., 2006. 197 с.
61. Федоров Н. В. О судебной реформе в России / Государство и право. 1992. № 6. С. 314.
62. Іванюта Н. В. Методологічний аналіз діяльності господарського суду / Часопис Київського університету права. 2013. № 1. С. 162-166.
63. Стратієнко Л. В. Роль та значення господарських судів та їх місце в судовій системі України / Митна справа. 2012. № 5 (83). Ч. 2 Кн. 2. С. 246-251.
64. Адміністративне право. Загальна частина: навч. посіб. / Алфьоров С. М., Ващенко С. В., Долгополова М. М., Купін А. П. К.: Центр учбової літератури, 2011. 216 с.
65. Административное право: учебник для вузов. / Бахрах Д. Н., Россинский Б. В., Старилов Ю. Н. 3-е изд., пересмотр, и доп. М.: Норма, 2007. 816 с.
66. Віхляєв М. Ю. Співвідношення понять «суб'єкти адміністративного права» та «суб'єкти адміністративних правовідносин» у контексті розгляду громадських об'єднань як суб'єктів адміністративного права / Право і суспільство. 2013. № 3. С. 51-57.
67. Санжарук Т. О. Поняття «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин»: питання розмежування / Актуальні проблеми держави і права. 2003. С. 91-95.
68. Фролов Ю. М. Суб'єкти адміністративного права: сутність та підстави класифікації / Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2012. № 25. С. 549-557.
69. Мандычев Д.В. Хозяйственные суды как субъекты административного права. Право и политика. 2015. Спецвыпуск. С. 107-110.
70. Спільний висновок Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія) та Дирекції з технічного співробітництва

Генеральної дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи. щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів»: міжнародний документ від 15-16 жовтня 2010 р. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/285DC84A1EFF78FAC22577C20051A2AA?opendocument>.

71. Статистична довідка щодо здійснення судочинства господарськими судами України у 2015 році матеріали судової статистики. URL: <http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/10022016.pdf>.

72. Питання мережі господарських судів: Указ Президента України від 12.08.2010 № 811/2010. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/811/2010>.

73. Про утворення апеляційних господарських судів та затвердження мережі господарських судів України: Указ Президента України від 11.07.2001 № 511/2001. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/511/2001>.

74. Структура Київського апеляційного господарського суду: офіційний сайт Судової влади України. URL: <http://kia.arbitr.gov.ua/sud5033/suddi/>.

75. Організаційна структура Харківського апеляційного господарського суду: офіційний сайт Судової влади України. URL: http://hra.arbitr.gov.ua/sud5039/org_struct/.

76. Суддівський корпус Одеського апеляційного господарського суду: офіційний сайт Судової влади України. URL: <http://oda.arbitr.gov.ua/sud5037/inform/sudi/>.

77. Рішення зборів суддів Вищого господарського суду України від 03 червня 2015 року № 3. URL: <http://www.arbitr.gov.ua/pages/425>.

78. Довгань А. О. Гносеологічний оптимізм: монада-субстанція Г.Лейбніца і відношення-істина Н.Мальбранша : монографія. Т. : Астон, 2009. 272 с.

79. Казимирчук В. П., Боботов С. В. Цели и функции правовой системы / Правовая система социализма функционирование и развитие. М., 1987. 326 с.

80. Тесленко М. В. Судебный конституционный контроль в Украине: монография. Вступ. статья В. Ф. Погорелко. К.: Ин-т государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины, 2001. 344 с.
81. Венгеров А. Б. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов. М.: Омега. Л, 2004. 608 с.
82. Батанов О. В. Територіальна громада основа місцевого самоврядування в Україні: монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Крещького НАН України, 2001. 260 с.
83. Пенцов М. В. Функції судової влади в Україні та країнах СНД / Форум права. 2014. № 2. С. 358-363.
84. Попов П. А. Функции современного гражданского судопроизводства: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.15. М., 2005. 186 с.
85. Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів: Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20.05.2013 № 8. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0008760-13>.
86. Вільгушинський М. Й. До питання про сутність та зміст категорії «суб'єкт владних повноважень» / Віче. 2013. № 12. С. 10-14.
87. Ільницька Ю. М. Щодо визначення сутнісних ознак суб'єкта владних повноважень / Форум права. 2011. № 2. С. 327330.
88. Короєд С. О. Судове керівництво: принцип чи функція цивільного судочинства? / Держава і право. 2008. Вип. 56. С. 280-284.
89. Шевченко Я. Н., Собчак А. А., Луць В. В. Повышение роли гражданско-правовой ответственности в охране прав и интересов граждан и организаций : монографія / Я. Н. Шевченко, и др.; отв. ред. Я. Н. Шевченко, А. А. Собчак. К. : Наук. думка, 1998. 261 с.
90. Хотенець П. В. Форми реалізації функції судового контролю в господарському судочинстві / Право України. 2013. №7. С. 274-282.
91. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII / Відомості Верховної Ради України. 2016. № 30. Ст. 542.

92. Дудченко О. Ю. Щодо адміністративних повноважень голови суду / Публічне право. 2013. № 2. С. 205-212.
93. Глущенко С. В. Функції вищих спеціалізованих судів України: сутність і зміст / Вісник Вищої ради юстиції. 2013. № 1 (13). С. 37-51.
94. Вереша Р. В.? Лоєнко К. Ю. Мета покарання: теорії (концепції), історія та сучасний стан / Вісник Академії адвокатури України. 2010. №2(18). С. 54-61.
95. Словник української мови: в 11 т. / ред. колег. І. К. Білодід (голова) [та ін.]. К.: Наукова думка, 1970-1980. Т. 5. 732 с.
96. Словник української мови: в 11 т. / ред. колег. І. К. Білодід (голова) [та ін.]. К.: Наукова думка, 1970-1980. Т. 3. 691 с.
97. Бігун В.С. Правосуддя як мета та мета правосуддя (до питання про філософію правосуддя) / Держава і право. 2009. Вип. 46. С. 9-13.
98. Іваненко О. В. Ефективність цивільного судочинства: окремі питання / Право і суспільство. 2013. № 6-2. С. 72-74.
99. Захарова О. С. До проблеми визначення завдань цивільного судочинства / Часопис цивільного і кримінального судочинства. № 6 (15). 2013. С. 61-67.
100. Бойко В. Ф. Судова реформа в Україні: стан і перспективи: навчальний посібник. К.: МАУП, 2004. — 176 с.
101. Копейчиков В.В. Правознавство: підручник. К. : Юрінком-Інтер, 2003. 767 с.
102. Короєд С. О. Мета господарського судочинства як основний вектор у підвищенні ефективності правосуддях в господарських справах / Право і суспільство. 2015. № 4. С. 39-45.
103. Мандычев Д.В. Проблема визначення мети та завдань діяльності господарських судів в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2016. № 19. С. 62-64.
104. Дудченко О. Ю. Адміністрування в судовій системі: поняття та перспективи реформування / Юрист України. 2013. № 2 (23). С. 138-143.

105. Пітер Г. С. Судове адміністрування і якість правосуддя / Судова апеляція. 2009. № 3 (16). С. 73-83.
106. Люблинский П. И. Суд и права личности / Суд и права личности. Сборник статей / под ред. Н.В. Давыдова, Н.Н. Полянского. М.: Статут, РАП, 2005. С. 32-70.
107. Томчак Н. В. Аспекти організаційно-управлінського забезпечення судової влади України / Актуальні проблеми держави і права. 2009. С. 349-358.
108. Осавелюк А. М. Вспомогательные государственные органы зарубежных стран: конституционно-правовой аспект. М. : Юристъ, 1998. 189 с.
109. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII / Відомості Верховної Ради. 2016. № 4. Ст. 43.
110. Алексеев С. С. Общая теория права: в 2-х т. М.: Юрид. лит., 1982. Т. 1. 359 с.
111. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація / Альманах права. 2012. Вип. 3. С. 42-46.
112. Протасов В. Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства. Вопросы и ответы. М.: Новый Юрист, 1999. 240 с.
113. Молдован В. В., Чулінда Л. І. Правознавство. 2-ге вид. навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2010. 184 с.
114. Ярмиш О. Н., Серьогін В. О. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні: підручник. Харків: Вид-во Національного ун-ту внутр. справ, 2002. 653 с.
115. Теорія права: курс лекцій: навч. посібник [для юрид. фак. вузів.]. Котюк В. О.; під. ред. І. Д. Борис. К.: Вентурі, 1996. 208с.
116. Авер'янова В. Б. Адміністративне право України: академічний курс : підручник : у 2 т. К. : Юрид. думка, 2004. Т. 1. Загальна частина. 584 с.

117. Мандичев Д.В. Адміністративно-правові принципи діяльності господарських судів України. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2014. Вип. 5-2. Т. 3. С. 145-147.

118. Чернадчук В. Д., Сухонос В. В., Нагребельний В. П., Лук'янець Д. М. Господарське процесуальне право: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 378 с.

119. Ніколенко Л. М. Реалізація основних принципів господарського судочинства при перегляді судових актів / Часопис Київського університету права. 2013. № 1. С. 174-180.

120. Зуєва Л. Є. Принципи господарського процесу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. О., 2012. 204 с.

121. Степанова Т. В. Принцип апеляційного та касаційного оскарження рішень господарських судів України / Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова. Ринкова економіка: Сучасна теорія і практика управління, Збірник наукових праць. 2006. Т. 9. Вип. 9. С. 178-181.

122. Кравцов А. С. Нормативне закріплення принципів адміністративного права України важливе завдання сьогодення / Вісник Вищого адміністративного суду України. 2009. № 4. С. 6269.

123. Пухтецька А. А. Європейські принципи адміністративного права: поняття і система / Право України. 2006. № 10. С. 1519.

124. Галлиган Д. Полянский В. В., Стариков Ю. Н. Административное право: история развития и основные современные концепции. М. : Юристъ, 2002. 410 с.

125. Мельник Р. С. Інститут принципів адміністративного права у системі загального адміністративного права України / Публічне право. 2012. № 3 (7). С. 51-60.

126. Головатий С. П. Верховенство права: монографія [у 3 кн.]. К. : Фенкс, 2006. Кн. 3: Український досвід. 1747 с.

127. Козюбра М. І. Принцип верховенства права та вітчизняна теорія і практика / Українське право. 2006. № 1 (19). С. 15-23.

128. Панаріна Н. В. Право як нормативна основа формування правопорядку: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень». Х., 2008. 22 с.

129. Погребняк С. П. Принцип верховенства права: деякі теоретичні проблеми / Вісник Академії правових наук України. 2006. № 1 (44). С. 26-36.

130. Якимчук С. О. Реалізація принципу верховенства права в цивільному процесуальному законодавстві України через призму рішень Європейського суду з прав людини / Університетські наукові записки. 2012. № 1 (41). С. 355-366.

131. Невзоров І. Л. Принцип законності в правозстосувальній діяльності : автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень». Х., 2003. 20 с.

132. Мелех Л. В. Законність у правозастосовній діяльності : автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень». Львів, 2010. 23 с.

133. Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя: міжнародний документ від 1983 р. URL: http://sc.gov.ua/ua/mizhnarodni_standarti_u_sferi_sudochinstva_i_statusu_sudiv.html.

134. Лукаш С. С. Нормативно-правове забезпечення ефективності управлінської діяльності ОВС України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Х., 2002. 19 с.

135. Мащук В. Ю. Вдосконалення адміністративно-правового забезпечення діяльності апаратів судів загальної юрисдикції / Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція. 2014. № 8. С. 100-102.

136. Шевченко Е. О. Системність закріплення адміністративно-правових засад діяльності адміністративних судів як чинник ефективності

діяльності цього органу держави / Вісник Запорізького національного університету. 2010. № 4. С. 163-170.

137. Колодій А. М., Копейчиков В. В., Лисенков С. Л. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. Стер. вид. К.: Юрінком Інтер, 2000. 320 с.

138. Іщенко О. М. Деякі аспекти правового регулювання діяльності керівника апарату суду / Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Юридичні науки. 2013. Вип. 5. Т. 2. С. 126-128.

139. Юзікова Н. С. Судові та правоохоронні органи України: навчальний посібник. Вид. четверте, перероб. і допов. К.: Істина, 2006. 320 с.

140. Охотский Е. В. Государственное управление в современной России : учебно-методический комплекс. М. : МГИМО(У) МИД России, 2008. 548 с.

141. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: "Укр. енцикл.", 2002. Т. 4: Н-П. 720 с.

142. Словник української мови: в 11 т. / ред. колег. І. К. Білодід (голова) [та ін.]. К.: Наукова думка, 1970-1980. Т. 3. 986 с.

143. Словник української мови: в 11 томах. / ред. колег. І. К. Білодід (голова) [та ін.]. К.: Наукова думка, 1977. Т. 8. 872 с.

144. Адміністративне право України : [навчальний посібник] : [у 2-х томах] / [Галуцько В.В., Олефір В.І., Пихтін М.П. та ін] ; за заг. ред. В.В. Галуцька. Херсон : ПАТ «Херсонська міська друкарня» 2011. Т. 1 : Загальне адміністративне право. 320 с.

145. Теремецький В. І. Поняття адміністративно-правового регулювання у сфері оподаткування / Держава та регіони. Серія «Право». 2012. № 1 (35). С. 5054.

146. Іванищук А. А. Зміст адміністративно-правового регулювання діяльності судової гілки влади / Адміністративне право і процес. 2013. № 1. С. 136-145.

147. Борко А. Л. Поняття і основні риси адміністративно-правового забезпечення функціонування судової системи України / Публічне право. 2013. № 2 (10). С. 71-77.

148. Мартинова О. М. Нормативно-правове забезпечення діяльності суддів місцевих загальних судів у провадженні в справах про адміністративні правопорушення / Форум права. 2011. № 2. С. 590595.

149. Решетнік А. Р. Деякі особливості механізму адміністративно-правового регулювання діяльності державного службовця в судовій установі / Форум права. 2015. № 1. С. 269-274.

150. Мандичев Д.В. Поняття та значення адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів України. Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. Вип. 1. Ч. 2. С. 48-52.

151. Закурін М. К. Зміст адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів / Адміністративне право і процес. 2012. № 1 (1). С. 120-124.

152. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Міжнародний документ від 27.06.2014. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

153. Основні принципи незалежності судових органів: Міжнародний документ від 29 листопада та 13 грудня 1985 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_201.

154. Рекомендації щодо ефективного впровадження Основних принципів незалежності судових органів: Міжнародний документ від 15 грудня 1989 р. URL: http://sc.gov.ua/ua/mizhnarodni_standarti_u_sferi_sudochinstva_i_statusu_sudiv.html.

155. Європейський статут судді: Міжнародний документ від 1993 р. URL:

http://sc.gov.ua/ua/mizhнародni_standarti_u_sferi_sudochinstva_i_statusu_sudiv.html.

156. Декларація щодо принципів незалежності судової влади: Міжнародний документ від 14.10.2015. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/F8C093AD5CB7148BC2257D8D002488A0](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/F8C093AD5CB7148BC2257D8D002488A0).

157. Рекомендація № R (95) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо запровадження та покращення функціонування систем і процедур оскарження по цивільних і господарських справах: Міжнародний документ від 07.02.1995. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B).

158. Рекомендація Rec (2004) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо перевірки законопроектів, існуючих законів та адміністративної практики на відповідність стандартам, викладеним в Європейській конвенції з прав людини: Міжнародний документ від 12.05.2004. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B).

159. Резолюція (76) 5 Комітету Міністрів Ради Європи про безоплатну правову допомогу в цивільних, господарських і адміністративних справах: Міжнародний документ від 18.02.1976. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B).

160. План дій Ради Європи щодо посилення незалежності та неупередженості судової влади: Міжнародний документ, квітень 2016 р. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B).

161. Висновок щодо проекту змін до Конституції України в частині правосуддя, затвердженого Конституційною комісією 4 вересня 2015 року: Міжнародний документ № 803/2015 від 4 вересня 2015 р. URL: <http://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/visnovok%2026.pdf>.

162. Про Вищу раду юстиції: Закон України від 15.01.1998 № 22/98-ВР / Відомості Верховної Ради України. 1998. № 25. Ст. 146.

163. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI / Відомості Верховної Ради України. 2010. № 14-15, № 16-17. Ст. 133.

164. Про відновлення довіри до судової влади: Закон України від 08.04.2014 № 1188-VII / Відомості Верховної Ради. 2014. № 23. Ст. 870.

165. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України "Про судоустрій і статус суддів", Кримінально-процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України: Рішення Конституційного Суду України від 13.12.2011 р. № 17-рп/2011. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-11/print1445432212346287>.

166. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Суботи Артема Анатолійовича щодо офіційного тлумачення положень частини п'ятої статті 127 Конституції України у системному зв'язку з частиною третьою цієї статті, статті 65 Закону України „Про судоустрій і статус суддів“: Рішення Конституційного Суду України від 12.06.2013 № 4-рп/2013. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-13>.

167. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень

частини четвертої статті 26, частини третьої статті 31, частини другої статті 39 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" (справа про стаж для зайняття посади судді в апеляційних, вищих спеціалізованих судах та Верховному Суді України): Рішення Конституційного Суду України від 05.04.2011 № 3-рп/2011. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-11>.

168. Рішення Ради суддів господарських судів від 23.01.2014 № 279. URL: <http://rsgs.court.gov.ua/rsgs/acts/dis/279/>.

169. Рішення Ради суддів господарських судів від 03.07.2014 № 306. URL: <http://rsgs.court.gov.ua/rsgs/acts/dis/306/>.

170. Окремі засади використання автоматизованої системи документообігу та формування колегії суддів у Вищому господарському суді України: Рішення зборів суддів Вищого господарського суду від 25.04.2016 № 5. URL: <http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/25042016.pdf>.

171. Кодекс суддівської етики: Рішення з'їзду суддів України від 23.02.2013. URL: [http://www.court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki\(1\).pdf](http://www.court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki(1).pdf).

172. Про затвердження Регламенту Вищої ради юстиції: Рішення Вищої ради юстиції від 30.07.2015 № 355/0/15-15. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS25202.html.

173. Алехин А. П., Кармолицкий А. А., Козлов Ю. М. Административное право Российской Федерации : учебник. М. : ЗЕРЦАЛО, 1998. 672 с

174. Адміністративне право : підручник / Ю. П. Битяк (кер. авт. кол.), В. М. Гаращук, В. В. Богуцький та ін. ; за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Зуй. Х. : Право, 2010. 624 с.

175. Харитоновна О. І. Адміністративно-правові відносини: концептуальні засади та правова природа: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2004. 435 с.

176. Шевченко Е. О. Визначення поняття адміністративно-правових відносин з урахуванням пріоритетного значення та ролі в них суб'єкта адміністративного права (на прикладі адміністративного суду) / Форум права. 2011. № 1. С. 1116-1122.

177. Мащук В. Ю. Адміністративно-правове забезпечення функціонування апаратів судів загальної юрисдикції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Дніпропетровськ, 2014. 218 с.

178. Ніконорова О. В. Адміністративні правові відносини: ознаки та класифікація / Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. Вип. 6-1. Т. 2. С. 206-210.

179. Мандичев Д.В. Проблема організаційної єдності господарських судів України: Публічне адміністрування в сфері органів внутрішніх справ // Матеріали круглого столу (м. Київ, 14 травня 2015 р.). К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 228-230.

180. Прошутя І. Д. Адміністративно-правові відносини у сфері функціонування місцевих загальних судів в Україні / Вісник ХНУВС. 2014. № 3 (66). С. 162-173.

181. Административное право России : учеб. для вуз. / Д. Н. Бахрах. М. : НОРМА-ИНФРА М, 2000. 387 с.

182. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України : підручник. К. : Юрінком Інтер, 2003. 540 с.

183. Адміністративне право України : підручник / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Юрид. л-ра, 2003. 896 с.

184. Административные правоотношения / Ю. М. Козлов. М. : Юрид. лит., 1976. 184 с.

185. Адміністративне право України : підручник / Ю. П. Битяк. К. : Юрінком Інтер, 2007. 544 с.

186. Административное право России : учебник / А. П. Алехин, А. А. Кармолицкий; отв. ред. А. П. Алехин. М. : ИКД «Зерцало-М», 2005. 608 с.

187. Зубрицька О. Я. Особа як індивідуальний суб'єкт адміністративного права : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2015. 214 с.
188. Наконечна Г. Я. Суди як суб'єкти адміністративно-правових відносин: дис. ... канд. юр. наук: спеціальність 12.00.07 - «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Х., 2013. 220 с.
189. Обрусна С. Ю. Адміністративно-правові засади реформування судової системи України: автореф. дис. доктора юр. наук: спеціальність 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Х., 2011. 33 с.
190. Гончарук С. Т. Адміністративне право України : навч. посіб. К. : Юрінком Інтер, 2000. 240 с.
191. Сонюк О. В. Проблема визначення об'єкта правовідносин у сфері адміністративного судочинства / Часопис Київського університету права. 2013. № 2. С. 143-146.
192. Юрченко Ю. В. Об'єкт адміністративно-правових відносин у сфері регулювання діяльності адміністративних судів / Форум права. 2012. № 2. С. 808-812.
193. Вільгушинський М. Й. Суддівське самоврядування та його вплив на діяльність судів загальної юрисдикції / Адвокат. 2013. № 5 (152). С. 21-24.
194. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI / Відомості Верховної Ради України. 2011. № 32. Ст. 314.
195. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР / Відомості Верховної Ради України. 1996. № 47. Ст. 256.
196. Про затвердження Переліку відомостей, що становлять службову інформацію у Вищому господарському суді України: Наказ Вищого господарського суду України від 19.04.2013 № 13. URL: <http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/03062013.pdf>.
197. Про затвердження Положення про забезпечення доступу до публічної інформації у Вищому господарському суді України: Наказ Вищого

господарського суду України від 19.08.2011 № 83. URL: <http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/polozhennay.pdf>.

198. Про затвердження Порядку взаємодії Вищого господарського суду України з представниками засобів масової інформації: Додаток 1 до Положення про забезпечення доступу до публічної інформації у Вищому господарському суді України. URL: http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/dodatok_1.pdf.

199. Колпаков В. К. Адміністративне право України: підручник. К. : Юрінком Інтер, 1999. 736 с.

200. Административное право Украины. Общая часть: учеб. пособие / Л. С. Васильев. Х. : Одиссей, 2002. 288 с.

201. Муза О. В. Адміністративно-процесуальні правовідносини в Україні : монографія. К. : Четверта хвиля, 2015. 320 с.

202. Приймаченко Д. В., Ігонін Р. В. Співвідношення понять «організаційне забезпечення судів», «організаційне управління в судах» та «судове управління» / Слово Національної школи суддів України. 2013. № 1 (2). С. 57-66.

203. Обрусна С. Ю. Поняття судового управління: проблеми дефініції / Право і безпека. 2010. № 2(34). С. 42-46.

204. Дудченко О. Ю. Правовий статус осіб, які займають адміністративні посади в суді : монографія. Х. : Право, 2015. 160 с.

205. Москвич Л. М. Проблеми підвищення ефективності судової системи: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. Х., 2011. 442 с.

206. Стрижак А. А. Судове управління в Україні: теоретичні основи і правове регулювання: монографія. Ужгород : Патент, 2004. 238 с.

207. Вінокурова І. М. Організаційно-правові засади діяльності адміністративних судів в Україні: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.10. К., 2011. 215 с.

208. Великий юридичний енциклопедичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. 992 с.

209. Судові та правоохоронні органи України: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А. П. Гель, Г. С. Семаков, С. П. Кондракова. К. : МАУП, 2004. 272 с.

210. Дубенко О. М. Деякі напрямки удосконалення організаційно-правового забезпечення доказування в адміністративному судочинстві України / Право і Безпека. 2009. № 4. С. 103-106.

211. Туркіна І. Є. Форми здійснення державного управління в сфері забезпечення діяльності судової системи / Держава і суспільство. 2011. С. 127-131.

212. Атаманчук Г. В. Государственное управление: учебное пособие. М. : Энциклопедия управленческих знаний, 2000. 188 с.

213. Штогун С. Г. Правові проблеми організації і функціонування місцевих загальних судів в Україні : автореф. дис. канд. юрид наук: спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура й адвокатура». К., 2004. 23 с.

214. Хливнюк А. М. Правовий статус Державної судової адміністрації України: дис. ... канд. Юрид наук: 12.00.10. К., 2009. 224 с.

215. Попов С. М. Наукова парадигма суб'єкт-суб'єктного управління в умовах сучасного континууму / Гуманітарний вісник ЗДІА. 2010. Вип. 43. С. 166-175.

216. Дарміць Р. З., Горішна Г. П. Кадрове забезпечення діяльності підприємства в умовах розвитку міжнародної конкурентоспроможності / Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2013. № 778. С. 26-34.

217. Мандичев Д.В. Кадрове забезпечення в системі організаційного забезпечення господарських судів: новели адміністративного законодавства

України. Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. Вип.2. Ч. 1. С. 113-118.

218. Обрусна С. Ю. Суддівський корпус України: поняття та правова характеристика / Форум права. 2010. № 3. С. 318321.

219. Мельник М. Г. Зміст категорії «кадрове забезпечення» щодо діяльності судів: теоретичні підходи до визначення / Вісник Вищої ради юстиції. 2011. № 2 (6). С. 6-13.

220. Пояснювальна записка до Європейської хартії про статус суддів від 10 липня 1998 року: Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства, Київ, 2015. 708 с.

221. Додаток до Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи: Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства, Київ, 2015. 708 с.

222. Рудей В. С. До питання формування суддівського корпусу в судах загальної юрисдикції з урахуванням нових законодавчих ініціатив / Науковий вісник Херсонського державного університету. 2013. Вип. 3. Т. 2. С. 169-172.

223. Василяка К. Л. Проблемні питання щодо деяких положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» / Становлення господарського судочинства в Україні 20 років досвіду. Проблеми і перспективи : матеріали науково-практичної конференції (24-26 травня 2011 р.). Одеса : Астропринт, 2011. С. 132-138.

224. Кравчук В. М. Порядок призначення й обрання суддів судів загальної юрисдикції: компаративістське дослідження / Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 5. С. 411-416.

225. Скомороха Л. В. Питання запровадження стажування кандидатів на посади суддів в Україні та міжнародний досвід / Право України. 2011. № 3. С. 266-276.

226. Темкіжев І. Х. Питання, які виникають стосовно Закону України «Про судоустрій і статус суддів» / Становлення господарського судочинства в Україні 20 років досвіду. Проблеми і перспективи : матеріали науково-

практичної конференції (24-26 травня 2011 р.). Одеса : Астропринт, 2011. С. 155-157.

227. Дем'янчук Ю. Г. Питання, які виникають стосовно Закону України «Про судоустрій і статус суддів» / Становлення господарського судочинства в Україні 20 років досвіду. Проблеми і перспективи : матеріали науково-практичної конференції (24-26 травня 2011 р.). Одеса : Астропринт, 2011. С. 139-141.

228. Правила внутрішнього трудового розпорядку для працівників господарського суду Миколаївської області: Рішення зборів суддів господарського суду Миколаївської області від 24.02.2012 № 4. URL: <http://mk.arbitr.gov.ua/sud5016/org/rules/>.

229. Правила внутрішнього трудового розпорядку Вищого господарського суду України: Рішення зборів Вищого господарського суду України від 18.02.2004. URL: <http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/pravula.pdf>.

230. Лушер В. В. Поняття інформаційного забезпечення органів прокуратури України / Форум права. 2014. № 1. С. 338-341.

231. Про затвердження Положення про автоматизовану систему документообігу суду: Рішення Ради суддів України в ред. від 02.04.2015 № 25 за погодженням Наказу Державної судової адміністрації від 02.04.2015 № 45. URL: <http://vl.arbitr.gov.ua/userfiles/PologennyaGospSudAuto.pdf>.

232. Про затвердження Інструкції з діловодства в господарських судах України: Наказ Державної судової адміністрації від 20.02.2013 № 28. URL: <http://vl.arbitr.gov.ua/userfiles/Insrtukciya.pdf>.

233. Про затвердження Положення про Науково-консультативну Раду при Верховному Суді України: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16.09.2011 № 5. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/6F61F38F4489920CC2257ADB00324AE0](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/6F61F38F4489920CC2257ADB00324AE0).

234. Про затвердження Положення про відділ господарського забезпечення господарського суду Івано-Франківської області: Наказ

господарського суду Івано-Франківської області від 01.03.2013 № 5-А/к.

URL:

http://if.arbitr.gov.ua/userfiles/file/court_gov_ua_sud5010/Organiz_roboti_sudu/Viddil_Gosp_Zabez.pdf.

235. Якою мірою Ви довіряєте різним соціальним інститутам: соціологічне опитування Центру Розумкова, проведене з 6 по 12 березня 2015 р. URL: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1030.

236. Рамазанова У. В. Щодо поняття взаємодії громадських організацій з органами внутрішніх справ / Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Вип. 3-2. Т. 2. С. 144-147.

237. Європіна І. В., Табалуєк С. С. Взаємодія прокурора з органами державної влади та інститутами громадянського суспільства у сфері протидії злочинності / Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2014. № 2. С. 3343.

238. Чумак В. В. Взаємодія та координація між суб'єктами охорони державного кордону / Право і безпека. 2011. № 2 (39). С. 161-165.

239. Недов С. Л. Взаємодія засобів масової інформації та органів внутрішніх справ (за результатами контент-аналізу) / Право і суспільство. 2008. № 4. С. 3438.

240. Мандичев Д.В. Поняття, рівні та форми взаємодії господарських судів з іншими суб'єктами правоохоронної системи України. Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. Вип. 3. С. 70-74.

241. Пундик М. В. Управлінські зв'язки у системній взаємодії органів публічного управління на регіональному рівні / Публічне управління: теорія та практика. 2013. Вип. 1. С. 47-53.

242. Кібець В. О. Особливості взаємодії Державної судової адміністрації з іншими органами державної влади / Форум права. 2013. № 3. С. 287-294.

243. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ / Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650.

244. Марущак А. І. Поняття суб'єктів інформаційних правовідносин та їх класифікація / Правова інформатика. 2006. № 4 (12). С. 44-48.

245. Мозолевська О. М. Правові засади інформаційних відносин у системі загальних місцевих судів України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2013. 220 с.

246. Мандичев Д.В. Інформаційна взаємодія господарських судів з іншими суб'єктами правоохоронної системи України. Прикарпатський юридичний вісник. 2015. Вип. 3(9). Т.2. С. 125-127.

247. Мозолевська О. М. Інформаційні правовідносини за участю місцевих загальних судів України: постановка проблеми / Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. 2011. № 2 (6). С. 41-46.

248. Про затвердження Положення про взаємодію Ірпінського міського суду Київської області із засобами масової інформації та журналістами: Наказ голови Ірпінського міського суду Київської області від 20.07.2015 № 17. URL: <http://ip.ko.court.gov.ua/sud1013/pressluj/polojvz/>.

249. Баронін Д. Б. Правовий статус суду в Україні : автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура». Х., 2015. 22 с.

250. Про управління об'єктами державної власності: Закон України від 21.09.2006 № 185-V / Відомості Верховної Ради України. 2006. № 46. Ст. 456.

251. Вільгушинський М. Й. Взаємодія судів з органами державної влади, місцевого самоврядування та громадськістю: шляхи наукового пошуку / Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2012. № 2 (5). С. 66-74.

252. Вільгушинський М. Й. Шляхи взаємодії судів з місцевими державними адміністраціями / Адвокат. 2012. № 9 (144). С. 7-10.

253. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV / Відомості Верховної Ради України. 1999. № 20-21. Ст. 190.

254. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР / Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170.

255. Зозуля І. В. Деякі особливості адміністративно-правового регулювання взаємодії судів з місцевими правоохоронними органами / Право і суспільство. 2013. № 1. С. 57-62.

256. Сергієнко Н. А. Взаємодія судів із органами державної виконавчої служби при виконанні судових рішень у цивільних справах в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». К., 2015. 21 с.

257. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 02.06.2016 № 1403-VIII / Відомості Верховної Ради України. 2016. № 29. Ст. 535.

258. Сердюк В. В. Правовий статус Верховного Суду України в системі судової влади: автореф. дис. доктора юрид. наук: спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура». Х., 2009. 36 с.

259. Про пропозиції Верховного Суду України Тимчасовій спеціальній комісії Верховної Ради України з питань підготовки законопроекту про внесення змін до Конституції України: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 11 квітня 2014 року № 1. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/614AB29B6D45096FC2257CBD001C78C1](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/614AB29B6D45096FC2257CBD001C78C1).

260. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV / Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.

261. Про затвердження Положення про Державну установу "Служба судової охорони": Наказ Державної судової адміністрації України від 06.11.2015 № 191. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SA15042.html.

262. Мандычев Д.В. Функціональне призначення апаратів господарських судів України. Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». 2016. №2. С. 220-228.

263. Российское законодательство X - XX веков: Судебная реформа. В 9-ти томах. [Т. 5.] / Отв. ред.: Виленский Б.В.; [Под общ. ред.: Чистяков О.И.] М. : Юрид. лит., 1991. 496 с.

264. Яковлів А. Околиці (округи) копних судів XVI-XVIII в. в. на Україні / Життя і право. Львів, 1929. Ч.1. С. 5-19.

265. Логвиненко М. І., Решетнік А. Р. Поняття судового адміністрування та інноваційні шляхи його вдосконалення / Судова апеляція. 2013. № 4(33). С.6-9.

266. Про судоустрій України: Закон Української РСР від 05.06.1981 № 2022-X / Відомості Верховної Ради. 1981. № 24. Ст. 357.

267. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Х. : Консум, 2001. 656 с.

268. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI / Відомості Верховної Ради України. 2011. № 38. Ст. 385.

269. Про Довідник типових професійних характеристик посад державних службовців: Наказ Головного управління державної служби України від 1 вересня 1999 р. № 65. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0065354-99>.

270. Терновенко А. В. Організаційно-правові засади управління персоналом суду / Слово Національної школи суддів України. 2013. № 3. С. 162-166.

271. Про затвердження Типового положення про службу персоналу місцевого, апеляційного суду: Наказ Державної судової адміністрації від 27.05.2014 № 82. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/file/sud%201902/Pologenja.pdf>.

272. Про затвердження Положення про Адміністрацію Президента України: Указ Президента України від 2 квітня 2010 року № 504/2010 / Офіційний вісник Президента України. 2010. №13. Ст. 40.

273. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16.10.1996 № 422/96-ВР / Відомості Верховної Ради України. 1996. № 49. Ст. 272.

274. Про затвердження Положення про Секретаріат Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.08.2009 № 850 / Офіційний вісник України. 2009. № 61. С. 92.

275. Про затвердження Положення про Апарат Верховної Ради України: Розпорядження Голови Верховної Ради України від 25.08.2011 №769. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/769/11-%D1%80%D0%B3>.

276. Про затвердження критеріїв визначення переліку посад працівників державних органів, які виконують функції з обслуговування: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.04.2016 № 271 / Офіційний вісник України. 2016. № 30. Ст. 1206.

277. Калашник О. А. Правовий статус місцевих загальних судів в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 10.12.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура». О., 2016. 28 с.

278. Кирилюк Р. І. Правова природа відносин щодо організаційного забезпечення діяльності судів за участі Державної судової адміністрації України: проблемні питання визначення / Віче. 2011. № 19. С. 26-29.

279. Мандичев Д.В. Юридична природа апаратів господарських судів України. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2017. № 2. С. 148-155.

280. Радченко О. В. Проблематика визначення та змістовності функцій науки «державне управління» / Публічне управління: теорія та практика. 2014. Вип. 1. С. 13-17.

281. Керівник апарату суду: Вступ до професії. Серія «Управління судом» / кол. авторів. Л. І. Безусова-Попович, О. Ю. Дудченко, О. В. Какаулїна та ін.; Книга 1. Електронне видання. Київ, 2013. 142 с.

282. Стрижак А. А. Державне управління забезпеченням діяльності судів загальної юрисдикції: автореф. дис. канд. юрид наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». К., 2005. 21 с.

283. Про затвердження Положення господарського суду України: рішення зборів Вищого господарського суду України 15 грудня 2010 року. URL: <http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/Aparat.pdf>.

284. Казимирчук В. П., Боботов С. В. Цели и функции правовой системы / Правовая система социализма функционирование и развитие. М., 1987. 326 с.

285. Социология / под ред. В. И. Курбатова. Ростов н/Д. : Издательский центр «МарТ», 1998. 512 с.

286. Жигуленков М. В. К вопросу о понятии “функция государства” / Право и политика. 2001. №5. С.13-16.

287. Кравцова Т. М., Калініченко Г. В. Дослідження видів функцій державного управління та їх значення у процесі державно-управлінської діяльності / Форум права. 2011. № 1. С. 522527.

288. Шатіло В. А. Співвідношення функцій державного апарату та механізму державної влади / Вісник Академії адвокатури України. 2013. № 2 (27). С. 5-11.

289. Єльцов В. О. Сутність інформаційного забезпечення діяльності судів / Форум права. 2010. № 4. С. 364-368.

290. Веніславський Ф. В. Конституційні основи взаємовідносин законодавчої та виконавчої влади в Україні : автореф. дис. канд. юр. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право». Х., 2000. 27 с.

291. Малиновский В. А. Президент Республики Казахстан: институт, функции и инструменты власти: дис. ... доктора юр. наук: 12.00.02. Алматы, 2004. 304 с.

292. Мандичев Д.В. Функції господарських судів України як суб'єктів адміністративного права. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. № 3. С. 101-105.

293. Про затвердження Типового положення про апарат місцевого, апеляційного судів: Наказ Державної судової адміністрації України від 28 вересня 2012 року № 115. URL: <http://dsa.court.gov.ua/dsa/14/N1152012/>.

294. Про затвердження Положення про відділ документального забезпечення господарського суду Івано-Франківської області: Наказ Господарського суду Івано-Франківської області 01.03.2013 № 5-А/к. URL: http://if.arbitr.gov.ua/userfiles/file/court_gov_ua_sud5010/Organiz_roboti_sudu/Viddil_Dokum_Zabez.pdf.

295. Осика І. М. Статус помічника судді місцевого загального суду у світлі положень нового Закону України «Про судоустрій та статус суддів» / Вісник Вищої ради юстиції. 2010. № 4. С. 6-18.

296. Про затвердження Положення про апарат Верховного Суду, структури і штатного розпису апарату Верховного Суду від 30.11.2017 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/postanova_plenumu6/.

297. Сопільник Р. Л. Організаційно-правові засади реформування управління у суді в умовах європейської інтеграції / Видавництво Львівської політехніки. 2015. № 824. С. 100-105.

298. Європейська хартія про статус суддів (Рада Європи, 1998 р.): Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства, Київ, 2015. 708 с.

299. Висновок №10 (2007) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо судової ради на службі суспільства: Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства, Київ, 2015. 708 с.

300. Потильчак О. І. Становлення суддівського самоврядування в Україні: досвід зарубіжних держав для України / Часопис Київського університету права. 2014. № 3. С. 257-260.

301. Косарев В. І. Суддівське самоврядування: становлення і перспективи / Вісник Верховного Суду України. 2004. № 6. С. 4648.

302. Про органи суддівського самоврядування: Закон України від 02.02.1994 № 3909-ХІІ / Відомості Верховної Ради України. 1994. № 22. Ст. 138.

303. Леськів С. Р. Історичні аспекти становлення інституту суддівського самоврядування в Україні / Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2015. № 3. С. 58-63.

304. Помазанов А. В. Суддівське самоврядування за новим законодавством України: виклики та перспективи / Віче. 2016. №5-6. С. 28-31.

305. Мандичев Д.В. Роль органів суддівського самоврядування в організації діяльності господарських судів. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2016. Вип. 2(37). С. 114-118.

306. Ул'яновська О. В. Роль суддівського самоврядування в забезпеченні ефективного судочинства / Адміністративне право і процес. 2014. № 1 (7). С. 6884.

307. Бублик Г. В. Делегування повноважень місцевими органами влади: організаційно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». К., 2005. 187 с.

308. Білова О. В. Проблеми суддівського самоврядування в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура». Х., 2008. 19 с.

309. Рекомендація № (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів»: міжнародний документ Комітету Міністрів Ради Європи від 13 жовтня 1994 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_323.

310. Мандычев Д.В. Европейские стандарты в сфере деятельности хозяйственных судов Украины на современном этапе осуществления

судебно-адміністративної реформи. *Visegrad journal on human rights*. 2015. № 5/1. Р. 76-81.

311. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV / Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.

312. Коротун О. М. Організація і функції суддівського самоврядування за законодавством України: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура». К., 2009. 19 с.

313. Мандичев Д.В. Сутнісна характеристика органів суддівського самоврядування в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 2. С. 243–247.

314. Шпенюк Д. Ю. Поняття суддівського самоврядування як однієї з основних форм управління службою суддів в Україні / Форум права. 2014. № 4. С. 364-369.

315. Ігонін Р. В. Проблеми функціонування органів суддівського самоврядування у сфері адміністративно-правового забезпечення діяльності судів загальної юрисдикції / Держав і право. 2010. Вип. 51. С. 277-282.

316. Копетюк М., Ониско Р. Суддівське самоврядування у забезпеченні принципу самостійності суду / Право. 2015. № 2 (6). URL: http://historylaw.eenu.edu.ua/publ/2015_92_2_6/rozdil_2_konstitucijne_administrativne_informacijne_ta_finansove_pravo/m_kopetjuk_r_onisko_suddivske_samovrjaduvannja_u_zabezpechenni_principu_samostijnosti_sudu/33-1-0-167.

317. Кодекс Республики Беларусь о судоустройстве и статусе судей: Кодекс Республики Беларусь от 29 июня 2006 г. № 139-З. URL: <http://pravo.belnovosti.by/kodeksy/3381-kodeks-o%20sudoustrojstve-i-statuse-sudej.html>.

318. Білова О. В. Роль органів суддівського самоврядування у забезпеченні незалежності суддів / Право і безпека. 2006. № 5-3. С. 14-18.

319. Про затвердження Положення про Раду суддів України: Рішення З'їзду суддів України від 16.09.2010. URL: <http://court.gov.ua/969076/54766797863/>.

320. Про затвердження Положення про Збори Вищого господарського суду України: Рішення Зборів Вищого господарського суду України від 08.09.2015 № 1. URL: <http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/29092015.pdf>.

321. Про затвердження Положення про Збори суддів Верховного Суду України: Рішення Зборів суддів Верховного Суду України від 16.04.2004. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0046700-04>.

322. Про затвердження Регламенту Пленуму Верховного Суду України: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.04.2015 № 5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-15>.

323. Пустовойт Т. В. Теоретико-правові питання організації суддівського самоврядування в Україні як конституційної засади єдності статусу суддів / Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2015. Вип. 33. Т. 1. С. 96-101.

324. Статистична довідка щодо здійснення судочинства господарськими судами України у I півріччі 2016 року: Статистична інформація Вищого господарського суду України. URL: <http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/21072016.pdf>.

325. Звернення Ради суддів господарських судів до Ради суддів України: Рішення Ради суддів господарських судів від 29.01.2015. URL: <http://rsgs.court.gov.ua/rsgs/151033/>.

326. Про Державну судову адміністрацію України: Указ Президента України від 29.08.2002 № 780/2002 / Офіційний вісник України. 2002. № 36. Ст. 1674.

327. Ігонін Р. В. Інституційна еволюція організаційного забезпечення діяльності судів загальної юрисдикції (від проголошення незалежності України по сьогоднішній час) / Малий і середній бізнес (право, держава, економіка). 2011. № 1-2. С. 46-53.

328. Зіммер М. Державна судова адміністрація України: структурний аналіз та рекомендації: проект «Справедливе правосуддя». К., 2012. 55 с.

329. Ігонін Р. В. Правова природа Державної судової адміністрації / Вісник Запорізького національного університету. 2010. № 3. С. 67-72.

330. Куйбіда Р. О. Реформування правосуддя в Україні: стан і перспективи: монографія. К. : Атіка, 2004. 288 с.

331. Андрейцев В. І. Судово-правова система в Україні: тектологічні проблеми оптимізації функціонування / Вісник Вищої Ради юстиції. 2010. №1. С. 15-30.

332. Про затвердження Положення про Державну судову адміністрацію України: Рішення Ради суддів України від 22.10.2010 № 12. URL: <http://dsa.court.gov.ua/dsa/about/>.

333. Про затвердження Типового положення про територіальні управління Державної судової адміністрації України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі: Наказ Державної судової адміністрації від 15 липня 2015 р. № 104. URL: <http://vl.court.gov.ua/tu03/rozdil3/polozennya>.

334. Красноборов О. В. Адміністративно-правові засади діяльності державної судової адміністрації України: автореф. дис. канд. юр. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Х., 2010. 19 с.

335. Про затвердження структури Державна судова адміністрація України: Наказ Державної судової адміністрації України від 19 листопада 2014 р. № 685/к. URL: <http://dsa.court.gov.ua/dsa/14/Nakaz685k19112014n/>.

336. П'ятковський В. І. Державна судова адміністрація України як суб'єкт адміністративного права / Форум права. 2011. № 3. С. 648-653.

337. Шпенюв Д. Ю. Місце державної судової адміністрації у здійсненні управління службою суддів в Україні / Журнал східноєвропейського права. 2014. № 9. С. 104-110.

338. Хливнюк А. М. Правовий статус Державної судової адміністрації України: дис. ... канд. юр. наук: спеціальність: 12.00.10. К., 2009. 195 с.

339. Сурник В. М. Інноваційні технології у діяльності державної судової адміністрації України: сучасний стан і перспективи / Вчені записки Тавричного національного університету ім. В. І. Вернадського. 2013. Т. 26 (65). № 2-1 (Ч. 2). С. 128-136.

340. Борко А. Л. Адміністративно-правове регулювання статусу і повноважень Державної судової адміністрації України / Форум права. 2013. № 3. С. 53-59.

341. П'ятковський В. І. Державна судова адміністрація України: адміністративно-правовий статус: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.07. Х., 2011. 183 с.

342. Красноборов О. В. Повноваження Державної судової адміністрації України: питання сьогодення / Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2008. Вип. 40. С. 194-201.

343. Проект Концепції Державної цільової програми забезпечення судів належними приміщеннями на період до 2016 року: Рішення Державної судової адміністрації. URL: <http://dsa.court.gov.ua/dsa/14/koncept>.

344. Список рекомендацій Ради Європи щодо судової реформи і реформи прокуратури в Україні: Центр політико-правових реформ. 2014. URL: <http://pravo.org.ua/2010-03-07-18-06-07/lawreforms/1583-kodeks-rekomendatsii-rady-yevropy-shchodo-sudovoi-reformy-i-reformy-prokuratury-v-ukraini.html>.

345. Обрусна С. Ю. Зарубіжний досвід судового управління та можливості його використання при реформуванні судової системи України / Вісник Вищої ради юстиції. 2010. № 4. С. 52-73.

346. Ігонін Р. В. Адміністративно-правова природа Вищої кваліфікаційної комісії суддів України / Адвокат. 2011. № 2(125). С. 34-38.

347. Казакевич П. В. Статус Вищої кваліфікаційної комісії суддів України / Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. 2013. №1. С. 38-43.

348. Мельник М. Г. Статус Вищої кваліфікаційної комісії суддів України у процесі призначення на посаду судді: генезис, проблемні питання, шляхи вирішення / Наше право. 2010. № 4 ч. 2. С. 18-21.

349. Сафонова О. Ю. Напрями роботи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України як постійно діючого органу в системі судоустрою / Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. 2014. Вип. 3. Т. 3. С. 269-273.

350. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. К. : Юрид. думка, 2012. 992 с.

351. Терлицький О. М. Вища кваліфікаційна комісія суддів та її роль в системі судоустрою: матеріали III Міжнародної наукової Інтернет-конференції «Інновації та традиції в сучасній науковій думці». 2012. URL: <http://intkonf.org/terletskiy-o-m-vischa-kvalifikatsiy-na-komisiya-suddiv-ta-yiyi-rol-v-sistemi-sudoustroyu-ukrayini/>.

352. Мандичев Д.В. Місце вищої кваліфікаційної комісії суддів та вищої ради правосуддя в організації роботи господарських судів. Право і безпека. 2017. № 2(65). С. 43-47.

353. Гончаренко О. В. Вища рада юстиції як орган державного управління у сфері формування суддівського корпусу України / Вісник Вищої ради юстиції. 2010. № 2. С. 1221.

354. Долежан В. В. Юрисдикційна діяльність Вищої ради юстиції та шляхи її удосконалення / Матеріали науково-практичної конференції на тему «Конституційно-правовий статус Вищої ради юстиції: позиції теорії та практики». О., 2012. С. 5-13.

355. Колесниченко В. М. Роль і місце Вищої ради юстиції в системі органів державної влади / Матеріали науково-практичної конференції на тему «Конституційно-правовий статус Вищої ради юстиції: позиції теорії та практики». О., 2012. С. 5-13.

356. Кривенко В. В. Щодо статусу та ролі Вищої ради юстиції (з позицій подальшого проведення судово-правової реформи в Україні) /

Матеріали науково-практичної конференції «Конституційно-правовий статус Вищої ради юстиції: позиції теорії та практики». Одеса, 2012. С. 6676.

357. Марчук О. Л. Питання порядку формування Вищої ради юстиції / Вісник Вищої ради юстиції. № 2 (14). 2013. С. 47-59.

358. Назаров І. В. Правовий статус Вищої ради юстиції: монографія. Х.: Право, 2006. 208 с.

359. Полянский Ю. Е. Формирование состава Высшего совета юстиции (теоретический и практический аспекты) / Матеріали науково-практичної конференції «Конституційно-правовий статус Вищої ради юстиції: позиції теорії та практики». Одеса, 2012. С. 2129.

360. Татьков В. І. Вища рада юстиції як конституційний орган зі спеціальним статусом / Матеріали науково-практичної конференції «Конституційно-правовий статус Вищої ради юстиції: позиції теорії та практики». Одеса, 2012. С. 5965.

361. Халюк С. О. Конституційно-правові гарантії діяльності Вищої ради юстиції / Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. № 10. С. 71-77.

362. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X / Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. додаток до № 51. Ст. 1122.

363. Про затвердження Статуту Національної школи суддів України : Рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України 2015 р. URL: <http://nsj.gov.ua/files/14676144021437652131%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82.pdf>.

364. Шукліна Н. Г. Національна школа суддів України: на шляху до становлення / Судова апеляція. 2011. № 2 (23). С. 133-137.

365. Григорович М. М. Про стратегічні напрями діяльності Національної школи суддів України щодо підготовки суддів / Вісник Вищої ради юстиції. 2011. № 1 (5). С. 40-46.

366. Шукліна Н. Г. Національна школа суддів України загальнонаціональний центр суддівської освіти / Слово Національної школи суддів України. 2012. № 1 (1). С. 9-13.

367. Міжнародні стандарти у сфері судочинства. К.: Істина, 2010. 488 с.

368. Про затвердження Регламенту Національної школи суддів: Наказ Національної школи суддів України від 24.06.2016 № 34. URL: <http://nsj.gov.ua/ua/reglament/#r2g1>.

369. Про затвердження Положення про підготовку та періодичне навчання суддів у Національній школі суддів: Наказ Національної школи суддів від 1 лютого 2016 р. № 11. URL: <http://nsj.gov.ua/files/1468328128>.

370. Порядок і методологія регулярного оцінювання та самооцінювання судді: проект Наказу Національної школи суддів від 27 жовтня 2015 р. URL: <http://nsj.gov.ua/files/1459340601>

371. Календарний план періодичного навчання суддів з метою підвищення рівня кваліфікації на 2016 рік: Наказ Ректора Національної школи суддів України. URL: <http://nsj.gov.ua/ua/training/kalendarniy-plan/>.

372. Про затвердження Плану науково-дослідної роботи Національної школи суддів України на 2016 рік: Наказ ректора Національної школи суддів від 21.01.2016 № 3. URL: <http://nsj.gov.ua/files/1455540243Plan%20NDR%20NSJ%202016.pdf>.

373. Стандартизована програма підготовки суддів місцевих господарських судів, призначених на посаду судді вперше (1-3 роки роботи): Наказ Ректора Національної школи суддів від 12 березня 2016 р. URL: <http://nsj.gov.ua/training/judges/gospodarcha-urizdiktsiya/>.

374. Стандартизована програма підготовки голів та заступників голів місцевих господарських судів: Наказ Ректора Національної школи суддів від 28 березня 2016 р. URL: <http://nsj.gov.ua/files/1459173318>.

375. Стандартизована програма підготовки суддів апеляційних господарських судів: Наказ Ректора Національної школи суддів від 4 квітня 2016 р. URL: <http://nsj.gov.ua/files/146063462512.%20%20>.

376. Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність Національної школи суддів України у 2015 році: Звіт Національної школи суддів України. URL: <http://nsj.gov.ua/files/1459497830zvrit2015.pdf>.

377. Шукліна Н. Г., Іщенко О. Національна школа суддів: погляд у майбутнє / Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. 2013. С. 14-17.

378. Стратегія розвитку Національної школи суддів України на 2016-2020 рр.: Наказ ректора Національної школи суддів України. URL: http://nsj.gov.ua/files/14676144821452070855%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83.pdf.

379. Мельник М. Г. Про стратегічні напрями діяльності Національної школи суддів України щодо підготовки суддів / Вісник Вищої ради юстиції. 2011. № 1 (5). С. 40-46.

380. Про затвердження Положення про Науково-консультативну раду при Верховному Суді України: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16.09.2011 № 5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-11>.

381. Про затвердження Положення про Науково-консультативну раду Вищого господарського суду України та визначення її персонального складу: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 10.07.2014 № 4. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-14>.

382. Мурза В. В. Форми та методи державної контрольно-наглядової діяльності / Публічне право. 2013. № 2 (10). С. 110-117.

383. Гаращук В. М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду в державному управлінні: автореф. дис. док-ра юрид. наук: 12.00.07. Х., 2003. 35 с.

384. Шпенюк Д. Ю. Особливості контролю за службою суддів України / Митна справа. 2014. № 6 (96). Ч. 2 Кн. 2. С. 438-444.

385. Мандичев Д.В. Правовая природа контроля за деятельностью хозяйственных судов, формы и методы его осуществления. // Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». 2017. Вип. 3. С. 122-130.

386. Теория государства и права. Курс лекций / под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. М. : Юристъ, 1997. 672 с.

387. Гаращук В. М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні: дис. ... доктора юр. наук: спец. 12.00.07. Х., 2003. 413 с.

388. Приходченко Л. Л. Аудит адміністративної діяльності: форма чи метод контролю / Державне будівництво. 2007. № 1(1). URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_1\(1\)__31](http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_1(1)__31).

389. Логоза Т. Б. Адміністративний контроль в діяльності господарських судів / Офіційний сайт судової влади. 2013. URL: <http://ks.arbitr.gov.ua/sud5024/8/8/743/>.

390. Остапенко О. М. Види державного контролю за діяльністю господарських судів / Митна справа. 2013. С. 239243.

391. Мандичев Д.В. Суб'єкти контролю за діяльністю господарських судів. Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. Вип. 5. С. 247-252.

392. Борко А. Л. Особливості адміністративних повноважень голови суду / Вісник ХНУВС. 2013. № 3 (62). С. 155-165.

393. Про затвердження Порядку здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо конфлікту інтересів в діяльності суддів та інших представників судової системи та його врегулювання: Рішення Ради суддів України від 4 лютого 2016 р. № 2. URL: www.vru.gov.ua/content/file/Poryadok.doc.

394. Про затвердження Положення про Громадську раду при Раді суддів України: Рішення Ради суддів України від 5 лютого 2015 р. № 3. URL: [http://rsu.gov.ua/uploads/resheniya/polozennj\(5\).pdf](http://rsu.gov.ua/uploads/resheniya/polozennj(5).pdf).

395. Сквірський І. О. Громадський контроль за публічним управлінням у зарубіжних країнах: загальні засади організації та здійснення / Європейські перспективи. 2013. № 7. С. 11-16.

396. Каблак П. І. Судова влада та громадськість: проблеми вироблення взаємодії / Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2013. Вип. 11. С. 215-218.

397. Система оцінювання роботи суду: стандарти, критерії, показники та методи: спільний проект USAID «Справедливе правосуддя», Ради суддів України, Державної судової адміністрації. К., 2015. 58 с.

398. Наливайко Т. В. Громадський контроль в Україні як інститут громадянського суспільства: теоретико-правовий аспект: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Львів, 2010. 18 с.

399. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР / Відомості Верховної Ради України. 1998. № 20. Ст. 99.

400. Гула С. Здійснення громадського контролю у зарубіжних країнах / Юридична Україна. 2014. № 1. С. 20-24.

401. Конституція Республіки Беларусь: Закон Республіки Беларусь 1994 г. URL: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=14551>.

402. Конституція Російської Федерації: Закон Російської Федерації от 12 декабря 1993 г. URL: <http://constitution.kremlin.ru/>.

403. Конституція Республіки Казахстан: Закон Республіки Казахстан от 5 сентября 1995 г. URL: <http://www.constitution.kz/>.

404. Конституція Киргизської Республіки: Закон Киргизської Республіки от 27 июня 2010 г. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202914?cl=ru-ru>.

405. Конституція Республіки Узбекистан: Закон Республіки Узбекистан от 8 декабря 1992 г. URL: <http://constitution.uz/ru>.

406. О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан: Конституционный Закон Республики Казахстан от 25 декабря 2000 г. № 132-II. URL: <http://sud.gov.kz/rus/content/konstitucionnyy-zakon-o-sudebnoy-sisteme-i-statusе-sudey-respubliki-kazahstan>.

407. О судоустройстве: Закон Республики Молдова от 6 июля 1995 г. № 514. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=312839&lang=2>.

408. Хозяйственный процессуальный кодекс Республики Узбекистан от 1997 г. URL: http://www.lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=185981.

409. О судах: Закон Республики Узбекистан от 2 сентября 1993 г. № 924-XII / Ведомости Верховного Совета Республики Узбекистан. 1993 г. № 10. Ст. 367.

410. Притика Д. М. Організаційно-правові засади становлення і діяльності господарських судів в Україні: автореф. дис. докт. юрид. наук: спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура». Х., 2003. 26 с.

411. Казачкова З. М., Быкодорова Л. В. Специализированные судебные органы по разрешению экономических споров: российский и зарубежный опыт организации / Российская юстиция. 2014. № 9. С. 35-38.

412. Елисеев Н. Г. Гражданское процессуальное право зарубежных стран: учеб. 2-е изд., перераб. и доп. М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. 624 с.

413. Назаров І. В. Класифікація судових систем європейських держав / Вісник Академії правових наук України. 2011. № 1 (64). С. 198-207.

414. Глущенко С. В. Вищі спеціалізовані суди в системі судової влади України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. Х., 2015. 490 с.

415. Здоровко С. Ф., Сідоров В. І. Судова система Франції : монографія. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 188 с.

416. Каглянчук І. В. Зарубіжний досвід функціонування судових систем та його використання при реформуванні судової системи України / Науковий

вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2013. Вип. 21 Ч. II. Т. 1. С. 45-49.

417. Закропивний О. В. Територіальна організація судових систем країн континентального права / Вісник Академії адвокатури України. 2012. № 1 (23). С. 168-178.

418. Бибило В. Н. Судебные системы зарубежных государств : учеб.-метод. пособие для студентов юрид. спец. БГУ. Минск : БГУ, 2012. 93 с.

419. Деменчук М. О. Забезпечення єдності судової практики вищими судовими інстанціями: європейський досвід / Актуальні проблеми держави і права. 2015. № 1. С. 13-28.

420. Мандичев Д.В. Правовое регулирование организации и функционирования хозяйственных судов в европейских странах. *Право и закон*. 2018. № 3. С. 32–37 (Кыргызская Республика).

421. Україна дружня арбітражу юрисдикція: статистично-аналітичний огляд, 2013 - 2014. / Укладач: К. Пільков. К.: Cai & Lenard, 2014. 27 с.

422. Тертична Е. В. Судова влада у концепції поділу влади в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Л., 2014. 215 с.

423. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: підручник / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. К. : Книга, 2005. 528 с.

424. Кулик Д. О. Характеристика організаційно-штатної структури сучасного інституту державної служби / Форум права. 2013. № 4. С. 215-219.

425. Мандичев Д.В. Способи оптимізації системи та організаційно-штатної структури господарських судів. Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. № 3. С. 48-52.

426. Суди України: структура та порядок звернення: Проект «Україна: верховенство права». Рівне: Вид-во ПП Лапсюк В.А., 2009. 108 с.

427. Саранюк В. І. Шляхи вдосконалення організації господарського процесу: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право». К., 2011. 17 с.

428. Василяка К. Ліквідація господарських судів: від стабільності до хаосу? / Судова влада. 2014. URL: <http://mk.arbitr.gov.ua/sud5016/135124/>.

429. Звіт судів першої інстанції про розгляд господарських справ за I півріччя 2016 р.: Судова статистика форма № 1-МС. URL: http://court.gov.ua/sudova_statystyka/I_pivricha_zvit/.

430. Звіт судів апеляційної інстанції про розгляд господарських справ за I півріччя 2016 р.: Судова статистика форма № 2-АС. URL: http://court.gov.ua/sudova_statystyka/I_pivricha_zvit/.

431. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ в порядку кримінального провадження за I півріччя 2016 р.: Судова статистика форма № 1. URL: http://court.gov.ua/sudova_statystyka/I_pivricha_zvit/.

432. Звіт судів апеляційної інстанції про розгляд апеляцій у кримінальних справах та перегляд постанов про адміністративні правопорушення за I півріччя 2016 р.: Судова статистика форма № 21. URL: http://court.gov.ua/sudova_statystyka/I_pivricha_zvit/.

433. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку адміністративного судочинства за I півріччя 2016 р.: Судова статистика форма № 2-А. URL: http://court.gov.ua/sudova_statystyka/I_pivricha_zvit/.

434. Звіт судів апеляційної інстанції про розгляд апеляційних скарг в адміністративних справах за I півріччя 2016 р.: Судова статистика форма № 22-А. URL: http://court.gov.ua/sudova_statystyka/I_pivricha_zvit/.

435. Про ліквідацію апеляційних господарських судів та утворення апеляційних господарських судів в апеляційних округах: Указ Президента України від 29.12.2017 р. . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/454/2017>.

436. Винокурова І. М. Організаційно-правові засади діяльності адміністративних судів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. К., 2011. 215 с.

437. Про утворення місцевих та апеляційних адміністративних судів, затвердження їх мережі: Указ Президента України від 16.11.2004 № 1417/2004. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1417/2004>.

438. Про визначення кількості суддів у господарських судах України: Наказ Державної судової адміністрації України від 17.01.2011 № 10. URL: <http://dsa.court.gov.ua/dsa/14/N102011/>.

439. Про визначення кількісного складу суддів у деяких господарських судах: Наказ Державної судової адміністрації України від 19.04.2016 № 78. URL: http://dn.arbitr.gov.ua/dsa/14/Nakaz_DSA_78/.

440. Організаційна структура суду: Господарський суд Львівської області. URL: http://lv.arbitr.gov.ua/sud5015/struktura_sudu/.

441. Про визначення чисельності штатних посад суддів касаційних судів Верховного Суду: Наказ Державної судової адміністрації України від 28.10.2016 № 218. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/v0218750-16>.

442. Базові показники роботи Вищого господарського суду України у I півріччі 2016 р. URL: http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/BPRS_2.pdf.

443. Верховний Суд оскаржує в КС судову реформу / Українська правда. 2016. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2016/10/3/7122457/>.

444. Конституційне подання щодо відповідності (конституційності) окремих положень пунктів; 4, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 17, 20, 22, 23, 25 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України від 2 червня 2016 року № 1402-УШ «Про судоустрій і статус суддів» статті 6, частинам першій і другій статті 8, частині другій статті 19, частинам першій і другій статті 24, частинам першій і другій статті 55, частинам першій, п'ятій і шостій статті 126 Конституції України: Конституційне подання Пленуму Верховного Суду України від 05.10.2016. URL: http://zib.com.ua/ua/125816-verhovniy_sud_oprilyudniv_svoe_podannya_schodo_nekonstituci.html.

445. Зміни в організаційних формах суддівського самоврядування: Офіційний сайт судової влади. URL: <http://rsgs.court.gov.ua/rsgs/171359/>.

446. Рада суддів господарських судів: Офіційний сайт судової влади. URL: http://court.gov.ua/rada_suddiv_gosp_sudiv/.

447. Калініченко В. В. Окремі проблеми організаційного забезпечення функціонування Вищого господарського суду України / Часопис

Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". 2014. №2(10). С. 1-13.

448. Структура та штатна чисельність апарату Господарського суду Запорізької області: офіційний сайт судової влади України. URL: <http://zp.arbitr.gov.ua/sud5009/struktura/>.

449. Структура та штатна чисельність апарату господарського суду Волинської області станом на 28.04.2016 року: офіційний сайт судової влади України. URL: <http://vl.arbitr.gov.ua/sud5004/struktura/>.

450. Структура та штатна чисельність апарату господарського суду Вінницької області: офіційний сайт судової влади України. URL: <http://vn.arbitr.gov.ua/sud5003/3/>.

451. Рекомендації Міжнародної конференції «Зміцнення довіри до судової влади через покращення взаємної комунікації» (м. Київ, 24-25 лютого 2015 р.). URL: <http://dp.arbitr.gov.ua/sud5005/182765/>.

452. Лагнюк О. М. Ефективна кадрова політика судової системи України як гарантія надійного правосуддя / Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. 2014. Вип. 6-1. Т. 2. С. 181.

453. Мандичев Д.В. Види адміністративних правовідносин, що виникають в діяльності господарських судів України: Юридичні наукові дискусії як фактор сталого розвитку правової доктрини та законодавства: Міжнародна науково-практична конференція (м. Київ, 7-8 квітня 2017 р.). К.: Центр правових наукових досліджень, 2017. С. 57-59.

454. Концепція Національних стандартів суддівської освіти: Додаток 5 до Регламенту Національної школи суддів від 24 червня 2016 р. URL: <http://nsj.gov.ua/ua/about/symbols/>.

455. Програма анонімного тестування (іспиту) кандидатів на посаду судді на виявлення рівня загальних теоретичних знань у галузі права: Рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 30 жовтня 2012 р. URL: <http://vkksu.gov.ua/ua/dobir-kandidativ-na-posadu-suddi-vpershe/documents-pp/post02112012/>.

456. Чаку Є. В. Проблеми кадрового та матеріально-технічного забезпечення адміністративного судочинства / *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 182-186.

457. Мандичев Д.В. Направлення усовершенствования оценки деятельности хозяйственных судов. *Право и закон*. 2019. № 1. С. 34–39. (Кыргызская Республика)

458. Програма спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді: проект документу Національної школи суддів України 2015 р. URL: <http://nsj.gov.ua/ua/management/normativni-dokumenti/>.

459. Мартиненко В. М. Формування суддівського корпусу в Україні: проблеми та напрями вдосконалення / *Державне будівництво*. 2011. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2011_1_33.

460. Положення про стажування кандидатів на посаду судді: Додаток 17 до Регламенту Національної школи суддів України від 24.06.2016 № 34. URL: <http://nsj.gov.ua/ua/management/normativni-dokumenti/>.

461. Калюжна Є. М., Вовна А. М. Добročесність і моральність: спроба реінтерпретації понять / *Вісник Дніпропетровського університету*. 2011. Вип. 17. С. 37-42.

462. Меліхова Ю. А. Морально-професійна культура судді / *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2014. № 4 (23). С. 130-139.

463. Федорович В. І. Концептуальні підходи до визначення добročесності в діяльності судді / *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 3. С. 184-187.

464. Курінний Л. Філософсько-правові міркування щодо створення Громадської ради добročесності та суддівську етику / *Український вісник України*. 2016. URL: <http://yvu.com.ua/dobrochesnist-u-zakoni/>.

465. Програма тренінгу на тему: “Суддівська етика. Добročесність судді” в межах підготовки суддів місцевих загальних судів, обраних на посаду судді безстроково: затверджено Проректором Національної школи

суддів України від 23 травня 2016 р. URL: <http://www.nsj.gov.ua/ua/training/programi-dnipropetrovsk/18-travnya-2016-r-mdnipropetrovsk-trening-na-temu-suddivska-etika-dobrochesnist-suddi/>.

466. Глущенко С. Що розуміти під професійною етикою та доброчесністю в контексті кваліфікаційного оцінювання суддів? / Закон і бізнес. 2016. Вип. 42 (1288). URL: http://zib.com.ua/ua/125930-scho_rozumiti_pid_profesiynoyu_etikoju_ta_dobrochesnistyu_v_.html.

467. Мандичев Д.В. Дискусійні питання оптимізації системи господарських судів в Україні: Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 8–9 лютого 2019 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2019. С. 36-39.

468. Порядок та методологія кваліфікаційного оцінювання судді: Рішення Кваліфікаційної комісії суддів України від 21 жовтня 2016 року № 67/зп-15. URL: <http://vkksu.gov.ua/userfiles/poriadok.pdf>.

469. Оцінювання суддів: Вища кваліфікаційна комісія суддів. URL: <http://vkksu.gov.ua/ua/osiniuwannia-suddiw/>.

470. Про затвердження вимог до осіб, які претендують на зайняття посади керівника апарату апеляційного суду та його заступника: Наказ Державної судової адміністрації України від 15.08.2016 № 167. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/v0167750-16>.

471. Особливості роботи служби з персоналу в світлі новацій Закону України “Про судоустрій і статус суддів”, а також Закону України “Про державну службу ”: Програма семінару для працівників апаратів місцевих загальних, окружних адміністративних, господарських та апеляційних судів 1 грудня 2016 р. URL: <http://nsj.gov.ua/pidgotovka-pratsivnikiv-aporativ-sudiv/program-3/>.

472. Щодо нормативів фінансування: Рішення Ради суддів України від 25.02.2016 р. № 17. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/documents/19>.

473. Концепція Державної цільової програми забезпечення судів належними приміщеннями на період до 2016 року: проект. URL: <http://www.court.gov.ua/eng/dsa/14/koncept/>.

474. Мандичев Д.В. Напрямки удосконалення матеріально-фінансового забезпечення діяльності господарських судів. Вісник ХНУВС. 2016. № 4(75). С. 156-162.

475. Відкритий лист працівників апарату Господарського суду Дніпропетровської області від 17.04.2015. URL: <http://dp.arbitr.gov.ua/sud5005/168677/>.

476. Відкритий лист Працівників апарату Господарського суду Івано-Франківської області від 17.04.2015. URL: http://zib.com.ua/ua/115560-pracivniki_aparatu_sudu_prosyat_pidvischiti_zarplatu.html.

477. Москвич Л. М. Концепція оцінки ефективності судової системи / Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. X. : Право, 2012. 2012 р. №2(69). С. 190-201.

478. Система оцінки якості роботи суду: стандарти, критерії, показники та методи: проект розроблено та рекомендовано робочою групою з розробки системи оцінювання якості роботи суду за підтримки проекту USAID «Справедливе правосуддя». К., 2014. URL: <http://dp.arbitr.gov.ua/userfiles/file/sud5005/system%20ocin.pdf>.

479. Застосування системи оцінювання роботи суду: методичний посібник. / Розроблено та рекомендовано експертами Проекту USAID «Справедливе правосуддя», затверджено Радою суддів України. К., 2016. URL: <http://rsu.gov.ua/uploads/article/cpeguidelines2016web-60a66d2465.pdf>.

480. Про реалізацію «Системи оцінювання роботи суду»: Рішення ради суддів України від 12 травня 2016 р. № 35. URL: http://zib.com.ua/ua/print/124116-opublikovano_rishennya_rsu_schodo_ocinyuvannya_roboti_sudu.html.

481. Концепція реформування судової статистики та вдосконалення судової статистичної звітності: проект Рішення Ради суддів України 2012 р.

URL: http://zib.com.ua/ua/print/47788-koncepciya_reformuvannya_sudovoi_statistiki_ta_vdoskonalenny.html.

482. Ємельянов А. С. Методи підвищення функціональної якості судочинства / Слово Національної школи суддів. 2013. № 2 (3). С. 30-38.

483. Про затвердження форм звітності про розгляд апеляційними та місцевими (крім господарських) судами судових справ і матеріалів та Інструкції щодо їх заповнення і подання: Наказ Державної судової адміністрації України від 05.06.2006 № 55. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0724-06/>.

484. Огляд даних про стан здійснення правосуддя у 2015 році: Судова статистика / Аналітичні огляди щодо стану здійснення правосуддя. URL: http://court.gov.ua/userfiles/ogliad_2015.pdf.

485. Москвич Л. М. Критерії оцінювання ефективності судової системи / Вісник Верховного Суду України. 2010. № 10 (122). С. 30-35.

486. Чуприна Ю. Ю. Концептуальні засади оцінки ефективності функціонування судової влади / Державне будівництво. 2009. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2009_2_32.

487. Соловійов І. М. Проблеми підвищення ефективності діяльності адміністративних судів: автореф. дис. канд. юрид наук: спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура». Х., 2015. 20 с.

488. Буроменський М. В., Сердюк О. В. Оцінювання якості діяльності суду: світовий досвід та українські ініціативи / Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. 2012. С. 45-49.

489. Про Раду суддів України: офіційний сайт Ради суддів України. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/pro-rsu>.

490. Оцінка рівня задоволеності громадян щодо окремих аспектів функціонування судів: Аналітичний звіт Господарського суду Дніпропетровської області. Х., 2012. URL: http://www.fair.org.ua/content/library_doc/CRC_Report_IAHR_1.pdf.

**СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ
ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**

Монографія:

1. Мандичев Д. В. Адміністративно-правове забезпечення діяльності господарських судів в Україні: монографія. Х.: Панов, 2018. 404 с.

Статті у наукових фахових виданнях:

32. Мандичев Д. В. Значення господарських судів у судовій та правоохоронній системах України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 29. Ч. 2. Т. 3. 47–50.

33. Мандичев Д. В. Адміністративно-правові принципи діяльності господарських судів України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2014. Вип. 5-2. Т. 3. С. 145–147.

34. Мандичев Д. В. Інформаційна взаємодія господарських судів з іншими суб'єктами правоохоронної системи України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3 (9). Т. 2. С. 125–127.

35. Мандичев Д. В. Функціональне призначення апаратів господарських судів України. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. № 2. С. 220–228.

36. Мандичев Д. В. Проблема визначення мети та завдань діяльності господарських судів в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2016. № 19. С. 62–64.

37. Мандичев Д. В. Історичні умови формування системи господарських судів в Україні: адміністративно-правовий аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*.

2016. Вип. 2. Т. 2. С. 62–65.

38. Мандичев Д. В. Напрямки удосконалення матеріально-фінансового забезпечення діяльності господарських судів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4(75). С. 156–162.

39. Мандичев Д. В. Функції господарських судів України як суб'єктів адміністративного права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 101–105.

40. Мандичев Д. В. Кадрове забезпечення в системі організаційного забезпечення господарських судів: новели адміністративного законодавства України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2. Ч. 1. С. 113–118.

41. Мандичев Д. В. Суб'єкти контролю за діяльністю господарських судів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 5. С. 247–252.

42. Мандичев Д. В. Роль органів суддівського самоврядування в організації діяльності господарських судів. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2016. Вип. 2(37). С. 114–118.

43. Мандичев Д. В. Поняття, рівні та форми взаємодії господарських судів з іншими суб'єктами правоохоронної системи України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 3. С. 70–74.

44. Мандичев Д. В. Поняття та значення адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 1. Ч. 2. С. 48–52.

45. Мандичев Д. В. Юридична природа апаратів господарських судів України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 148–155.

46. Мандичев Д. В. Місце Вищої кваліфікаційної комісії суддів та Вищої ради правосуддя в організації роботи господарських судів. *Право і безпека*. 2017. № 2(65). С. 43–47.

47. Мандичев Д.В. Сутнісна характеристика органів суддівського самоврядування в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 2. С. 243–247.

48. Мандичев Д. В. Правова природа контролю за діяльністю господарських судів, форми та методи його здійснення. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Вип. 3. С. 122–130.

49. Мандичев Д. В. Способи оптимізації системи та організаційно-штатної структури господарських судів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 3. С. 48–52.

Статті у зарубіжних періодичних наукових виданнях:

50. Мандычев Д. В. Хозяйственные суды как субъекты административного права. *Право и политика*. 2015. Спецвыпуск. С. 107–110.

51. Мандычев Д. В. Европейские стандарты в сфере деятельности хозяйственных судов Украины на современном этапе осуществления судебно-административной реформы. *Visegrad journal on human rights*. 2015. № 5/1. P. 76–81.

52. Мандычев Д. В. Правовое регулирование организации и функционирования хозяйственных судов в европейских странах. *Право и закон*. 2018. № 3. С. 32–37. (Кыргызская Республика).

53. Мандычев Д. В. Направления усовершенствования оценки деятельности хозяйственных судов. *Право и закон*. 2019. № 1. С. 34–39. (Кыргызская Республика).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

54. Мандичев Д. В. Проблема організаційної єдності господарських судів України. *Публічне адміністрування в сфері органів*

внутрішніх справ : матеріали круглого столу (м. Київ, 14 трав. 2015 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 228–230.

55. Мандичев Д. В. Адміністративно-правові принципи діяльності господарських судів України у системі правозахисних гарантій. *Національні та міжнародні механізми захисту прав людини : тези доп. Всеукр. круглого столу* (м. Харків, 2 квіт. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 110–113.

56. Мандичев Д. В. Історико-правовий розвиток господарських судів в період Київської Русі. *Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Суми, 20–21 трав. 2017 р.) / Сумська філія Харків. нац. ун-ту внутр. справ. Суми : Вид. дім «Ельдорадо», 2017. С. 12–14.

57. Мандичев Д. В. Питання реалізації правоохоронної функції держави господарськими судами України. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми : тези доп. круглого столу* (м. Харків, 27 жовт. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 124–126.

58. Мандичев Д. В. Адміністративні функції господарських судів в Україні. *Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи : міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 10–11 берез. 2017 р.). Київ : Центр прав. наук. дослідж., 2017. С. 68–72.

59. Мандичев Д. В. Види адміністративних правовідносин, що виникають в діяльності господарських судів України. *Юридичні наукові дискусії як фактор сталого розвитку правової доктрини та законодавства : міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 7–8 квіт. 2017 р.). Київ : Центр прав. наук. дослідж., 2017. С. 57–59.

60. Мандичев Д. В. Суддівське самоврядування як елемент судового управління. *Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку : матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Запоріжжя, 24–25 лют.

2017 р.). Запоріжжя : Запоріз. міська громад. орг. «Істина», 2017. С. 68–72.

61. Мандичев Д. В. Адміністративно-правовий статус Державної судової адміністрації України за новим законодавством про судоустрій. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20–21 січ. 2017 р.). Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2017. С. 75–77.

62. Мандичев Д. В. Дискусійні питання оптимізації системи господарських судів в Україні. *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 8–9 лют. 2019 р.). Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2019. С. 36–39.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Декан факультету № 3
Харківського національного
університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук

майор поліції

А.С. Колотік
2019 року

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему
«Адміністративно-правове забезпечення діяльності господарських судів в
Україні» здобувача Харківського національного університету внутрішніх
справ Мандичева Дениса Вадимовича
у навчальний процес**

Комісія у складі: завідувача кафедри адміністративного права і процесу факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ доктора юридичних наук, професора Салманової О.Ю., завідувача кафедри адміністративної діяльності поліції факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ доктора юридичних наук, професора Безпалової О.І., начальника навчально-методичного відділу Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидата юридичних наук Рязанцевої І.М. склала цей акт в тому, що комісією вивчені матеріали лекцій, підготовлених здобувачем Харківського національного університету внутрішніх справ Мандичевим Денисом Вадимовичем за результатами дисертаційного дослідження на тему «Адміністративно-правове забезпечення діяльності господарських судів в Україні».

Комісія дійшла висновку, що лекції, підготовлені Мандичевим Д.В., виконані з урахуванням змін до законодавства, представляють цінність для навчального процесу у зв'язку з актуальністю на сьогоднішній час теми дослідження. Форма викладання матеріалів представлена на достатньому теоретичному та методичному рівні і ґрунтується на результатах проведеного автором глибокого дослідження чинного законодавства, практики його застосування та наукових джерел.

Основні положення дисертаційного дослідження Мандичева Д.В. на тему «Адміністративно-правове забезпечення діяльності господарських судів в Україні» вже апробовані у навчальному процесі Харківського національного університету внутрішніх справ під час викладання навчальних дисциплін «Адміністративне право і процес», «Адміністративне судочинство», «Судові та правоохоронні органи України», а також використовуються у науково-дослідній роботі курсантів.

Лекції були заслухані на спільному засіданні кафедри адміністративної діяльності поліції факультету № 3 ХНУВС, кафедри адміністративного права і процесу факультету № 3 ХНУВС та кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6 ХНУВС.

Члени комісії:

**Завідувач кафедри
адміністративної діяльності поліції
факультету № 3 ХНУВС
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції**

О.І. Безпалова

**Завідувач кафедри
адміністративного права і процесу
факультету № 3 ХНУВС
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції**

О.Ю. Салманова

**Начальник
навчально-методичного відділу ХНУВС
кандидат юридичних наук
підполковник поліції**

І.М. Рязанцева

Спеціалізованій вченій раді
Д 55.051.07
Сумського державного університету

Довідка

Повідомляємо, що у результаті проведеного здобувачем Харківського національного університету внутрішніх справ Мандичевим Денисом Вадимовичем дослідження на тему «Адміністративно-правове забезпечення діяльності господарських судів в Україні» були запропоновані пропозиції щодо оптимізації діяльності господарських судів в Україні, зокрема, щодо:

– доповнення розділу XI «Організаційне забезпечення діяльності судів» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» окремою главою під назвою «Судова статистика», до якої включити такі статті: 1. Організація роботи з формування та узагальнення статистичної звітності в судах. 2. Базові статистичні показники діяльності суду. 3. Моніторинг та використання статистичної інформації в судах;

– визначення в ст. 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» вичерпного переліку випадків, за яких Вища кваліфікаційна комісія суддів України може рекомендувати проведення кваліфікаційного оцінювання суддів (притягнення до дисциплінарної відповідальності, погашення дисциплінарного стягнення, подання заяви про участь у конкурсі на зайняття посади судді); у ст. 88 цього ж Закону визначення наслідків непідтвердження здатності судді здійснювати правосуддя (рішення, які при цьому може прийняти Вища кваліфікаційна комісія суддів);

– розробки Положення про порядок оцінювання особистих морально-психологічних якостей кандидата на посаду судді, в якому визначити: 1) порядок відбору та призначення незалежного спеціаліста (або групи спеціалістів) у галузі психології, вимоги до рівня його (їх) кваліфікації, віку, досвіду роботи тощо; 2) програму проведення психологічного тестування із визначенням конкретної методики тестування; 3) порядок визначення результатів та рівень, необхідний для визначення кандидата як такого, що придатний для зайняття посади судді; 4) порядок оскарження результатів тестування;

– розробки Інструкції про організацію оцінювання роботи господарських судів, що включатиме такі розділи: 1. Загальні положення; 2. Базові показники оцінювання роботи господарського суду; 3. Методика оцінювання роботи господарського суду. 4. Аналітичний звіт за результатами оцінювання роботи господарського суду. 5. Формування рекомендацій щодо покращення роботи господарського суду. 6. Контроль за виконанням рекомендацій;

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Науково-дослідного інституту
публічного права,
доктор юридичних наук, професор
В.В. Галуцько
«___» _____ 2019 р.

А К Т

**впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача наукового ступеня
доктора юридичних наук Мандичева Дениса Вадимовича
на тему «Адміністративно-правове забезпечення діяльності господарських судів в
Україні» у наукову діяльність
Науково-дослідного інституту публічного права**

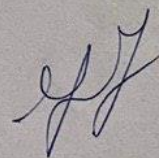
Комісія у складі: директора Інституту – завідувача відділу публічно-правового забезпечення розвитку підприємництва – доктора юридичних наук, професора Галуцька В.В., завідувача відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт, кандидата юридичних наук Куркової К.М., завідувача відділу проблем виробничого підприємництва та міжнародної торгівлі, кандидата юридичних наук Оксіня В.Ю., склала цей акт про те, що матеріали дисертації Мандичева Дениса Вадимовича на тему «Адміністративно-правове забезпечення діяльності господарських судів в Україні» (на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право) мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та використовуються у науково-дослідній роботі наукових відділів Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем науки адміністративного права, діяльності правоохоронних органів України та використовуються Інститутом в межах реалізації тем наукових досліджень «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації №0115U005495).

Використання результатів дисертації сприятиме активізації та підвищенню ефективності наукової діяльності наукових працівників наукових відділів Науково-дослідного інституту публічного права.

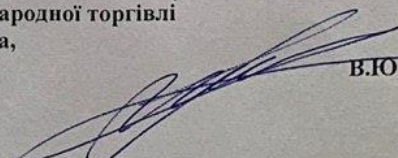
ВИСНОВОК

Результати дисертаційного дослідження Мандичева Дениса Вадимовича на тему «Адміністративно-правове забезпечення діяльності господарських судів в Україні» (на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право) вважати впровадженими в наукову діяльність Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем науки адміністративного права та діяльності органів державної влади України.

Завідувач відділу
науково-правових експертиз та законопроектних робіт,
Науково-дослідного інституту публічного права
кандидат юридичних наук

К. М. Куркова

Завідувач відділу
проблем виробничого підприємництва та міжнародної торгівлі
Науково-дослідного інституту публічного права,
кандидат юридичних наук

В.Ю. Оксін

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ
ІНСТИТУТ
ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**
вул. Г. Кирпа 2а, м. Київ, 03035
Тел. 228-10-31
E-mail: sipl@i.ua
www.sipl.com.ua

**SCIENTIFIC INSTITUTE
OF PUBLIC LAW**
2a Kyrypa Str., Kyiv, 03035
Tel. 228-10-31
E-mail: sipl@i.ua
www.sipl.com.ua

10 січня 2019 р. № 5/1/2-91

На № _____ від _____

Довідка
про використання результатів дисертації аспіранта Харківського
національного університету внутрішніх справ
Мандичева Дениса Вадимовича на тему «Адміністративно-правове
забезпечення діяльності господарських судів в Україні»

Повідомляємо спеціалізованій вченій раді, що результати дисертації Мандичева Дениса Вадимовича на тему «Адміністративно-правове забезпечення діяльності господарських судів в Україні» стосуються проблем нормативно-правового забезпечення діяльності господарських судів в Україні. Результати дисертації використовуються Інститутом під час досліджень в межах НДР «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації №0115U005495).

Директор Інституту

Галуцько В.В.